

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
DANMARK FINLAND NORGE OCH SVERIGE

GENOM

SVEN BENSON

UNDER MEDVERKAN AV

**SIGURD FRIES KRISTIAN HALD EYVIND FJELD HALVORSEN
JÓN HELGASON LUDVIG HOLM-OLSEN VALTER JANSSON
KRISTIAN RINGGAARD**

REDAKTIONSSEKRETERARE
BENGT PAMP

NITTIOÅTTONDE BANDET

SJUNDE FÖLJDEN, FEMTE BANDET
MCMLXXXIII

CWK GLEERUP

CWK Gleerup är produktlinjenamnet för vetenskapliga skrifter
utgivna av LiberFörlag, Lund

Tryckt med bidrag från

Statens humanistiske forskningsråd, Danmark

Statens humanistiska kommission, Finland

Norges almenvitenskapelige forskningsråd, Norge

Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Sverige

Axel Kocks fond för nordisk filologi, Sverige

ISSN 0066-7668
ISBN 91-40-04875-6

 Berlins, Arlöv 1983, 1144

Innehåll

<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg, <i>Ejder, Bertil</i> , professor, Lund, och <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, Lund: Litteraturkrönika 1982	226–257
<i>Clunies Ross, Margaret</i> , senior lecturer, Sydney: Snorri Sturluson's use of the Norse origin-legend of the sons of Fornjótr in his <i>Edda</i>	47–66
<i>Edwards, Diana C.</i> , doctor, Newcastle upon Tyne: Clause arrangement in skaldic poetry. I. Clause arrangement in the <i>dróttkvætt</i> poetry of the ninth to fourteenth centuries. II. Clause arrangement in the poetry of Arnórr jarlaskáld	123–175
<i>Ejder, Bertil</i> , se <i>Benson, Sven</i>	
<i>Hagland, Jan Ragnar</i> , førsteamanuensis, Trondheim: Til spørsmålet om språkforma i sira Teits handskrift av Sauebrevet frå 1298	176–193
<i>Hansen, Finn</i> , universitetslektor, Århus: Forstærkende led i norrønt sprog. Nogle hovedlinjer	4–46
<i>Mitchell, Stephen A.</i> , assistant professor, Cambridge, Mass.: <i>För Scírnis as Mythological Model: frið at kaupa</i>	108–122
<i>Nielsen, Karl Martin</i> , professor, København: To runologiske bidrag	1–3
<i>Pamp, Bengt</i> , se <i>Benson, Sven</i>	
<i>Peterson, Lena</i> , fil. d:r, Uppsala: Om s.k. palatalt <i>r</i> i fornsvenskan	202–220
<i>Ringgaard, Kristian</i> , professor, Århus: Peter Skautrup. 21. januar 1896 – 5. august 1982	221–225
<i>Steinsland, Gro</i> , amanuensis, Oslo: Antropogonimyten i <i>Völuspá</i> . En tekst- og tradisjonskritisk analyse	80–107
<i>Ström, Folke</i> , biblioteksråd, Göteborg: Hieros gamos-motivet i Hallfreðr Óttarssons Hákonardrápa och den nordnorska jarlavärdigheten	67–79
<i>Uterström, Gudrun</i> , bitr. professor, Helsingfors: Konstruktioner kring Dalalagen	194–201
Meddelande	225
Till red. insända skrifter	258–263

To runologiske bidrag

I. Runesvensk þaum, þum

I Otmar Werners afhandling "Nochmals schwedisch *dom*"¹ behandles Noreens forklaring af runesvensk dat. m. sg. **þaum, þum** (p. 146 f.).² Disse former er af særlig interesse på grund af deres alder, og Werner drøfter da også den mulighed, at dat. pl. fornsv. *þom*, nysv. *dom* kunde være overført fra dat. m. sg. Formerne **þaum, þum** kendes kun fra Noreen, de nævnes ikke af Kock Svensk Ljudhistoria eller Wessén Svensk Språkhistoria.

Noreen Altschwedische Grammatik sammenstiller **þaum, þum** (dvs. *þqm*) med fornsv. *þom* < **þammu*, gotisk *þamma*, under *u*-omlyd § 65,1 (1. lief. 1897), ligeledes Geschichte der nordischen Sprachen³ (1913) p. 183 (§ 204,6) (ikke i 2. Aufl. 1898 § 204,6). Noreen anfører mod sædvane formerne uden belæg, og de kan derfor ikke kontrolleres. Dette hænger sammen med, at hans kilde ikke oplyser, i hvilke indskrifter de forekommer. Formerne må være overtaget fra Wadsteins afhandling "Om *u*-runans förmenta användning i stället för *i*-runan".³ Han citerer formen **þaum** efter Söderberg (jf. ndf.) og tyder den som *þqm*, svarende til fornsv. *þom* med henvisning til Noreen i Pauls Grundriss der germanischen Philologie I (1891) p. 502 (§ 184,15 "Plur. Dat.")⁴ (Noreens afsnit udkom i 1889). – "På samma sätt bör det osäkra **þum** anfördt af Brate i Runverser s. 32 not 7 förklarar."

Formen **þaum** inddrages først i diskussionen om *u*-omlyden af Söderberg "Några anmärkningar om *u*-omljudet i fornsvenskan".⁵ Hans forklaring er, at **þaum** står for **þaim** (jf. Brates afhandling i note 3). Formen anføres fra den danske Gunderup-sten efter P. G. Thorsen De danske Runemindesmærker II,2 (1880) p. 86. Læsningen bygger på Magnus Petersens tegning.

Wimmer De danske Runemindesmærker II (1899–1901) p. 16 og 17 forkaster denne læsning. Han læser **þaim**, og Magnus Petersens tegning, dirigeret af Wimmer, har **þaim**. Da Wimmers værk dannede grundlag for sproghistorien i

¹ Arkiv för nordisk filologi XCVI (1981) p. 137–168.

² Formerne betegnes som "das seltene aschwed. *þaum, þum*". Det nævnes ikke, at de findes i runeindskrifter, og at det derfor er usikkert, hvilken vokal de indeholder.

³ Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad, 1891, 78. Brate har i Månadsblad, 1886, p. 60 ff. antaget, at *u*-runen i en del former står for *i*-runen.

⁴ Dat. m. sg. *þom* anføres først i 2. Aufl. (1898) § 204, 6. Jf. Altschwedische Grammatik § 65,1, § 508 anm. 6. Det står ikke klart, hvorledes Noreen bestemmer formerne som dat. m. sg.; Wadstein gengiver **þaum** ved 'dem'. Det kan måske hænge sammen med, at forklaringen af *þom* som en *u*-omlydt form i 2. Aufl. er flyttet fra dat. pl. til dat. m. sg.

⁵ Lunds Universitets Årsskrift XXV, 1888–89, III,1 p. 103.

de følgende årtier, var formen **paum** foreløbig ude af sagaen – undtagen i Noreens håndbøger.

Men Erik Moltke læste ved sin undersøgelse af indskriften i 1931 **paum**, ligesom Magnus Petersen, se Lis Jacobsen og Erik Moltke Danmarks Runeindskrifter. Text (1942) nr. 143, Atlas fig. 350–52. Med Moltkes læsning indeholder indskriften en del uregelmæssigheder (Text sp. 181 anm. 4), og **paum** er snarest en ristefejl for **paim**. Harry Andersen er tilbøjelig til at antage, at **au** for **ai** er bevirket af det forudgående **pau** og det efterfølgende **hauki**.⁶ Formen **paum** læses altså på en dansk runesten;⁷ men om den er rigtig, må anses for usikkert. Jf. Brøndum-Nielsen Gammeldansk Grammatik V p. 114.

Formen **pum** citerer Wadstein fra Brate Runverser (1891) p. 32 not 7. Det drejer sig om runestenen i Åkers kyrka. Liljegren nr. 93, Bautil nr. 373 har **pim**, ligeledes Wessén och Jansson Upplands Runinskrifter III (1949–51) nr. 847. Dybeck Sveriges Runurkunder. Uppland (1860) p. 23 nr. 142 har **(p)im**, og på tegningen antydes, at det kan være en binderune **pu**. Dette vilde imidlertid give en form **puim**, ikke **pum**.⁸ En runesvensk form **pum** eksisterer således ikke.

Noreens runesvenske form **paum**, **pum**, der er sammenstillet med fornsv. *pom*, må udgå af den svenske grammatik.

II. Älleköpinge runesten

Runestenen blev fundet i 1965 som grundsten i Älleköpinge kyrka, Åhus, Kristianstads län. Den har følgende indskrift:

bilikr raisti af(t) skrauta st(a)in pina
Billing rejste efter Skraute denne sten.

Indskriften er ristet med svensk-norske runer, kortkvistruner. Der findes ikke ellers stenindskrifter med disse runer i det gamle danske område, men enkelte af denne futharks runeformer anvendes i nogle få danske runeindskrifter.⁹ I Hedeby er fundet tre indskrifter i træ og i Elisenhof ved Ejderens udløb en kam-indskrift, men de skyldes antagelig svenske eller norske ristere (Moltke p. 303 f.).

I **bilikr** er runerne **kr** en binderune med fælles hovedstav. Ingrid Sanness Johnsen foretrækker at læse binderunen som **kr** og opfatter det øverste af bistaven i **r** som en krølle, der forbinder de to runer; men det er ikke en binderune, idet de to runer har hver sin hovedstav, det ligner derimod en

⁶ Acta Philologica Scandinavica XVI (1942–43) p. 264.

⁷ Efter at Gunderup-stenens **paum** igen er kommet for dagen, anføres den runesvenske form hos Noreen som parallel, se Danmarks Runeindskrifter sp. 705 anm. 4, Harry Andersen l.c.

⁸ Wadsteins misforståelse kan være fremkaldt af Brates formulering: "D. förser **p** med ? och antyder på teckningen möjligheten af en samstafva runa **pu**, hvilken efter Asmunds skriftsätt gäfve samma mening [som **pim**], jfr. **abtur** L. 756, **pau** L. 1049, **rusti** L. 89." Jf. note 3.

⁹ Jf. Bengt Loman i Arkiv för nordisk filologi LXXX (1965) p. 48 f.

ligatur i bogstavskrift. Hendes begrundelse er, at “det er ingen grunn til å lese to r-runer etter hverandre i denne innskriften uten skilletegn” (p. 16).

Sven B. F. Jansson daterer indskriften til begyndelsen af det 11. århundrede og betragter den som skånsk. Ingrid Sanness Johnsen henfører den til sin A-type, der er karakteriseret ved ensidige bistave på højre side af hovedstaven i runerne **ḡ**, **n**, **ḡ**, **b** (p. 15 f.), og hun daterer den til “ca. 900 eller tidligere” (p. 98).¹⁰ Hun anser den for svensk (p. 73).

Med den tidlige datering er der imidlertid to former, som ikke stemmer med svensk og dansk runesprog, men derimod med norsk. **bilikr** har **r** for ældre **ṛ**. Denne ændring finder sted i norsk o. 900, men i svensk og dansk først efter år 1000.¹¹ Formen **raisti** med **t** for ældre **þ** svarer til forholdet i tidlige norske indskrifter, medens den i svensk er karakteristisk for de yngre.¹²

Ingrid Sanness Johnsens begrundelse for at anse indskriften for svensk er pronominalformen **þina**, idet formen med enklitisk **-si** er enerådende i Skåne (p. 73, jf. p. 53 f.). Anvendelsen af denne form svarer dog bedre til forholdene i norsk, hvor kun tre indskrifter har suffikset **-si**, de øvrige **þana**, **þina**, **þena**.¹³

Indskriftens personnavne er ukendte i runeindskrifter. *Billigr* forekommer som tilnavn een gang i norsk, svensk og dansk, i vestnordisk også som dværgenavn, i dansk een gang som personnavn (Jansson, 1965, p. 3 f.).¹⁴ *Billigr* ‘tvilling’ findes som appellativ i norsk og svensk dialekt. *Skrauti* peger mod norsk, det forekommer som tilnavn til tre personer på Island, den ældste en landnamsmand, og som nordisk personnavn i England. Det er dannet til *skraut* ‘pragt, stads’, som kun kendes i vestnordisk (Jansson, 1965, p. 4).¹⁵

Sprogformen og personnavnet *Skrauti* taler for, at såvel risteren (måske stenrejseren, Jansson) som den døde har været norske.

Litteratur

- Jansson, Sven B. F.: Ett överraskande runstensfynd. Om Elleköpingestenen. *Ale. Historisk Tidskrift* för Skåneland. 1965. Nr. 3. p. 1–7. Jf. *Fornvännen*, 1966, p. 104 f. med foto.
 Johnsen, Ingrid Sanness: *Stuttruner i vikingtidens innskrifter* (1968) p. 166 f.
 Moltke, Erik: *Runerne i Danmark og deres oprindelse* (1976) p. 310 med foto.

¹⁰ Aslak Liestøl har i sin anmeldelse i *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab* XXIII (1969) p. 178 ud fra de arkæologisk daterbare indskrifter antaget, at blandingsformer er ældre end den rene A-type.

¹¹ Seip, *Norsk Språkhistorie*² (1955) p. 53. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 283.2, Otto von Friesen, *Nordisk Kultur* VI. Runorna (1933) p. 149, Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Grammatik* § 279. Sven B. F. Jansson nævner den mulighed, at der kan være indtrådt assimilation af *Rr* til *rr* i sandhiforbindelse (1965, p. 6).

¹² Magnus Olsen, *Nordisk Kultur* VI. Runorna (1933) p. 89, Brate, *Östergötlands Runinskrifter* (1911). Inledning § 6, Jacobsen-Moltke, *Danmarks Runeindskrifter*, sp. 698.

¹³ Ingrid Sanness Johnsen i *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab* XVIII (1958) p. 344. Om formen i svensk se Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 509 anm. 9. Jf. Brate, *Östergötlands Runinskrifter* (1911) p. 265, Wessén, *Södermanlands Runinskrifter* (1924–36). Inledning § 36.

¹⁴ Jf. Lind, *Norsk-isländska personbinamn* (1920–21), G. Knudsen, *Danmarks gamle Personnavne*. I. Fornavne (1936–48), II. Tilnavne (1949–53).

¹⁵ Jf. Lind, *Norsk-isländska personbinamn* (1920–21), Olof von Feilitzen, *The Pre-conquest Personal Names of Domesday Book* (1937) p. 366, Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* (1962).

FINN HANSEN

Forstærkende led i norrønt sprog

Nogle hovedlinjer

1. Afgrænsning

Et sted i Jacob Paludans roman *Søgelys* (1923) brydes fiktionen pludseligt og lidt klodset. Den alvidende fortæller dukker docerende frem og siger: Saadan er nemlig Nutidssproget, det er udslidt og maa opbyde Galehusets og Kirkegaardens Gloser for at udtrykke et Overmaal: sindsvagt dejligt, rædselsfuldt morsomt.¹ Og det svarer ikke til det stilideal om episk jævnstrøm, som kom til udtryk i samme forfatters hovedværk, Jørgen Stein. Men uanset om Paludan bryder sig om det eller ej, så er lysten til at tilføje formuleringen lidt verbal voldsomhed formentlig noget, vi alle ligger under for. Det tyder i hvert fald den af Allan Karker udgivne *Synonymordbog* på.² Thi den største artikel i denne ordbog er at finde under opslagsordet 'særdeles'. De forskellige forstærkende synonyme, som er opført under denne artikel rummer en bred intensiverende skala af udtryk strækkende sig fra det neutrale adv. meget til de mere skæmtsomme og latrinære hyperbeldannelser. Jo flere af den slags udtryk, jo fattigere sprog vil nogen mene.³ Flertallet af disse forstærkende alternativer er iflg. Peter Skautrup kommet ind i vort sprog i løbet af perioden 'yngre nudansk' (1700–1950), især i periodens slutning.⁴ Men hvilke alternativer havde man i sprogets ældre perioder? F. eks. i middelalderen. Det handler det følgende om. De forstærkende alternativer i sagasproget, som stort set er vort eneste litterært udviklede sprog i middelalderen.

Den såkaldte klassiske sagalitteratur har et tøvende og behersket forhold til drastiske og maleriske formuleringer af folkeligt ophav. Hverken bøller eller helte fik lov at bruge slangprægede udtryk i denne litteratur. Datidens (formentlig klerikale) medieprofeter fandt ikke den slags udtryk pergamentvenlige. Vi har derfor fået et stilbillede, som i sine gode stunder stræber mod det neutrale, ironiske og underdrivende. Senere påkom der dog visse forfattere en vis lyst til at slippe en verbal vind (f. eks. *Bósa saga*),⁵ som kom på tværs af den

¹ J. Paludan *Søgelys*. Kbh. 1923. 2. udg. 1942, s. 193.

² A. Karker *Synonymordbogen*. 7. udg. Kbh. 1980, s. 287–88.

³ S. P. Cortsen *Forstærkelser i det folkelige sprog*; *Politiken*. Magasin 5/5. 1929.

⁴ P. Skautrup *Det Danske Sprogs Historie*. I–IV. Kbh. 1944–68; III, s. 356–59; IV, s. 250–51.

⁵ O. L. Jiriczek *Die Bósa saga*. Strassburg 1893; se endv. F. Jónsson *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. 2. udg. II. Kbh. 1923; Fremstilling og stil står temmelig lavt, og det hele gør et meget plump, almueagtigt indtryk. Sagaen danner en modsætning til en saga som *Friðþjófs*., hvor på sin vis alt er klassisk og rent (s. 819).

litterære guldaldermekanik. Det er derfor også blevet sagt om denne sene sagaavl, at den vidnede om, at "fantasien var fattig, men uindskrænket og almueagtigt overdrivende".⁶ Vovede vendinger står denne litteratur stort set fremmed overfor. I hvert fald i de tekster, der indtil nu er udgivet. Det sidste er vigtigt at notere sig; thi det er trods alt kun småting, der foreligger i acceptable tekststudgaver set i forhold til den samlede overleverede tekstmængde. Det kan enhver forvise sig om ved f. eks. at gennemgå Kr. Kålunds to kataloger over de håndskrifter, der indgår i den Arnamagnæanske håndskriftsamling.⁷ Det er især middelalderens sene tekster, der ofres til fordel for guldaldermyten. At den sproglige fantasi imidlertid skulle være fattigere i middelalderen, er der absolut ingen grund til at antage. Et skæmtsomt vidnesbyrd herom er f. eks. de norrøne tilnavne.⁸ De kunne ofte være konstrueret med plastisk ironi og distance, med en anden form for sproglig spændvidde over det verbale frisind. Man kunne hedde Eystein dårligfjert (*meinfretr*), Asmund vrikkerøv (*kastanrazi*), Herjolf skrumpenosse (*hrokkinneista*) etc.⁹

Selvom den klassiske norrøne litteratur nok er præget af en tendens til ikke at bruge stærkere ord, end situationen krævede, så sker det dog ikke så sjældent, at forfatteren tilføjer formuleringen lidt ekstra fynd, dramatiserer og individualiserer det verbale miljø omkring bestemte sproglige kategorier. Det følgende handler om en enkelt side af dette problem, nemlig de forstærkende alternativer i kombination med bestemte sproglige kategorier: dels det forstærkende og dels det forstærkede led. Det forstærkende led (herefter forkortet F) kunne være: (1) adverbium (f. eks. *harðla*, *mjök*, *all-*, *of-*), (2) præposition (f. eks. *til*) eller (3) substantiv (f. eks. genitiverne *einka(r)-*, *forkunnar-*). F-elementet kunne altså realiseres gennem 3 sproglige kategorier: adverbium, præposition og substantiv. I gruppen af forstærkede led indgår kategorierne adjektiv (herunder adjektivets syntaktiske frænder: præsens og perfektum participium) og adverbium, som efter det Brøndal'ske notationssystem primært er konstitueret af det kvalitative element d(descriptor).¹⁰ Kombinationen forstærkende led + perf. participium medfører dog ikke automatisk, at den pågældende konstruktionstype indgår i artiklens materiale. Forholdet kan bedst illustreres med flg. 2 ekss.: (1) *Þá var konungr druckinn mioc* (Vqls. 25.27) og (2) *oc hafpi hann þa drvkeþ mioc* (Jartb. 32.6). Den afgørende forskel ligger her i verbets aktionsart. Formen med vera + perf. partc. har perfektiv betydning, betegner den tilstand, subjektet er kommet i. Verbalets deskriptive element (d) markeres. Ved formen *hafa* + perf. partc. betegnes en begivenhed, som har fundet sted. Det er den relationssættende del af verbalet (r), som markeres i dette eks. Sidstnævnte type er ikke ekscerperet.

⁶ F. Jónsson Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. 2. udg. III. Kbh. 1924, s. 98.

⁷ Kr. Kålund Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling. I-II. Kbh. 1889-94.

⁸ F. Jónsson Tilnavne i den islandske oldlitteratur. ÁNOH. Kbh. 1907; B. Kahle Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400; ANF 26. Lund 1910, s. 142-202, 227-60.

⁹ Ibid., s. 218-19; se endv. F. Hødnebo Tilnavne; KLNLM. 18. Kbh. 1974, sp. 318-21.

¹⁰ V. Brøndal Ordklasserne. Kbh. 1928, s. 90-95, 97, 104-109; P. Diderichsen Elementær Dansk Grammatik. 3. udg. Kbh. 1962, s. 130, 133-34.

Det følgende bliver da (med ovennævnte begrænsning) en undersøgelse dels af F-elementets udtryksvarianter i sprogsystemet samt dets numeriske fordeling (paradigmet) og dels den syntaktiske relation mellem F + d (syntagmet) på tekstcorpus, som omfatter de ældste norske og islandske tekster (ca. 1150–ca. 1200) samt et udvalg af yngre islandske prosatekster (indtil ca. 1500). Beskrivelsen er synkron. Der er altså ikke i princippet inddraget andre alternativer for F end de i de aktuelle tekster registrerede eksempler (se s. 43).

Som anskueliggørende udgangspunkt anføres nedenstående skema, hvoraf vi kan se antallet af forskellige F-typer samt deres numeriske fordeling på ældre norrøne og yngre oldislandske tekster:

Typer	Norsk		Islandsk	
	ældre	ældre	yngre	I alt
<i>A. Positiv:</i>				
1. afar-	0	0	2	2
2. afburðar-	0	0	1	1
3. ágæta-	0	0	7	7
4. ágætliga	0	0	1	1
5. ákafa-	0	0	2	2
6. ákafliga	0	4	6	10
7. all-	14	20	249	283
8. einka(r)-	6	1	8	15
9. einkanliga	0	1	8	9
10. forkunnar-	0	0	3	3
11. forkunnliga	0	1	0	1
12. furðu-	0	0	13	13
13. furðuliga	0	0	11	11
14. fjöl-	3	7	13	23
15. geysi-	0	0	10	10
16. harða	1	3	0	4
17. harðla	3	11	36	50
18. heldr	1	2	82	85
19. heltzi	0	0	7	7
20. hund-	0	0	2	2
21. jötun-	0	0	3	3
22. megin-	0	1	0	1
23. mikilsti	0	0	1	1
24. mjök	12	60	340	412
25. nøkkut	2	1	48	51
26. of-	8	7	44	59
27. stór-	0	1	33	34
28. stórliga	0	0	7	7
29. stórum	0	2	3	5
30. til	0	5	3	8
31. úmáttans	0	0	1	1

Typer	Norsk		Islandsk	
	ældre	ældre	ældre	yngre
32. vel	6	3	43	52
33. yfirvettugis	0	0	1	1
34. yfirvættis	0	0	1	1
35. yfrit	0	0	2	2
36. yfritmáta	0	0	1	1
37. ørit	2	2	9	13
Total	58	132	1 001	1 191
B. Komparativ:				
1. enn	0	19	22	41
2. heldr	0	1	2	3
3. hót	0	3	2	5
4. miklu	9	36	94	139
5. nqkkuru	0	4	34	38
Total	9	63	154	226
C. Superlativ:				
1. allra	12	31	4	47
2. einkum	0	4	0	4
3. miklu	0	1	8	9
4. sem	9	25	79	113
Total	21	61	91	173

2. Paradigmerne

2.1. *Positivparadigmet*. Af skemaet fremgår, at positivparadigmet, i.e. de forstærkende led, hvormed en positiv kan kombineres, konstitueres af 37 led, hvis interne relation til en vis grad kan sammenlignes med det forhold, der i fonemikken består mellem fonem og allofon, altså mellem på den ene side adv. *mjqk* og på den anden de øvrige alternativer. Disse led indgår i samme positionsklasse, da de ikke kan kombineres med hverandre, men derimod indtager samme position i forhold til andre led i den syntagmetype, vi kan kalde beskriverhelhed (se s. 36 ff.). Ligesom f. eks. adv. *mjqk* kan også adv. *svá* med forstærkende funktion kombineres med et efterfølgende adjektiv eller adverbium. Imidlertid kan det på grund af sin determinative funktion ikke betragtes som en variant til de øvrige led i paradigmet, da den pronominale funktion stiller krav om et supplement i form af en efterfølgende *at-* eller *sem-*sætning. Undtaget herfra er dog en række ekss., hvor *svá* som adled kombineres med et adjektiv eller adverbium, især *mjqk*; *svá* har her en intensiverende funktion i

retning af 'temmelig' eller som Fritzner anfører: (. . .) hvor det tjener (. . .) til at formilde betydningen, berøve den noget af dens indhold eller gjøre udtrykket mere ubestemt,¹¹ f. eks.: ok hio (hann) til G(unnlaugs) med suerdi ok af honum *miok sva* skioldinn allan (Gunnl. 24.18), Tekr hon nú ok *nokkut svá* at kvikna ok glöðjaz af þessu qlu samt (Clár. 69.2).¹² Alternativer har det ikke skortet på. Forskellige stilistiske og kronologiske faktorer lægger dog visse restriktioner ned over de mange muligheder. Nogle er tilsyneladende kommet til sent (f. eks. *yfirvættis*, se s. 20), andre er overvejende kun registreret i bestemte teksttyper (f. eks. *heldr*, se s. 14 f.). To adverbier skille sig dog ud fra mængden. Det er *all-* og *mjók*. De udgør til sammen ca. 60 % af samtlige registrerede led i positivparadigmet. Heraf tegner *mjók* sig for de ca. 35 % (412 ekss.) og *all-* for ca. 24 % (283 ekss.) af deres samlede interne frekvens. Det var disse to elementer, der blev brugt, når ikke særlige stilistiske forhold talte for anden individuel nuancering. Heri er der intet overraskende. Af skemaet fremgår endv., at disse to F-elementer går som en rød tråd gennem materialet, fra de ældste til de yngste kilder.

2.1.1. *all-*, *mjók*

2.1.1.1. *all-*; frekvens: 283 ekss., heraf 34 fra de ældre kilder: 14 fra gammelnorsk, 20 fra oldislandsk.¹³ De resterende 249 ekss. fra det yngre islandske materiale.¹⁴ Blandt de ældste kilder er langt de fleste ekss. registreret i de to homilieböger: Den gammelnorske (12) og Den stockholmske (10), f. eks. en þetta syniz *allholæit* vera (GNH. 164.5), oc verþi maþr *allfúss* at hefna (Hom. 159.38). Selvom der er fonologisk opposition mellem /l/ og /ll/, svarende til ekstensiv (*al-*) og intensiv (*all-*) funktion,¹⁵ så opretholdes der tilsyneladende ikke en konsekvent skelnen i håndskrifterne mellem kort resp. langt grafem. Bortset fra et enkelt eks. (jfr. ovenfor) skrives der konsekvent *al-* for *all-* i Gammelnorsk homiliebog, hvorimod oppositionen /l/:/ll/ er nogenlunde konsekvent gennemført i den tilsvarende islandske homiliebogs ortografi: hann unne os *almykit* (GNH. 192.20), Nu skipter þat eige *allmicklo* þa menn er nu ero i heimnom (Hom. 155.31). I det islandske håndskrift AM 645, 4to (13.årh.s 1.hd.) anvendes begge skrivemåder: *alvén* (37.14) og *allstirþr* (17.4).¹⁶ Når adj.

¹¹ J. Fritzner Ordbog over Det gamle norske Sprog. Oslo 1954. III, s. 606.

¹² Jfr. endv.: Hom.: 73.37; Eluc.: 49.13; Jartb.: 49.15, 58.24; Harð.: 125.7, 172.23; Háv.: 34.9; Laksd.: 215.5; Vqls.: 95.20.

¹³ *all-*: GNH. alopt (124.13), alvandlega (150.6), Alundarlect (150.13), alhascasamlect (150.34), alhór (154.5), alforseala (154.34), alvæl (156.22), alnouðulega (157.24), alhofan (160.1), allholæit (164.6), almykit (192.20); ÓT.: alldyr (67.6), allfræg (68.32); Hom.: allnavpsynlect (63.20), all mikla (97.31), allhefne samer (107.24), allstórum (107.33), allsýnt (108.6), allsmát (108.11), allgópom (115.9), allmiklo (155.31), allmikill (159.37), allfúss (159.38).

¹⁴ Jfr. f. eks.: alltrauðr (Bjarn. 183.16), allitt (Clár. 67.16), allskygn (Dropl. 172.11), allvinsæll (Gautr. 42.3), allsterkir (Eg. 151.9), allfáa (Gunnl. 58.30), all hórd (Harð. 167.36), allvel (Háv. 58.6), alldiarfliga (Jarlm. 30.14), allúkátr (SnE. 61.16), allfjqlmennr (Laksd. 26.18), allheimskur (Vict. 13.19), allhaud (Vqls. 98.18).

¹⁵ J. Fritzner Ordbog over Det gamle norske Sprog. Oslo 1954. I, s. 26, 35.

¹⁶ *all-*: Jartb.: alþioct (2.22), al(l)ovént (9.16), al(l)veñ (10.25), al(l)neþr (13.21), allstirþr (17.4), al(l)neþr (19.24), albiort (23.10), iallmiclom (25.4), alvén (37.14), all scama (49.10).

albiort (23.10, jfr. endv. Eluc. 10.9: *albiarta*) forekommer i teksten, kan vi derfor ikke klart afgøre, om præfikset har en ekstensiv eller intensiv funktion. Som hovedregel gælder dog, at man ud fra den kombination, hvori F-elementet er indføjjet, er i stand til at adskille de to semantiske områder fra hinanden. Tilbage bliver dog en række usikre kombinationsmuligheder mellem F + d. Havde der f. eks. i Gammelnorsk homiliebogs ordforråd indgået et farveadjektiv som *rauðr*, ville man med den anvendte ortografi ikke kunne vide, om der var ment: *al-* el. *all-* + *rauðr*, altså om det skulle forstås som 'rød over det hele' eller 'meget rød'. Det samme ville have været tilfældet i forbindelse med f. eks. adjektiver, der betegner egenskaber som *víss* eller *góðr*. En forudsætning er altså, at den grafematiske opposition er fastholdt i håndskrifternes ortografi, hvad man vel netop ikke kan forvente, da der i disse kombinationer let kan blive tale om en begyndende neutralisation af den ekstensive og intensive funktion.

2.1.1.2. *mjok*; frekvens: 412 ekss., heraf 72 i det ældste norrøne materiale. Bortset fra et enkelt eks. fra *Rímbeýgla* (Gl. kgl. sml. 1812, 4to), som skulle være skrevet før Den islandske homiliebog,¹⁷ stammer de ældste ekss. på brug af *mjok* som F-element fra de to homilieböger: Den stockholmske (23) og Den gammelnorske (7). De øvrige stammer fra *Jarteinabók* (36), *Ólafs saga* (5) og *Rímbeýgla* (1):¹⁸ *miok* miklo. heldr en beða telpe (*Rímb.* 4.3), er *mioc* varo framvisir (GNH. 93.24), erom vér *mioc* amínter (Hom. 196.5), I borgenne var stöpvll hór *mioc* (*Jartb.* 43.20), þa urðu þær *miok* daprir (ÓT. 70.12). Det er i øvrigt værd at notere sig, at ved brugen af *all-* viser de to homilieböger nogenlunde samme frekvens: glno. 12 og oldisl. 10. I brugen af *mjok* er forskellen stor. Forstærkende brug af dette F-element forekommer ca. 5 gange så hyppigt i den islandske som i den gammelnorske: glno. 11 og oldisl. 63. Umiddelbart virker forskellen markant, men den numeriske forskel er alligevel såre beskednen, når disse ususforskelle holdes op mod to så store tekster. Stilen præges ikke heraf. De resterende 340 ekss. hidrører fra yngre isl. tekster.¹⁹

¹⁷ D. A. Seip *Palæografi. B. Norge og Island. Nordisk Kultur. 28: B. Sthm. etc. 1954, s. 41; L. Larsson Ordforrådet etc. Lund 1891, s. I.*

¹⁸ A. Holtmark *Ordforrådet etc. Oslo 1955, s. XIV. mjok: Rímb.: miok miklo. heldr en beða telpe at (4.3); Hom.: mioc ugganda (3.15), mioc vanbúner (4.5), miok oft (13.33), mioc langt (21.18), Miok harþla (22.16), mioc vandapar (49.13), mioc brát (98.26), mioc sialdan (107.30), mioc utan (124.14), illa mioc (129.10), mioc lengi (129.27), mioc marga daga (216.16); GNH.: mioc kostgæflega (1.3), sva mioc þrøngðer (70.27), er mioc varo framvisir (93.24), mioc mart (104.28), mioc marga (152.15), mioc gratande (154.18), sva mioc kvalder (213.11); *Jartb.:* vanheill *mioc* (4.8), *mioc* þvngr (14.10), *mioc* lengi (15.5), *mioc* brát (16.2), *mioc* marger menn (23.16), *mioc* drivet (27.8), *njpr* *mioc* (30.15), *mioc* kalt (31.25), þrecaþr *mioc* (32.7), styGr *mioc* (39.27), *mioc* vénliga (40.24), hór *mioc* (43.21), scegiapþr *mioc*. oc har (45.16), *mioc* langa éve (59.13), gøfvglegr *mioc* (64.13), astfolgen *mioc* (69.8), fegen *mioc* (70.11); ÓT.: *mioc* sarir (65.30), *miok* moðir oc þroeytir (65.31), *mioc* morgum bardogum (66.8), *miok* daprir (70.12), *miok* um framm (71.11).*

¹⁹ Jfr. f. eks.: *mjok* vinsæll (*Bjarn.* 112.1), *mjok* máttðreginn (*Clár.* 61.13), *mjog* ljótr (*Eg.* 99.11), *miok* þungliga (*Harð.* 130.9), *mjok* skylðr (*Háv.* 3.2), *mjok* litt uaktada (*Jarlm.* 52.8), *mjok* mikill (*Laksd.* 239.20), *miok* fagran (*Már.* 1163.24), *miog* langgt (*Osv.* 74.10), *m(i)ok* þyrstr (*SnE.* 55.16), *miok* vfrýnligur (*Vict.* 17.10), *miok* saarir (*Vqls.* 99.8).

2.1.1.3. *all-/mjök*. Disse to F-elementer kan formentlig beskrives som identiske indholdsstørrelser i det norrøne sprogsystems dybdestruktur, med to forskellige realisationsformer i overfladestrukturen: *all-* og *mjök*.²⁰ Adv. *mjök* har flere anvendelsesmuligheder end *all-*. Det kan f. eks. stå som forstærkende led til et verballed eller præpositionsled: f. eks. *Kueldúlfur var þá mjog á efra allðri* (Eg. 5.16) og *Þorsteinn Egilsson fjolmenti mjog til várpings* (Eg. 301.24). Den afgørende forskel på disse to led er imidlertid deres syntaktiske anvendelsesmuligheder. Det samme gælder andre led, der indgår i F-paradigmet, idet vi på den ene side har et "bundet" F-element som f. eks. *all-*, *ágæta-*, *ákafa-*, *furðu-* etc., der indgår som adled i komposita – og på den anden side et tilsvarende "frit" element dannet via suffikset *-lik-* som f. eks. *ágætliga*, *ákaflega*, *furðuliga* etc., der indgår som selvstændigt led i beskriverhelhedernes gradsfelt.²¹ *All-* og *mjök* behandles i sammenhæng med disse F-typers syntaks; thi selvom disse to F-elementer ikke har samme semantem som udgangspunkt, så indgår de dog i samme syntaktiske dichotomi. I det omfang, de to led *all-/mjök* indgår som forstærkende udtryksvarianter kombineret med *d* med de i indledningen nævnte restriktioner, falder de inden for nærværende beskrivelses rammer. En undtagelse herfra udgør de såkaldte "forholdsadverbier", der som forstærkende element kun kan kombineres med *mjök*. Det skyldes formentlig, at disse adv. indgår i tæt forbindelse med, fungerer som bestemmelse til verballedet, som netop kun kan have *mjök* som forstærkende led, f. eks.: *ok gekk hann apr mjök* (Laksd. 136.4), *en vafit spjörum mjök í skúa niðr?* (Laksd. 118.12), *Mæliz hon nú mjök undan* (Clár. 68.4).

2.1.2. De øvrige alternativer

2.1.2.1. *afar-*; frekvens: 2 ekss. Ingen ekss. i de ældre norrøne tekster. De to ekss. stammer fra *Snorra Edda* og *Völsunga saga*: *Þriár rætr trésins halda því upp ok standa afar breitt* (SnE. 17.17), *enn mer synazt vegar hans afar miklir* (Völs. 41.14).

2.1.2.2. *afburðar-*; frekvens: 1 eks. Ingen ekss. i de ældste norrøne tekster. Et enkelt eks. registreret i *Völsunga saga*: *Hestr hans er miklu meiri enn adrir hestar, ok afburðarvæn* (Völs. 64.7).

2.1.2.3. *ágæta-*; frekvens: 7 ekss. Ingen ekss. registreret i de ældste norrøne tekster. De ekscerperede ekss. stammer fra *Harðar saga* (1), *Laksdæla saga* (1), *Samsons saga* (3), *Victors saga* (2): f. eks. *tók jarl við honum ágæta vel* (Laksd. 97.10), *syndezt aullum hun agæta væn* (Sam. 45.24), *tekr drottning við honum ágæta vel* (Vict. 35.7), *sigurdr uerzt þaa enn agæta uel* (Harð. 168.4).²²

²⁰ J. Fritzner *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Oslo 1954. I, s. 35; II, s. 723–24.

²¹ P. Diderichsen *Elementær Dansk Grammatik*. (Fork.: EDG). 3. udg. Kbh. 1962, s. 228–30.

²² *ágæta-*, jfr. endv. Laksd.: 97.10; Sam.: 15.19, 45.19; Vict.: 48.6.

2.1.2.4. *ágætliga*; frekvens: 1 eks. Ingen ekss. i de ældste norrøne tekster. Et enkelt eks. registreret i Laksdæla saga: ok tók hann *ágætliga* vel við þeim (Laksd. 298.2).

2.1.2.5. *ákafa-*; frekvens: 2 ekss. Ingen ekss. i de ældste norrøne tekster. I de yngre oldislandske er noteret 2 ekss. fra Gunnlaugs saga henh. Hávarðar saga: En Iofridr fæddi meðan mey barn *akafa fagrt* (Gunnl. 6.14), sprettr hann upp *ákafareiðr* (Háv. 21.24).

2.1.2.6. *ákafliða*; frekvens: 10 ekss. 4 fra de ældste isl. tekster, 6 fra de yngre. Ingen ekss. fra gammelnorsk. De ældste isl. ekss. stammer fra homiliebogen (3) og Jartheinabók (1): Nu þa es guþ sa hve vel hann varþ við *akaf(le)ga* mikla raúna. þa tók hann af honom vanheilsona alla (Hom. 98.26), þa comsc hon við *acaflega*. miþc (Jartb. 48.12). De yngre isl. ekss. stammer fra Egils saga (1), Laksdæla saga (2), Osvalds saga (2) og Snorra Edda (1): nefit ecki langt en *ákafliða* digrt (Eg. 175.19), Áin var *ákaflega* mikil (Laksd. 40.10), þá er einnhverr hlutr er *ákaflega* sótt (SnE. 34.15), verdr hann *akaflega* reidr (Osv. 86.6).²³

2.1.2.7. (1) *einka-*, *-ar*; (2) *einkum*. Genitiverne (1) indgår som adled i komposita, dativ pluralis (2) som adverbial i beskriverhelhedernes gradsfelt.²⁴ Frekvens: 19 ekss., hvoraf 15 indgår i positivparadigmet og 4 i superlativparadigmet. Brugen af dette element forekommer i de ældste norske (6 gg.) og islandske (1 g.) tekster samt i de yngre islandske (8 gg.). De ældste norske ekss. stammer alle fra Den gammelnorske homiliebog, hvor alle tre former anvendes: *einka-* (1 g.), *einkar-* (2 gg.) og *einkum* (3 gg.): f. eks. oc syndisc haonum í søfne maðr ein *æinca friðr* (GNH. 154.4), En droten vár mælte þa *æinkar haot* (GNH. 102.21), oc var vingan þæirra *æincum* góð (GNH. 150.22), þa sa hann møyiar þriar ganga til sin friðar *æincum* og fagrbunar (GNH. 161.14). I de ældste isl. tekster forekommer kun et enkelt eks. på brug af *einka-* i positivparadigmet: oc var vin áta okor *einca goþ* (Jartb. 53.19). De registrerede ekss. med *einkum* (4) kombineres med superlativ (se s. 24 f.). Ekss. på denne konstruktion er ikke registreret i det gammelnorske materiale. I yngre oldislandske tekster bruges stort set kun *einkar-* (7 gg.), en enkelt gang *einka-*: Skipit var *einkar skjótt* (Eg. 192.24), ok var *einkar kært* með þeim Kjartani (Laksd. 169.1), Hirdmadr er einn. sa er *einkar meinn* (Gunnl. 20.8), þá verðr eigi fyr yðar *einkargóð* (Bjarn. 183.8), hann tok þa vpp eina finnskiodu ok þar wr *einka vænt* klæði (Vict. 28.20).²⁵

2.1.2.8. *einkanliða*; frekvens: 9 ekss. Ingen ekss. i det ældre norske materiale. I det ældre isl. er kun registreret et enkelt fra homiliebogen: þa gengr *eincalegga*

²³ *ákafliða*, jfr. endv. Hom.: 97.25, 142.24; Jartb.: 48.13; Laksd.: 191.14; Osv. 82.20.

²⁴ Jfr. EDG., s. 228–30.

²⁵ *einka(r)-*, jfr. endv. GNH.: 104.6; Laksd.: 109.26, 167.5, 180.7; *einkum*, jfr. endv. GNH.: 156.28.

hótt nauþsyn sù at ver leitern við a alla vega (Hom. 77.11). De øvrige ekss. (8) stammer alle fra Mariu saga: f. eks. hann var ok *einkannliga* næmr aa allt (Mar. 1177.21), Hann sa eitt mikit ok *einkanliga* hatt sæti (Mar. 791.27).²⁶ Samtlige registrerede ekss. hidrører altså fra den religiøse oversættelseslitteratur.

2.1.2.9. *ffjql-*; frekvens: 23 ekss. Indgår som adled i komposita; 3 ekss. hidrører fra de ældre norske tekster. I det oldislandske materiale fordeler ekss. sig således: 13 i det yngre og 7 i det ældre. Altså i alt 20, hvoraf 17 er af typen: *ffjql-* + adj. *mennr*. I beskrivelsen er kun medtaget ekss., hvor dette element har en forstærkende kvantificerende funktion i forhold til det i adjektivet liggende kvalitative indhold som f. eks. i adj. *ffjqlmálugr*, meget snaksom. Samme funktion har *ffjql-* f. eks. ikke, hvor kerneleddet via det præfigerede adled tilføres en anden form for kvalitativ nuancering som f. eks. i adj. *ffjqlkunnigr*, trolddomskyndig. Konstruktionstypen har ikke nogen stor udbredelse i det ekscerperede prosamateriale, og langt de fleste ekss. er af typen *ffjql-* + adj. *mennr*. I den poetiske litteratur synes brugen at være mere udbredt. Formentlig har det her i højere grad været brugt som en "neutral" variant til *all-* og *mjqk-*. F. eks. er der hos Sv. Egilsson registreret 27 forskellige konstruktioner med *ffjql-*, hos J. Fritzner kun 13.²⁷ Ekss.: vera eige hlátr milldr. ne *ffjqlmólogr* (Hom. 142.28), Þeir comi þar. es leic stefna nøcþer var *fiðlmenn* (Jartb. 43.19, 47.18, 59.4), Hann aldrteig/of eiga gat/*ffjqlháenn*/of friðarsþjollom (Eg. 361/22.3),²⁸ Loki er . . ., miðk *fiqlbreytinn* at háttum (SnE. 32.19), þá stefndi Ljótr þing *ffjqlment* (Laksd. 310.14).²⁹

2.1.2.10. *forkunnar-*; frekvens: 3 ekss. Indgår som adled i komposita. Ingen ekss. i de ældste norske og islandske tekster. De ekscerperede ekss. forekommer i Egils saga (1) og Snorra Edda (2): Tók konungr við honum *forkunnar vel* (Eg. 150.11), ok eru garðar hennar *forkunnar háfir* (SnE. 33.12).³⁰

2.1.2.11. *forkunliga*; frekvens: 1 eks. Kun registreret en enkelt gang i Jarteina-bók: Hon var *forvndliga* væn at ifer lite (Jartb. 35.6).

2.1.2.12. *furðu-*; frekvens: 13 ekss. Indgår som adled i komposita. Ingen ekss. i de ældste norske og islandske tekster. De registrerede ekss. stammer fra Gunnlaugs saga (1), Harðar saga (2), Hávarðar saga (1), Laksdæla saga (2), Snorra Edda (2), Victors saga (5): þú munt vera *furðu heimskr* maðr ok fáviss (Laksd. 229.18), Hann var mikill ok sterkr. ok *furdu toruelligr* (Gunnl. 22.16), þui var hann *furdu ouínsæll* af al þydu manna (Harð. 157.28), *Furðu illa*

²⁶ *einkanliga*, jfr. endv. Mar.: 779.27, 790.31, 795.9, 1165.24, 1177.21, 1185.23.

²⁷ Sv. Egilsson *Lexicon Poeticum*. 2. udg. Kbh. 1966, s. 136–37; J. Fritzner *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Oslo 1954. I, s. 432–34.

²⁸ Egils saga Skallagrímssonar. Udg. ved F. Jónsson. Kbh. 1886–88, s. 416 (22); Sv. Egilsson *Lexicon Poeticum*. 2. udg. Kbh. 1966, s. 137 (*ffjqljáinn*).

²⁹ *ffjql-*, jfr. endv. Hom.: 45.13, 108.36; Jartb.: 43.19, 59.4; Rimb.: 7.17; Eg.: 6.5, 18.9; Gautr.: 19.16, 22.23; Vøls.: 6.2, 20.24, 90.24, 105.15; Sam.: 1.2.

³⁰ *forkunnar-*, jfr. endv. SnE.: 43.10.

barna eign gat Loki (SnE. 36.12), Petta er *furðu mikill leggr* ok digr (Háv. 6.7), bra honum vid þessa tidendasaugu *furdu miog* (Vict. 47.7).³¹

2.1.2.13. *furðuliga*; frekvens: 11 ekss. Ingen ekss. i de ældste norrøne tekster. De ekscerperede ekss. fordeler sig på Egils saga (7), Gautreks saga (2), Laksdæla saga (1), Samsons saga (1). Især Egils saga synes at have en vis forkærlighed for dette F-element. Ekss.: Á Finmork ero votn *furðuliga stór* (Eg. 41.17), hann var margeygr *furðuliga* (Laksd. 236.17), hann var *furðuliga mikill* (Gautr. 15.13), ox hann þar vpp ok var skiott *furduliga mikill* (Sam. 34.2).³²

2.1.2.14. *geysi-*; frekvens: 10 ekss. Ingen ekss. i de ældste norrøne tekster. Indgår som adled i komposita. De ekscerperede ekss. stammer stort set kun fra to tekster: Snorra Edda (5), Clári saga (4) og Sigurðar saga (1). Ekss.: *geysimikitt* hús mun Valhøll vera (SnE. 43.21), verðr hann *geysi glaðr* (Clár. 16.10), þotti Grickium hun *geysi mikill* (Sig. 206.18).³³

2.1.2.15. *harða*; frekvens: 4 ekss. Kun registreret i de ældste norske (1) og islandske (3) tekster: 1 eks. fra hver af homiliebøgerne, 2 fra Plácítúsdrápa. Som forstærkende led til adj./adv. er det formentlig mere normalt i den poetiske litteratur.³⁴ Normalt anvendes adv. *harðla* med samme betydning (se nedenfor). Ekss.: *Harða* gofugr er crafr hofsæmi (GNH. 57.14), við þesse hótíþ eigom vér *harþa* fegensamlega at taka eno kærsto brøþr (Hom. 135.1), varþ gr○○○ (i.e. gramr) fe(g)en *harþa* (Plácdr. 43/615), hryggr varþ við þat *harþa/hann* ... (Plácdr. 22/611).

2.1.2.16. *harðla*; frekvens: 50 ekss. I modsætning til adv. *harða*, som kun er registreret i de ældre norrøne tekster, forekommer adv. *harðla* både i de ældre norske (3) og islandske (11), samt i de yngre islandske tekster (36). De ældste norske ekss. stammer alle fra Gammelnorsk homiliebog, godt halvdelen af de ældre islandske fra Jarsteinabók (7), de resterende fra homiliebogen (2) og Physiologus (2). Det er bemærkelsesværdigt, at ca. 33 % (12 ekss.) af samtlige yngre islandske ekss. stammer fra en enkelt tekst, nemlig Clárus saga. Flertallet af de resterende ekss. viser ligeledes stærk koncentration omkring sene tekster: Osvalds saga (4), Sigurðar saga (4), Victors saga (3), Volsunga saga (2). De øvrige ekss. hidrører fra: Bjarnar saga (2, kun i stroferne), Gautreks saga (1), Hávarðar saga (2), Laksdæla saga (3), Mariu saga (3). Den kronologiske fordeling af disse to F-elementer kunne i øvrigt tyde på, at adv. *harðla* efterhånden i senere islandske tekster har overflødiggjort brugen af *harða*.³⁵ Ekss.: Nu er þesse dagr *harðla* hæilagr (GNH. 61.11), Síþan bió hann scip mikeþ oc

³¹ *furðu-*, jfr. endv. Laksd.: 201.6; Harð.: 138.29; SnE.: 9.27; Vict.: 15.25, 17.14, 18.8, 32.7.

³² *furðuliga*, jfr. endv. Eg.: 106.17, 137.2, 166.19, 175.21, 186.8, 319.22; Gautr.: 26.24.

³³ *geysi-*, jfr. endv. SnE.: 19.18, 25.14, 40.26, 43.9; Clár.: 5.7, 61.16, 67.15.

³⁴ Sv. Egilsson Lexicon Poeticum. 2. udg. Kbh. 1966, s. 228.

³⁵ Ibid., s. 229.

scravtligt *harþla* (Jartb. 40.21), Sicut þeim manne verþr *harþla* þungt at svimma (Hom. 22.1), Erodius er fogl *harla* mikil (Phys. V. 1), verdr hann *hardla* gladr vit þat (Osv. 79.13), Ridr Asmundr *hardla* vel fram (Sig. 207.6), dugdi brynþvarinn *hardla* jlla (Vict. 23.8), at þar kom til hennar ein seidkona fiolkunnig *harla* miok (Vøls. 13.15), ef hørskorða heyrði/*harðla* nær at værim (Bjarn. 122.3), þeir vóru *harðla* litlir ok fagrir (Gautr. 41.20), Hávarðr hafði út með sér kirkjuvið *harla* mikinn (Háv. 59.31), su (i.e. kona) var mikil *harðla* (Laksd. 247.4), Fengu þeir *hardla* mikil aafauli af brauttum bylgium (Mar. 788.14), Hon skyndir nú eptir *harðla* fast (Clár. 61.20).³⁶

2.1.2.17. *heldr*; frekvens: 85 ekss. Kun 3 ekss. i det ældste norrøne materiale. I det norske 1, i det islandske 2: Systur atto þær friða *hældr* at yfirsyn (GNH. 154.33), at vér þyrptem *heldr* micklo umbótar of vart ráþ ok sleocvingar at synþom órom (Hom. 106.6), sua at hann vas *heldr* liotr angolegr at alite (Eluc. 35.5). At dette element ikke har været særlig anvendeligt for den juridiske litteraturs vedkommende, kan ikke virke overraskende. Manglen på semantisk præcision har været diskvalificerende i forhold til de krav om sproglig klarhed, man normalt vil stille til den slags tekster. Det mest bemærkelsesværdige er dog, at den religiøse litteratur to store hovedværker blandt de ældre tekster, homiliebøgerne, faktisk ikke anvender dette F-element. Det samme gælder de ældste fragmenter med religiøst indhold. De resterende ekss. er ekscerperet fra de yngre islandske tekster. Først og fremmest islændingesagaerne, især de to store: Egils saga (20), Laksdæla saga (22), endvidere Bjarnar saga (5), Droplaugarsona saga (1), Gunnlaugs saga (4), Harðar saga (8), Hávarðar saga (3). Denne tendens svarer for så vidt godt til det almindelige stilbillede af den klassiske islændingesaga, en tekst, der stræber mod en tøvende og litotisk udtryksform, hvor effekten af dette F-element netop ofte kommer til at stå i et omvendt forhold til det, der direkte udtrykkes, da '*heldr*' ikke betyder 'temmelig' men tit mere end 'meget'. Ekss.: en *heldr* var fátt með þeim bræðrum (Eg. 129.12), þat er mér sagt, frændi, at þu sér *heldr* hljóðr vetrlangt (Laksd. 169.6), hann settiz nidur ok *heldur* hart (Harð. 157.3), ok er þat flestra manna sogn at brudrinn væri *heldr* dopr (Gunnl. 39.24), var karl *heldr* bjúgr (Háv. 17.29), hui ferr þu her sua snemma Þorgrimr ok *heldr* faklæddr (Dropl. 158.17), ok þótti hann *heldr* tillagaillr (Bjarn. 163.12).

Men netop det neddæmpede og ofte underdrivende i dette F-element bevirker også, at yngre tekster som fornaldarsagaer og riddersagaer kun benytter elementet i ringe grad. I Gautreks saga forekommer 1 eks., i Vølsunga saga ingen. Ved riddersagaerne er forholdet det, at vi har påfaldende mange ekss. i Clárus saga (4) og Victors saga (4); Sigurðar saga (1), Jarlmanns saga (1). I alt 10 ekss. fra samtlige ridder- og fornaldarsagaer, svarende til ca. 12% af samtlige ekss. Ekss.: Setr herrann sik *heldr* úþýðan (Clar. 38.5), ok giorer

³⁶ *harðla*, jfr. endv. GNH.: 18.13, 105.20; Jartb.: 35.7, 36.6, 37.14, 39.20, 72.27, 73.26; Hom.: 31.35; Phys.: IX. 1; Osv.: 74.21, 78.35, 93.36; Sig.: 211.9, 232.4, 232.7; Vict.: 6.8, 41.3; Vøls.: 93.5; Bjarn.: 140.8; Háv.: 58.31; Laksd.: 262.17, 311.13; Mar.: 768.19, 769.20; Clár.: 12.8, 20.7, 21.1, 38.6, 42.7, 59.10, 66.3, 66.9, 70.6, 70.9, 72.10.

(hann) sik *helldr* Reidan (Vict. 40.6), þvíat hann kall hefer verit *helldr* gilldr fyrir sier (Sig. 229.6), þu uart *helldur* seinn (Jarlm. 16.18), Hér settu mik/sveina milli/*heldr* hæðinn/ok hvitbráen (Gautr. 33.5).

De øvrige ekss. stammer fra Mariu saga (1), Osvalds saga (1) og Snorra Edda (6). Ekss.: Köttrinn er *heldr* mikill (SnE. 57.5), Byskup tekr aa honum *helldr* þungliga wm þetta (Mar. 776.10), og so giorer hann og var *helldr* katvr (Osv. 79.7). I alt 7 ekss. svarende til ca. 8% af det samlede materiale.³⁷

Sammenfattende kan således siges om brugen af dette element: det bruges stort set ikke i de ældre norrøne tekster, tyngdepunktet ligger afgjort ved islændingesagaerne. Yngre tekster som fornaldar- og riddersagaerne bruger det kun i ringe grad, formentlig fordi disse tekster gennemgående er domineret af hyperbeldannelser og tilsvarende håndfaste stilgreb.

2.1.2.18. *helzti*; frekvens: 7 ekss. Konstruktionen ikke registreret i det ældste norrøne materiale. Ved kombinationen med dette F-element er den semantiske graduering af deskriptor (d) ikke helt entydig. Den strækker lige fra en svag (temmelig) til en stærk (alt for) markering. Konteksten må afgøre den aktuelle betydning. De to semantiske yderpunkter kan måske illustreres med flg. to ekss.: Høskuld bebrejder sin frille Melkorka, at hun ikke har sagt ham noget om sin sociale baggrund. Der står i teksten: Høskuldr kvað hana *hølzti* lengi hafa þagat yfir svá góðri ætt (Laksd. 33.3). Der foreligger her en stærk markering (alt for længe). I næste eks. er den via *helzti* tilførte markering af d-elementet svagere (temmelig, (måske) meget). Egil kvæder flg. lausavísa til sin kampfælle Thorolf for at forklare ham udfaldet af sit mellemværende med Eyvind skreyja. Første halvdel af strofen lyder: Gerðom *helzte* harða/ hrið fyr jótlands síðo/ barðesk vel sás varðe/ víkingr dana ríke (Eg. 155.1) etc.³⁸ De fleste ekss. stammer fra Laksdæla saga (4), de øvrige fra Clárus saga (1), Egils saga (1) og Völsunga saga (1).³⁹

2.1.2.19. *hund-*; frekvens: 2 ekss. Forekommer ikke i det ældste norrøne materiale. De to ekss. stammer begge fra Gautreks saga, hvori det kombineres med adj. *-viss*, der i begge tilfælde står som adled til sb. jötunn. Starkaðr var *hundviss* jötunn (12.8), kaus foður at syni sínum *hundvísan* jötun *helldr* en Ásaboðr (28.26). Elementet bruges hyppigst i forbindelse med jætter og har vel da en noget nedsættende klang, måske noget i retning af udtrykket 'overklog' i nudansk. Fritzner anfører i OGNS foruden sammensætningen med *-viss* 4 andre adj., hvormed det kan kombineres med forstærkende betydning: *-djarfr*,

³⁷ *heldr*, jfr. endv. Eg.: 32.10, 66.16, 67.12, 99.15, 115.9, 122.5, 123.6, 129.12, 149.12, 187.3, 187.9, 187.12, 201.12, 233.17, 251.9, 283.1, 296.8, 308.14, 315.19, 319.3; Laksd.: 21.17, 25.22, 28.7, 73.3, 92.2, 98.12, 116.9, 126.1, 129.7, 145.6, 145.18, 167.5, 167.16, 169.7, 178.22, 212.11, 229.8, 234.15, 300.14, 303.6, 304.17, 307.16; Harð.: 125.12, 132.18, 152.6, 152.10, 165.25, 171.18, 171.18, 175.5; Gunnl.: 2.12, 9.19, 9.20, 40.1; Háv.: 8.15, 17.29, 36.13; Bjarn.: 127.19, 169.12, 184.23, 208.10; Clár.: 37.16, 38.6, 53.7, 62.17; Vict.: 18.6, 18.25, 32.9, 40.6; SnE.: 51.17, 55.16, 56.26, 57.5, 61.18.

³⁸ Dvs.: Vi havde en temmelig (måske) meget hård kamp ud for Jyllands kyst etc.

³⁹ *helzti*, jfr. endv. Laksd.: 33.3, 161.14, 186.19, 261.19; Eg.: 155.1; Völs.: 48.8; Clár.: 61.3.

*-heiðinn, -margr, -villr.*⁴⁰ Sv. Egilsson føjer hertil *-forn*. I alt 6 kombinationsmuligheder. Nogen stor udbredelse har dette element altså ikke fået, hvad der måske skyldes den hermed forbundne negative klang, som kan hænge sammen med en form for folkeetymologisk sammenblanding af *hund-*, som har samme rod som sb. *hundrað* (hundrede),⁴¹ med sb. *hundr* (hund).⁴² R. Cleasby anfører dette som en mulig forklaring på elementets ringe popularitet.⁴³

2.1.2.20. *jqtun-*; frekvens: 3 ekss. Opkomsten af dette element skal selvfølgelig ses i sammenhæng med, at jætterne var stærke og voldsomme naturer, som konstant truede med at slippe kaos løs og nedbryde den kosmologiske orden. De besad også visdom, men elementet af styrke og rå muskelkraft må have været en så væsentlig del af ordets indhold, at det kunne indgå som selvstændigt forstærkende led i komposita. I materialet er kun registreret 3 ekss., som alle stammer fra Snorra Edda (Gylfaginning). Det anvendes to gange om Midgårdsormen, en enkelt gang om en jätte. Spørgsmålet er, om *jqtun-* i disse ekss. har en ren forstærkende funktion, altså ville kunne permuteres med et andet F-element fra positivparadigmet; thi de 3 ekss. indgår alle i en mytologisk sammenhæng, hvor de magter, der truer den kosmologiske orden (Midgårdsormen, jætten), står som en slags "subjektsprædikativer" for det via *jqtun-* forstærkede d-element, her adj. *-móðr: þá færiz smiðrinn í iqtunmóð* (46.30), firir því at þá snýz Miðgarðzormr í iqtunmóð (69.24), snýz Iormungandr/ í Iqtunmóði (72.11). I ingen af de ekscerperede ekss. har dette element imidlertid frigjort sig fra den mytologiske sammenhæng og fået status af rent forstærkende element. Heller ikke eksisterende ordbøger har registreret sådanne ekss. i middelalderens vestnordiske sprog. Hvad vi finder i disse 3 ekss., kan højest betragtes som et tilløb til det, vi kender fra de yngre nordiske sprog, hvor *jette-* kan bruges som rent forstærkende forled både i norsk, dansk og svensk: f. eks. *jettesterk, jettestor* og *jettefin*.⁴⁴

2.1.2.21. *megin-*; frekvens: 1 eks. Fungerer som adled i komposita. Dette eks. stammer fra den ældste islandske litteratur, fra Plácitúsdrápa og lyder: Hugþo brøþr at beiþe/br(and) eOs *megen vanla* (Plác. 40/614). Konstruktioner, hvori dette element indgår i forstærkende forbindelse med adjektiv eller adverbium, synes at være mest udbredt i poesien. F. eks. anfører Sv. Egilsson 22 ekss. på typen, J. Fritzner kun 3.

2.1.2.22. *mikilsti*; frekvens: 1 eks. Forekommer ikke i de ældste norrøne tekster. At dette element kun har en ringe udbredelse fremgår også af, at både J. Fritzner, R. Cleasby og Sv. Egilsson kun har et og samme eks. at henvise til.

⁴⁰ J. Fritzner Ordbog over Det gamle norske Sprog. Oslo 1954. II, s. 92–96.

⁴¹ Sv. Egilsson Lexicon Poeticum. 2. udg. Kbh. 1966, s. 293–94.

⁴² J. de Vries Altnordisches etymologisches Wörterbuch. 2. Aufl. Leiden 1977, s. 267.

⁴³ R. Cleasby An Icelandic-English Dictionary. 2. ed. Oxford 1962, s. 292.

⁴⁴ Ordbog over det danske Sprog. Kbh. 1927. IX, sp. 979–82; Ordbok över svenska språket. Lund 1935. XIII, sp. 487; Norsk Riksmåls-Ordbok. Oslo 1937. I, 2, sp. 224.

Det står i Hávamál, strf. 66, som lyder: *Mikilsti snemma/kom ek í marga staði/en til síð í suma/etc.*⁴⁵ Det bemærkes for en ordens skyld, at R. Cleasby henviser forkert. I stedet for hom. 65, skal der stå Hm. 66.⁴⁶ Ekss. er altså meget få, og det ene, der er registreret i dette tekstmateriale, er endvidere sent, nemlig Victors saga (15. årh.s 2.hd.): en þat er at tungan er *mikilsti* laung j þier (33.11).

2.1.2.23. *nokkut*; frekvens: 51 ekss. Kun 3 ekss. i det ældste norrøne materiale: 2 fra GNH., begge stående som forstærkende led til et som substantial fungerende adjektiv (*noccot* dyrlect, 35.10; *noccot* got, 43.4) og 1 fra Jarteinabók (*nacqvát scegiapr*, 45.17). De øvrige 48 ekss. stammer overvejende fra islændingesagaerne, hvor de fordeler sig på flg. måde: Laksdæla saga (13), Bjarnar saga (6), Egils saga (4), Harðar saga (4), Hávarðar saga (2), Gunnlaugs saga (2). Ekss.: Hríutr fór heim ok var *nokkut* sárr (Laksd. 55.24), því at hann var síðan þungeygr *nokkut* (Bjarn. 192.1), en firi innan eyrna var vaðilsund *nockut* grunt milli ok annarrar eyjar (Eg. 196.6), Ok *nockut* hardlynd (Harð. 119.22), hann var þá hniginn *nokkut* á hinn efra aldr (Háv. 2.6), ok *nokkut* nefliotr (Gunnl. 9.15). I alt 33 ekss. svarende til ca. 67% af det samlede materiale.⁴⁷ Forklaringen på den forholdsvis høje frekvens kan være den samme som i forbindelse med adv. *heldr* (se s. 14 f.). De øvrige ekss. stammer fra riddersagaerne og en enkelt fornaldarsaga. Først og fremmest Clárus saga (6),⁴⁸ der netop også viste en vis forkærlighed for det neddæmpende adv. *heldr*; dernæst Victors saga (1) samt Volsunga saga (1). Ekss.: at hans litr er orðinn *nokkut* bleikr (Clár. 34.4), enn ef ydur verdr *nockut* afla fatt (Vict. 22.6). Resten hidrører fra den religiøse litteratur, fra Mariu saga (5) og Osvalds saga (4).⁴⁹ Ekss.: var hans róst iafnan *nockud* haas (Mar. 1197.27), (Þ)at var ein maðr *nockvt* so gems fvllr (Osv. 93.28).⁵⁰

2.1.2.24. *of-*; frekvens: 59 ekss.; heraf 15 i det ældste norrøne materiale: 7 i det islandske og 8 i det norske. Ekss.: þar værdr maðr ægi siucr, oc engi *ofgamal* (GNH. 123.32), þeir bacferla *of miok* þat es þeir þiþia guþ (Hom. 31.34).⁵¹ I fordelingen af de resterende ekss. er det svært at aflæse nogen klar stilistisk tendens. Det er materialet for spinkelt til. Brugen synes at fordele sig nogenlunde bredt over de forskellige teksttyper. Islændingesagaer: Bjarnar saga (3), Egils saga (7), Gunnlaugs saga (2), Harðar saga (2), Hávarðar saga (3),

⁴⁵ Eddadigte. I. Udg. af J. Helgason. 2. udg. Kbh. etc. 1964, s. 24.

⁴⁶ R. Cleasby An Icelandic-English Dictionary. 2. ed. Oxford, s. 428.

⁴⁷ *nokkut*, jfr. endv. Laksd.: 36.20, 51.15, 51.16, 56.1, 129.4, 232.19, 238.16, 284.5, 288.19, 294.11, 309.1, 309.2; Bjarn.: 127.3, 149.23, 191.10, 192.2, 196.6, 208.6; Harð.: 119.17, 138.17, 156.27, 162.22; Háv.: 2.6, 12.27, 19.32, 51.8; Gunnl.: 9.15.

⁴⁸ Jfr. endv. Clár.: 37.13, 34.4, 51.14, 52.15, 69.12, 71.8.

⁴⁹ Jfr. endv. Mar.: 764.19, 766.12, 769.29; Osv.: 77.9, 86.5, 91.36.

⁵⁰ Vedr. kombinationen *svá + nokkut* se endv. H. Falk, A. Torp Dansk-norskens syntax. Kria. 1900, s. 126; K. Møller Nogle forstærkende adverbialforbindelser i dansk; Studier tilegnede Verner Dahlerup. Kbh. 1934, s. 170-71.

⁵¹ *of-*, jfr. endv. GNH.: 57.1, 105.12, 105.17, 123.33, 138.18, 148.6, 164.21, 194.29; Hom.: 31.35, 77.18, 95.10, 105.31, 191.35, 217.30.

Laksdæla saga (6). Ekss.: Ætla ek ella, at ek muna *oflengi* lifa (Eg. 285.25), Eigi skyldir þú *of mikit* um gera (Bjarn. 200.2), bonda þótti þat *oflitit* (Gunnl. 14.6), þaa þotte sumum *of sid* dags (Harð. 172.28), verum ok eigi *of veiðibráðir* (Háv. 29.20), þótti fóstrit *oflágt* (Laksd. 45.21).⁵² Riddersagaer: Clárus saga (3), Jarlmanns saga (2), Victors saga (3). Ekss.: Þat þykkir oss vera fátt, en eigi *ofmart* (Clár. 17.1), og þotz eigi *ofgoder* at tala sitt erende (Jarlm. 14.14), at hann þottizt hafa (verid) *ofliotur* j heitum wm lidsemdina (Vict. 16.21). Fornaldarsaga: Volsunga saga (8). Ekss.: ok sam vid þat *of sid* (109.18).⁵³ De resterende tekster: Mariu saga (2), Snorra Edda (Gylfaginning, 1), Osvalds saga (1). Ekss.: at eldrinn var *ofliuill* (Mar. 1203.28), ok mun þó *oflitit* þikkia (SnE. 41.12), Enn saker þess at lidz mvnvr var *ofr mikill* (Osv. 90.22).⁵⁴

2.1.2.25. *stór-*; frekvens: 34 ekss. Indgår som adled i komposita med samme forstærkende funktion som adv. *stórum* og det via suffikset *-lík-* dannede adv. *stórliga*. Ingen ekss. i det ældste norske materiale, i det ældste islandske 1: ef gupi þotta ec þetta bera eige *stórilla* (Hom. 98.24). Antallet af forskellige kerneled, hvormed dette F-element kan kombineres, er temmelig begrænset. Her er registreret 6 forskellige. Det er: *-auðigr* (13), *-illa* (11), *-vel* (4), *-mikill* (2), *-mjök* (1), *-megthogr* (1), *-ríkr* (1). Hos J. Fritzner er medtaget 19 kombinationsmuligheder, altså 13 flere end her,⁵⁵ hos Sv. Egilsson kun 2.⁵⁶ Sprogsystemet har altså fungeret temmelig restriktivt over for brugen af *stór-* som F-element. M.h.t. ekss. – fordelingen på teksterne bemærkes flg.: det er bemærkelsesværdigt, at 85 % (29 ekss.) af samtlige ekss. stammer fra islændingesagaerne, først og fremmest Egils saga, hvori der alene er registreret 13 ekss. De øvrige hidrører fra: Bjarnar saga (3), Droplaugarsona saga (1). Hávarðar saga (4), Laksdæla saga (8), Osvalds saga (1), Volsunga saga (3). Ekss.: Var hann maðr *stórauðigr* (Eg. 245.14), þetta líkar þeim mæðgum *stórilla* (Laksd. 101.2), Váru þeir *stórmjök* sárir (Háv. 15.3), ok unír Þórðr við *stórilla* ok hans menn (Bjarn. 211.11), ok gerðuz (þeir) *storrikir* (Dropl. 141.5), Sigurdr fann þar *stormikit* gull ok sverdit Hrotta (Vqls. 47.12), gipt dottvr sína Pia einvm *stor megthogvm* herra eda konvng (Osv. 81.17).⁵⁷

2.1.2.26. *stórliga*; frekvens: 7 ekss. Ingen ekss. i det ældste norrøne materiale. Elementet heller ikke registreret i Lexicon Poeticum. Det kunne umiddelbart tyde på, at det hører hjemme i yngre prosatekster. Samtlige registrerede ekss.

⁵² Jfr. endv. Eg.: 36.11, 139.8, 285.26, 317.19, 317.21, 317.25, 364/7.3; Bjarn.: 118.27, 119.7, 200.2; Gunnl.: 14.6, 27.9; Harð.: 152.12, 172.28; Háv.: 16.19, 29.20, 41.28; Laksd.: 45.21, 60.14, 122.21, 156.11, 223.13.

⁵³ Jfr. endv. Clár.: 3.9, 16.18, 17.1; Jarlm.: 14.14, 35.19; Vict.: 16.21, 27.24, 36.5; Vqls.: 15.6, 19.23, 32.30, 62.27, 72.4, 81.12, 109.18.

⁵⁴ Jfr. endv. Mar.: 1203.28, 1203.29.

⁵⁵ Ordbog over Det gamle norske Sprog. Oslo 1954. III, s. 562–72.

⁵⁶ Sv. Egilsson Lexicon Poeticum. Kbh. 1931, s. 540.

⁵⁷ *stór-*, jfr. endv. Eg.: 4.1, 18.13, 43.4, 49.4, 51.12, 117.21, 227.3, 222.18, 240.5, 245.15, 260.10, 282.21, 305.5; Laksd.: 101.3, 134.4, 171.10, 197.3, 218.6, 244.18, 251.2, 255.4; Bjarn.: 179.21, 192.4, 211.11; Háv.: 15.3, 41.3, 58.3, 58.22; Dropl.: 141.5; Vqls.: 2.1, 36.14, 47.12.

stammer fra de to islændingesagaer: Hávarðar saga (5) og Egils saga (2), hvad der nok skyldes en tilfældighed, idet samtlige hos J. Fritzner anførte ekss. (undtaget 1) stammer fra den senere religiøse oversættelseslitteratur. Ekss.: verðr Bjargey þeim *stórliga* fegin (Háv. 58.14), Finnørk er *stórliga* við (Eg. 41.10).⁵⁸

2.1.2.27. *stórum*; frekvens: 5 ekss. Ingen ekss. i det ældste norske materiale, i det ældste islandske 2. Begge fra homiliebogen: þuiat *stórum* hētlect er (Hom. 108.8), ef hann fiþr þat er *stórom* se avant (ibid. 111.2). De øvrige registrerede ekss. fra flg. 3 islændingesagaer: en faðer hennar ok móðer vrðu *stórum* fegin (Eg. 267.21), Þetta þotti frændum huarstueggia þeira *storum* illa (Gunnl. 51.11), ok þótti þetta erendi *stórum* sköruligt (Laksd. 92.20).

2.1.2.28. *til*; frekvens: 8 ekss. Ingen ekss. i det ældste norske materiale; i det islandske 5, som alle stammer fra homiliebogen. Eks.: nema vér cunem *til* illa meíngerþom hans (Hom. 114.33).⁵⁹ De resterende 3 hidrører fra Egils saga. Eks.: Sátom, lyngs, *til* lenge./ljósheims, of, bqr, þeima/meir varðak fé forðom/fjarðqlna, hlut skarðom (Eg. 205.16).⁶⁰

2.1.2.29. *úmáttans*; frekvens: 1 eks. Ingen ekss. i det ældste norrøne materiale. Kun et enkelt eks. i Clárus saga registreret: Keisarinn verðr *úmáttans* reiðr þessi søgu (Clár. 25.9).

2.1.2.30. *vel*; frekvens: 52 ekss. Heraf 9 ekss. i det ældste norrøne materiale: 6 i det gammelnorske, først og fremmest fra Gammelnorsk homiliebog (5), og 3 fra det ældste islandske, Jarsteinabók (2) og homiliebogen (1). Ekss.: Eigi er sa *væl* spacr, er æigi hæfir þolmøðe (GNH. 14.4), Varþ siþan til kona. I. *vel* tvitög. sed knó oc *vel* vizc (Jartb. 18.6).⁶¹ At de øvrige 43 ekss. for hovedpartens vedkommende hidrører fra islændingesagaen, kan skyldes, at dette element i lighed med adv. *heldr* undertiden har noget litotisk, neddæmpende over sig. I alt 33 ekss. stammer herfra: Bjarnar saga 6, Droplaugarsona saga 1, Egils saga 7, Gunnlaugs saga 3, Harðar saga 1, Hávarðar saga 3, Laksdæla saga 12. Ekss.: ok vóru (þeir) *uel* katir (Gunnl. 36.15), *vel* var hann hagr (Laksd. 95.20), Grimr var . . . hljóðlatr ok stilltr *vel* (Dropl. 145.6), þvi at hann var inn sköruligsti maðr ok *vel* mennt (Bjarn. 113.7), Tók hann þá handexi *vel* mikla (Eg. 321.3), ok at aulu *uel* uagsínn (Harð. 138.19), þat ætlaða ek, at ek munda eiga tvá sonu *vel* hugaða (Háv. 14.10).⁶² De resterende ekss. (10) stammer fra Clárus saga (3), Gautreks saga (1), Jarlmanns saga (1), Mariu saga (3), Osvalds saga (1),

⁵⁸ *stórliga*, jfr. endv. Háv.: 11.21, 15.3, 16.24, 48.2; Eg.: 288.4.

⁵⁹ *til*, jfr. endv. Hom.: 77.21, 115.7, 115.14, 116.34.

⁶⁰ Jfr. endv. Eg.: 65.1, 134.5.

⁶¹ *vel*, jfr. endv. GNH.: 11.13, 14.4, 138.20, 154.32, 196.27; Blas.: 271.16; Jartb.: 12.12, 18.6; Hom.: 197.16.

⁶² Jfr. endv. Gunnl.: 17.3, 19.9, 36.15; Laksd.: 21.16, 22.13, 49.2, 87.23, 95.20, 108.18, 140.18, 145.4, 152.14, 190.5, 198.8, 232.20; Dropl.: 145.6; Bjarn.: 111.9, 111.12, 112.1, 113.8, 114.3, 158.3; Eg.: 135.2, 143.19, 147.19, 156.17, 210.2, 211.6, 321.4; Háv.: 14.11, 26.5, 28.26.

Samsons saga (2), Volsunga saga (1). Ekss.: Frammi fyrir landtjaldinu lætr hann steypa einn hiðbjörn *vel* stóran með hinum sama málm (Clár. 28.10), Klerkr einn skynsamr ok *wel* truaðr (Mar. 769.20), Sa er þu ferr, man vera *vel* mentr (Vqls. 61.20), ok var hann þa so *vel* færri at jþrottum (Sam. 2.7), ok var (Osvaldr) *vel* kristenn herra (Osv. 71.2), hann hafde aa sinu skipi uaska menn ok *uel* sidada (Jarlm. 41.11), hann var vitr maðr ok *vel* stilltr (Gautr. 1.3).⁶³

2.1.2.31. *yfritmáta*; frekvens: 1 eks. Dette element er kommet ind i sproget sent. Hverken J. Fritzner eller R. Cleasby har registreret det. Adv. stammer fra middelnedertysk *overmate*, og kan måske være kommet ind i islandsk via de islandske reformators religiøse oversættelseslitteratur fra 1500-tallet. Chr. Westergård-Nielsen har i Låneordene etc.⁶⁴ registreret formen *yfirmáta* og citerer i forbindelse hermed flg. eks.: sie þad Synd/þa er þad *yfer mata* motþronligt Gude. Citatet skulle stamme fra Ólafur Hjaltasons oversættelse fra 1578 af Casper Huberinus Vom Zorn vnd der Güte Gottes . . . Wittenberg 1535. Det ene her ekscerperede eks. stammer fra Osvalds saga, der indgår i den store samling af helgensagaer i Holm. 3 fol (16. årh.s beg.). Forlægget for denne samling har formentlig været en nedertysk oversættelse og bearbejdelse af Jacobus a Voragine's Legenda aurea i udvidet skikkelse, kendt under navnet Passionael.⁶⁵ Det ene registrerede eks. i Osvalds saga lyder: þær vrdv *yfrit matha* gladar (Osv. 85.8).

2.1.2.32. *yfirvettugis*; frekvens: 1 eks. Ingen ekss. i det ældste norrøne materiale. Eks. fra Mariu saga: ward hann ottafullr *yfirvettugis* (Mar. 792.26).

2.1.2.33. *yfirvættis*; frekvens: 1 eks. Ingen ekss. i det ældste norrøne materiale. Kun et enkelt eks. fra Clárus saga: Fram fyrir þessu landtjaldi lét hann steypa *yfirvættis* stóran léón (Clár. 30.8).

2.1.2.34. *yfrit*; frekvens: 2 ekss. Ingen ekss. i det ældste norrøne materiale. De to ekss. stammer fra Clárus saga og Volsunga saga. Ekss.: Alexander heitir Frakkakonungr *yfrit* rikr ok mektugr (Clár. 5.6), enn Reginn hverfr i brott *yfrid* hręðdr (Vqls. 41.23).

2.1.2.35. *ærit*; frekvens: 13 ekss.; 4 ekss. i det ældste norrøne materiale: 2 fra Gammelnorsk homiliebog og 2 fra Den Stockholmske. Ekss.: hann fører *øret* þæccia forn guði (GNH. 11.4), þat boþorþ mon flestom monnom *æret* aorlyndlect þyckia (Hom. 12.8).⁶⁶ De øvrige 9 ekss. fordeler sig bredt over de ekscerpe-

⁶³ Jfr. endv. Clár.: 2.7, 28.11, 69.5; Mar.: 769.20, 779.27; Sam.: 2.7, 13.10.

⁶⁴ Chr. Westergård-Nielsen Låneordene i det 16. århundredes trykte islandske litteratur. Kbh. 1946, s. 389.

⁶⁵ H. Bekker-Nielsen, O. Widding En senmiddelalderlig legendesamling. Maal og Minne 1960, s. 110–11; Low German Influence on Late Icelandic Hagiography. The Germanic Review. 37. 1962, s. 237–62.

⁶⁶ *ærit*, jfr. endv. GNH.: 25.9; Hom.: 51.1.

rede tekster, dog overvejende islændingesagaerne: Bjarnar saga (2), Egils saga (1), Harðar saga (1), Laksdæla saga (1). Ellers Völsunga saga (2) og Snorra Edda (3). Ekss.: Peim fannsk fátt um ok þótti ærit mikit við haft (Laksd. 92.23), Þorsteinn kvað þetta vera mundu ærit mikit bráðræði (Bjarn. 208.16), ærit langt hefe ek nu fram talad (Harð. 175.1), en ærið djarfliga sóttu þeir at oss (Eg. 276.20), Ærit er hann styrkr (SnE. 31.16), ok munu þer *ærit* leingi leynzt hafa fyrir mer (Völs. 31.1).⁶⁷

2.2. *Komparativparadigmet*. Der indgår i dette paradigme 9 led. Komparativsformen har sin hovedanvendelse, hvor der er tale om en sammenligning af forhold. Som udgangspunkt kan paradigmets 9 led underinddeles i 3 grupper: 1. elementet indgår sammen med komparativen i et sammenligningsforhold (så meget, desto), udtrykt gennem *at*, *því* eller *þess* + komparativ, som regel efterfulgt af en korrelerende *at*-, *er*- eller *sem*-sætning,⁶⁸ 2. elementet kombineres med forstærkende funktion med komparativen og kan i denne position udskiftes med andre forstærkende led. Der kan vælges imellem: *enn*, *heldr*, *hóti*, *miklu* og *noykkuru*. 3. elementet danner sammen med positiven en omskrevet komparativ: *meirr*, *betr* + positiv.⁶⁹ Den anvendes som regel i tilfælde, hvor der ikke foreligger mulighed for at kombinere grundformen med komparativsmorfemet (-*ari*, -*ri*). Hverken type 1 eller 3 indgår i denne beskrivelse, da der ikke foreligger nogen semantiske gradueringsalternativer ved disse konstruktionstyper. Det gør der derimod ved type 2, idet det ikke er ligegyldigt, om en komparativ kombineres med *heldr* eller *miklu*. Der er gradueringen til forskel, og en sådan form for alternativ semantisk graduering findes ikke ved typerne 1 og 3.

2.2.1. *enn*; frekvens: 41 ekss. Ingen ekss. i det ældste norske materiale. I det ældste islandske er ekscerperet 19 ekss., som fordeler sig på homiliebogen (13), Jarteinabók (5) og Rimbeygla (1). Ekss.: En su aond es *en* vesalle es eige grætr þat (Hom. 91.15), þa treystesc hann *en* frammar Gvþs miscvnn (Jartb. 22.4), oc gengr þat (mán) *en* heldr seína an sól (Rimb. 37.8).⁷⁰ De resterende ekss. (22) fordeler sig uden markant tendens på flg. tekster: Bjarnar saga (3), Clárus saga (3), Egils saga (6), Laksdæla saga (2), Mariu saga (4), Snorra Edda (2), Völsunga saga (2). Ekss.: ef hann villdi *enn* meira gjalld af hendi reiða (Eg. 163.13), hitt skiptir hana *enn* meira (Laksd. 118.17), en Nanna sendi Frigg ripti ok *enn* fleiri gíafar (SnE. 66.7), syngiandi þetta responsorium *enn* hærra, *enn*

⁶⁷ Jfr. endv. Bjarn.: 168.19; SnE.: 53.14; Völs.: 75.8.

⁶⁸ Jfr. flg. ekss.: at maþr langar at meirr til guþs at hann reyne (Hom. 65.28), þes mæir er hinn dræcr, er þa sott hefir, þes mæir þystir hann (GNH. 190.15), oc vas þess at litellátare a valt sem guþ veitte henne meire dýrþ (Hom. 5.19). En honom vas þui frammar veitt. at hann nápe at hafa hann með hondom (Hom. 83.17).

⁶⁹ Jfr. flg. ekss.: betr var hann ok vígr en flestir menn aðrir (Laksd. 95.19), því at Þorgils er meir reyndr at ákafa en vitsmunum (Laksd. 221.20); *in* for *en(n)* i infortisstilling noteret i Stockholmske homiliebog med 1 eks.: En hann svarape. hui in síþr ero þeir sæler er heýra orþr guþs (Hom. 9.27); Jfr. A. Noreen Altisländische Grammatik. Halle a.S. 1903, §. 143, anm. 1.

⁷⁰ *enn*, jfr. endv. Hom.: 21.11, 91.15, 94.7, 97.16, 98.8, 154.23, 154.24, 159.32, 164.21, 189.28, 195.31, 219.13; Jartb.: 11.12, 11.12, 22.4, 39.5, 70.17.

hann var wanr (Mar. 780.5), Konungi þótti nú *enn* meira vert en áðr (Bjarn. 132.23), ok munu (þeir) vera *enn* bjartari ok fegri (Clár. 13.4), enn þo var Sigi þeirra *enn* rikari ok ęttsterri (Vqls. 1.4).⁷¹

2.2.2. *heldr*; frekvens: 3 ekss. De ældre teksters reservation over for brug af dette element er omtalt tidligere (se s. 14 f.). Et enkelt eks. på denne konstruktionstype er registreret i den ældre islandske litteratur i Rímbeýgla: oc gengr þat (tungl) en *heldr* seína an sól (Rímb. 37.8). De øvrige 2 ekss. stammer fra Laksdæla saga, hvor konstruktionstypen ikke særligt overraskende tenderer den litotiske udtryksform (se s. 14 f.), og endv. Victors saga. Ekss.: Þat ferr *heldr* fjarri (Laksd. 301.12), er yckr *helldr* Radligrá at ganga j burtu lausgyrder (Vict. 28.6).

2.2.3. *hót*; frekvens: 5 ekss. Sb. *hót* n. kombineres med komparativ som forstærkende adverbial med flg. morfemer: dat. sg./pl.: *-i* (1), *-um* (2), og gen. sg./pl.: *-s* (1), *-a* (1). Ingen ekss. i de ældste norske tekster. De 5 ekss. stammer udelukkende fra islandske kilder, i.e. 3 fra de ældste: homiliebogen (1) og Rímbeýgla (2), og 2 fra de yngre: Clárus saga (1) og Hávarðar saga (1). Ekss.: er þa hrútr komeN *hóte* lengra en en fyrra morgenen (Rímb. 36.13), oc lótom þo en i *hótom* fleira en ver megem (Hom. 87.33), ... *hóts* annan veg ... (Háv. 38.20), ok þikkir nú *hótum* framár en fyrr (Clár. 27.4), þuiat hann gengr ok aoll sól máork en *hota* mun sciótara (Rímb. 36.8).

2.2.4. *miklu*; frekvens: 139 ekss. Vi har tidligere set (s. 8 ff.), at den normale måde at forstærke positiven på var at kombinere den enten med *all-* eller *mjok*. Det forstærkende normal-element kunne på denne måde realiseres gennem et "bundet" præfigeret adled (*all-*) eller gennem et "frit" adverbial (*mjok*). Hverken komparativen eller superlativen kan tilsyneladende have præfigerede F-elementer. Dette syntaktiske alternativ eksisterer ikke. Ved komparativen får vi derfor kun 1 udtryksstørrelse, som kan realisere neutral-semantemet "meget", og det er den til adv. *mjok* svarende dativform *miklu* af adj. *mikill*, styret af komparativen.⁷² Langt den største del af de registrerede komparativer er kombineret med dette element, 139 af i alt 226 ekss., svarende til ca. 62%. Fra det ældste norrøne materiale stammer 45 ekss.: 9 fra det norske og 36 fra det islandske; fra det yngre islandske 94. Med hensyn til fordelingen i øvrigt bemærkes flg.: flertallet af de gammelnorske ekss. stammer fra Gammelnorsk homiliebog (7), resten fra Ólafs saga Tryggvasunar (1) og Mattheus saga (1). Ekss.: þar er hon unne honum *mycclo* mæira en sialfre sér (GNH. 169.31), oc villdu nu margir *myklu* hælldr þar hafa latit lif sit (ÓT. 70.13), Hværsu *miclu* hælldr sculu þer trua. A þan guð. Er ec em hans þræll (Matth. 823.31).⁷³ De

⁷¹ Jfr. endv. Eg.: 29.10, 42.9, 45.9, 93.11, 163.13, 247.11; Laksd.: 118.18, 300.3; SnE.: 33.4, 66.8; Mar.: 780.5, 780.16, 1174.1, 1189.26; Bjarn.: 132.23, 155.3, 200.1; Clár.: 13.5, 18.4, 26.11; Vqls.: 1.5, 54.5.

⁷² M. Nygaard Norrøn syntax. Kria. 1906, s. 120–21.

⁷³ *miklu*, jfr. endv. GNH.: 26.4, 147.15, 148.20, 169.32, 169.32, 170.23.

fleste ekss. fra det ældste islandske stammer ligeledes fra homiliebogen (25), ellers fra Jarsteinabók (6), Rímbeygla (2), Physiologus (2) og Elucidarius (1). Ekss.: *myclo* mótkara fullting monom vér af guþe hafa fyr siþbót óra (Hom. 52.21), oc var hann hère *miklo* en hon (Jartb. 3.19), En sol er *miklo* meiri. an tungl (Rímb. 16.20), þa er hon (apt)r *mýclo* oscýrligri oc liotare (Phys. IV.3), *miclo* øpre dvrþ hafa þeir (Eluc. 51.16).⁷⁴

Langt den største del af ekss. fra det yngre islandske materiale stammer fra islændingesagaerne, i alt 74 ekss., svarende til ca. 53 %, som fordeler sig på flg. måde: Egils saga (35), Laksdæla saga (23), Bjarnar saga (7), Gunnlaugs saga (3) og Harðar saga (3). Ekss.: hafði hann þa her *miklu* meira, en Aðalsteinn (Eg. 159.4), Eigi *miklu* síðar getr Þórðr at líta (Laksd. 291.6), Þorkell kvað þó *miklu* háðugligri Kolluvísur (Bjarn. 170.1), enda er *myklu* meiri hans ofsi (Gunnl. 33.12), þicke mer seger hann *mycklu* Raðligrá at Ræna (Harð. 155.22).⁷⁵ De øvrige ekss. fordeler sig på: Clárus saga (3), Gautreks saga (2), Mariu saga (6), Snorra Edda (3), Völsunga saga (9). Ekss.: Enn Þórr kvezt vilia róa *myklu* lengra (SnE. 61.12), mér sýnizt sem þú sért *miklu* digrari, en verit hefir (Gautr. 8.9), Hestr hans er *miklu* meiri enn adrir hestar (Völs. 64.7), En hitt er *miklu* fleira af henni at segja (Clár. 7.12), Kynda þeir nu annat baal med storum vidum *miklu* stærre enn hitt var (Mar. 1203.29).⁷⁶

2.2.5. *nøkkuru*; frekvens: 38 ekss. Ingen ekss. i det ældste norske, 4 ekss. fra det ældste islandske, hvor elementet i de registrerede tilfælde har formen *nøkkvi*.⁷⁷ De stammer fra homiliebogen (2) og Jarsteinabók (2). Ekss.: EN vas siþar *nøcqvi* i heims bygþini enoc (Hom. 154.35), En svafreme vil ec scirn taca. es ec emc *necqvi* froþare (Jartb. 52.26).⁷⁸ Bortset fra en forbavsende hyppighed i brugen i Laksdæla saga (12) fordeler de øvrige 22 ekss. sig bredt på materialet uden markante tolkbare tendenser. Ofte (16 gg.) er elementet kombineret med et tidsadverbial (*fyrr*, *seinna*, *síðar*): Bjarnar saga (3), Droplaugarsona saga (2), Egils saga (4), Gautreks saga (1), Harðar saga (1), Hávarðar saga (1), Jarlmanns saga (2), Laksdæla saga (12), Snorra Edda (2). Ekss.: þótt hon sé lengri *nøkkuru* (Bjarn. 177.12), *Nockuru* síðar bað Helgi Asbiarnarson Þordisar toddu (Dropl. 146.27), þótt þér hefðit lið *nockuru* minna (Eg. 35.15), ... *nøkkru* verri ... (Gautr. 45.15), ok kvóðu vera *nøkkvoro* traustara (SnE. 35.9), *Nøkkuru* fyrir vetr ferr Óláfr Hávarðsson heiman (Háv. 3.18), geir uar *nockuru*

⁷⁴ Jfr. endv. Hom.: 5.18, 5.32, 6.15, 8.33, 9.10, 24.12, 45.12, 52.21, 65.29, 77.10, 78.10, 97.20, 98.24, 105.5, 112.10, 116.15, 135.30, 155.4, 155.33, 159.30, 160.7, 160.18, 193.27; Jartb.: 3.20, 14.16, 25.17, 30.3, 73.5, 94.16, 121.18; Rímb.: 4.3, 16.20; Phys.: IV. 3 (B), XVIII. 2 (B).

⁷⁵ Jfr. endv. Eg.: 16.7, 39.12, 39.12, 39.18, 43.6, 43.16, 48.6, 48.7, 49.16, 70.12, 78.12, 114.7, 127.2, 149.10, 159.5, 166.12, 185.4, 186.6, 187.11, 213.3, 222.21, 236.17, 250.2, 255.20, 270.22, 274.7, 299.13, 300.12, 302.4, 305.6, 306.11, 320.17; Laksd.: 47.5, 50.12, 68.4, 74.15, 80.9, 99.2, 110.4, 112.11, 146.8, 147.6, 154.6, 158.14, 170.17, 180.14, 191.11, 226.3, 244.14, 250.8, 253.9, 268.5, 291.6; Bjarn.: 113.20, 118.3, 134.9, 153.10, 165.19, 168.18, 170.1; Gunnl.: 29.2, 33.12, 59.18; Harð.: 151.29, 155.28, 162.7.

⁷⁶ Jfr. endv. SnE.: 21.21, 56.24, 61.12; Gautr.: 8.9, 36.21; Völs.: 1.14, 10.20, 27.21, 33.12, 44.4, 64.8, 64.27, 66.3, 90.26; Clár.: 7.12, 29.12, 31.11; Mar.: 786.23, 798.5, 1185.33, 1187.24, 1203.30.

⁷⁷ A. Noreen Altisländische und altnorwegische Grammatik. Halle a.S. 1908. S. 465.3, anm. 1.

⁷⁸ *nøkkuru*, jfr. endv. Hom.: 97.20, 154.35; Jartb.: 51.11, 52.26.

osterkare (Harð. 138.19), þó at þeir se *nóckuru* fleire enn uær (Jarlm. 21.23), þóttu værir *nókkuru* kaupdýrri (Laksd. 151.22).⁷⁹ Normalt indgár komparativ + F-element i et styringsforhold (forskellens dativ), som rent undtagelsesvist ikke er formelt markeret; ekss. herþá er kun registreret i de yngre oldislandske tekster. Ekss.: mun *nókkut* meir á gøtu Ingjalds en þetta (Laksd. 39.14), Modir myskunnar gerir sik þá *nockut* blidligri til hans (Mar. 766.32), ok aasakar hann stundum blidliga, stundum *nockud* hardligar (ibid. 776.11).

2.3. *Superlativparadigmet*. Der indgár i dette paradigme 4 forstærkende led: *allra* (*alls*), *einkum*, *miklu* og *sem*. Ligesom ved komparativen kan vi også her have en omskreven form dannet ved: *mest/betr* + superlativ, som regel brugt hvor superlativsmorfemerne (*-ast*, *-st*) ikke kan kombineres med ordets form. Ekss.: hann er diarfaztr ok *bezt* hugaðr (SnE. 29.22), er þar váru *mest* viðir (Laksd. 15.9). Denne type samt konstruktioner dannet ved *einn* (*einna*), *annarr* etc. + superlativ som udtryk for den højeste, næsthøjeste etc. grad inddrages ikke i beskrivelsen, da disse superlativskonstruktioner ikke som ved de 4 forstærkende elementer indgár i noget alternativt gradueringsystem.

2.3.1. *allra* (*alls*); frekvens: 47 ekss., heraf 43 i det ældste norrøne materiale: 12 i det ældste norske, alle i Gammelnorsk homiliebog og 31 i det ældste islandske, dels i homiliebogen (29) og dels i Jarleinabók (2) og Elucidarius (2). Ekss.: þvi at þat er *allra* ræinst oc skirst (GNH. 172.9), Viþ honom tóco aller borgar menn vel. oc *allra* bazt þeir es cristner voro (Rímb. 43.14), en *allra* reokelegast scolom ver gaofga hotíþer postola guþs (Hom. 15.15), þa ma of trua *allra* þeckelegast þar vesa at sia ser hueria með sinom vexste (Eluc. 45.11).⁸⁰ De yngre oldislandske teksters brug af dette element er forbavsende ringe. I alt er kun registreret 4 ekss. Denne konstruktionstype forekommer f. eks. slet ikke i Egils saga, fra Laksdæla saga er ekscerperet 1 eks. Skulle superlativen kombineres med et F-element, har man ganske klart foretrukket den stærkere formulering med *sem* + superlativ (se nedenfor). Vikarierende brug af gen. sg. *alls* er kun registreret i 2 tilfælde, dels i homiliebogen (*alz* brápast, Hom. 106.15) og dels i en strofe i Hávarðar saga (mest *alls*, Háv. 44.12). De øvrige 2 ekss. stammer fra Völsunga saga (1) og Snorra Edda (1). Ekss.: en nú þykki mér þat *allra* sýnst (Laksd. 31.19), Völsungr konungr letti hann eda synir hans, *allra* hellzt er hann sa (Völs. 8.6), þa gekk sa fyrst inn er *allra* var vitraztr (SnE. 61.17).

2.3.2. *einkum*; frekvens: 4 ekss. Dette element kan kombineres med såvel positiv (se s. 12) som superlativ. Det normale er formentlig, at det står som

⁷⁹ Jfr. endv. Bjarn.: 140.15, 173.3, 177.13; Dropl.: 143.23, 146.27; Eg.: 35.15, 54.14, 129.9, 246.20; SnE.: 35.9, 47.7; Háv.: 3.18; Harð.: 138.19; Jarlm.: 21.23, 55.13; Laksd.: 29.19, 33.8, 84.12, 115.8, 121.9, 151.22, 157.17, 183.1, 223.16, 237.8, 284.4; Osv.: 94.20; Sam.: 3.23, 5.22; Vict.: 16.10, 37.2.
⁸⁰ *allra*, jfr. endv. GNH.: 34.8, 54.17, 64.27, 86.31, 86.34, 108.24, 109.21, 157.17, 170.4, 172.9, 209.8, 209.28; Hom.: 3.20, 4.7, 5.38, 7.19, 15.15, 21.16, 24.18, 27.36, 44.15, 61.10, 71.26, 74.6, 78.5, 78.23, 104.19, 106.15, 114.36, 119.17, 123.35, 138.36, 142.29, 160.8, 168.19, 185.15, 185.17, 198.6, 215.33; Jartb.: 43.15, 79.11; Eluc.: 1.5, 45.12.

forstærkende led til positiven, hvor det indgår som adled *einka(r)*- i komposita. Kombinationen *einkum* + superlativ er kun registreret i Den stockholmske homiliebog. Ekss.: þurfom vér fyr þui of þan hlut *einkom* mest yþvarar vár-cunar (Hom. 4.9), Es sa goþgerningr drótné *einkom* þægstr (ibid. 44.7).⁸¹ Hverken de ældste norske eller yngre islandske tekster, som indgår i materialet, har altså ekss. på denne konstruktionstype.

2.3.3. *miklu*; frekvens: 9 ekss. Ingen ekss. i det ældste norske, 1 i det ældste islandske, fra Jarteinabók. Med undtagelse af et enkelt eks. fra Völsunga saga stammer de øvrige 7 ekss. fra islændingesagaer, fra Laksdæla saga (4), Hávarðar saga (2) og Gunnlaugs saga (1). Ekss.: At þeir tóki hann non abraut þáþan. þvi at sva *myclo* mest dýrþ þesom enom itarlíga Gvþs vin veitr at greftre (Jartb. 73.4), Fafnir var *miklu* mestr ok grimmastr (Völs. 34.8), Einn maðr lék þar *miklu* bezt (Laksd. 144.10), var hann *miklu* hyggnastr ok spakastr (Háv. 51.11), ok er þo ein fegrst *myklu* (Gunnl. 8.1).⁸²

2.3.4. *sem*; frekvens: 113 ekss. Kombinationen *sem* + superlativ er langt den hyppigste. Konstruktionstypen udgør ca. 65 % af samtlige i materialet registrerede F-alternativer for en superlativ. Fra det ældste norrøne materiale stammer 34 ekss.: 9 fra Gammelnorsk homiliebog og 25 fra det ældste islandske, som fordeler sig på flg. tekster: homiliebogen (13), Jarteinabók (11), Grágás (1). Ekss.: Verum *sem* licaster fæðr varum (GNH. 192.18), heldr rene hann aftr til iþronar *sem* bráþast (Hom. 216.9), *Sem* travþast mati hann þvi til sanz coma firer theophilo (Jartb. 54.28), en gera *sem* fyrst. ef öen brytr (Grág. 223.9).⁸³ Ekss. fra det yngre islandske materiale (79) fordeler sig bredt og uden markante tolkbare tendenser: Bjarnar saga (3), Clárus saga (4), Egils saga (17), Gunnlaugs saga (2), Harðar saga (2), Hávarðar saga (7), Jarlmanns saga (7), Laksdæla saga (14), Mariu saga (7), Osvalds saga (2), Samsons saga (3), Sigurðar saga (1), Snorra Edda (4), Victors saga (2), Völsunga saga (4). Ekss.: bað hann Egil koma aptr *sem* skjótaz (Eg. 180.7), en vit megim *sem* gørst sjá fundinn (Laksd. 188.24), ok bað húskarla vera *sem* kyrrasta (Háv. 35.9), ok værir *sem* varastr um þik (Bjarn. 196.16), ok fari hann á brott *sem* skiotazt (Gunnl. 21.3), áá medan odaunninn uar *sem* mestur (Harð. 143.15), ok drekkir hann *sem* ákafligaz má hann (SnE. 56.10), ok þeim klæðir hon sik *sem* snarast (Clár. 57.2), ok bidur þaa draga upp streingi *sem* tidazt (Jarlm. 17.15), ok hliop straumurinn a mylnuna *sem* hogligazt (Sam. 13.18), drottning bað menn þa dug(a) *sem* mannligazt (Vict. 31.25), so at vor sigling (sie) *sem* skrautliguzt (Sig. 202.11), ok eggjar konungr lid sitt til frangaungu *sem* hardligazt (Völs. 10.13),

⁸¹ *einkum*, jfr. endv. Hom.: 78.3, 108.21.

⁸² *miklu*, jfr. endv. Laksd.: 144.22, 150.19, 160.18; Háv.: 22.18, 51.11.

⁸³ *sem*, jfr. endv. GNH.: 18.6, 105.35, 123.24, 137.17, 159.11, 159.20, 160.25, 192.18; Hom.: 24.31, 55.37, 56.1, 79.2, 105.32, 111.23, 115.23, 134.5, 159.35, 160.23, 191.25, 215.21, 216.10; Jartb.: 2.13, 2.22, 25.26, 27.10, 54.28, 55.3, 56.1, 61.2, 61.3, 76.5, 86.6.

med ollum hinum fegrstum hlutum *sem* fridazta ok sæmiligsta kunni hann (Mar. 1174.6).⁸⁴

3. Hypotagmetyper

I det foregående er de forskellige alternativer samt deres fordeling på de forskellige komparationsdannelser gennemgået. Et andet forhold, der må indtages i beskrivelsen, er dette, at nok er alternativerne mange i forbindelse med forstærkning af *d*-elementet i positivparadigmet, men ser man nøjere efter, er der ikke så få semantiske sammenfald, idet vi i en del tilfælde har samme rodstavelse, som via 2 forskellige suffikser forbindes med et efterfølgende led, der skal forstærkes. Vi kan på grundlag heraf foretage en tvedeling af en del af positivparadigmet, idet vi på den ene side får en gruppe nominale *F*-elementer (især substantiver i gentitiv) og på den anden en gruppe adverbiale dannet via suffikset *-liga*. Der er næppe nogen forskel på den semantiske intensivering, der via disse to – i orddannelsesmæssig henseende forskellige – led (f. eks. *ágæta-* og *ágætliga*) tilføres *d*-elementet. I syntaktisk henseende er der imidlertid en grundlæggende forskel, idet *F*-elementet som forstærkende adled kombineres med sit overordnede kerneled på to helt forskellige måder, hvorved vi får to hypotagmetyper:

- 1° Elementet kan stå som adled til et kerneled i en kompositumsdannelse. Skemaets type I (jfr. nedenfor).
- 2° Elementet kan indgå i beskriverhelhedernes gradsfelt og fylder således i modsætning til type I et "felt" i det syntaktiske forløb. Skemaets type II. *F*-elementets forskellige positionstyper er behandlet i beskrivelsens syntaktiske del (se s. 36 ff.):

I. Adled i komposita	II. Adled i beskriverhelhed
1. <i>ágæta-</i>	1. <i>ágætliga</i>
2. <i>ákafa-</i>	2. <i>ákafliga</i>
3. <i>einka(r)</i> - ⁸⁵	3. <i>einkanliga</i> ⁸⁷
4. <i>forkunnar-</i>	4. <i>forkunnliga</i>
5. <i>furðu-</i>	5. <i>furðuliga</i>
6. <i>geysi</i> - ⁸⁶	6. <i>*geysiliga</i> ⁸⁸
7. <i>stór-</i>	7. <i>stórliga</i>
8. <i>all-</i>	8. <i>mjök</i>

⁸⁴ Jfr. endv. Eg.: 31.5, 61.5, 61.11, 79.4, 82.19, 85.17, 106.10, 106.19, 136.18, 146.2, 180.7, 192.23, 193.23, 211.16, 243.23, 262.22, 321.4; Laksd.: 37.19, 39.17, 41.1, 43.18, 65.3, 65.9, 124.13, 164.6, 189.1, 210.9, 236.8, 236.15, 238.2, 305.12; Háv.: 25.21, 27.27, 31.15, 35.9, 35.12, 44.4, 53.29; Bjarn.: 130.1, 194.16; Gunnl.: 21.3, 21.4; Harð.: 143.16, 176.20; SnE.: 54.4, 56.10, 56.11, 68.5; Clár.: 9.7, 30.3, 57.2, 62.10; Jarlm.: 17.15, 30.5, 30.11, 34.5, 43.19, 57.17, 61.10; Sam.: 13.18, 21.6, 31.8; Vict.: 32.1, 37.18; Sig.: 202.11; Vqls.: 9.15, 9.28, 10.14, 44.10; Mar.: 763.25, 773.28, 1173.2, 1173.25, 1174.2, 1174.6, 1176.19; Osv.: 79.9, 79.20.

⁸⁵ Forekommer i materialet med flg. morfemer: *-ar*, *-a* (gen. sg./pl.), *-um* (dat. pl.). Formen *einkum*

Problemet sammensat eller ikke-sammensat er særdeles indviklet i de ældre sprog, da ortografien ikke som f. eks. i nydansk afspejler den interne syntaktiske og semantiske organisering af leddenes indbyrdes forhold. Den fonetiske side af problemet er vi af gode grunde udelukket fra at anvende som supplerende kriterium, altså spørgsmålet om de to led indgår i en tryktabsforbindelse under een akcent (enhedstryk) eller måske har været udtalt med to hovedtryk, lige stærkt tryk på begge led, sådan som det kendes f. eks. fra moderne dansk i sammensætninger, hvis første led er et forstærkende element: *allerbedst*, *knaldgul*, *skrupskør* etc.⁸⁹ Den ortografiske håndtering af leddene, der indgår i hypotagmet, har måske været reguleret efter samme formelle princip, som vi kender fra den latinske ortografi, hvor genitiver, der formelt kan fungere som selvstændige adled, skrives for sig (jfr. I, 1–6), hvorimod nominale led uden kasusmarkering skrives sammen med kerneleddet (jfr. I, 7–8).⁹⁰ Det svarer stort set til den praksis, der kan iagttages i det ekscerperede materiale.

Ovenstående opstilling af to syntaktiske hypotagmetyper har imidlertid til formål at anskue problemet sammensætning: ikke sammensætning ud fra en anden synsvinkel. Selvfølgelig kan man lave statistik og undersøgelse af håndskrifternes ortografi på dette punkt. Man kunne imidlertid også gå indirekte til værks, se på muligheden af, at et og samme semantem kan have to syntaktiske realisationsformer i sprogsystemet. Det er formentlig det, der foreligger her. I skema II indgår F-elementet i beskriverhelhedens "gradsfelt" og kan stå både før og efter sit kerneled, hvorimod de elementer (substantiver i genitiv, 1–6, og adjektiver i rodform, 7–8), der er opført i paradigme I, altid kun kan stå før kerneleddet og sikkert indgår i en tryktabsforbindelse med kerneleddet, altså danner kompositum. Det er tidligere omtalt, at elementerne *all-/mjok* hører hjemme i denne syntaktiske dichotomi. Her har samme semantem fået to leksikalske realisationsformer. Vi får på denne måde et fast (= I) og et frit (= II) F-element, 2 syntaktiske alternativer, uden indholdsmæssig og stilistisk forskel. Det sidste kan illustreres med brugen af *forkunnar-* og *forkunnliga* i Snorra Edda, idet disse to F-elementer i en og samme kontekst er "permuteret" med hinanden i de to håndskrifter Gl. kgl. sml. 2367, 4to (A) og Uppsala DG 11, 4to (B). Der står flg.: (A) ok eru garðar hennar *forkunnar* háfir ok grindr

er kun registreret i det gammelnorske materiale (3 gg.) og indgår ikke som genitiverne som I. led i komposita. Det kan stå både før og efter sit kerneled. Ekss.: þa sa hann møyiar þriar ganga til sin *fridar æincum* og fagrúnar (GNH. 161.14), oc var vingan þeirra *æincum góð* (ibid. 150.22). Elementet *einka(r)-* er ikke overleveret i nominativ, hvor det formentlig ville have haft formen **eink*; jfr. A. Torp Gamalnorsk ordavledning. Nyutgåva etc. av G. Holm. Lund 1974, s. 32.

⁸⁶ *geysi-*, dette element er vel opr. et substantiv; jfr. J. Sverdrup De gammelnorske adjektiver paa *-ligr* og adverbier paa *-liga*, *-la*. ANF. 27. Lund 1911, s. 141. Set ud fra den systematiske sammenhæng, hvori det indgår her, kunne det antages at være gen. sg. dannet af en rodstørrelse **gaus* + suffikset *-in-* til *geysi*.

⁸⁷ Adv. *einkanliga* formentlig dannet på grundlag af stammen *einkann-*, som indgår i vb. *einkanna* = *einka*; jfr. J. Fritzner OGNs. I, s. 306.

⁸⁸ Adv. *geysiliga*, som er forsynet med en stjerne, er ikke registreret i det ekscerperede materiale.

⁸⁹ Aa. Hansen Udtalen i moderne dansk. Kbh. 1956, s. 112.

⁹⁰ Se P. Diderichsen Sætningsbygningen i Skaanske Lov. Kbh. 1941, s. 103.

stórar (SnE.¹ 33.12)⁹¹ og (B) ok ero garþar hennar *forkvnnliga* havir en grindr storar (SnE.² 16.24).⁹² For de øvrige elementer, der indgår i paradigmerne, kan anføres flg. ekss.:

1° *ágæta-/ágætliga*:

tók jarl við honum *ágæta vel* (Laksd. 97.10).

tók hann *ágætliga vel* við þeim (ibid. 298.2).

2° *ákafa-/ákafliga*:

sprettr hann upp *ákafareiðr* (Háv. 21.24, teksten normaliseret). verdr hann *akaflega reidr* (Osv. 86.6).

3° *einka(r)-/einkanliga*:

En droten vár mælte þa *æinkar haot* (GNH. 102.21).

Hann sa eitt mikit ok *einkanliga hatt sæti* (Mar. 791.27).

4° *forkunnar-/forkunnliga*:

Se ovenfor.

5° *furðu-/furduliga*:

war þat *furdu mikit feigdar fleipur* (Vict. 16.25).

ok var (hann) skiott *furduliga mikill* (Sam. 34.2).

6° *geysi-/geysiliga*:

þotti Grickium hun *geysi mikill* (Sig. 206.18).

þvi (at) han var risi *geysiliga mikill* (Ré. 65.6).

7° *stór-/stórliga*:

ok var þat fé *stórmikit* (Eg. 49.4).

ok hafði (hann) af honum veizlur *stórliga miklar* (Eg. 288.84).

8° *all-/mjök*:

at þeir gerðu fiqtur *allsterkan* (SnE.¹ 33.23).

at þess(i) fiotvr var *sterkr miok* (SnE.² 17.10).

Vi ser altså, at samme semantem via suffikset *-liga* får to syntaktiske realisationsformer, og at det næppe er forbundet med nogen stilistisk forskel at bruge det ene element frem for det andet. Det ville imidlertid være fristende at antage, at den ene type var ældre end den anden. En sådan antagelse afgiver det ældste overleverede norrøne materiale imidlertid ingen sikre holdepunkter for, da kun et fåtal (i alt 5) af de udtryksstørrelser, der indgår i det syntaktiske paradigme I og II, overhovedet forekommer i det ældste materiale, hvad der også fremgår af nedenstående skema:

Typer	Norsk	Islandsk
ágæta-	0	0
ágætliga	0	0
ákafa-	0	0
ákafliga	0	4

⁹¹ SnE.¹, se Snorri Sturluson. Utg. av A. Holtsmark og J. Helgason. Kbh. 1950.

⁹² SnE.², se Snorre Sturlassons Edda. Uppsala-handskriften DG 11. II. Uppsala 1977.

Typer	Norsk	Islandsk
einka(r)-	6	1
einkannliga	0	1
forkunnar-	0	0
forkunnliga	0	1
furðu-	0	0
furðuliga	0	0
geysi-	0	0
geysiliga	0	0

4. Semantisk graduering

Vi har i det foregående set på forskellige F-elementer og deres numeriske fordeling på komparationsformerne, der er valgt som inddelingsgrundlag, da langt den overvejende del af de i beskrivelsen indeholdte d-elementer indgår i ordklasserne adjektiv og adverbium. Vi har fremanalyseret de forskellige forstærkende udtryksstørrelser, som fordeler sig med 37 led på positivparadigmet, 5 på komparativen og 4 på superlativen. Ved led forstås, som tidligere nævnt, de forstærkende udtryksstørrelser, hvormed et givet d-element kan kombineres.

Langt de fleste led indgår altså i *positivparadigmet*. Vi har set et stort antal individualiserende og nuancerende intensiveringsalternativer, som med alle forbehold kan placeres ind i nedenstående semantiske skema. Der indgår 3 grupper i skemaet. Positionerne er relative, bestemt ud fra adv. *mjqk* (I) som det arkimediske punkt. Intensiveringsalternativet kan herefter være: mindre end (II) eller mere end (III). Det er indlysende, at en sådan opdeling må tages med forbehold, da der i et sådant semantisk system vil være mange glidende overgange, betinget af den kontekst, hvori F-elementet indgår. Vi har f. eks. tidligere set, at adv. *heldr* (se s. 14 f.) også kan anvendes med litotisk funktion, og det burde da i disse tilfælde skifte semantisk gruppe fra I til III. Man kunne endvidere foretage en yderligere underinddeling af leddene, der indgår i gruppe III. Det sidste ville imidlertid være endnu vanskeligere, da nuancer i så fald i højere grad måtte afgøre leddenes interne relative placering. Af opstillingen fremgår endvidere, at langt de fleste intensiveringsalternativer indgår i gruppe III. Heri er der for så vidt intet overraskende. Det samme ville have været tilfældet, hvis der havde været udarbejdet et sådant skema over f. eks. nudansk. På den anden side må det ikke glemmes, at nok er den kvalitative spredning stor i gruppe III, men mange af de registrerede elementer forekommer kun i ganske små mængder. Det er altså kun fra et kvalitativt synspunkt, gruppe III dominerer. Fra et kvantitativt ville det være gruppe I, idet adv. *all-* og *mjqk* alene udgør ca. 60 % af samtlige F-elementer, hvormed en positiv kombineres. Den store kvalitative spredning i gruppe III viser imidlertid også, at uanset om vi befinder os i middelalderens sprog eller f. eks. moderne dansk, så synes der

hos sprogbrugeren at være en iboende lyst til hyperbeldannelse og tilsvarende stærke sager. Hvilke kronologiske og stilistiske faktorer, der evt. betinger realisationen af de forskellige F-elementer, er det vanskeligt at sige noget håndfast om. I det omfang, det har været muligt, er det angivet under omtalen af de enkelte alternativer. Materialet til nærværende undersøgelse er for spin-kelt til definitive udsagn. Et større tekstmateriale ville imidlertid ikke blot kunne give en bedre baggrund for vurdering af især de stilistiske forhold, men utvivlsomt også forøge antallet af kvalitative alternativer, formentlig især i gruppe III:

II mindre end	I meget	III mere end
1. heldr	1. all-	1. afar-
2. nõkkut	2. mjök	2. ágæta-
	3. fjöl-	3. ágætliga
	4. stór-	4. ákafa-
	5. stórliga	5. ákafliga
	6. stórum	6. einka(r)-
	7. vel	7. einkanliga
		8. forkunnar-
		9. forkunnliga
		10. furðu-
		11. furðuliga
		12. geysi-
		13. harðla
		14. helzti
		15. hund-
		16. jötun-
		17. mikilsti
		18. of-
		19. til
		20. úmáttans
		21. yfirvettugis
		22. yfirvættis
		23. yfrit
		24. yfritmáta
		25. cerit

Om *komparativ* og *superlativ* skal blot anføres flg.: selvom de to komparationsformers morfemer i sig selv er udtryk for en intensivering af det i adjektivet indeholdte deskriptive element (d), så kan samme element yderligere gradueres via en række alternative F-elementer. I komparativparadigmet indgår 5 led. Lader vi disse led indgå i et tilsvarende semantisk system som i forbindelse med positiven, kan man opstille flg. 3-leddede gradueringsystem: gruppe I: *miklu*, II: *heldr*, *hóti*, *nõkkuru*, III: *enn*. I superlativparadigmet indgår 4 led, som måske kunne systematiseres på flg. måde: I: *miklu*, III: *allra*, *einkum*, *sem*.

II. Typer	Eluc.	Grág.	Hom.	Leif.	Placd.	Phys.	RM.	Rímb.	Jartb.
<i>I. Positiv:</i>									
1. ákafliga			3						1
2. all-			10						10
3. einka(r)-									1
4. einkanliga			1						
5. fjöl-			3					1	3
6. forkunnliga									1
7. harða			1		2				
8. harðla			2			2			7
9. heldr	1		1						
10. megin-					1				
11. mjök			23					1	36
12. nõkkut									1
13. of-			7						
14. stór-			1						
15. stórum			2						
16. til			5						
17. vel			1						2
18. ærit			2						
<i>II. Komparativ:</i>									
1. enn			13					1	5
2. heldr								1	
3. hót			1					2	
4. miklu	1		25			2		2	6
5. nõkkuru			2						2
<i>III. Superlativ:</i>									
1. allra/alls	2		27						2
2. einkum			4						
3. miklu									1
4. sem		1	13						11

III. Typer

	Bjarn.	Clár	Dropl.	Eg.	Gautr.	Gunnl.	SnE.	Harð	Háv.	Jarlm.	Laksd.	Már.	Osv.	Sams.	Sig.	Víct.	Vqls.
<i>I. Positiv:</i>																	
1. afar-							1										1
2. afburðar-																	1
3. ágæta-								1			1			3		2	
4. ágætliga											1						
5. ákafa						1		1									
6. ákafliga				1			1				2		2				
7. all-	10	1	7	69	3	14	20	24	11	5	66				7	7	5

III. Typer	Bjarn.	Clár	Dropl.	Eg.	Gautr.	Gunnl.	SnE.	Harð.	Háv.	Jarlim.	Laksd.	Már.	Osv.	Sams.	Sig.	Vict.	Vqls.
8. einka(r)-	1			1		1					4						1
9. einkanliga												8					
10. forkunnar-				1			2										
11. furðu-						1	2	2	1		2						5
12. furðuliga				7	2						1			1			
13. fjøl-				3	2		1				2			1			4
14. geysi-		4					5								1		
15. harðla	2	12			1				2		3	3	4		4	3	2
16. heldr	5	4	1	20	1	4	6	8	3	1	22	1	1	1	1	4	
17. helzti		1		1							4						1
18. hund-					2												
19. jötnun-							3										
20. mikilsti																	1
21. mjök	10	15	8	64	8	10	12	18	22	15	58	54	10	4	2	6	24
22. nõkkut	6	6		4		2		4	2		13	5	4			1	1
23. of-	3	3		7		2	1	2	3	2	6	2	1			3	8
24. stór-	3		1	13					4		8		1				3
25. stórliga				2					5								
26. stórum				1		1					1						
27. til				3													
28. úmáttans			1														
29. vel	6	3	1	7	1	3		1	3	1	12	3	1	2			1
30. yfirvettugis												1					
31. yfirvættis			1														
32. yfrit			1														1
33. yfritmáta													1				
34. ærit	2			1			2	1			1						2
II. <i>Komparativ:</i>																	
1. enn	3	3		6			2				2	4					2
2. heldr											1					1	
3. hót			1						1								
4. miklu	7	3		35	2	3	3	3			23	6					9
5. nõkkuru	3		2	4	1		2	1	1	2	12		1	2		2	1
III. <i>Superlativ:</i>																	
1. allra							1		1		1						1
2. miklu						1			2		4						1
3. sem	3	4		17		2	4	2	7	7	14	7	2	3	1	2	4

Af skema I (det ældste norske) fremgår med al tydelighed, at havde vi ikke haft Gammelnorsk homiliebog, havde vi så at sige været uden viden om de forstærkende alternativer i gammelnorsk sprog. Denne homiliebog er så absolut hovedkilden. Hvad der derudover foreligger af småfragmenter, føjer intet nyt til. Ved sådanne ordforrådsundersøgelser i det ældste islandske er vi lidt bedre

stillet. Det fremgår af skema II. Her har vi et par større (f. eks. Stockholmske homiliebog og Jarleinabók) og et par mindre kilder (f. eks. Elucidarius og Physiologus) at øse af. Den kvalitative sammensætning af alternative F-elementer er derfor også bredere i dette materiale. F. eks. indgår i positivparadigmet i det ældste islandske 17 alternativer, i det ældste norske kun 10. Hermed er selvfølgelig intet sagt om de manglende alternativters eksistens i det ældre norske sprog, f. eks. fraværet af *ákafliða* og *einkanliða*. Kun at de ikke er overleveret.

I skema III ser vi, at en række nye alternativer introduceres. Den kvalitative spredning bliver større. To ting er imidlertid karakteristisk for disse elementer: deres frekvens er gennemgående lav (f. eks. *furðuliga* 11, *geysi-* 10, *úmáttans* 1) og tilvæksten af disse elementer sker stort set kun i det semantiske systems gruppe III (se s. 35). I forhold til de ældre tekster kommer altså en række nye udtryksstørrelser til. Det er: *afar-*, *afburðar-*, *ágætla-*, *ágætliða*, *ákafa-*, *forkunnar-*, *furðu-*, *furðuliga*, *geysi-*, *helzti*, *hund-*, *jqtun-*, *mikilsti*, *stórliga*, *stórum*, *úmáttans*, *yfirvættis*, *yfirvettugis*, *yfrit*, *yfriúmata*. Omvendt finder vi imidlertid også en række forstærkende elementer, som er repræsenteret i både det ældste norrøne materiale og det yngre oldislandske. Det er først og fremmest *all-* og *mjqk*, men herudover også: *ákafliða* (kun i isl.), *einka(r)-*, *einkanliða* (kun i isl.), *fjql-*, *forkunnliða* (kun i isl.), *harða*, *harðla*, *heldr*, *megin-* (kun i isl.), *nqkkut*, *of-*, *stór-* (kun i isl.), *til* (kun i isl.), *vel*, *ærit*. Disse led er fælles for positivparadigmet.

Det antal led, der indgår i det ældre islandske komparativparadigme, er det samme som i det yngre. Vi har begge steder 5 (*enn*, *heldr*, *hóti*, *miklu*, *nqkkuru*). I det ældre norske har vi kun et led, nemlig *miklu*. For superlativparadigmet er noget lignende tilfældet. Paradigmerne er næsten identisk opbyggede for ældre og yngre islandsk. I skemaerne II og III har vi 3 led i det yngre og 4 i det ældre. Denne forskel beror imidlertid på en tilfældighed, idet konstruktionstypen *einkum* + superlativ ikke er registreret i de yngre tekster, der indgår i denne undersøgelse. Iflg. J. Fritzners ordbog forekommer typen imidlertid.⁹³ I det ældre norske paradigme har vi kun to led: *allra-* og *sem*.

Vi har indtil nu behandlet en række ligheder og forskelle ud fra en kronologisk og geografisk betragtning. Vi har set, at den kvalitative spredning af F-elementer på grundlag af det eksisterende materiale er større i det ældre islandske end i det tilsvarende norske, og at antallet af disse udtryksstørrelser forøges, jo længere vi kommer op i tiden. Først og fremmest er det den type F-elementer, der indgår i gruppe III (se s. 35), der tiltager stærkt. Foretager vi f. eks. en tilsvarende systematisering af alternativterne, sådan som vi tidligere har gjort i forbindelse med en 3-leddet semantisk graduering af positiven, vil vi se, at gruppe III forøges fra 9 led til 25. Det ser altså ud til, at vi i de yngre tekster har fået en række udtryksmuligheder, vi ikke har haft eller benyttet i de ældre tekster. Heri er der intet nyt eller overraskende.

Nu kan variationsmulighederne i et sådant semantisk system vurderes på

⁹³ J. Fritzner OGNs. I, s. 307.

forskellig måde. Vi kan som ovenfor sige, at det numeriske antal af mulige kombinationer mellem F + d i positivparadigmet er blevet større. Men i stedet for at betone den numeriske forskel i antallet af udtryksstørrelser i ældre og yngre tekster, kunne man også anskue forholdet ud fra det semantiske systems 3 graderingsalternativer (se s. 30), altså ud fra den intensiveringsgrad, der via F formidles til det deskriptive element d. En sådan klassifikation ville give et helt andet resultat. Hvor vi før så forskellen mellem ældre og yngre tekster, ser vi nu ligheden, idet samtlige 3 semantiske grupper er repræsenteret i såvel det ældre norrøne materiale som i det yngre oldislandske, hvad der fremgår af nedenstående skema:

Proveniens	II mindre end	I meget	III mere end
I. Norsk:	1. heldr 2. nõkkut	1. all- 2. mjök 3. vel	1. einka(r)- 2. harða 3. harðla 4. of- 5. ærit
II. Islandsk:	1. heldr 2. nõkkut	1. all- 2. fjöl- 3. megin 4. mjök 5. stór- 6. vel	1. ákafliga 2. einka(r)- 3. einkanliga 4. forkunnliga 5. harða 6. harðla 7. of- 8. til 9. ærit

Som det fremgår af ovenstående skema, indgår der i alle 3 semantiske grupper et vist antal led. I gruppe II endog det samme antal (*heldr*, *nõkkut*) som i de yngre tekster (se s. 30). Herefter vokser de numeriske forskelle mellem ældre og yngre tekster inden for grupperne gradvist og når sit højdepunkt i gruppe III. Dette er imidlertid ikke afgørende under denne synsvinkel. Det er derimod, at uanset om de i undersøgelsen indgåede tekster er ældre eller yngre, så har vi nøjagtig samme 3-delte semantiske system. Det, vi kan fastslå er altså, at dette system findes i både ældre og yngre tekster. Dets formelle eller leksikalske realisation kan imidlertid fremtræde med færre (ældre tekster) eller flere (yngre tekster) alternative F-elementer, hvorved den yngre skriver får flere individualiserende og nuancerende intensiveringsalternativer at vælge imellem. Det sidste er ofte et spørgsmål om stil og ikke om, at samme skriver i ovennævnte forstand artikulerer sig i et sprogsystem med flere semantiske alternativer.

6. Positionstyper

Vi har i det foregående behandlet de forstærkende alternativer, deres frekvens og fordeling på ældre norrøne og yngre oldislandske tekster. Det er endvidere nævnt, at F-elementet som adled kan kombineres med sit overordnede led på to forskellige måder, hvorved vi får to typer af hypotagmer: elementet kan enten indgå som adled i en kompositumsdannelse og danne en *syntetisk helhed*, eller det kan indgå som selvstændigt led i det syntaktiske forløb og danne en *paratetisk helhed*. Det er den sidste type, der skal behandles i det følgende, idet den interne organisering af de led, der konstituerer hypotagmet, fremviser flg. 4 positionstyper:

Type	Position	Frekvens
I	F + d	935
II	F --- + d	60
III	d + F	137
IV	d + --- F	8

Den syntaktiske helhed, hvori disse to led indgår, har Paul Diderichsen i sin positionssyntaktiske model i EDG benævnt som beskriverhelhed. Den defineres som et hypotagme, hvis adled (= F) nærmere bestemmer et beskrivende moment i kernen (= d). Det overordnede kerneled er her et adjektiv, adverbium eller participium og adleddet den syntaktiske størrelse, der angiver en graduering af det i kerneleddet indeholdte deskriptive element. Den typiske beskriverhelhed konstitueres af et "gradsfelt", hvori det forstærkende adled (F) indgår, og et "kernefelt" udfyldt med det overordnede kerneled, hvori det beskrivende element (d) er indeholdt.

Idet der i forbindelse med positionstype IV henvises til afsnittet om distansstilling (se s. 39 f.), kan der for de øvrige typer og deres frekvens opstilles flg. skema:

F-element	Positionstyper		
	F + d	F --- + d	d + F
1. ágætliga	1		
2. allra (S)	45	1	1
3. ákafliga	10		
4. einkanliga	6	1	2
5. einkum	2		1
6. einkum (S)	4		
7. enn (K)	36	5	
8. forkunnliga	1		
9. furðuliga	9		2
10. harða	2		1

F-element	Positionstyper		
	F + d	F --- + d	d + F
11. harðla	43		7
12. heldr	75	5	2
13. heldr (K)	3		
14. heltzti	7		
15. hóti (K)	5		
16. mikilsti	1		
17. miklu (K)	110	20	9
18. miklu (S)	8		1
19. mjök	293	21	99
20. nõkkut	45	2	4
21. nõkkuru (K)	36		2
22. sem (S)	113		
23. stórliga	7		
24. stórum	4	1	
25. til	8		
26. úmáttans	1		
27. vel	44	3	5
28. yfirvættis	1		
29. yfirvéttugis			1
30. yfrit	2		
31. yfritmáta	1		
32. ærit	12	1	
Total	935	60	137

Af ovenstående skema fremgår, hvilke forstærkende led der indgår i syntagmets gradsfelt. Ved de i parentes angivne signaturer (K) og (S) angives, at det anførte element kun kombineres med komparativ og superlativ.

Led, der hører sammen, står normalt også sammen. Det er et grundlæggende princip, som også gælder for de led, der indgår i dette hypotagme. Det kalder vi kontaktstilling. Distanstilling, altså adskillelse af det over- og underordnede led forekommer også og har vel som regel et udhævende og emfatisk sigte.

6.1. *Kontaktstilling*: det underordnede led, adleddet (F), kan stå enten før eller efter det overordnede led, kerneleddet (d). Det første er det normale,⁹⁴ og der foreligger formentlig her en fastere forbindelse mellem leddene end ved efterstilling, hvor leddet har en mere selvstændig karakter. Jfr. flg. ekss.:

⁹⁴ M. Nygaard *Norrøn syntax*. Kria. 1906, s. 371; G. F. V. Lund *Oldnordisk ordføjningslære*. Kbh. 1862, s. 457; L. Bernstein *The Order of Words in Old Norse Prose*. New York 1896, s. 14; H. Falk, A. Torp *Dansk-norskens syntax*. Kria. 1900, s. 313.

Kontaktstilling	
F + d	d + F
1. ok kysser (hann) hana <i>helldr kunnliga</i> (Vict. 32.9)	1. hann vikr at Skegg(karli) <i>kunnliga helldr</i> (Vict. 18.6)
2. (at) hann er <i>miok saarr</i> (Mar. 1163.8)	2. hann var <i>sarr miog</i> (Dropl. 164.13)
3. geck hann þáá j burtu <i>miok Reidur</i> (Jarlm. 36.8)	3. hördur ste aa skip <i>Reidur miok</i> (Harð. 171.10)
4. Peir Egill voro <i>mjog þyster</i> af mæði (Eg. 261.21)	4. Peir Auluer voro <i>þyster mjog</i> ok supu skyrit (Eg. 132.14)
5. Hrótr fór heim ok var <i>nokkut sárr</i> (Laksd. 55.24)	5. Bolli varð ok <i>sárr nokkut</i> ok þó ekki mjök (Laksd. 309.1)
6. ok var (hann) <i>vel metinn</i> (Laksd. 87.23)	6. Bolli var – ok <i>metinn vel</i> af góðum mǫnnum (Laksd. 152.13)

Den mest intensiverende markering af elementet opnås ved de distante positionstyper (se nedenfor). Efterstilling kan altså i en vis forstand siges at betegne en overgang til den distante og med emfase forbundne positionstyper. Ekss.:

6.1.1. *F + d*: ok tók hann *ágætliga vel* við þeim (Laksd. 298.2), en nú þykki mér þat *allra sýnst* (Laksd. 31.19), Viþ honom tóco aller borgar menn vel. oc *allra bazt* þeir es cristner voro (Jartb. 43.15),⁹⁵ verdr hann *akaflega reidr* (Osv. 86.6), hann var ok *einkannliga næmr* aa allt (Mar. 1177.21), Ða iðraðesc hann *æincum mioc* (GNH. 156.28), Es sa goþgerningr drótne *einkom þægstr* (Hom. 44.7), Konungi þótti nú *enn meira* vert en áðr (Bjarn. 132.23), Hon var *forcvndliga vên* at ifer lite (Jartb. 35.6), hann var *furðuliga mikil* (Gautr. 15.13), *Harða gofugr* er crafr hofsæmi (GNH. 57.14), Sefr hon nú *harðla litit* þessa nótt (Clár. 59.10), en konungr suaraði *helldr stutt* (Eg. 115.9), er yckr *helldr Radligra* at ganga j burtu lausgyrder (Vict. 28.7), Hqskuldr kvað hana *hølzti lengi* hafa þagat yfir svá góðri ætt (Laksd. 33.3), ok þikkir nú *hótum frammar* en fyrr (Clár. 27.4), en þat er at tungan er *mikilsti laung* j þier (Vict. 33.11), þicke mer seger hann *mycklu Radligra* at Ræna (Harð. 155.22), ok eru þeir þá *miklu lengst* niðri (Laksd. 144.22), ok þau hqfðu elskazk sín í millum *mjqk kærliga* (Bjarn. 114.15), ok *nokkut nefliotr* (Gunnl. 9.15), þat var *nockuru vtarr* með vatninu (Dropl. 143.23), ok værir *sem varqstr* um þik (Bjarn. 196.16), Finmørk er *stórliga við* (Eg. 41.10), ok þótti þetta erendi *stórum skqruligt* (Laksd. 92.21), er hann drengr *svá góðr* (Bjarn. 183.15), nema vér cunem *til illa* meingerþom hans (Hom. 114.33), Keisarinn verðr *úmáttans reiðr* þessi soqu (Clár. 25.9), Peir váru ok *vel knáir* (Laksd. 190.5), Fram fyrir þessu landtjalði lét hann steypa *yfirvæt-tis stóran léón* (Clár. 30.8), enn Reginn hverfr i brott *yfrid hręddr* (Vqls. 41.23), þær vrdv *yfrit matha gladar* (Osv. 85.8), ok var þá *ærit heyrumkunnigt* nokkurum mǫnnum (Bjarn. 168.18).

⁹⁵ I et enkelt tilfælde fra skjaldedigtningen er elementet *alls* efterstillet. Eks. lyder: þann vissak mér manna/*mest alls* at hlít fallinn (Háv. 44.11).

6.1.2. *d + F*: *elskandi einkanliga* heilagt skirlifi (Mar. 764.13), hann var *margeygr furðuliga* (Laksd. 236.17), sú (kona) var *mikil harða* (Laksd. 247.4), Sverð hans er *gott miok* (SnE. 70.11), ok þo er ein *fegrst myklu* (Gunnl. 8.1), hann var þá *hniginn nokkut* á hinn efra aldr (Háv. 2.6), þú ert *sundfærr vel* (Laksd. 145.4), ward hann *ottafullr yfiruettugis* (Mar. 792.26).

Formentlig tilføres F-elementet en markerende funktion gennem denne efterstilling. Man kan sige, at normalpositionen (F + d) er brudt i stilistisk øjemed. Imidlertid er dette kun én type på efterstilling. En anden foreligger, hvor to kerneled indgår i en parataktisk forbindelse som f. eks.: var hann *kapsamr mjog* ok *reiðinn* (Eg. 122.9). Elementet vil i sådanne tilfælde normalt stå efter sit kerneled, formentlig med det syntaktiske formål at angive, at adledet kun fungerer som en graderende bestemmelse til det ene led (her *kappsamr*) og ikke det samlede paratagme. Elementet må i så fald gentages efter begge kerneled f. eks.: Ekki er því at leyna, at Atli konungr er *þungfer miok* ok *gamlaðr miok* at veria sitt ríki (Vqls. 92.8). Eller det fælles led kan rykkes frem, hen foran paratagmet som f. eks.: En hann svarar *heldr lágt* ok *ríkmannliga* (Clár. 37.15), sa brodirinn einn grænan stad *miok fagan* ok *biartan* (Mar. 1163.23), þa er hon (apt)r *mýclo oscýrligri* ok *liotare* (Phys. IV, 3), þeir uoro *suo hager* ok *fliotuirker* (Jarlm. 37.13).

Det er derfor tvivlsomt om hin konstruktionstype med efterstillet adled er forbundet med nogen form for emfatisk markering. Ledets placering tjener vel først og fremmest til at angive, hvortil elementet skal kobles. Denne form for kontaktstilling bør derfor fra et semantisk synspunkt analyseres som normalkonstruktionen F + d. Ekss.: huern er ek se nu wera *styggan einkanliga* ok reidan sakir minna glæpa (Mar. 795.8), Hann var *hár miok* ok elldiligr ok einsyn (Vqls. 6.26), þat var *ógurligt mjok* ok illiligt (Háv. 52.26), þuiat Þórólfr villdi eigi brenna vpp stofu sína, nýja ok *vandaða mjog* (Eg. 35.22).

6.2. *Distansstilling*. Den normale form for distansstilling af F-elementet er fremrykning til sætningens fundaments- eller forbinderfelt, normalt adskilt fra sit kerneled af de neksuskonstituerende led, medens det overordnede led, hvori det deskriptive element indgår, står på sin normale plads i indholdsfeltet. Denne positionstype er forbundet med emfatisk markering af F-elementet, og er den fremgangsmåde, der normalt anvendes, når kerneleddets graderende bestemmelse skal have en mere selvstændig karakter. At det overordnede led står på sin normale plads i indholdsfeltet understreger kun den emfatiske virkning, der er forbundet med F-elementets fremrykning. Ekss.: þá gekk sá fyrst inn er *allra* var *vitraztr* (SnE. 67.16), Hann atti hina skiluisuztu husfrv, þa sem *einkanliga* var *godfus* heilagri Marie (Mar. 1185.22), Hitt can stundom verþa er *en* (er) *þýngra* (Hom. 164.21), Ok *enn sé ek fleiri* menn (Bjarn. 200.1), en *heldr* var *fátt* með þeim bræðrum (Eg. 129.12), *Miklu* var ráð Þórðar godða *betra* (Laksd. 47.5), þa komo konongar þeir þingat, er *mioc* varo *framvisir*, til hans í Jorsalaborg (GNH. 93.24), hann slo honum i andlit þessa siuka mannz, er *suo* var *ohlydinn* bodi eingilsins (Mar. 1168.15), *suo* uar þat *Rammgiort* (Jarlm. 63.16), *Væl* er sa *miscunsamr*, er upp hæfr goð verc af siolfum ser (GNH.

11.13), *vel* var hann *hagr* (Laksd. 95.20), *Ærit* er hann *styrkr* (SnE. 31.16).

Distant efterstilling af F-elementet forekommer ganske få gange (8). Den interne regulering af leddene i denne konstruktionstype kan ikke beskrives ud fra en fælles regel som ved typen: F ---- + d. Måske er denne positionstype (D ---- + F) forbundet med emfase af det forstærkende adled. Tre af de ekscerpere-de ekss. stammer fra skjaldedigtningen; metriske forhold må formodes at have spillet ind her. Ekss.: *Fyr þykke mér fura/flóðs stekkvande nekkvat/hræðesk hodda beiðer/happlaus, fara kappe/* (Eg. 238.10), *Era friðgeire foere/forom holms á vit, gørva/skolom banna, mjök, manne/mey, ørlyge at heyja* (ibid. 236.6), *hryggr varþ víþ þat harþa/han . . .* (Plácd. 22/611). De øvrige ekss. er: hann var *gamall maðr mjök* (Háv. 23.20), en hitt var *meiri luti liðs miklu* (Eg. 255.19), en ek em *ófúss* til *mjök* (Háv. 18.22), oc varþ hann *sivcr* af *miöc* (Jartb. 6.10), Ok sem *mornat* er *mjök* (Clár. 65.5).

6.3. *Sammenfatning.* Ved den interne regulering af de to led, der indgår i hypotagmet: det forstærkende (= F) og det forstærkede led (= d), er den syntaktiske normalposition altså denne, at adleddet (F) står før det overordnede kerneled (d). Eks.: *Kottrinn* er *hellðr mikill* (SnE. 57.5). Denne positionstype udgør ca. 83 % af samtlige registrerede ekss. I forbindelse med efterstilling af adleddet, som først og fremmest forekommer ved adv. *mjök* (ca. 72 %), må vi formentlig regne med, at positionen dels kan være emfatisk bestemt (f. eks. hann var *margeygr furðuliga*, Laksd. 236.17) og dels være reguleret efter adleddets funktion som graduerende bestemmelse til blot det ene af de overordnede led, der indgår i en parataktisk forbindelse (f. eks. Hann var *hár miok* ok elldiligr ok einsyn, Vqls. 6.26) og er næppe her forbundet med nogen form for emfase. Dette er derimod tilfældet ved initialstilling af F-elementet, hvorved det indgår i sætningens fundaments- eller forbinder-felt (f. eks. *Hellðr* var hann *illr viðreignar*, Eg. 99.15). Især elementerne *mjök* og *miklu* fra positiv- henh. komparativ-paradigmet anvendes (ca. 68 %). Denne positionstype er typisk for emfatisk markering af F-elementet.

7. Sammenfatning

De forstærkende led i norrønt sprog er anskuet under tre synsvinkler: en leksikalsk (s. 6 ff.), en semantisk (s. 29 ff.) og en syntaktisk (s. 36 ff.). Til grund for beskrivelsen er lagt de ældste norrøne tekster samt et tilfældigt udvalg af yngre islandske middelaldertekster. Heraf følger bl. a. at de paradigmer, der opereres med i den leksikalske del, de led, hvoraf de konstitueres, ikke kan betragtes som udtømmende for sprogsystemet som sådant. F. eks. er flg. genitive F-elementer ikke registreret i teksterne: *firna* (*firn*, n. pl.), *ofsa* (*ofsi*, m.), *mundangs/mundanga* (*mundang*, n.), *stundar* (*stund*, f.), *æsi* ej heller adv. som *æsiliga* og *afarlíga*. Bortset fra *stundar*, der i den semantiske klassifikation måtte opføres under gruppe I sammen med f. eks. adv. *heldr* ('temmelig'), så hører de øvrige nævnte led hjemme i gruppe III, der udgøres af de led, der via F

formidler den stærkeste intensivering af det deskriptive element. At det netop er gruppe III, der forøges, er, som vi tidligere har set, typisk for intensiverings-systemets udvikling, som det manifesterer sig i de ekscerperede yngre oldislandske tekster. En bredere ekscerpering ville formentlig have resulteret i flere intensiveringsalternativer, som kunne henføres under gruppe III, og altså bidrage til en endnu større kvalitativ spredning, men med en klar kvantitativ dominans af de to F-elementer *all-* og *mjqk*, som udgør ca. 60% af samtlige alternativer i positivparadigmet. F. eks. forekommer elementerne *furðuliga* og *geysi-* kun 11 henh. 10 gg. En dybere ekscerpering ville næppe forrykke den interne fordeling mellem alternativerne. Den lave og gennemgående spredte frekvens af de øvrige alternativer indebærer også, at det kun sjældent er muligt at finde tekster, hvis stil præges i håndgribelig retning af deres brug. Den er normalt spredt og uden tendens. Kun i et enkelt tilfælde synes brugen af bestemte F-elementer ved deres frekvens og forbindelse med en bestemt person at give indtryk af bevidst brug fra forfatterens side. Det er i Snorra Edda, hvor elementerne *all-* (9), *geysi-* (5) og *furðu-* (2) stort set kun anvendes af kong Gylfi, der som dialogiserende discipulus stiller spørgsmål til et docerende triumvirat. Det er ikke i selve spørgsmålene, elementerne anvendes, men i forbindelse med den lære, Gylfi uddrager af svarene på sine spørgsmål som udtryk for forbavelse, betagelse, forundring etc. Stilen tilføres herigennem et dramatiserende og naiverende præg.⁹⁶ Altså netop ved at et lille antal elementer anvendes i bestemte situationer i forbindelse med en bestemt person, bliver det muligt at beskrive alternativernes stilistiske funktion. Et greb, forfatteren måske har brugt, for at dette intensivkursus i nordisk mytologi ikke skal virke for docerende og kedsommeligt. Ekss.: *Furðu mikill smið er þat ok hagliga gert* (9.27), *Furðu illa barnaeign gat Loki* (36.12), *Ef nornir ráða ørlögum manna, þá skipta þær geysi-úiafnt* (19.17), *Þat er þeim geysi-haglig geit* (43.9), *geysimikit hús mun Valhøll vera* (43.21), *Allmikill mannfíolði er í Valhøll* (44.9), *at allmikill hofðingi er Óðinn* (44.10), *Allmikill er firir sér Útgarða-Loki* (60.3).

I afsnittet om hypotagmetyper (s. 26 ff.) så vi, at F-elementet som forstærkende adled kunne kombineres med sit overordnede kerneled på to forskellige måder: (a) elementet kunne stå som adled til et kerneled i en kompositumsdannelse (fast element), og (b) det kunne også indgå i beskriverhelhedernes gradsfelt og konstituere et selvstændigt syntaktisk felt (frit element). I skemaet s. 26 opereres med et syntagma på 2 gange 8 led, som utvivlsomt ville kunne forøges, hvis tekstmængden havde været større, f. eks. ville *afar-* (reg.): *afarliga* (ikke reg.) og *æsi-* (ikke reg.): *æsiliga* (ikke reg.) kunne placeres i samme syntaktiske dichotomi. Afgørende er imidlertid ikke antallet af led men derimod, at realisationen af faste og frie F-elementer synes at være reguleret efter et participativt forløb, hvor alle faste elementer (adled i komposita) har et tilsvarende frit (adled i beskriverhelhed) men ikke omvendt, med *all-* og *mjqk* som to leksikalske realisationer af samme semantem i sprogets dybdestruktur. I alle andre tilfælde dannes det paratetiske syntagma via suffikset *-liga*.

⁹⁶ Se A. Holtmark Studier i Snorres mytologi. Oslo 1964, s. 21.

Når tekstmængden ikke er større end ca. 1600 ekscerpter, vil det selvfølgelig ikke være muligt at opstille et udtømmende leksikon for samtlige sprogets F-elementer. En forøgelse af F-mængden ville dog næppe kunne ændre grundlaget for de principielle lingvistiske overvejelser. Ser vi f. eks. på antallet af led, der indgår i positiv-, komparativ- og superlativ-paradigmerne, så er der markante numeriske forskelle. I positiv-paradigmet har vi 37 led, i komparativen 5 og i superlativen 4. Antallet af led i positivparadigmet bør imidlertid "renses" for F-elementer, der indgår i en syntaktisk dichotomi (jfr. ovenfor). Tilbage bliver ca. 30 led, altså ca. 6 gange så mange kombinationsmuligheder mellem F + d som i komparativ og superlativ. Men hvorfor kan man tilsyneladende ikke sige **geysi-hærri* eller *-hæstr* og **harðla friðari* eller *fríðastr*. Der synes altså at være visse restriktioner for F-elementernes kombinationsmuligheder. Det samme er også tilfældet f. eks. i nudansk. Man kan ikke sige: *overordentlig mindre*, *mindst*. Eller med et mere latrinært greb i leksikonet: *skidemindre*, *-mindst*. Visse F-elementer kan altså ikke uden videre kombineres med det deskriptive element (d), når det er realiseret i forbindelse med komparations-systemets suffikser *-aril-ri*, *-astr/-str*. Nu er det imidlertid sådan, at komparativen og superlativen også kan udtrykke en temmelig henh. meget høj grad. Disse komparationsformer er altså i sig selv udtryk for en intensivering af det i komparationen indeholdte d-element. Intensiveringen af d sker i modsætning til det, vi tidligere har set, via suffikserne. Det vil med andre ord sige, at vi kan tale om to typer af intensivering af d: (a) én med "præfigeret" F-element (fast eller frit) og (b) én med et suffigeret element, hvor intensiveringen ikke får en selvstændig leksikalsk udtryksform. I begge tilfælde forstærkes altså deskriptor: enten via "præfiks" (positiv) eller suffiks (komparativ og superlativ). Følgen heraf bliver da, at kombinerer man komparativen eller superlativen yderligere med et præfigeret F-element, så ville vi få en slags dobbeltintensivering af deskriptor, og dette tillader sprogsystemet ikke i en lang række tilfælde, bortset fra de 5 henh. 4 led, der indgår i komparativ- og superlativ-paradigmerne, og som fra et semantisk synspunkt må betragtes som overvejende "lette" led. Siger vi, at komparativen og superlativen begge kan udtrykke en temmelig/meget høj grad, altså noget, der er stærkere end "ren" positiv, så følger til en vis grad også heraf, at en "præfigeret" positiv, f. eks. *heldr góðr* eller *furðugóðr*, på en måde også udtrykker det, der semantisk set kan formaliseres via en komparativ eller superlativ. Der er imidlertid blot den afgørende forskel, at den suffigerede intensivering ikke rummer det nuancerende og individualiserende verbale strøg, der ligger i en intensivering af deskriptor via et selvstændigt F-element.

Dette kan muligvis være forklaringen på, at den numeriske forskel på F-led er så markant mellem på den ene side positiv og på den anden komparativ og superlativ.

8. Oversigt over F-elementerne og deres ordklasser

- afar-, adv., s. 10.
 afburðar-, geng. sg. af afburðr m., s. 10.
 ágæta-, gen. pl. af ágæti n., s.10.
 ágætliga, adv., s. 11.
 ákafa-, gen. sg. af ákafi m., s. 11.
 ákafliga, adv., s. 11.
 all-, adv., s. 8 f., 10.
 allra (alls), gen. pl. (sg.) af pron. allr, s. 24.
 einka-, -r, -um, gen. pl./sg., dat. pl. af eink, s. 11, 24 f.
 einkanliga, adv., s. 11 f.
 enn, adv., s. 21 f.
 forkunnar-, gen. sg. af forkuðr f., s. 12.
 forkunnliga, adv., s. 12.
 fjöl-, adv., s. 12.
 furðu-, gen. sg. af furða f., s. 12 f.
 furðuliga, adv., s. 13.
 geysi-, adv., s. 13.
 harða, adv., s. 13.
 harðla, adv., s. 13 f.
 heldr, adv., s. 14 f., 22.
 helzti, adv., s. 15.
 hóti, -um, -s, dat. sg./pl., gen. sg. af hót n., s. 22.
 hund-, sb., s. 15 f.
 jötun-, jötunn m., s. 16.
 megin-, megin n., s. 16.
 mikilsti, adv., s. 16 f.
 miklu, dat. sg. neutr. af adj. mikill, s. 22 f., 25.
 mjök, adv., s. 9, 10.
 nõkkuru, dat. sg. neutr. af pron. nõkkurr, s. 23 f.
 nõkkut, akk. sg. neutr. af pron. nõkkurr, s. 17.
 of-, adv., s. 17 f.
 sem, konj., s. 25 f.
 stór-, adj. stórr, s. 18.
 stórliga, adv., s. 18 f.
 stórum, adv., s. 19.
 til, præp., s. 19.
 úmáttans, adv., s. 19.
 vel, adv., s. 19 f.
 yfirvettugis, adv., s. 20.
 yfirvættis, adv., s. 20.
 yfrit, adv., s. 20.
 yfritmáta, adv., s. 20.
 ærit, adv., s. 20 f.

Forkortelser

- Bjarkø Bjarkøret (fragm.); NGL. IV. Kria. 1885, s. 71–74.
- Bjarn. Bjarnar saga; Borgfirðinga sögur. ÍF. III. Rvík. 1938, s. 111–211.
- Blas. Blasius saga (fragm.); Heilagra manna sögur. I. Chria. 1877, s. 269–71.
- Clár. Clári saga. Hrsg. v. G. Cederschiöld. ASB. 12. Halle a.S. 1907.
- DN. Diplomatarium Norvegicum: I, 3 (1207–17); I, 7 (1224); I, 8 (1225); I, 51 (1226–54); II, 5 (1224?); II, 10 (1255); XIII, 1 (ca. 1200).
- Dropl. Droplaugarsona saga; Austfirðinga sögur. Udg. ved J. Jakobsen. Kbh. 1902–03, s. 139–80.
- Eg. Egils saga. Udg. ved F. Jónsson. Kbh. 1886–88.
- Eluc. Elucidarius. Det Arnamagnæanske Haandskrift. Nr. 647 A, 4to. Kbh. 1869.
- Fagr. Fagrskinna. Udg. af P. A. Munch, C. R. Unger. Chria. 1847, s. 144.
- Gautr. Gautreks saga. Hrsg. v. W. Ranisch. Berlin 1900, s. 1–48.
- GNH. Gammel Norsk Homiliebog. Udg. af C. R. Unger. Chria. 1864.
- Grág. Grágás. Udg. og overs. af V. Finsen. Kbh. 1852, s. 219–26.
- Gulat. Gulatingslov (fragm.). Fragment AM 315 E of the Elder Gulathing Law. By G. T. Flom. University of Illinois Studies. Vol. 13. Urbana 1928.
- Gunnl. Gunnlaugs saga. Udg. af F. Jónsson. Kbh. 1916.
- Harð. Harðar saga. Utg. av Sture Hast. EdAM. A. 6. Kbh. 1960.
- Háv. Hávarðar saga. Udg. ved Björn K. Þórólfsson. Kbh. 1923.
- Hom. Homiliu-Bók. Utg. av Th. Wisén. Lund 1872.
- Jarlm. Jarlmanns saga ok Hermanns. LMIR. III. Cph. 1964, s. 1–66.
- Jartb. Jarteinabók etc.; Isländska handskriften No. 645, 4to. I. Lund 1885.
- Jord. Jordskyls-fortegnelse; Diplomatarium Norvegicum. XVI. Chria. 1901–03, s. 1–2.
- Laksd. Laksdæla saga. Udg. ved Kr. Kålund. Kbh. 1889–91.
- Leif. Leifar etc. Udg. af P. Bjarnarson. Kph. 1878, s. 162–67.
- Mar. Mariu saga. Udg. ved C. R. Unger. Chria. 1872, s. 762–800, 1151–1204.
- Matth. Mattheus saga (fragm.); Postola sögur. Chria. 1874, s. 823–25.
- NRA. IA Brudstykke af den ældre Eidsivathingslov; NGL. II. Kria. 1848, s. 522–23.
- NRA. IB Brudstykke af den ældre Gulathingslov; NGL. II. Kria. 1848, s. 495–500.
- Osv. Osvalds saga; Reykjahólabók. I. EdAM. A. 15. Udg. af A. Loth. Kbh. 1969, s. 71–95.
- ÓT. Odd Snorresøn Saga Olafs konungs Tryggvasunar. Udg. af P. A. Munch. Chria. 1853, s. 64–71.
- Plac. Placidus saga (fragm.); Heilagra manna sögur. II. Chria. 1877, s. 207–09.
- Plácd. Plácítusdrápa; Den norsk-islandske skjaldedigtning. A I. Ved F. Jónsson. Kbh. 1912, s. 607–18.
- Phys. Physiologus; ÁNOH. IV. Kbh. 1889, s. 256–89.
- Rém. Rémundar saga. Udg. af S. G. Broberg. Kbh. 1909–12.
- Rímb. Rímbegla; Áldsta delen af Cod. 1812, 4to. Gml. Kgl. Sml. Utg. av L. Larsson. Kbh. 1883.
- RM. Reykjaholts máldagi. Kbh. 1885, s. 18–19.
- Sam. Samsons saga. Ed. by J. Wilson. Cph. 1953.
- Sig. Sigurðar saga; LMIR. V. Cph. 1965, s. 195–232.
- SnE.¹ Snorri Sturluson Edda. Gylfaginning. Udg. af A. Holtsmark og J. Helgason. Kbh. 1950, s. 51–77.
- SnE.² Snorre Sturlassons Edda. Uppsala-handskriften DG 11. II. Uppsala 1977.
- Vict. Victors saga ok Blávus; LMIR. I. Cph. 1962, s. 1–49.
- Vøls. Vølsunga saga. Udg. af M. Olsen. Kbh. 1906–08, s. 1–110.
- 315 F. Brudstykker af den ældre Gulathingslov; NGL. IV. Kria. 1885, s. 3–13.
- 315 K. Brudstykke af den ældre Frostathingslov; NGL. IV. Kria. 1885, s. 30–31.

Citeret og benyttet litteratur

- H. Bekker-Nielsen, O. Widding En senmiddelalderlig legendesamling; Maal og Minne. 1960, s. 110–11; Low German Influence on Late Icelandic Hagiography; The Germanic Review. 1962, s. 237–67.
- L. Bernstein The Order of Words in Old Norse Prose. New York 1896.
- S. Blöndal Islandsk-Dansk Ordbog. Rvík. 1921.
- V. Brøndal Ordklasserne. Kbh. 1921.
- R. Cleasby An Icelandic-English Dictionary. 2. Edition. Oxford 1962.
- S. P. Cortsen Forstærkelser i det folkelige sprog; Politiken. Magasin 5/5. 1929.
- P. Diderichsen Elementær Dansk Grammatik. 3. udg. Kbh. 1962. Sætningsbygningen i Skaanske Lov. Kbh. 1941.
- S. Egilsson Lexicon Poeticum. 2. udg. Kbh. 1966.
- H. Falk, A. Torp Dansk-Norskens Syntax. Kria. 1900.
- J. Fritzner Ordbog over Det Gamle Norske Sprog. I–III. Oslo 1954.
- Gammelnorsk Homilieboek. Utg. ved D. A. Seip; Corpus Codicum Norvegorum Medii Aevi. Oslo 1952.
- V. Gödel Fornisländska och fornorska handskrifter. Sthm. 1897–1900.
- Aa. Hansen Udtalen i moderne dansk. Kbh. 1965.
- A. Holtmark Ordforrådet i de eldste norske håndskrifter til ca. 1250. Oslo 1955. Studier i Snorres mytologi. Oslo 1964.
- A. Jakobsen Studier i Clárus saga. Oslo 1964.
- O. L. Jiriczek Die Bósa saga. Strassburg 1893.
- A. Jóhannesson Die Komposita im Isländischen. Rvík. 1929.
- T. Johansson Verbal och postverbal partikelkomposition i de germanska språken. Lund 1939.
- F. Jónsson Den oldnorske og oldisländske litteraturs historie. III. 2. udg. Kbh. 1924.
- B. Kahle Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400; ANF. 26. Lund 1910, s. 142–202, 227–60.
- A. Karker Synonymordbogen. 7. udg. Kbh. 1980.
- K. Kålund Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling. I–II. Kbh. 188–94.
- L. Larsson Ordforrådet i de älsta isländska handskrifterna. Lund 1891.
- A. Loth Reykjahólabók. I. Kbh. 1969 (indl.).
- G. F. V. Lund Oldnordisk ordföjningslära. Kbh. 1862.
- K. Møller Nogle forstærkende Adverbialforbindelser i Dansk; Studier tilegnede V. Dahlerup. Kbh. 1934, s. 70–81.
- A. Noreen Altisländische und altnorwegische Grammatik. Halle a.S. 1923.
- Norsk Riksmålsordbok. I, 2. Oslo 1937.
- M. Nygaard Norrøn Syntax. Kria. 1906.
- Ordbog over Det danske Sprog. IX. Kbh. 1927.
- Ordbog över svenska språket. XIII. Lund 1935.
- J. Paludan Søgelys. 2. udg. Kbh. 1942.
- Palæografi. B. Norge og Island; Nordisk Kultur. 28:B. Sthm. etc. 1954.
- A. Salvesen Studies in the Vocabulary of the Old Norse Elucidarium. Oslo etc. 1968.
- A. Seip Norsk språkhistorie til omkr. 1370. Oslo 1931.
- P. Skautrup Det danske Sprogs Historie. III–IV. Kbh. 1953–68.
- G. Storm, E. Hertzberg Norges Gamle Love. V. Glossarium. Chria. 1895, s. 59–834.
- J. Sverdrup De gammelnorske adjektiver paa *-ligr* og adverbier paa *-liga*, *-la*; ANF. 27. Lund 1911, s. 1–50, 140–86.
- A. Torp Gamalnorsk Ordavledning. Nyutgåva etc. av G. Holm. Lund 1974.
- Chr. Westergård-Nielsen Låneordene i det 16. århundredes trykte islandske litteratur. Kbh. 1946.
- E. Wessén Svensk Språkhistoria. II. Ordbildningslära. 4. uppl. Sthm. etc. 1965.
- J. de Vries Altnordisches etymologisches Wörterbuch. 2. Aufl. Leiden 1977.

Håndskrifter

<i>Tekst</i>	<i>Håndskrift</i>	<i>Datering</i>
Bjarkøret	*AM 315 G fol.	13. årh.s midte
Bjarnar saga	AM 551 D a, 4to	17. årh.
Blasius saga	*AM 655 IX, 4to	ca. 1200
Clári saga	AM 657 b, 4to	14. årh.s 2. hd.
Droplaugarsona saga	AM 132 fol.	14. årh.s 1. hd.
Egils saga	AM 132 fol.	14. årh.s 1. hd.
Eidsivatingslov	*NRA A I	13. årh.s 1. hd.
Elucidarius	AM 674 a, 4to	ca. 1200
Fagrskinna	*NRA 51	ca. 1250
Frostatingslov	*AM 315 k, fol.	omkr. 1250
Gammelnorsk hom.	*AM 619, 4to	ca. 1200
Gautreks saga	AM 152 fol.	15. årh.
Grágás	AM 315 d, fol.	12. århs. sidste hd.
Gulatingslov	*AM 315 e, fol.	13. årh.s 1. hd.
Gulatingslov	*AM 315 f, fol.	ca. 1200
Gulatingslov	*NRA I B	ca. 1200
Gunnlaugs saga	Sthm. 18, 4to	13. årh.s sidste hd.
Snorra Edda	Gl. kgl. sml. 2367, 4to	ca. 1325
Harðar saga	AM 556 a, 4to	ca. 1475
Hávarðar saga	AM 160 fol.	17. årh.
Jarlmanns saga	AM 556 b, 4to	15. årh.s sidste 1/4 d.
Jarteinabók	AM 645, 4to	13. årh.s 1. hd.
Jordskyldsfort.	*Gl. kgl. sml. 1347, 4to	ca. 1200
Komputistik	Gl. kgl. sml. 1812, 4to	ca. 1200
Laksdæla saga	AM 132 fol.	14. årh.s 1. hd.
Leifar etc.	AM 237 a, fol.	ca. 1150–1200
Mariu saga	Bl. a. Sthm. 11 og 1, 4to	14. årh.s første 1/4 d. 15. årh.s beg.
Mattheus saga	*AM 655 IX, 4to	ca. 1200
Ólafs saga Tryggv.	*De la Gardie 4	ca. 1250
Osvalds saga	Sthm. 3, fol.	16. årh.s beg.
Placidus saga	*AM 655 IX, 4to	ca. 1200
Plácítúsdrápa	AM 673 b, 4to	ca. 1200
Physiologus	AM 673 a, 4to	ca. 1200
Reykjaholtsmáldagi	RM I–III	12. årh. (I) omkr. 1200 (II) 1224–41 (III)
Samsons saga	AM 343 a, 4to	15. årh.
Sigurðar saga	Sthm. 7, fol.	15. århs. 2. hd.
Stockholmske hom.	Sthm. 15, 4to	ca. 1200
Victors saga	Sthm. 7, fol.	15. årh.s 2. hd.
Völsunga saga	1824 b, 4to	ca. 1400

(De med * angivne håndskrifter anses normalt for at være norske).

Snorri Sturluson's use of the Norse origin-legend of the sons of Fornjótr in his *Edda*¹

In chapter 36 of *Skáldskaparmál*, Snorri Sturluson addresses himself to the question of wind-kennings in skaldic poetry, “Hvernig skal kenna vind?”² The first wind-kenning listed here, and the only one Snorri illustrates with a quotation from skaldic verse, is “the son of Fornjótr”, a formulation followed immediately by “the brother of Ægir and of fire”.³ The following chapter deals with what Snorri presents as typical fire-kennings and introduces an illustrative list with the statement that fire can be called the brother of the wind and of Ægir, *broþvr vindz ok Ægis*. The conjunction of these two chapters leads the reader to deduce that Snorri is presenting kenning-types that depend upon a traditional Norse conceptualisation of wind and fire as brothers. As wind can be called “the son of Fornjótr”, one might reasonably infer that fire can too. Moreover, both wind and fire are brothers to Ægir, who has already been closely associated with the sea in Chapter 34 of *Skáldskaparmál*, where, among other kenning-types, Snorri says the sea may be called “the father of Ægir's daughters”, *faþir Ægis dætra*.⁴ Ægir, who plays a significant part in the structural framework of *Skáldskaparmál* as the interlocutor of Bragi intent upon discovering the nature of poetic diction, is presented as a man rather than a supernatural being, though one very skilled in sorcery (*mioc fiolkvñigr*), in the very first chapter. The Æsir put on a feast in his honour when he visits Ásgarðr, and, according to chapter 42, Ægir repays their hospitality three months later. Here Snorri states that Ægir and his wife Rán *eigv heiti við sæin*.⁵

According to Snorri, the natural phenomena of sea, fire and wind can be called each others' brothers in skaldic verse and they may also be referred to as

¹ An earlier version of this paper was delivered to a postgraduate seminar at the Department of Scandinavian Studies, University College London in May, 1980. I should like to thank the participants for their helpful comments at the time and afterwards, in particular Richard Perkins and Peter Foote for several helpful suggestions. I also owe a debt of gratitude to my Sydney colleagues, Helen Fulton and Bernard Martin of the Universities of Sydney and New South Wales respectively, for help with Irish and Welsh references.

² Chapter numbers and all quotation from Snorri's *Edda* follow the edition of Finnur Jónsson, *Edda Snorra Sturlusonar* (Copenhagen, 1931), which is abbreviated to *Edda* in the footnotes. Ch. 36 is on p. 118.

³ “Hvernig skal kenna vind? Sva, at kalla hann son Fornioz, broþvr Ægis ok eldz”; *Edda*, p. 118, lines 14–15.

⁴ *Edda*, p. 116, line 5.

⁵ *Edda*, p. 121, line 19.

the sons of Fornjótr. Although Snorri does not present this information systematically, it seems likely that some sort of systematic formulation underlies his assertions in chapters 34, 36 and 37 of *Skáldskaparmál*, especially as the extant poetic evidence for the identity of a being named Fornjótr and his sons, although it exists, does not support the notion of three sons who are the anthropomorphic representations of three separate natural phenomena. There are only two instances in skaldic verse in which a son or sons of Fornjótr are mentioned, and one of these is preserved only by Snorri in chapter 36 of *Skáldskaparmál*, where he interprets the phrase as a wind-kenning. In strophe 29/7 of Þjóðólfr of Hvin's *Ynglingatal* there seems to be no doubt that the phrase *glóðfjálgr sonr Fornjóts*, "the glowing-hot son of Fornjótr" is a circumlocution for fire.⁶ The context is the death of Óláfr trételgia, which was brought about by his being burned inside his house.

The second instance of the formula "son(s) of Fornjótr" is less reliable than the first, principally because we only know a few scattered strophes of the *Norðretudrápa*, from which the quotation is said to come, from Snorri's citation of it at several points in his *Edda* and from the *Third Grammatical Treatise* of his nephew Óláfr Þórðarson.⁷ The two lines that Snorri quotes to illustrate the wind-kenning "son of Fornjótr" refer to an unspecified but plural number of sons:

Tóku fyrst til fjúka
Fornjóts synir ljótir.⁸

This quotation indicates that inclement and boisterous weather conditions, like snow-storms, which are blown by the wind, were traditionally given human form as the sons of Fornjótr.

Taken together, the two skaldic allusions to a son or sons of Fornjótr, who represent in human form the hostile natural phenomena of fire and drifting snow, suggest that in the traditional Norse modes of thought which underlay the

⁶ "ok glóðfjálgr/ gorvar leysti/ sonr Fornjóts/ af Svía jöfri"; 29/5-8; "and the glowing-hot son of Fornjótr loosed the garments from the prince of the Swedes (Óláfr trételgia)"; Finnur Jónsson, *Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning*, B, I (Copenhagen, 1912), p. 12. All references to skaldic verse are to this edition, abbreviated *Skjald B, I*, unless otherwise noted. Þjóðólfr's image here nicely combines the figures of prosopopoeia and litotes.

⁷ For details see *Skjald A, I*, p. 418. The poem, whose title suggests a location in the far north of Scandinavia, perhaps in Greenland, is attributed to a certain Sveinn by Snorri; Finnur Jónsson, *Skjald B, I*, p. 387, dates it tentatively to the eleventh century.

⁸ "First the hostile sons of Fornjótr began to blow drifting snow", *Skjald B, I*, p. 388; Finnur Jónsson translates *fjúka* here, presumably following Snorri's directive in ch. 36 of *Skáldskaparmál*, as "blæse(?)", but it is more likely that it means "to drift", of a snow-storm or, possibly (see Fritzner, *fjúka*) of a sand-storm. The qualifying adjective *ljótr* often occurs in skaldic verse to describe weather-phenomena, particularly the appearance of the ocean whipped up by the wind. Examples are given in Sveinbjörn Egilsson, rev. Finnur Jónsson, *Lexicon Poeticum* (Copenhagen, 1966, reprint of 2nd. edn. of 1931), under *ljótr*. An interesting extension of this attribution of hostility to the elements can be seen in the Modern Icelandic *fjúka í*, "to get angry" also *láta fjúka í kveðlingum*, "to let (satiric) verse fly" and the personal nickname *fjúkr* recorded by E. H. Lind, *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden* (Uppsala, 1920-21) of an unruly, ungovernable person.

creation of skaldic kenning-types various of the elements were represented anthropomorphically. Judging by the admittedly limited extant evidence, it was principally the destructive or harmful qualities of these natural phenomena that were translated into human form as the sons of Fornjótr. There is no poetic evidence to support the inference one can draw from chapters 36 and 37 of *Skáldskaparmál* that the sea, perhaps whipped up by icy storms, could also be designated one of Fornjótr's sons, but such an extension is possible.

The figure of Fornjótr himself, father to such unruly sons, is not illuminated by skaldic verse, nor does he appear in the poems of the Elder Edda. The name does, however, occur in the first group of giant-*þulur* which are appended to *Skáldskaparmál* in some manuscripts of Snorri's *Edda*.⁹ These *jttna heiti* will be examined later in this discussion for the light they throw on twelfth and thirteenth-century reinterpretations of traditional representations of the elements, but at this point it is sufficient to remark that it is Fornjótr's inclusion in a *þula* containing giant-names which is our only unequivocal statement of his giant nature. Scholars have generally identified Fornjótr as a giant¹⁰ and some have even seen him as identical with the primaeval giant Ymir.¹¹ The etymology of the name Fornjótr is uncertain,¹² though in a number of MSS the first element is written *fior-*, suggesting that thirteenth and fourteenth-century scribes understood it as the noun *ffjor*, "life".

Support for the notion that Fornjótr was an important supernatural being both for the Scandinavians and other Germanic peoples comes from the Old English *Læcebōc* and from an eleventh century gloss in MS BL Cotton Cleopatra A III, in which we find reference to a plant named *Fornetes* (var. *-nēotes*) *folm*, "the palm of Fornet". This plant is specified as one of the herbal ingredients in a drink made from ewe's milk designed to increase a man's virility. In a second recipe in the *Læcebōc*, *Fornetes folm* is recommended as a local application to relieve a sprained Achilles tendon.¹³ It has long been assumed that the Old English Fornet is the same being as the Old Norse Fornjótr, and various identifications of the otherwise unknown herb *Fornetes folm* have been proposed. The latest and most reasonable is that it was probably a member of the orchid family with palmate tubers, either *Orchis maculata* whose medieval Latin name was *palma Christi*, or *Orchis latifolia*.¹⁴

⁹ The MSS are R, T, A, B and C, *Edda*, p. 195; the relevant strophes are also printed in *Skjald B*, I, p. 659.

¹⁰ See *KLNM* VII, (Malmö, 1962), *Jotner*.

¹¹ For this hypothesis, which as far as I know has no support in any medieval text, see P. A. Munch, *Norrøne gude- og heltesagn*, revised edn. by Anne Holtsmark (Oslo, 1967), pp. 72-74 and *KLNM* 20 (Copenhagen, 1976), cols. 359-60, "Ymir" and cols. 332-4, "Vær og vind".

¹² The various suggestions are summarized in Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* (Leiden, 1961).

¹³ Ed. O. Cockayne, *Leechdoms, Wortcunning and Starcraft of Early England*, rev. edn. II (London, 1961), p. 144, lines 22-3 and p. 146, line 4.

¹⁴ See Peter Bierbaumer, "Ae. *fornetes folm*- eine Orchideenart", *Anglia* 92 (1974), 171-6 and also his *Der botanische Wortschatz des Altenglischen, I Teil: Das Læcebōc*, Grazer Beiträge zur Englischen Philologie I (Bern and Frankfurt a.M., 1975), p. 63. From the shape of the tubers of the various kinds of orchids common in Western Europe derive most of the popular names that have been recorded for them; some resemble either the male or female sexual organs and were widely

The knowledge that the Anglo-Saxons named a herb which was supposed to have aphrodisiac properties after Fornet/Fornjótr may lend support to the view that he was associated in some way with virility and procreation, but it does not in itself strengthen the hypothesis that Fornjótr was a giant or an ancient storm-deity, as some scholars have liked to think.¹⁵

Nevertheless, circumstantial evidence supports Fornjótr's giant status. A number of other anthropomorphic beings who seem to be associated with natural phenomena of various kinds, especially the weather and the seasons, appear in giant form in early Norse literature and it seems reasonable to assume that there was a general tendency to classify such beings as giants. Thus *Vafþrúðnismál* strophe 37 speaks of the giant Hræsvelgr, who, in the form of an eagle, sends out the wind from his wings:

‘Hræsvelgr heitir, er sitr á himins enda,
 iqtunn, í arnar ham;
 af hans vængiom qveða vind koma
 alla menn yfir.’¹⁶

Snorri quotes this strophe in chapter 9 of *Gylfaginning*. A number of giant-names, which occur in Eddaic verse where we have no reason to suspect learned etymologising, signal a close association between giants and cold weather. Thus in the *Skírnismál*, if Skírnir's dire curse upon Gerðr were to take effect, the giant Hrímnir would stare at her (28/3) and another giant Hrímgímnir would possess her (35/1). To judge by their names, these beings belonged to the ranks of the *hrímþursar*, in whose halls Gerðr is to spend her miserable days (30/4–7). The poet of the *Hymiskviða* depicts Hymir's hunting expeditions as taking place in a very cold environment. His memorable description of Hymir's entry into his hall to the clattering of the icicles that had formed on his beard links him firmly with cold, though it stops a long way short of complete identification of the giant with cold weather:

Gecc inn í sal, glumðo iqlar,
 var karls, er kom, kinnscogr frørinn.¹⁷

Strophe 5 has already established the giant's dwelling *fyr austan Élivága . . . at himins enda*. *Élivágar*, “Stormy Waves”, according to *Vafþrúðnismál* 31, was the liquid out of which the giant Aurgelmir and all his descendants were generated; the terrifying nature of the giant race is there directly attributed to their formation from *Élivágar's eitrdropar*.

used as aphrodisiacs, hence such names as *cullions*, *dogstones* (English), *giljeurt* (Danish) and *hjóanagrás* (Icelandic); others, with palmate or lobed tubers, were compared to the palm of the hand or the fingers, e.g. Norwegian *Marihand*, English *Dead Man's Hand* (or *Fingers*) (cf. *Hamlet* IV, vii). See further V. J. Brøndegaard, “Gøgeurter som Afrodisiaka”, *DSi* (1956), 55–101.

¹⁵ Their views are summarised by Bierbaumer, art. cit., 175.

¹⁶ G. Neckel, *Edda, Die Lieder des Codex Regius*, I. Text, 4th edn. rev. Hans Kuhn (Heidelberg, 1962), pp. 51–2; all quotations from the Elder Edda are from this edition, unless otherwise specified.

¹⁷ Neckel/Kuhn, *Edda, Hymiskviða* 10/5–8, p. 89.

In the *Gylfaginning* Snorri seems to have systematised the close association between giants and natural phenomena which he knew from Eddaic verse and traditional beliefs.¹⁸ This is especially noticeable when the poetic allusions he quotes have to do with cosmogony. In Chapter 5 he maintains that Aurgelmir and Ymir were one and the same.¹⁹ He is able to give to Ymir/Aurgelmir the role of genitor of all the giant race, which *Vafþrúðnismál* confers on Aurgelmir, distinguishing Ymir (str. 21) as the rime-cold giant from whom the material world was first made. He does this by juxtaposing two quotations, the first from *Vqluspá in scamma* 33, the second from *Vafþrúðnismál* 31, and then interpreting them in the light of the equation he has advanced. It is clear from *Vafþrúðnismál* 30 that strophe 31 refers, not to Ymir but to Aurgelmir, but by prefacing his quotation by *Vqluspá in scamma*'s assertion that *iqtnar allir [váru] frá Ymi komnir*, he advances his own argument that Ymir was both the progenitor of giants and the anthropomorphic figure from whom the material world was created. The undercurrent of allusion to Aurgelmir, which is suppressed by selective quotation, but nicely revived in Snorri's prose equation of Aurgelmir and Ymir, allows him to interpret *Vqluspá in scamma*'s statement as if it indicated that the giants of whom it speaks were the frost-giants alone, "ok erv þaðan (i.e. from Ymir/Aurgelmir) komnar ættir hrimþvssa, sva sem segir ivallvspa hini skámmv". In fact, the *Shorter Vqluspá* does not mention frost-giants at this point (33/7–8) nor anywhere else.

In Snorri's representation of the world's genesis the frost-giants are the original giant race who play an active part in its first age, while Surtr and his company wait to destroy everything by fire at Ragnarøkkr.²⁰ This polarisation of the giant race into representatives of *hrim* and *hiti* is also reflected in the microcosmic composition of the primaeval giant Ymir, whose body was first formed from yeasty drops of primal matter, "ok þa er mættiz hrimin ok blær hitans, sva at braþnaði ok draup, ok af þeim kvivv-dropvm kviknaþi með krapti þes, er til sendi hitann, ok varþ manz likandi".²¹ Here three of the four primary elements out of which, in post-Empedoclean speculation, men believed the world was made act together to form the primaeval giant, whose dismembered body was later to be flung about the cosmos by the sons of Borr to form the various features of the world. These elements are fire (*hiti*), air (*blær*) and water, in the form of melted *hrim*. A number of scholars have pointed to the probable influence of the notion of the four primary elements on Snorri's account of the creation of Ymir from the primal matter of Ginnungagap, and have also suggested that Snorri's systematisation of his sources in his description of the dismemberment of Ymir's body may owe something to microcosm-macrocosm theory.²²

¹⁸ See further C. W. von Sydow, "Jättarna i mytologi och folktro", *Folkminnen och folktankar*, VI (1919), pp. 97–134.

¹⁹ "ok er sa nefndr Ymir, en hrimþvssar kalla hann Avrgelmi", *Edda*, p. 12, lines 20–21.

²⁰ *Gylfaginning*, Ch. 4, *Edda*, p. 11, lines 20–24.

²¹ *Edda*, p. 12, lines 18–20.

²² See Anne Holtmark, *Studier i Snorres Mytologi*, Norske Videnskaps-Akad., II Hist. – Filos. Kl. N. S. 4 (Oslo, 1964) pp. 27–32.

A further suggestion has been advanced that the specific version of microcosmic theory Snorri drew on when he detailed the parts of Ymir's body and their correspondences in the macrocosm was the theme of Adam octipartite, which is often found in Celtic texts on the creation, though it ultimately derives from The Book of the Secrets of Enoch.²³ Förster rightly, in my view, cast doubt on the immediate influence of texts on Adam's composition on Eddaic poems like the *Vafþrúðnismál* and the *Grímnismál*.²⁴ It is possible that Snorri was familiar with the theme, for it is found several times in Old English literature²⁵ as well as in works of Celtic provenance. The most likely version of the theme to have come within Snorri's reach, however, would have been a text of the *Elucidarius* either in Honorius's original Latin, or, more probably, in the vernacular. The early Icelandic manuscript AM 674 A, 4to of the late twelfth century includes a translation of that part of the *Elucidarius* which lists the elements from which man's body was made.²⁶ Jón Helgason remarked in the introduction to his edition of this manuscript that some parts of the first chapter of the Prologue to Snorri's *Edda*, in which a series of parallels between the animate earth and living creatures is recorded, bear some resemblance to this passage in the Norse translation of the *Elucidarius*.²⁷

Whereas Snorri's presentation of the giant Ymir as a being formed from the natural play of the elements reminds one of some twelfth century interpretations of the creation narrative in Genesis,²⁸ the first chapter of the Prologue to the *Edda* is concerned to describe the intellectual gropings of post-diluvian man towards a knowledge of God and the true nature of His creation. Here the microcosm-macrocosm equation is employed to show how it was man's power to observe the material world which led him to an understanding of God. Ursula and Peter Dronke have admirably sketched the probable intellectual background to Snorri's "argument from design" for the existence of God and the emphasis he lays upon the encoding of mankind's perception of the true nature of the world in the names men gave to the important features of their

²³ The great similarity between the Ymir-myth and the texts on the composition of Adam was the subject of considerable discussion by nineteenth century writers: their views are summarized by M. Förster, "Adams Erschaffung und Namengebung", *Archiv für Religionswissenschaft* 11 (1907–8), 493 and fn. 2 and, independently but much more recently pointed out by J. M. Evans, "Microcosmic Adam", *Medium Aevum* XXXV (1966), 38.

²⁴ art. cit. 521–2.

²⁵ See J. E. Cross, "The literate Anglo-Saxon – on Sources and Disseminations", Sir Israel Gollancz Memorial Lecture 1972, *Proceedings of the British Academy*, LVIII (1972), 8–9.

²⁶ Yves Lefèvre, *L'Elucidarium et les Lucidaires* (Paris, 1954) Bk. 1, § 59, p. 371 and notes pp. 115–6. The Icelandic translation of this passage is on fol. 10r and v, facsimile edn. by Jón Helgason, *The Arna-Magnaean Manuscript 674 A, 4to, Elucidarius*, Manuscripta Islandica IV (Copenhagen, 1957).

²⁷ ed. cit. XXXI. Ursula and Peter Dronke, "The Prologue of the Prose *Edda*: Explorations of a Latin Background", *Sjóttú Ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni* (Reykjavík, 1977) 157, also detect the influence of macrocosm-microcosm speculation on this passage in the Prologue, but can suggest no precise source for the details in Snorri.

²⁸ As, for example, in the writings of members of the school of Chartres; cf. M. D. Chenu, trans. and ed. Jerome Taylor and Lester K. Little, *Nature, Man and Society in the Twelfth Century* (Chicago, 1968), p. 16 and pp. 24–37 for a summary of the use to which twelfth century writers put the theme of man as microcosm.

environment. The Dronkes have suggested that Snorri presented native Norse traditions of cosmology and mythology as showing “a far-reaching anticipation of Christian thought”.²⁹ In this context, with its possible reflection of twelfth century humanism, we can see how Snorri used the traditional representation of certain natural forces of the weather and the elements as the sons of a giant named Fornjótr to further his general theme that the “earthly understanding” of the pre-Christian Scandinavians, as recorded in their beliefs and their poetry, showed in this case a correct understanding of the elemental composition of the world.

The theoretical framework in which he set this particular example of the Scandinavians' far-reaching anticipation of Christian thought is explained in Chapter 1 of the Prologue. Here, mankind's earthly wisdom allows men to perceive the counterparts in the macrocosm to the nature and composition of man and thereby to understand firstly that the earth was in some sense a living being and secondly something of the nature and motion of the heavenly bodies. These perceptions lead not only to the inference that there must be a ruler of the heavenly bodies but that this same *stjórnari* must also rule over the primal elements (*høfuðskepnur*) from which the cosmos was composed, *at hann myni ráða skini sólar ok dagg loptsins ok ávexti jarðarinnar, er við fylgir, ok slíkt sama vindinum loptsins ok þar með stormi sævarins*.³⁰ There follows then the statement that men gave names to all these phenomena out of their own minds, *þá gáfu þeir nafn með sjálfum sér qllum hlutum*. At this point in his argument Snorri says that the reason for mankind's naming of the material world was to facilitate the memorizing and transmission of these fundamental perceptions, *En til þess at heldr mætti frá segja eða í minni festa*, but earlier in the same chapter, as he describes how men perceived the animate nature of the earth, he advances another reason for man's primordial naming of her. Earth was not only animate, ancient and powerful but also the genetrix of all life and the possessor of all that died; *fyrr þá sqk gáfu þeir henni nafn ok tölðu ætt sína til hennar*.

Snorri's description of the animate earth and the deductions which resulted from man's perception of her nature are to be contrasted with the linking of idolatry and animism in the Old Norse sermon *Um þat hvaðan ótrú hófst* which was recorded in *Hauksbók*, and is a free translation of Ælfric's homily *De falsis diis*.³¹ In the sermon largely pragmatic reasons are given for man's worship of

²⁹ art. cit. 173–4.

³⁰ “that he must rule over the shining of the sun and the dew of the sky and the increase of the earth, which follows from that, and also in the same way over the winds of the air and the storm of the sea”, *Edda*, Prologue, Ch. 1, p. 2, lines 22–24.

³¹ The passage is on p. 157, line 34 – p. 158, line 10, *Hauksbók*, ed. Eiríkur Jónsson and Finnur Jónsson (Copenhagen, 1892–6); the corresponding passage in Ælfric is *De Falsis diis*, ed. J. C. Pope, *Homilies of Ælfric: A Supplementary Collection*, II, EETS 260 (1968), pp. 680–681, lines 82–89. Ælfric's major source at this point is Martin of Bracara's *De correctione rusticorum*. For a detailed assessment of the differences between the homily and Snorri's Prologue, see Dronke and Dronke, “The Prologue of the Prose *Edda*”, 154–158.

the elements and features of the cosmos,³² and the earth's fecundity is seen as one of these, *firir þui blotaðu þeir hana at þar fæðist huartvetna við hana*.³³ By contrast, not only does Snorri avoid any indication that men actually worshipped the earth and other elements, but he presents mankind's observation of her fecundity as leading to their inference of an identity between the micro- and macrocosmos even to the extent of a convergence of social organization. Thus men gave the earth a name and traced their genealogies to her.

I do not know of a specific source for the notion Snorri develops here of how man's intuition of the unity of the macrocosm and the microcosm allowed him to trace his own ancestry to one of the primal elements, in this case the earth.³⁴ However, it seems to underlie another, roughly contemporary Norse work, which traces the ancestry of certain ruling Norwegian families to the giant Fornjótr and his sons, the latter of whom appear as anthropomorphic representations of three of the primal elements, fire, air and water. Two versions of this speculative genealogical work exist; they are the short piece called *Fundinn Noregr* which stands as an introduction to *Orkneyinga Saga*, and the similar *Hversu Noregr byggðisk*, which is preserved in *Flateyjarbók* as an introduction to the longer saga of Óláfr Tryggvason.³⁵ It has long been recognized that there are similarities of both substance and style between these two works and Snorri's *Edda* and *Heimskringla*. Guðbrandur Vigfússon noted a stylistic similarity between *Fundinn Noregr* and "the late, introductory parts of the *Prose Edda*" as long ago as 1887.³⁶ It is also clear from the substance of Chapter 13 of *Ynglinga Saga* that Snorri knew other parts of this genealogical work than the section that detailed the sons of Fornjótr and their immediate descendants, for

³² "Sumir blotaðu sol. Sumir mana. Sumir stíornur. Sumir æld. Sumir vatn. Sumir iorð. firir þui blotaðu þeir hana at þar fæðist huartvetna við hana. firir þui vatn. at alt míndi deýya ef þat veri eigi. firir þui æld at hann er varmr við at sítia. en af þui sol oc oll himín tungl. at þaðan kemr lios alt i heim þenna." This pragmatic argument is an expansion of hints in Ælfric's text; both vernacular versions contradict Martin, who says that those idolaters who worshipped the elements and heavenly bodies did so not because they believed they were made for the use of mankind, but because they thought they had emerged spontaneously and were gods. "Alii adorabant solem, alii lunam vel stellas, alii ignem, alii aquam profundam vel fontes aquarum, credentes haec omnia non a Deo esse facta ad usum hominum, sed ipsa, ex se orta, deos esse", ed. C. P. Caspari, *Martin von Bracara's Schrift De Correctione Rusticorum* (Christiania, 1883), § 6. For an English translation of this part of Martin's sermon, see the Dronkes' article "The Prologue of the *Prose Edda*", 154–5.

³³ Ælfric has *sume [gelyfdon] on þa eorðan, for þon þe heo ealle þing afet* (1.89), which has no corresponding line in Martin's Latin text.

³⁴ It is possible that Snorri derived this idea from a familiarity with some classical works that use the epithet *terrigena* "earth-born" of the first men, e.g. Lucretius, 5, 1411 and 5, 1427. Ovid, in his *Metamorphoses* 3, 118 and 7, 141 and also in the *Heroides* 6, 35 and 12, 99, uses the epithet of the men who sprang up from the dragon's teeth that had been sown in the earth. Ovid also uses *terrigena* of the giant Typhoeus in *Metamorphoses* 5, 325. The *Metamorphoses*, or extracts from it, was commonly used as a school text-book in the twelfth century (cf. Franco Munari, *Ovid im Mittelalter* (Zürich and Stuttgart, 1960), pp. 23–35), and there is some evidence that Icelanders were acquainted with it in the late twelfth and thirteenth centuries; cf. ed. Jonna Louis-Jensen, *Tróju-manna Saga*, Editiones Arnarnagænar, Ser. A, Vol. 8 (Copenhagen, 1963), XI and, for a summary, "Ovid", *KLNM*, XIII (Malmö, 1968), cols. 63–66. See also fn. 85.

³⁵ ed. C. R. Unger and G. Vigfússon, *Flateyjarbók. En Samling af norske Konge-Sagaer I* (Christiania, 1860); *Hversu Noregr byggðisk* is on p. 21, *Fundinn Noregr* on pp. 219–220.

³⁶ *Icelandic Sagas I, Orkneyinga Saga and Magnus Saga*, Rolls Series 88 (London, 1887), x; he is presumably referring to the Prologue.

he mentions there that King Vanlandi of Uppsala spent a winter in Finland with Sniór inn gamli and married his daughter Drífa. The two last-named personages, with their names patently derived from weather phenomena, occur elsewhere only in *Fundinn Noregr* and *Hversu Noregr byggðisk*. *Drífa*, “Snow-drift”, only appears in the latter work.

The most recent editor of *Orkneyinga Saga*, Finnbogi Guðmundsson, has conjectured that Snorri himself wrote the prototype of these two works, of which he judges *Fundinn Noregr* to be the earlier.³⁷ It is impossible to disagree with Finnbogi's analysis of the closeness of theme and style between Snorri's undoubted works, the *Edda* and *Heimskringla*, works often attributed to him, like *Egils Saga*, and the concerns of *Fundinn Noregr*. Indeed, my observations in this article indicate that the presence of ideas articulated in *Fundinn Noregr* is much more pervasive and important in the *Edda* than has previously been supposed. A definitive answer to the question of whether Snorri himself wrote a preface to *Orkneyinga Saga* must await thorough statistical analysis, though with such a short text as *Fundinn Noregr* it may be impossible to arrive at a firm conclusion.³⁸ What is more fascinating than questions of pure authorship in this context is the demonstrable thematic and intellectual cohesion between *Fundinn Noregr* and Snorri's *Edda*, which may lead us to a clearer understanding of the ideas which underlie his mythography and poetics.

Unlike all other known Scandinavian origin-legends, *Fundinn Noregr* and *Hversu Noregr byggðisk* trace the eponymous ancestor-figures Nórr and Górr, from whom the ruling families of Norway and the islands are said to descend, from Fornjótr and his sons who come from the frozen north-east, from the lands called Finland and Kvenland opposite the White Sea (*Gandvík*).³⁹ In *Fundinn Noregr* Fornjótr's three sons are named:

hét einn Hlér, er vér kǫllum Ægi, annarr Logi, þriði Kári; hann var faðir Frosta, fǫður Snæs ins gamla.⁴⁰ The corresponding passage in *Hversu Noregr byggðisk* is: “var einn Hler. annar Logi. þridi Kari. hann reed fyrir vindum enn Logi fyrir elldi. Hlier fyrir sio”. These formulations remind one strongly of Chapters 36 and 37 of *Skáldskaparmál*, where Snorri also allows for three sons of Fornjótr, when he says that wind can be called in poetry ‘son Fornioz, broþvr

³⁷ Finnur Jónsson, *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie* II, p. 658 thought that *Fundinn Noregr* was based on *Hversu Noregr byggðisk*. Sigurður Nordal, *Orkneyinga Saga*, SUGNL XL (Copenhagen, 1913–16), xlviii took the opposite view. Finnbogi Guðmundsson's opinion is on pp. ix–xvi of his edition of the saga, Íslenzk Fornrit XXXIV (1965). I agree that *Fundinn Noregr* is likely to be the earlier work; we must now add to the reasons for thinking so the observation of Joan Turville-Petre, “The Genealogist and History: Ari to Snorri”, *SBVS*, XX, 1–2, 13–14, that it is only the latter work which links the legendary descent beginning with the sons of Fornjótr to Haraldr hárfagri.

³⁸ Cf. Ralph West, “Snorri Sturluson and *Egils Saga*: Statistics of Style”, *Scandinavian Studies* 52/2 (1980), 163–193.

³⁹ The most thorough treatment of Norse origin-legends and their backgrounds is still Andreas Heusler, “Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum”, *Abhandlungen der preussischen Akademie der Wissenschaften*, phil.-hist. Kl. (1908), reprinted in his *Kleine Schriften*, II (Berlin, 1969), 80–161. See also Joan Turville-Petre, “The Genealogist and History”, 12–16.

⁴⁰ The text of *Fundinn Noregr* is quoted from Finnbogi Guðmundsson's edition of *Orkneyinga Saga*, p. 3; *Hversu Noregr byggðisk* is quoted from Vigfússon and Unger's edition of *Flateyjarbók*.

Ægis ok eldz” and that fire may be designated “broþvr vindz ok Ægis”. In the two speculative origin-legends, the progeny of Kári are Frosti and Snær the Old, *Hversu Noregr byggðisk* adding the even more fanciful Jökull, Miöll, Drífa and so on. These names are clearly taken from common West Norse names for cold weather phenomena. In the following generations, the names Þorri and Góí respectively are the old names for the fourth and fifth winter months. Góí's brothers Nórr and Górr are the progenitors of the ruling families of Norway, and from Górr, according to *Fundinn Noregr*, descended Jarl Rognvaldr of Mærr, from whom both the Orkney Earls and the Oddaverjar claimed descent.⁴¹ The close connection between the Oddaverjar and the Orkneys during the last decades of the twelfth century and the first decades of the thirteenth is well documented,⁴² and it has been suggested that *Orkneyinga Saga* was probably written at Oddi. One can expect that the prefatory *Fundinn Noregr* was also composed there, whether by Snorri or by someone else.

We have seen that skaldic poetry provides support for a traditional association between destructive natural forces, particularly those of fire and cold winds, and the sons of Fornjótr. This was indubitably the point of departure for the elaborate origin-legends of *Fundinn Noregr* and *Hversu Noregr byggðisk*, but there was probably more to their devising than elaborate fantasy or the slightly peevish *jeu d'esprit* that Finnbogi Guðmundsson attributes to Snorri.⁴³ Fornjótr, it has been argued, was probably classified as a giant, like other beings in Norse myth who were closely associated with natural phenomena, particularly with cold weather. His sons would naturally belong to the same giant race. Neither in Snorri's *Edda* nor in *Fundinn Noregr* are these beings said to be giants: in *Fundinn Noregr* Fornjótr is described as a king, and in *Hversu Noregr byggðisk* he is a man. We have already noted that the figure of Ægir, who plays an important part in *Skáldskaparmál* and who is, by implication, one of Fornjótr's sons in Snorri's view, is never said to be a giant in the *Edda*. Ægir is only called a giant unequivocally in two places, once in the *Hymiskviða* 2/1 and 3/1, where he is described as a *bergbúi* and *jqtunn* respectively, and once in the fifth strophe of the first group of giant-*þulur* at the end of some manuscripts of *Skáldskaparmál*, that same group in which the name Fornjótr appears. Here the names *Eldr*, *Ægir* and *Vindr* are listed in three consecutive lines as giant-*heiti*, a collocation which strongly suggests that the compiler of this group of *þulur* was familiar with the interpretation of the sons of Fornjótr as representatives of three of the four primal elements of the macrocosm and, in addition, recognized them as giants.

We have earlier seen that, in the Prologue to the *Edda*, Snorri presents a

⁴¹ *Hversu Noregr byggðisk* is concerned to link these eponymous ancestors to the female kin of Haraldr hárfagri, and thus appears to rework the original connection with Rognvaldr, as Joan Turville-Petre has astutely shown, “The Genealogist and History”, 14.

⁴² See Einarr Ól. Sveinsson, *Sagnaritun Oddaverja*, Studia Islandica I (1937), p. 16 ff.

⁴³ *Orkneyinga Saga*, Formáli, xvi: “og upp fyrir honum rennur, að hann er orðinn dauðþreyttur á þessu öllu saman (i.e. tired of dynastic poems like *Noregs konungatal* and its predecessors). Og sem hann sýlar huga sínum á kaldasta kvæði, sem hann kann, Norðrsetudrápu Sveins, opnast honum ný og óvænt leið: Fornjótr hefir konungur heitit . . .”

theoretical framework which would accommodate *Fundinn Noregr's* depiction of anthropomorphic representatives of the primal elements as the progenitors of Norwegian ruling families. In Chapter 1 of the Prologue it was the earth whom men saw as animate – and female – and to whom they traced their ancestry. In *Fundinn Noregr*, Kári, who represents the element air, is the progenitor of the Earls of Mœrr. The systematization of the sons of Fornjótr as three distinct individuals, which has already been observed to exist in Snorri's *Edaa*, is also present in *Fundinn Noregr*, and both here and in *Hversu Noregr byggðisk* it clearly serves the purpose of equating each of Fornjótr's sons with one of the elements fire, air and water. The names of the three, Ægir or Hlér, Logi and Kári, are suggestive, especially when it is borne in mind that the earliest known representations in West Norse of the four primal elements tend to be more concrete in their expression than the Latin nouns they translate. Thus in the Stockholm *Homiliubók* the nouns *himnarnar*, *hafet*, *jorþen* and *sólei* are used⁴⁴ and in the early Norwegian Book of Homilies we find *eld*, *vind*, *jorð* and *sæ*.⁴⁵

The name Logi, representing the element fire, would have been etymologically transparent to a thirteenth-century Icelander, for it exists as a non-poetic term for flame in Old Icelandic. Snorri also uses the name Logi in the story of Þóri's visit to Útgarðar-Loki of Loki's opponent, the personification of flame who 'eats' a trencher with inimitable rapidity.⁴⁶ The noun Kári only occurs in Old Icelandic in the texts under discussion and in a *þula* containing wind and storm-names⁴⁷ but it was probably unrecorded in the early literature, for it exists in Modern Icelandic in the sense "gust of wind" and also in the Modern Norwegian dialect *kaare* and Orkney Norn *kirr-karr*. In both of the latter the term refers to the puckering, curling effect of the wind on the surface of the water.⁴⁸

The name of the third son of Fornjótr is given in *Fundinn Noregr* as Hlér, "er vér kǫllum Ægi". This formula, as most editors of *Orkneyinga Saga* from Guðbrandur Vigfússon to Finnogi Guðmundsson have remarked, reminds one of the Prologue to Snorri's *Edda* where he equates names of classical deities with those of native Germanic ones or equates Old English names with Scandinavian ones: "hann [viz. Þórr] átti þann son, er nefndr er Voden, þan kallvm ver Ǫþin".⁴⁹ We should guard against assuming that this sort of formula is an indication of Snorri's authorship of *Fundinn Noregr*, as editors of *Orkneyinga Saga* tend to have done, for it is possible that in this formula both works reflect

⁴⁴ ed. Theodor Wisén (Lund, 1872), p. 58.

⁴⁵ ed. G. Indrebø, *Gamla norsk homiliebok* (Oslo, 1931), p. 74. Anne Holtsmark drew attention to this relatively concrete representation of the elements in early texts in her entry "Elementene", *KLNM* III (1958), cols. 593–5.

⁴⁶ *Edla*, pp. 54 and 59.

⁴⁷ *Pu*, IV, 00, 1/8, *Skjald B*, I, p. 674.

⁴⁸ For details see de Vries, *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch* and H. L. Marwick, *The Orkney Norn* (Oxford, 1929), p. 87. Kári is doubtless a formation from *kárr*, "curl (of hair)", as is the personal name Kári; cf. E. H. Lind, *Norsk-isländska personbinamn*, Kári, Kárr and Kárin.

⁴⁹ *Edla*, Prologue Ch. 3, p. 5, lines 2-3.

the stylistic traits of other, non-Scandinavian literature. Snorri was almost certainly drawing on English genealogies for parts of Ch. 3 of the Prologue⁵⁰ and may also have intended an allusion to Ælfric's *De falsis diis*, which may have been available in Iceland in his day, where we read "Nu secgað þa Deniscan on heora gedwylde / þæt se Iouis wære, þe hi Þór hátað, / Mercurius sunu, þe hi Oðon hatað".⁵¹ The name Hlér, which appears in both *Fundinn Noregr* and *Hversu Noregr byggðisk*, does not have a wide distribution in Old Norse, though it appears as a poetic *heiti* in two places. The first of these is yet another line from Sveinn's *Norðrsetudrápa*, "Hlés dætr á við blésu", in which the circumlocution *Hlés dætr* is usually understood to refer to the waves. The line was quoted by Snorri's nephew Óláfr Þórðarson in the *Third Grammatical Treatise*, where he understood the name Hlér for the sea to exemplify verbal irony, offering the explanation "Hér er sjór kallaðr Hlér, því at hann hlýr allra minnst".⁵² Presumably he saw an etymological connection with the noun *hlé*, "shelter, protection" and the verb *hlýja*, "to give shelter, protection". It has to be admitted that Óláfr's implied etymon does not indicate that the name Hlér was transparent to him as an elemental word, but further evidence of the noun's limited usage in Old Icelandic texts suggests that its currency never passed beyond a small circle, probably originally centred on Oddi, and that Óláfr may not have been aware of the meaning that circle assigned to it.

Hlér's second appearance in verse is in a *lausavísa* attributed to Egill Skallagrímsson in which the kenning *Hlés víti*, "fire of Hlér" (gold), is part of a kenning for the sorrowing Ásgerðr, *sorg Hlés víta borgar*, "sorrow of the stronghold of Hlér's fire".⁵³ The only prose references to Hlér, apart from the two speculative genealogical works, are in Snorri's *Edda*, where the name is found twice, both times in *Skáldskaparmál*. We meet it in the very first line of Chapter 1: "Einn maðr er nefndr Ægir eða Hler; hann bio iey þeiri, er nv er kollvð Hleseý; hann var mioc fiolkvñigr". Exactly the same connection with the island of Hlésey (Læsø in the Kattegat), which seeks to derive the island-name from the man's, occurs in *Fundinn Noregr*, where the ancestral figure Górr calls on his kinsmen among the Danish islands who are said to be the descendants of Hlér the Old of Læsø Island.⁵⁴ In Chapter 34 of *Skáldskaparmál*, where Snorri lists a number of sea-kennings, he introduces the name Hlér in his prose explanation of a strophe of the skald Refr in which the two kennings *Ægis*

⁵⁰ See Heusler, "Die gelehrte Urgeschichte", 131–136.

⁵¹ ed. Pope, *Homilies of Ælfric* II, lines 141–3. Although the Norse version of this homily in *Hauksbók* has understandably omitted these lines, they were almost certainly present in the MS exemplar from which the Icelandic translation came, which A. Taylor has shown (*Leeds Studies in English*, NS III (1969), 108) was like R (Corpus Christi College Cambridge 178), the fullest extant MS of the homily.

⁵² ed. Björn Magnússon Ólsen, *Den tredje og fjærde grammatiske Afhandling i Snorres Edda*, SUGNL XII (Copenhagen, 1884), p. 114.

⁵³ Sigurður Nordal detects a pun on Egill's – and Snorri's – home of Borg here; *Egils Saga*, Íslenzk Fornrit II (Reykjavík, 1933), p. 149.

⁵⁴ "Hann (Górr) fann þar frændr sína, þá er komnir váru af Hlé inum gamlum ór Hlésey", *Orkneyinga Saga* Ch. 1, p. 4.

kjaptar and *Gymis vqlva* are used. He comments “Her er sagt, at alt ær eitt, Ægir ok Hler ok Gymir”, even though the name Hlér does not occur in Refr’s strophe.

In both *Skáldskaparmál* and *Fundinn Noregr* the name Hlér never appears on its own but is always glossed by the words Ægir or Gymir, which are said to be its equivalents. In each case, it appears as if the name may have been relatively unfamiliar to a West Norse audience, and the formula in *Fundinn Noregr* “hét einn Hlér er vér kǫllum Ægi” suggests that the word Hlér may not have been Norse at all. It has been argued that the Norse Hlér and the Irish Manannán mac Lir are in origin one and the same deity, demonstrating the common basis of Celtic and Norse traditions.⁵⁵ It is not possible to support this theory of a disparate development in two separate Indo-European societies from a common base by recourse to the linguistic evidence, for *Hlér*, if indeed it existed in early Norse, can hardly derive from the same root as Old Irish *ler* (nominative), *lir* (genitive), which exists as a common noun, meaning “sea, ocean”.⁵⁶ Although there has been some support for Óláfr Þórðarson’s connection of *Hlér* with *hlé*, “protection” and related words⁵⁷ and some have accepted an etymological connection between the island-name Hlésey and Hlér,⁵⁸ most scholars have seen the form *Hlér* as related to those few other Germanic words which derive from the Indo-European root *k̑leu-*, *klū*, “to flush, cleanse”.⁵⁹ Old Irish *ler* and its Welsh counterpart *llyr*, on the other hand, derive from the root *l̑ēi-* “to flow, pour, water, sprinkle”, whose only Norse derivative is the noun *lið*, “alcoholic drink”, probably in origin a fruit wine.⁶⁰

It is possible, however, that the admittedly inexact phonetic correspondence between Old Icelandic *Hlér* and Old Irish *ler* may reflect a learned borrowing from centres of Irish influence to Iceland or centres of Norse influence in historical times. This possibility is strengthened when we consider the evidence for an Irish god of the sea named Ler and his “son” Manannán. The common noun *ler* is recorded in early Irish texts, but the personification Ler is a rather shadowy and late figure⁶¹ and it has been suggested that *mac lir* means merely “son of the sea” and was originally regarded as an appropriate description for the sea-god Manannán. Manannán mac Lir seems himself to have been eue-

⁵⁵ See Nora Chadwick, “Literary tradition in the Old Norse and Celtic world”, *SBVS* XIV (1955–6), 186–7.

⁵⁶ For instances of *ler* as a common noun, many of whose uses are poetic or legal, see *Contributions to a Dictionary of the Irish Language*, fasc. L, arr. Máiríu Ó Daly and P. Ó Fiannachta (Dublin, 1966), cols. 110–111.

⁵⁷ H. Pipping, *GHÁ* 11 (1905), No. 3, 24.

⁵⁸ See Wessén, *FV* 25 (1930), 171 and Anne Holtsmark, *Norrøn Mytologi* (Oslo, 1970), 168.

⁵⁹ See Julius Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch* (Bern and Munich, 1959), I, p. 607 and Alexander Jóhannesson, *Isländisches Etymologisches Wörterbuch* (Bern, 1956), pp. 239–40; the other Germanic cognates are not close, and derive from the form **hlewa-*, idg. **kleuo-*; Go. *hlūrs*, OE *hlūt(t)or*, OHG, OS *hlūt(t)ar*.

⁶⁰ See Pokorny, *Wörterbuch*, p. 664.

⁶¹ See Jan de Vries, *Keltische Religion* (Stuttgart, 1961), pp. 85–87, Rachel Bromwich, *Trioedd Ynys Prydein, The Welsh Triads* (Cardiff, 1961), pp. 427–9 and 441–3 and J. Vendryes, “Manannán mac Lir”, *Études Celtiques* VI, pp. 239 ff.

merised in some of the earliest Irish references to him, as for example in *Cormac's Glossary* of c. 900, where he is represented as a celebrated merchant living in the Isle of Man and the best pilot in western Europe, "inde Scoti et Brittones eum deum vocaverunt maris. et filium maris esse dixerunt. i. mac lir mac mara. et de nomine Manandan Inis Manand dictus est".⁶² As this gloss indicates, the Irish Manannán was associated with the Isle of Man, and the name of this deity's Welsh counterpart Manawydan is related to the territorial name *Manaw*, which was applied in early times both to the Isle of Man and the southern shore of the Firth of Forth.⁶³

There are several striking similarities between what *Fundinn Noregr* and *Skáldskaparmál* say of Hlér or Ægir and what Irish texts record of Manannán mac Lir, especially the assertion that the euhemerised god gave his name to the Isle of Man, just as Hlér the Old is said to have given his name to Hlésey. The possibility of a learned borrowing of the name Ler for the sea-god as the equivalent of the native name Ægir, which, as we shall see, probably had the same meaning as the Irish common noun, increases when we consider the very restricted usage of the name Hlér in Norse, and the fact that, where it does occur, it is usually glossed. Almost all the texts in which the word appears come from the same centre in Iceland, Oddi, or are associated in some way with Snorri Sturluson.⁶⁴ It is probable that the undeniably close connection between Celtic-influenced Orkney and the school of Oddi provided the sort of intellectual milieu in which a learned equation between two euhemerised supernatural beings whose names both patently meant "sea" could take place, whether that equation was first made by Snorri or by someone else.⁶⁵ As far as Snorri was concerned, such a matching of names would have been grist to his mill in establishing that the multifarious names that pre-Christian men gave to those they considered divine were inspired by a true perception of the nature of the cosmos and its chief components.

It is only in *Hversu Noregr byggðisk*, whose date cannot be firmly fixed but is almost certainly later than *Fundinn Noregr* and Snorri's *Edda*, that we find an explicit equation of Fornjótr's three sons with the elements of fire, air (wind) and water (sea), but the etymologically transparent names that the author of *Fundinn Noregr* has given to Fornjótr's sons show that he also wanted to equate them with three of the four elements and that the later writer has expanded on his lead. The gloss to the name Hlér, "er vér kǫllum Ægi", clarifies the nature of Fornjótr's third son as an anthropomorphic representation of the sea, and thus of the element water, for it is probable that the etymological connection

⁶² W. Stokes, *Three Irish Glossaries* (London, 1862), p. 31.

⁶³ See Bromwich, *Welsh Triads*, p. 441.

⁶⁴ The only exception here is the *Norðrsetudrápa*, whose provenance is unknown and whose date is given tentatively by Finnur Jónsson as eleventh century. However, it is possible that the poem is later than he supposed.

⁶⁵ The far-reaching interaction of Scandinavian and Celtic culture in Orkney is suggestively adumbrated by Bo Almqvist, "Scandinavian and Celtic Folklore Contacts in the Earldom of Orkney", *SBVS XX*, Pts. 1–2 (1978–9), 80–105.

between the figure of Ægir and the sea was transparent to early thirteenth-century Icelanders. Mattias Tveitane suggested in a study of the name Ægir⁶⁶ that many instances of the oblique form *ægi* and the like may be more plausibly explained as cases of a neuter collective noun **ægi*, “mass of water, sea” than as forms of the proper name Ægir, though he does not deny that the latter existed. He suggests that a number of skaldic kennings in which oblique cases of the noun occur read more easily as forms of a common noun than as a proper name. He also points to what he regards as the oldest example of the use of **ægi* in prose, in a fifteenth-century *messuskýring* in MS AM 625, 4to where it stands for the element water in a list of the four elements.⁶⁷ Although the manuscript is relatively late, it corresponds closely in some parts to sections of the text in the Icelandic homily book of c. 1200, Perg. 4to No. 15 in the Royal Library, Stockholm and is thus likely to reflect late twelfth century usage. In his article Tveitane drew attention to the close parallel between Snorri's enumeration of the three elements of fire, wind and water as sons of Fornjótr and the names of the elements in the *messuskýring*, suggesting that the personification that underlies Snorri's phrase *Ægis bróðir* may have been his own invention. Whether this was so, or whether a near-contemporary writer of *Fundinn Noregr* was the first to put forward the equation, Tveitane's suggestion that the common noun **ægi* existed in West Norse makes it clear that in both *Skáldskaparmál* and in *Fundinn Noregr* the names of the sons of Fornjótr were intended to reveal their equivalence with the three elements of fire, air and water.⁶⁸

The notion that giants were the first inhabitants of Norway appears in another historical work besides *Fundinn Noregr*, Oddr Snorrason's *Óláfs Saga Tryggvasonar*, whose original Latin text is thought to date from c. 1190.⁶⁹ Both Oddr and the author of the *Historia Norwegiae* know the theme of how Norway derived its name from the eponymous ancestor Nórr (or Nóri),⁷⁰ but, unlike the author of *Fundinn Noregr*, Oddr does not link this theme with that of Norway's giant progenitors. In a separate chapter, Oddr develops the latter notion within a dramatic frame of an encounter between Óláfr Tryggvason and a red-bearded

⁶⁶ “Omkring det mytologiske navnet Ægir m, ‘vannmannen’”, *APS XXXI* (1976), 81–95.

⁶⁷ “Fiorer psalmar kuelldsangs skolo vera til yfer botar vm þat er ver haufum misfarit med ferfauldu edli. er ver haufum af fiorum haufud skepnum elldi ok vedrum. ægi ok iordu”, ed. Oluf Kolsrud, *Messuskýringar I* (Oslo, 1952), p. 36, lines 32–35.

⁶⁸ As a postscript to this part of my analysis, it is interesting to note that Árnrímur Jónsson used the material in *Fundinn Noregr* and *Hversu Noregr byggðisk* for the early history of Norway in his *Supplementum Historiæ Norvegicæ* and understood the names Logi, Kári and Hlér as personifications of the elements; ed. Jakob Benediktsson, *Arngrimi Jonæ opera latine conscripta I*, Bibliotheca Arnarnagana IX (Copenhagen, 1950), p. 158. Benediktsson (Vol. IV (p. 193) ascribes the form *reger* for *Hlær* (or *Æger*?) on p. 150 to a scribal error, but it is possible that the name Hlér was not familiar to Árnrímur, as it is mistaken again on p. 158, where *Glær*, also “sea”, is used. My thanks are due to Peter Foote for drawing Árnrímur's use of this material to my attention.

⁶⁹ Quotations from this work are from Finnur Jónsson's edition, *Saga Óláfs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk* (Copenhagen, 1932).

⁷⁰ *Historia Norwegiae* begins: “Norwegia igitur a quodam rege, qui Nor nuncupatus est, nomen obtinuerat”, ed. G. Storm, *Monumenta Historica Norwegiae* (Chria., 1880), p. 73; the Icelandic translations of Oddr's Latin have “Sa var konungr forðum er Nori het er fyrst bygði Noreg” (AM 310) and “Sa konungr ræð fyrstr Norege er NÓR het” (Stockholm 18), *Óláfsaga*, p. 83.

man, who is an euhemerised representation of the god Þórr. He tells Óláfr that formerly the land of Norway was inhabited by giants, *var bygt forðum af risum nocquorum*, but that they were quickly wiped out by sickness except for two giantesses. Afterwards human beings *or austr halfu heimsins* settled there but were so oppressed by the troublesome giantesses that, in desperation, they called upon Red Beard for help. The latter answered their call and killed the women with blows from his hammer.⁷¹ It should also be said that Óláfr views the red-bearded figure who purveys this information as a manifestation of the devil, “‘Se nu huersu diarfr diofullinn var. er hann geck isyn uið oss’”.

It is interesting that a work from a period a little earlier than *Fundinn Noregr* should use the theme of primordial giant inhabitants in such a different way. In Oddr's account there is no attempt to link giants with human originators of Norway's ruling families; on the contrary, the giants are here the enemies of men and thus conform much more closely to the traditional notion of enmity between giants and the society of gods and men which one finds generally in Old Norse myth. Indeed, by putting such a story into the mouth of a Þórr-figure, one can hardly escape placing Oddr's giants in the context of the numerous extant myths concerning Þórr's encounters with them. The detail of the two aggressive and harmful giantesses evokes strong reminiscences of this god's struggles with Geirrøðr's two daughters, Gjalp and Greip.⁷²

These inevitable associations of giants in traditional Norse belief with negative and hostile behaviours give one an insight into why *Fundinn Noregr* and Snorri's *Edda* may have sought to reinterpret the euhemerised giant sons of Fornjótr in terms of microcosm-macrocosm theory. Another consideration is that these works avoid all allusion to the potential Christian parallel of the giants of the Book of Genesis and the gigantic men of the world's first age who, according to *Veraldar Saga*, “‘varo storir sem risar oc varo syngðir oc sidlausir flestir allir nema faer men’”.⁷³ A similar presentation of the men of the first age as giants appears in an expansion to Chapter 1 of Snorri's Prologue of the *Edda* in the Codex Wormianus.⁷⁴ Immediately following this sentence comes a statement of how the Tower of Babel was built. In *De falsis diis* Ælfric attributes the building of the Tower of Babel to *entas* (1.74), and later (1.100–101) states that

⁷¹ *Ólafssaga*, pp. 173–4. Only the longer MS AM 310 mentions that men came to Norway from the eastern part of the world doubtless following the same idea that Snorri develops more fully in the Prologue to the *Edda*; the Stockholm MS has only: “ok þa er menn tokv her at bygva”. Heusler, “Die gelehrte Urgeschichte”, p. 108 points to a variation in the saga of Óláfr Tryggvason in *Flateyjarbók* (*Flat.* I, 397), “Siðan toku menn af austrlondum at byggja land þetta”, which he thought probably indicated the same derivation of the progenitors of the Norwegians from Kvenland and the Gandvik area as we find in *Fundinn Noregr*.

⁷² This narrative should probably be added to the extant analogues of the Þórr-Geirrøðr myth in Old Norse; for an analysis of the myth see my “An Interpretation of the Myth of Þórr's Encounter with Geirrøðr and his daughters”, in ed. Ursula Dronke, Guðrún P. Helgadóttir, Gerd Wolfgang Weber and Hans Bekker-Nielsen, *Speculum Norroenum, Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre* (Odense, 1981), pp. 370–391.

⁷³ ed. Jakob Benediktsson, *SUGNL LXI* (Copenhagen, 1944), p. 10.

⁷⁴ “ok sua margar tungur hafa siðan dreifz um uerolldina epter þi sem risarner skiptuz siðan til landa ok þioðernar fiolguðuz”, ed. Finnur Jónsson, *Edda Snorra Sturlusonar*, Codex Wormianus AM 242, fol. (Copenhagen and Christiania, 1924), p. 3, lines 10–11.

heathens worshipped *mislice éntas and men* as gods, a detail for which he does not, as J. C. Pope remarks,⁷⁵ find authority in his sources. Ælfric's Icelandic translator more cautiously calls the Babel-builders large men.⁷⁶ The malevolent nature of giants of the first and later ages of the world is also expressed in a passage in *Hauksbók* on various fantastic peoples.⁷⁷

The role played by the sons of Fornjótr in both Snorri's *Edda* and *Fundinn Noregr* rests on an identification of giants with natural phenomena. The same equation, as we have seen, is apparent in the first group of giant-*pulur* in manuscripts of Snorri's *Edda*. This kind of equation, based on an understanding of creation myths and origin-legends as reflecting the interaction of natural elements, such as we find expressed explicitly in the first chapter of the Prologue to Snorri's *Edda* and in chapter 5 of *Gylfaginning*, offered late twelfth and early thirteenth century Icelandic writers a way of avoiding the negative associations of giants in both the Christian and the native tradition. According to what little skaldic evidence we have, the sons of Fornjótr were traditionally associated with destructive or rigorous natural phenomena and not with three of the four elements from which the world was thought to have been created. Moreover, as giants from the frozen lands to the north-east of Norway, they might have been expected to have practised the dubious arts of sorcery⁷⁸ but no such pejorative implications are discernible in *Fundinn Noregr*. Even the names of Kári's descendants, who are named for natural phenomena associated with extremely cold weather and for the pre-Christian winter months, seem not to bear any trace of disapprobation, but are rather a fanciful elaboration of the initial identification of the sons of Fornjótr with natural phenomena. If they had not been so, it is unlikely that the descendants of jarl Rognvaldr of Mœrr, for whom the origin-legend was presumably devised, would have been very happy with the implications of *Fundinn Noregr*.

Snorri's allusions to Fornjótr's sons as the three brothers Fire, Wind and, by implication, Sea are consonant with his consistent presentation of the giants of Norse mythology as the anthropomorphic representations of natural phenomena. An important part of his presentation in the *Edda*, which is outside the scope of this article, is the emphasis he places on the metamorphosis of certain primordial giants like Þjazi and Aurvandill, father of Gróa, into heavenly bodies. For this there was authority in early poetic sources, but Snorri's remarks that the metamorphoses were a form of compensation or reward to the giantesses Skaði and Gróa is not paralleled as a motif in Old Norse literature outside his *Edda*. There is also a strong probability that Snorri drew on

⁷⁵ *Homilies of Ælfric*, II, p. 714.

⁷⁶ *Hauksbók*, p. 157, lines 23–4.

⁷⁷ p. 165, lines 28–30: "Risar ero kallaðar þioðer þer er stercastar ero. þeir ero sumir viðr eignar sem aðrer menn en sumir ero mannskæðir." There are parallel texts in other Icelandic MSS; for details, see ed. Jón Helgason, *Hauksbók*, Manuscripta Islandica 5 (Copenhagen, 1960), XIII. The theologically troublesome and sexually dubious implications of the theme of Cain's monstrous progeny – as it is referred to in *Beowulf*, for example – is well documented by Ruth Mellinkoff, "Cain's monstrous progeny in 'Beowulf': part I, Noachic tradition", *Anglo-Saxon England* 8 (1979), 143–162.

⁷⁸ Cf. "Samisk trolldom", *KLNM* 15 (Copenhagen, 1970), cols. 7–14.

macrocosm-microcosm theory both in the Prologue to the *Edda* and in his account of Ymir's creation from the primal matter of Ginnungagap, as well as in the story of Ymir's dismemberment in *Gylfaginning*. Snorri's assignation of the status of primal inhabitants of the world to the *hrímpursar* is probably the result of his systematisation of native poetic traditions, just as is his equation of the sons of Fornjótr with the elements fire, air and water.

The chapters in which this equation occurs form part of a section of *Skáldskaparmál* that sets out examples of how a poet should refer to a variety of natural phenomena; these are the sky (Ch. 32), earth (Ch. 33), the sea (Ch. 34), the sun (Ch. 35), wind (Ch. 36), fire (Ch. 37), winter (Ch. 38) and summer (Ch. 39). Wherever he can, Snorri encourages the student of these chapters to believe that the chief kennings of the skalds for natural phenomena were based on the names of anthropomorphic beings, many of whom had already appeared in *Gylfaginning* as the representatives of natural forces. Some of these figures were clearly giants, the status of others was indeterminate. Hence, from the beginning of the *Edda*, he encourages a belief in such figures as Ymir, Hræsvelgr, Vindsvalr, the father of Winter, Nótt and Ónarr, the parents of Jorð, Mundilfari, the father of Sól and Máni, and Svásuðr, the father of Summer, and ordered his interpretation of skaldic kenning-types and his choice of kennings in *Skáldskaparmál* to reflect the primacy of these notions for the skalds as well as for the Æsir who first named the world. Although most of the figures Snorri mentions in *Gylfaginning* are attested from Eddaic poems such as *Vafþrúðnismál* and *Grímnismál*, his choice of kenning-referents in the lists of natural phenomena in *Skáldskaparmál* rather exaggerates their importance in skaldic usage. Earth, sea and fire, and to a lesser extent wind, play an important part as skaldic kenning-subjects from the pre-Christian period onwards, but the majority of kennings for the sky and the sun were devised by Christian skalds and form parts of *tvíkennt* circumlocutions for God as Lord or Ruler of the heavens.⁷⁹ Kennings for winter and summer, too, seem generally unimportant in skaldic verse. The inclusion of the sons of Fornjótr, as representatives of natural phenomena, in this group of chapters in *Skáldskaparmál* accords with Snorri's general treatment of the giants of Norse mythology and confirms the importance he assigned to the process of naming in the Prologue to the *Edda*. Naming, according to chapter 1 of the Prologue, was not an arbitrary matter, but was designed by man to record his perception of the nature of the cosmos. If the naming of those natural forces which the Æsir called giants or other supernatural beings could be shown to reflect a true perception of the composition of the macrocosm, then the language of poetry, which was itself a gift of the gods to men, could only support the validity of the deductions their earthly wisdom allowed them. It was this God-given earthly wisdom, moreover, which led mankind to believe that all things were made from some substance, *at allir hlutir væri smíðaðir af nǫkkuru efni*.⁸⁰

⁷⁹ See R. Meissner, *Die Kenningar der Skalden* (Bonn and Leipzig, 1921), pp. 104 and 107.

⁸⁰ *Edda*, p. 3, lines 6–7 and see Ursula and Peter Dronke, "The Prologue of the Prose *Edda*", 171, fn. 45.

There is an interesting omission from Snorri's lists of kenning and *heiti*-types in *Skáldskaparmál* which confirms this article's analysis of his presentation of many of the figures of Norse mythology who have giant connections as anthropomorphic projections of natural phenomena. Snorri tells many stories about giants, especially narratives about their dealings with the god Þórr, but, neither in chapters 10–66 of *Skáldskaparmál*, which by and large set out the *kenningar* or *kennit heiti* of poetry, nor in chapters 67–88, which chiefly list *ókennt heiti*, does he give any instruction about the proper ways of naming or periphrasing giants. By contrast, giant-names are well represented in the *pulur* attached to some manuscripts of the *Edda*. The first division of *pulur*, for example, has two sections of giant-*heiti* interspersed between catalogues of names for other anthropomorphic beings.⁸¹ In this matter, the *pulur* reflect the importance of giants as referents of skaldic verse, but Snorri's omission, which extends to troll-women and valkyries, dwarves and elves, is rather surprising and certainly not representative of the subject-matter of skaldic verse. In Meissner's lists of extant kennings, there are nearly four closely-packed pages of giant-kennings⁸² and Snorri was clearly familiar with a large number of them, as he knew several important skaldic *drápur* like the *Haustlǫng* and *Þórsdrápa* which contain many giant-kennings.

A view of giants as in many cases the projection of early Scandinavian man's understanding of the nature of the macrocosm, which Snorri puts forward in several places in the *Edda*, including the chapters which allude to the sons of Fornjótr, does not really accord with the nature of giant-kennings in the extant poetry. This is apparent if we consider the types of giant-kennings classified by Meissner.⁸³ The clear majority of skaldic periphrases for giants are variations on the basic kenning-type "inhabitant of rocks or mountains" (Meissner's groups δ and ξ), in which the baseword can be varied to extend the concept "inhabitant" to "ruler", including legendary or mythological rulers, or to "god" or to the name of an historical human national group. Frequently names of the latter kind, like the *berg-Danir* of the *Haustlǫng* and *Hymiskviða* have a pejorative, comic or politically biased connotation, as do many other base-words of giant-kennings, which may even include animal-names like the *Hymiskviða's hraunhvalr*. The various determinants of giant-kennings establish them firmly as denizens of the element earth, and in many cases are semi- or fully-anthropomorphic Iqrð-kennings.⁸⁴ Thus, although such kenning-types might support a view of giants as primordial inhabitants of the world, they are for the most part

⁸¹ The order of subjects is: sea-kings; giants (I); trollwomen; Þórr; Æsir (I); giants (II); Æsir (II); Ásynjur; women; men; *Skjald B*, I, pp. 658–660.

⁸² *Die Kenningar der Skalden*, pp. 255–9; these pages do not include kennings for giantesses, troll-women or valkyries, on pp. 396–9.

⁸³ *Die Kenningar der Skalden*, "Riesen und Trolle", pp. 255–9.

⁸⁴ Cf. Einarr Helgason's *fyrðar fjarðleggjar*, "men of the fjord-leg", *Skjald B*, I, p. 117, 1/3–4 or Vǫlu-Steinn's *Danr Hlǫðvinjar myrkbein*, "Dane of the dark bone of Hlǫðyn (an alternate name for Iqrð)", *Skjald B*, I, p. 93, 2/2–4.

firmly linked with the element earth, who was, traditionally, inescapably female, rather than with the elements of fire, air and water.⁸⁵

Thus, when Snorri came to organize his presentation of skaldic diction in *Skáldskaparmál* into lists of kenning- and *heiti*-types for particular referents, he may have been confronted by the lack of accord between his theoretical position vis-à-vis giants and the raw material of the skaldic kenning-system. His presentation of some giants, like the sons of Fornjótr, as projections of natural phenomena, was by no means his only method of treating this category of supernatural being in the *Edda*, but, although in many cases he allows a comic presentation of giants to coexist with a more dignified one, the general tendency of the *Edda* as a whole is to see giants as beings who, in the last analysis, represent or are transformed into natural phenomena of some kind. As this view of the significance of giants in pre-Christian Scandinavian belief could not easily be supported by the citation of lists of examples from skaldic verse, which Snorri otherwise aligns with the theoretical chapters of the Prologue and the cosmogony of *Gylfaginning*, he discretely left out the empirically important *kenningar* and *heiti* for giants and other supernatural beings, like dwarves and elves, which he associated elsewhere in the *Edda* with natural phenomena.

⁸⁵ The native association between giants and the earth would have found a ready parallel in the Christian-Latin tradition, if Snorri had wanted to draw upon it. Isidore, for example, considered the name *gigantes* to mean, etymologically, *terrigenas*: ed. W. M. Lindsay, *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum*, II (Oxford, 1911), XI, iii, 13.

Hieros gamos-motivet i Hallfreðr Óttarssons Hákonardrápa och den nordnorska jarlavärdigheten

Hallfreðr Óttarsson's Hákonardrápa, skaldens hyllningskväde till Hákon jarl, består i sitt bevarade skick av nio halvstrofer. Av dessa erbjuder stroforna 1–2 och 7–9 i Finnur Jónssons ordningsföljd¹ ingenting uppseendeväckande; här rör det sig om krigiska motiv av konventionellt snitt. Desto märkligare är innehållet i verssekvensen 3–6. De lyder i original jämte översättning,² strof för strof:

(3) Sannyrðum spenr sverða
snarr þiggjandi viggjar
barrhaddaða byrjar
biðkvön und sik Þriðja.

”Krigsskeppets raske herre (= jarlen) lockar med svärdens sanningsord under sig Tredjes (= Óðinn's) barrhåriga älskade (= jorden, landet).”

(4) Því hykk fleygjanda frakna,
ferr jorð und menþverri,
ítra eina at láta
Auðs systur mjök trauðan.

”Därför tänker jag att spjutens slungare är mycket ovillig att lämna Auðr's härliga syster (= jorden, landet) ensam; landet lägger sig under ringöds-lären (= jarlen).”

(5) Rjóð lukusk, at sá, síðan,
snjallráðr konungs spjalli
átti einga dóttur
Ónars, viði gróna.

”Förhandlingarna slötos efteråt så, att denne rådsnare kungasamtalare fick ingå äktenskap med Ónarr's skogbevuxna enda dotter (= jorden, landet).”

(6) Breiðleita gat brúði
Báleygs at ser teygða
stefnir stöðvar hrafna
stála ríkismólum.

¹ Den norsk-islandske Skjaldedigtning, B I, ed. F. Jónsson, 1912, s. 147 f.

² En så ordagrann översättning som möjligt har eftersträvat.

”Landningsplatsens korpars styrare (= jarlen) förmådde dra till sig Báleygr's (= Óðinn's) brud med det breda ansiktet (= landet, Norge) med hjälp av svärdens maktspråk.”

De anförda stroforna erbjuder inga formella problem och har, såvitt jag kunnat finna, inte föranlett några textkritiska erinringar från något håll. Bakom skaldens bildspråk urskiljer vi konturerna av ett historiskt händelseförlopp; det handlar om Hákon jarls med vapenmakt fullbordade erövring av det norska landet. Av diktaren framställs det skedda som ett erotiskt besittningstagande av den personifierade jorden, Óðinn's brud. I likhet med ett antal andra hyllningsdikter till jarlens ära torde Hallfreðr's Hákonardrápa ha tillkommit i nära anslutning till den spektakulära segern vid Hjørungavágr, då den danska kungamaktens försök att återvinna Norge omintetgjordes.³

Hallfreðr ser triumfen i ett kosmiskt-mytologiskt perspektiv. Det tema över vilket han formar sin iscensättning är den mytiska idén om ett äktenskap resp. bröllop mellan två mäktiga gudomliga parter, Óðinn och jorden. Enligt det etnocentriska synsätt som är så typiskt för en folkligt-arkaisk världsbild är jorden likbetydande med det egna landet.

Vad diktpartiet erbjuder är alltså en mytologisering av ett historiskt skeende.⁴ Eftersom det på verklighetens plan rör sig om ett krigiskt avgörande har det för diktaren tett sig osökt att ge skeendet karaktären av en våldsakt. ”Hákon jarls erobring av landet blir i Hallfreds utmaling närmest et slags vikingsk kvinnorov”, framhåller Hallvard Lie, som har underkastat metaforiken i Hákonardrápa en ingående, främst stilteknisk, analys.⁵

Lie påpekar en annan viktig sak. Den ordningsföljd i vilken Finnur Jónsson arrangerat stroforna kan inte vara den rätta. Ser man händelseförloppet som på varandra följande faser i en erotisk erövring, ter det sig ofrånkomligt att låta den sjätte strofen inleda sekvensen, den bildar dramats naturliga upptakt, den erotiska förförelsens inledningsfas. Lika uppenbart avser den femte strofen att återge händelseförloppets fredliga avslutning – med förlikning och lagfäst äktenskap som slutresultat.⁶

Om diktpartiet i dess helhet gör Lie följande kommentar. Efter att ha noterat hur erotiskt präglade en stor del av skaldernas nýgervingar är, framhåller han: ”Hvor skaldene gir sin billedskapende fantasi noenlunde frie tøyler, synes den med forkjærlighet å havne i en erotisk forestillingsfære, så sant det på noen måte gis leilighet til det.” Med utgångspunkt från en kenning med kvinnobeteckning som grundord söker skalden att etablera en erotisk innebörd i strofsammanhanget, även om detta inte är ägnat att ge en träffande bild av händelseförloppet, framhåller Lie. Iakttagelsens generella giltighet skall ej bestridas. Men om den i detta fall representerar hela sanningen tycks mig mera tveksamt.

³ Se F. Ström, *Poetry as an Instrument of Propaganda: Jarl Hákon and his Poets*. *Speculum norroenum, Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, 1981, s. 441 ff.

⁴ Se härom bl.a. M. Eliade, *Traité d'histoire des religions*. Nouvelle éd., 1964, s. 326 ff.

⁵ Lie, H., 'Natur' og 'unatur' i skaldekonsten. Avhandl. utg. av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-filos. klasse 1957. No. 1, 1957, s. 97.

⁶ Lie, a.a., s. 96 f.

När diktaren valt att i mytologiska termer åskådliggöra sin herres triumf ter sig den erotiska tematiken både välfunnen och meningsfylld. Jarlens samhörighet med det land, som hans härskaranspråk gäller, kan knappast ha getts ett mera konkret och känslomässigt eggande uttryck. Samtidigt tillförs dikten en metafysisk dimension, som skänker den en särställning inom dróttkvættidiktningen. Den roll diktaren låter jarlen som landserövrare ikläda sig är en gudomlig rollfunktion, i myten förbehållen Óðinn, d.v.s. en gud av högsta dignitet. Något motstycke till en så högtsyftande hyllningstribut existerar icke i bevarad skalde-diktning; i sin panegyriska extravagans är den unik. Det finns följaktligen goda skäl att söka utforska varifrån skalden kan ha hämtat inspirationen till sin hieros gamos-metaforik. Är den en produkt av en poetisk ingivelse allenast eller kan den till äventyrs ha haft ett mera gripbart underlag i existerande föreställningar eller religiösa realiteter av annat slag?

I sin 1975 publicerade skrift, "The Conversion of Iceland", berör Dag Strömbäck i förbigående det erotiska motivet i Hákonardrápa. Paralleller finns, framhåller Strömbäck, på skilda håll: det handlar om vitt spridda idéer om de relationer, som existerar mellan ett lands fruktbarhet och härskarens styre. Närbesläktade är föreställningarna om Jerusalem som Guds brud och idén om den kristne biskopens 'giftermål' med sin kyrka.⁷ Så långt Strömbäck.

Kanske mera slående är de beröringspunkter som kan noteras hos keltiska folk. Ett rikt källmaterial ger en intressant inblick i den härskarideologi, som utgör ett markant inslag i de forntida iriska kungadömenas statsväsen. Höjdpunkten vid en härskares trontillträde var hans äktenskapliga förening med en gudinna, kallad 'härskarvärdighetens gudinna'. Det är av speciellt intresse att notera, att denna härskarvärdighetens gudinna inte bara var ett gudaväsen, hon var samtidigt landet självt.⁸ Identitetsförhållandet var mer än en poetisk fiktion. När det i en text heter, att konungen "sov med" sitt kungarike har det erotiska uttryckssättet full täckning i en religiös verklighet. Och i god överensstämmelse med arkaiskt åskådningssätt existerade ingen tankemässig boskillnad mellan landet och jorden i dess helhet. Landets och kungadömet kvinnliga gudaväsen var sålunda identiskt med jordgudinnan och bar hennes namn.⁹

Föreställningarna om härskaren och hans förhållande till jordgudinnan manifesterade sig i den iriska kungaideologin i rituella handlingar, i ett ceremoniellt bröllop. Ceremonielet konstituerade monarkens status som härskare och gick under benämningen "kungadömet bröllopfest".¹⁰ Det betyder att det rör sig om en hieros gamos i begreppets definitionsmässigt strikta mening.

Vad som här anförts om de iriska monarkierna visar att de var sakrala kungadömen. Ämbetsinnehavarens mandat, hans makt och myndighet härrörde inte från någon jordisk instans utan från en högre makt. Konungens intimt

⁷ Strömbäck, D., *The Conversion of Iceland*, 1975, s. 70 n. 1.

⁸ Mac Cana, P., *Celtic Mythology*, 1973, s. 85 ff., 117 ff.

⁹ Mac Cana, a.a., s. 120. Jfr A. Binchy, *Celtic and Anglo-Saxon Kingship*, 1970, s. 11. Hennes namn är *Medb* (*Medhbh*).

¹⁰ Mac Cana, a.a., s. 85 f., 126.

personliga relation till jordens och fruktbarhetens gudamakt utgjorde grundvalen och garantin för landets välgång, dess fruktbarhet, trivsel och lycka.

Frågan huruvida sakrala kungadömen existerat i det förkristna Norden har varit en livligt omstridd fråga. Få bestrider emellertid numera, att spår finns som är tydliga nog för att säkerställa institutionens forna existens.¹¹ Att härskaren i svearnas rike var personligen ansvarig för årsväxten framgår av Ynglingatal; dess utfall var avhängigt av hans handhavande av de offentliga bloten.¹² Med sina världsliga härskarplikter förenade han m.a.o. prästerliga funktioner. Till yttermera visso räknade sveakonungen sin härkomst från gudarna. Tillsammans rör det sig om ett antal viktiga kriterier på vad som brukar definieras som sakrala härskardömen. Om någon motsvarighet funnits till den erotiska komponent som ingick i den iriska kungaideologin och kungaritualen vet vi däremot icke.

Inte heller kan vi med säkerhet avgöra, om sveaväldets kungadöme i religiöst hänseende intog något av en särställning, om dess sakrala karaktär var en i Norden isolerad företeelse. A priori är detta föga sannolikt men det primära källmaterialets knapphet försvårar säkra slutsatser. Vad förhållandena i Norge beträffar bör följande omständigheter beaktas.

Även den nord-norska jarladynastin förde sina anor tillbaka till gudarna. Visserligen var det rivaliteten till härfagerätten som inspirerat Háleygjatal men – som Grønbech och efter honom Wessén framhållit – det är otänkbart, att dess upphovsman, Eyvindr skáldaspillir, skulle ha fritt uppfunnit stamtavlan. ”Han har endast återgivit vad som redan förut fanns i släktmedvetandet” (Wessén).

Även Einarr skálaglamm apostroferar Hákon jarl som en ättling av gudar (*ragna konr*, Vellekla, str. 32). Hans dikt Vellekla hyllar jarlen inte bara som krigare utan – i främsta rummet – för att han återupprättat de av företrädarna ödelagda helgedomarna. Det är i det sammanhanget skalden formulerar vad som måste fattas som diktens centrala budskap och ideologiska kärnpunkt: sambandet mellan återupptagandet av bloten och jordens förnyade blomstring. Det är en tanke som har sin idémässiga hemorts rätt i det sakrala härskardömens föreställningsvärld; den förutsätter ett direkt samband mellan härskarens fullgörande av sina prästerliga funktioner och landets fruktbarhet. Det är kuriöst att se hur denna förkristna tanke ännu återklingar i Fagrskinnas relation av händelseförloppet: ”Hákon var mäktig och började att blota med större iver än vad som tidigare hade varit fallet. Då förbättrades snabbt årsväxten och korn och sill kom tillbaka. Jorden blomstrade med överflöd” (Fagrskinna, kap. 14). Vare sig det varit avsett eller icke får man intrycket, att textens upphovsman är den förkristna tankegångens fånge.

¹¹ Härom bl.a. Kulturhistorisk Leksikon för nordisk middelalder (= KLN) IX, 1964, art. Konge, sp. 1, 9.; se även F. Ström, Kung Domalde i Svitjod och ”kungalyckan”, Saga och sed 1967, 1968, s. 52 ff.; E. Gunnes, Kongens ære, 1971, s. 30 ff. samt den ingående diskussion om problematiken, som förs, på basis av de senaste decenniernas meningsyttringar i frågan, av R. W. Mc Turk, *Sacral Kingship in Ancient Scandinavia. A Review of Some Recent Writings*. Saga-Book of the Viking Society, vol. XIX:2-3, 1975/76, s. 139 ff.

¹² Ström, s. 53 f. Jfr Gunnes, a.a., s. 31.

Också i Heimskringla skildras Hákon som en stor blotman, till skillnad från sina föregångare, Gunhildssönerna, gynnad av god äring. Snorre betonar även att kultisk nitälskan varit kännetecknande såväl för Hákons fader, Sigurðr jarl, som för farfadern, Hákon Grjótgarðsson. Om båda använder Snorre det betydande uttrycket *inn mesti blótmaðr*.¹³ I dramatiskt förtätade skildringar låter han Sigurðr jarl demonstrera sin eminenta sakkunskap i fråga om den offentliga kultens rätta handhavande. Dessa berättelsers historiska verklighetshalt må vara minimal men en rest av fakticitet kan de inte frångämmas: jarlaättens genom generationer nedärvda kompetens i vad som rör hedniskt kultväsen. Det torde inte vara att gå för långt, om man bakom krönikörens karakteristik spårar släktkontinuitet och institutionella realiteter.

Det är ett välbekant faktum att ett specifikt prästämbete icke kunnat med säkerhet påvisas i det förkristna Norden.¹⁴ Förhållandet tyder på att religiösa funktioner, helt eller i varje fall i betydande utsträckning, varit knutna till befattningar av i övrigt profan natur. Den isländska godevärdigheten framstår som det mest påtagliga exemplet på ett ämbete av denna komplexa karaktär. Vad som i det föregående anförts om Hákon jarl och den härskarvärdighet han uppehöll pekar i samma riktning. Man skymtar konturerna av ett ämbete inom vars verksamhetsfär såväl världsliga som sakrala funktioner varit samlade. Att härskarämbetets religiösa komponent varit ägnad att befästa och stärka innehavarens prestige kan tas för givet. Följaktligen har det också legat i innehavarens välförstådda intresse att bevara det urgamla sambandet mellan världslig makt och sakral aktivitet.¹⁵

Om den offentliga kultens former i det förkristna Norge är de samtida källorna ytterst knapphändiga. De skaldedikter som snuddar vid ämnet uttrycker sig i alltför allmänna ordalag för att tillåta några slutsatser av värde. De medeltida historieverken, särskilt Heimskringla, återger visserligen en del detaljer av vad som uppges vara hednisk kult men uppgifterna är både slumpmässigt tillkomna och på grund av tidsavståndet av dubiös halt. Paradoxalt nog – med tanke på de västnordiska källornas omfång – är eftervärlden bättre ställd i fråga om pålitliga uppgifter om motsvarande förhållanden i Östnorden, d.v.s. sveaväldets offentliga kult sådan den enligt Adams av Bremen bekanta skildring bedrevs i Gamla Uppsala under senare delen av 1000-talet. Det förtjänar noteras, att dessa kulturevenemang av allt att döma har haft sexuella inslag. Man kan utgå ifrån, att dessa inslag har varit förbundna med kulten av Freyr, den av svearna högt uppburna fruktbarhetsguden.

Kan Hákonardrápa's hieros gamos-tema ha något samband med Freyr? Den åsikten har nyligen förfäktats av Roberta Frank. I en 1978 publicerad studie

¹³ Heimskringla. Saga Hákonar góða, kap. 14: *Sigurðr Hlaðajarl var inn mesti blótmaðr ok svá var Hákon, faðir hans*.

¹⁴ Om detta problem se bl.a. E. O. G. Turville-Petre, *Myth and Religion of the North*, 1964, s. 260 f.

¹⁵ Om jarlaämbetets makt och status jämfört med kungamakten se E. Bull, *Olav den hellige og Norges samling*. [No.] Hist. tidsskr. 5 R., VIII, 1930, s. 74 og H. Koht, *Harald hárfagre og rikssamlinga*, 1955, s. 13, 39 ff.

över dróttkvætt-diktningen har hon bl.a. uppmärksammat diktens hieros gamos-motiv. Hennes utredning leder till hypotesen, att motivet bygger på myten om Freyr och Gerðr. Strofssekvensens innehåll är enligt Frank rituellt. Stroferna är rituella i den – efter vad jag kan förstå specifika – bemärkelsen, att de har haft ett besvärjande syfte. Med sin evokation har diktaren avsett att stimulera de kosmiska krafterna, ”petitioning nature to come back”.¹⁶

Roberta Frank visar visserligen en klar blick för det erotiska diktmotivets egenart, hennes tankegång är fångslande och hennes synpunkter intressanta. Likväl kan jag inte finna hennes förklaringsförsök övertygande. Strofspartiets upprepade hänsyftningar på Óðinn som jordens älskare och brudgum är inte lätta att förena med myten om Freyr och Gerðr. Vad det förment besvärjande syftet angår, låter det sig kanske sägas, att en hyllning med en så vittgående syftning och med sin visionära uttryckskraft närmar sig en formlig utfästelse från skaldens sida med innebörd, att hyllningsföremålets ära, makt och prestationsförmåga kan väntas manifesteras sig på nytt i bedrifter av extraordinär natur. Huruvida begreppet besvärjande i en sådan väsenligt uttunnad mening kan ha sitt berättigande, ter sig mycket tveksamt.

Motivets upprinnelse och bakgrund torde få sökas på annat håll. I det följande avser jag att till prövning ta upp en – efter vad jag tror – tänkbar möjlighet att komma hieros gamos-temats upprinnelse och bakgrund på spåren.

En rad forskare av äldre datum har varit inne på tanken, att ett ceremoniellt kultbröllop ingått som ett element i en av Hákon jarl utövad kult. Namnen Bertha Phillpotts, Hugo Jungner, F. R. Schröder och Jan de Vries är här representativa.¹⁷

Teorin om ett kultbröllop bygger på de i traditionen förekommande uppgifterna om Þorgerðr Hølgabrúðr och Hákon jarls relationer till detta övernaturliga kvinnoväsen. I dessa beträttelser uppträder Þorgerðr vanligen som jarlens hjälparinna i kritiska lägen. Hon åkallas av sin skyddsling och ingriper i striden till hans hjälp; hon framstår som det speciella föremålet för hans dyrkan och hans till synes personliga tillgivenhet.

Uppgifterna om Þorgerðr förekommer i ett mångskiftande källmaterial; det tidigaste belägget härrör från 1100-talets mitt. Snorre nämner henne i sin Edda; under namnet Thora skymtar hon hos Saxo. Hon figurerar i skaldedikter från 11- och 1200-talen och förekommer i såväl kungasagor som islendinga- och fornaldarsagor.¹⁸

Om man enbart ser till innehållet kan materialet om Þorgerðr i stort sett fördelas på två grupper. Den ena består av spridda notiser i sagorna med beskrivningar av hennes gudahov och bilder. Med något enstaka undantag rör det sig om helgedomar, som påstås ha tillhört Hákon jarl. Denna kategori av

¹⁶ Frank, Roberta, *Old Norse Poetry. The Dróttkvætt Stanza*. Islandica XLII, 1978, s. 62 ff.

¹⁷ Phillpotts, Bertha S., *The Elder Edda and Ancient Scandinavian Drama*, 1929, s. 162; Jungner, H., *Gudinnan Frigg och Als härad*, 1922, s. 139; Schröder, F. R., *Ingunar-Freyr*, 1941, s. 47 f.; de Vries, J., *Altgermanische Religionsgeschichte II*², 1957, s. 340 f.

¹⁸ En i det närmaste fullständig redovisning av ifrågakommande textställen återfinns i E. F. Halvorsens art. om Þorgerðr i *KLNM XX*, 1976, sp. 382 ff.

upplýsingar är starkt präglad av litterära schabloner, anakronistiska inslag och ren fantastik. Den andra gruppen, vilken består dels av sagomaterial, dels av antydningar i ett par skaldedikter, handlar om Þorgerðr's ingripande i slaget vid Hjørungavágr. Utanför dessa faller en lakonisk notis i Snorres Edda samt omnämmandet hos Saxo.

Det är värt att notera att ingen av de samtida skalderna som besjungit slaget vid Hjørungavágr antyder någonting om Þorgerðr's medverkan i slaget eller hennes existens över huvud. Någon slutsats e silentio är inte tillrådligt att dra härav. Även om man förutsätter att de samtida skalderna, jarlens hirdskalderna, varit medvetna om ett övernaturligt inslag i kampen är det inte att vänta, att de skulle omnämnt saken; den hade ju snarast varit ägnad att förringa deras herres insats.

Går vi från de samtida till de skalderna av väsentligt senare datum, som behandlat ämnet, blir bilden en annan. I Þórkell Gíslasons Búadrápa från 1100-talet omtalas jarlens övernaturliga bundsförvant – utan namns nämnande – som "det vederstyggliga trollväsen" (*flagð et forljóta*), som från sina fingrar skjuter vassa pilar mot jarlens motståndare i slaget, jomsvikingarna.¹⁹ Dessa drabbas av hård storm och piskande snödrev. Också i Bjarni Kolbeinsson's Jómsvikingadrápa uppstår ett oväder med förödande effekt; dess upphov är ett kvinnoväsen, av Bjarni omtalad som 'Hölgis brud' (*Hölgja brúðr*).²⁰

I Jómsvíkinga saga samt hos Oddr munk tillkommer en annan, för utgången avgörande, faktor: jarlens offer av en minderårig son till Þorgerðr.²¹ Först med denna åtgärd lyckas jarlen åstadkomma en vändpunkt i slaget.

Ehuru både Fagrskinna och Snorre har begagnat Jómsvíkinga saga som källa, har ingendera accepterat dess version av händelserna. Berättelsen om sonoffret säger sig Snorre känna till, dock utan att nämna Þorgerðr's namn. Man får intrycket av en källkritisk markering.²²

Att de ryktbara jomsvikingarna led detta nesliga nederlag måste tidigt ha gett upphov till spekulationer om orsaken. De avspeglas i här återgivna provkarta på mer eller mindre fantasifulla förklaringar. Bland dem framstår Fagrskinna och Snorre som mönster av återhållsamhet och objektivitet. Båda nämner ovädret men utan att göra någon större affär av det. Någon övernaturlig orsak anges ej.

Gemensamt för de övriga är det jomsvikingavänliga perspektiv i vilket händelseförloppet betraktas. Jomsvikingarna har haft att kämpa mot alltför höga odds, mot en motståndare som har förfogat över utommänskliga hjälpkrafter. Ryktet om en övernaturlig assistans bör rimligtvis ha uppstått tidigt, vid en tidpunkt då det kyrkligt inspirerade eftermälet över kristendomsfienden först formades. Eyvind Fjeld Halvorsen som, mig veterligt, senast har behandlat

¹⁹ Den norsk-islandske Skjaldedigt, B I, s. 536 f.

²⁰ A. a., B II, s. 7.

²¹ Jómsvíkinga saga, ed. N. F. Blake, 1962, s. 36 f. and Appendix III.; Jómsvíkinga þátr, Flat.-bok, I, s. 189 ff.; Oddr Munk, Saga Óláfs Tryggvasonar, ed. F. Jónsson, 1932, s. 61 f.

²² Jfr Nora K. Chadwick, Þorgerðr Hölgabrúðr and the *Trolla þing*: a Note on Sources. The Early Cultures of North-West Europe. Ed. by C. Fox & B. Dickins, 1950, s. 404.

Þorgerðr-problemet kommer också till slutsatsen, att hennes uppträdande i slaget vid Hjørungavágr kan bygga på gammal tradition (KLNМ XX, 1976, sp. 383).

Att ryktet om övernaturliga maktens bistånd uppstått är sålunda lätt att förstå. Svårare att besvara är frågan vad som givit upphov till traditionens faktiska, konkreta innehåll. Är Þorgerðr en litterär, fritt uppfunnen fabelgestalt, formad efter ett i kristen tankevärld förefintligt, allmänt klichéartat mönster? Eller är hon ett demoniskt väsen av förkristen proveniens, som befunnits lämpat att sammankopplas med den förhatlige hednajarlen? Eller slutligen: har hon från början varit – vad traditionen på det hela taget gör gällande – ett gudaväsen, som har varit föremål för jarlens regelrätta dyrkan?

Det motstridiga i traditionens bild av Þorgerðr's mytiska personlighet kommer till främsta uttryck i de varierande namnelement, som ingår i hennes efternamn, *Hqlgabrúðr*. Som bekant växlar efterleden *-brúðr* med beteckningen *-troll*. Att de båda konkurrerande namnelementen återspeglar vitt skilda konnotationer kan inte betvivlas. De pekar i riktning mot helt skiljaktiga föreställningssfärer.

En genomgång av handskriftsmaterialets namnvarianter företogs för snart hundra år sedan av Gustav Storm.²³ Analysen gav till resultat, att sammansättningarna med *-brúðr* inte bara är i betydande majoritet utan också är representativa för den äldre isländska traditionen. Inte överraskande är det till några av Jomsvikingasagans handskrifter som trollbeteckningen, med ett par enstaka undantag, kan beläggas. Storms slutsats att dess uppkomst hör samman med denna saga måste emellertid bero på ett förbiseende. Isolerat förekommer den i den första grammatiska avhandlingen från 1100-talets mitt, således tidigare än någon annan uppgift om Þorgerðr.²⁴

Utslagsgivande för en bedömning av vilket av de båda namnelementen, som bör tillerkännas prioritet kan emellertid – med tanke på den vida tidsram som föreligger – inte vara ett irrelevant kronologiskt försteg, om en i sak tungt vägande faktor pekar i motsatt riktning. Ordet *brúðr* ligger uppenbarligen inom en betydelsesfär, som utesluter att det sekundärt skulle ha vunnit insteg och framgångsrikt börjat konkurrera med en ursprunglig troll-beteckning. Den motsatta utvecklingen svarar däremot mot ett förlopp, som är det normala i samband med ett religionsskifte och med den demoniseringsprocess, som då regelmässigt drabbar de besegrade gudamakterna.²⁵

Inte heller kan Þorgerðr förstås som en fri uppfinning med från början enda syfte att förklara jomsvikingarnas nederlag. Det vore en förklaring till hennes uppkomst, som skulle ha haft mera för sig om troll-epitetet vore det enda förekommande.

Även förlederna i namnet *Hqlgabrúðr* varierar som bekant. Som varianter uppträder formerna *Hqrða-*, *Hqrga-* och *Hqlða-*. Beträffande dessa har ingen-

²³ Storm, G., Om Thorgerd Hölgebrud, ANF, vol. II, 1885, s. 126 f.

²⁴ First Grammatical Treatise, ed. Einar Haugen. 2 rev. ed., 1972, s. 30; The First Grammatical Treatise. Ed. by Hreinn Benediktsson, 1972, s. 244 f. Angående textens ålder se ss. 22–31.

²⁵ Se E. F. Halvorsen, KLNМ XX, 1976, sp. 384.

ting framkommit, som vore ägnat att rubba resultatet av Storms utredning: formen *Hqlgi* är den ursprungliga namnformen och en typisk eponym. Som Hálógalands eponym är *Hqlgi* tillika den mytiska stamfadern till den härifrån stammande jarlaätten.²⁶

Som en röd tråd genom berättelserna om Hákon jarl och Þorgerðr löper föreställningen om ett nära, starkt personligt präglad förhållande mellan de båda. Kan det möjligen tänkas att bakom denna framställning av förhållandet döljer sig en kärna av verklighet?

Tydligen som en följd av sina ingående undersökningar av kulten av den kategori av kvinnliga gudaväsen, som är känd under benämningen *diser* kom Magnus Olsen till resultatet, att Þorgerðr varit en representant för detta släkte, en åsikt som hans lärjunge Anne Holtsmark anslöt sig till.²⁷

Skälen är enligt min mening övertygande. Diserna var knutna till ätten som dess skyddsväsen och kunde inom en stormansätt nå gudinnors rang och status. De tycks ha varit speciellt nära förbundna med ättens huvudman. Att diserna tillhört den förkristna trons allra äldsta substrat framgår bl.a. av namnets språkliga samband med de indiska *dhiṣanās*. Liksom dessa uppträder diserna vanligen som ett kollektiv men en dis kan också omtalas som ett individuellt väsen. Ortnamnen antyder ett samband med jorden och dess alstring, med de vegetativa krafterna, kort sagt med jorden som livsfrämjande elementarmakt.²⁸

Med dessa egenskaper förenade diserna en krigisk aspekt. Det är en signifikant kombination, utmärkande för en vida spridd typ av gudinnor.

De paralleller mellan Þorgerðr och diserna, som hittills uppmärksammats, kan med fog tyckas vara alltför allmänna och konturlösa för att – som stöd för fenomenologisk identitet – kunna tillerkännas någon egentlig beviskraft. Kan Þorgerðr verkligen sägas uppvisa den karakteristiska dubbelhet – med fruktbarhets- och kampaspekt i skenbart paradoxal förening – som utmärker föreställningen om diserna? Om nu Þorgerðr varit ett hedniskt gudaväsen – vilket på tidigare anförda grunder måste anses sannolikt – har hon inte då varit ett kampväsen rätt och slätt?

Att hon i förefintlig tradition nästan uteslutande agerar på krigets vädjobana är för visso obestridligt. Med tanke på traditionens dominerande intresseinriktning, dess nära nog exklusiva sysslande med furstarnas krigiska mellanhavanden är denna ensidighet föga förvånande – helt oavsett hennes egenskaper och funktioner i övrigt. Utan ortnamnens vittnesbörd och det indiska jämförelsematerialet skulle också disernas fruktbarhetsaspekt vara oss i det närmaste fördold. För att komma eventuellt dolda egenskaper hos Þorgerðr på spåren måste

²⁶ Se Storm, s. 129.

²⁷ Munch, P. A., *Norrøne gude- og heltesagn*. 3 utg. ved Magnus Olsen, 1922, s. 36; – rev. utg. ved Anne Holtsmark, 1967, s. 70 f.

²⁸ Olsen, M., *Hedenske kultminder i norske stedsnavne*. Skr. utg. av Videnskapsselsk. i Kristiania 1914. II. Hist.-filos. klasse 2, s. 184 ff., 187 ff., 195 f. Om den långt in i nyare tid på Island kvarlevande tron på "landdiserna" se G. Turville-Petre, *A Note on the Landdisir*, *Early English and Norse Studies*, ed. by A. Brown & Peter Foote, 1963, s. 196 ff. Om de indiska *dhiṣanās* se K. F. Johansson, *Über die altindische Göttin Dhisana und Verwandtes*. Skr. utg. av Kgl. hum. vetenskapssamf. i Upps. 20:1, 1918, s. 94 ff., 98 f., 103 ff.

vi följaktligen rikta en skärpt uppmärksamhet mot det material som alltfört kvarstår: hennes egenartade dubbelnamn.

Ordinära kvinnonamn med *-gerðr* som sammansättningsled hör under 900-talet till de allra vanligaste i Västnorden; Landnámabók omtalar ett fyrtiotal kvinnor enbart med namnet Þorgerðr. Att ett sådant namn under samma tidsskede förekommer som benämning på ett gudaväsen – eller övernaturligt väsen över huvud – är anmärkningsvärt och svårt att finna något motstycke till. Det ger mig anledning att – i anslutning till Jöran Sahlgrens utredning om *-gerðr*-namnens rent profana karaktär²⁹ – allvarligt ifrågasätta dess ursprunglighet i här diskuterade sammanhang. Däremot är – som Sahlgren också visat – *-gerðr*-namn vanliga som benämningar på sköldmör, d.v.s. jordiska stridsjungfrur.³⁰ Det förefaller mig därför troligast, att Þorgerðr som namn på Hákon jarls hjälparinna tillkommit i efterhednisk tid under inflytande av sagor och sägner om dylika kvinnors medverkan i strid.

När Bjarni Kolbeinsson omtalar jarlens skyddsväsen enbart som 'Hqlgis brud' (*Hqlga brúðr*) visar detta faktum i alla händelser, att hon i traditionen kunnat benämnas så. Slutsatsen att hon från början enbart kallats så är med hänsyn till anförda omständigheter svår att undgå.

Att namnkomponenten *-brúðr* har klart erotiska konnotationer kan inte betvivlas. "Kvinde som lader sig beligge af nogen . . . især om Brud i forhold til *brúðgumi* . . ." lyder Fritzners definition.³¹ Om förleden *Hqlgi* ansåg B. Phillpotts, att den var en arkaisk form av *Helgi*, en sakral titelatur.³² Till denna tolkning anslöt sig J. de Vries.³³ Den tar emellertid ingen hänsyn till Storms utredning av 1885. Denne påvisar där det omöjliga i denna, redan av Vigfússon framkastade tanke på en identitet *Helgi-Hqlgi*.³⁴

Storm insåg också vad som ligger bakom Snorres egendomliga påstående, att *Hqlgi* var Þorgerðr *Hqlgabrúðr*'s fader.³⁵ Utifrån sin rationalistiska historiesyn har Snorre sökt att framställa Þorgerðr som en jordisk kungadotter. Hans korrigeringsförsök kan inte rubba namnets ofrånkomliga hänsyftning på en erotiskt-äktenskaplig förbindelse.

Hur skall då detta partnership förklaras?

Som redan framhållits är det för en etnocentrisk åskådning karakteristiskt, att jorden/jordgudinnan och det egna landet tenderar att uppfattas som identiska. Om vi nu, av skäl som redan anförts, utgår ifrån att jarlens skyddsväsen i sin egenskap av dis är en manifestation av jord- och fruktbarhetsgudinnan, då har hon också betraktats som en personifikation av landet – naturligtvis från början det folkland, varifrån härskarätten härstammade. Eftersom en djupgående samhörighet alltid ansetts råda mellan landet och dess hövdingaätt – landets

²⁹ Sahlgren, J., *Eddica et Scaldica* II:1, 1927–28, s. 230.

³⁰ Sahlgren, a. a., s. 238 f.

³¹ Fritznér, J., *Ordbog* . . . I, art. *brúðr*.

³² Phillpotts, a. a., s. 162.

³³ de Vries, J., *Altgerm. Religionsgeschichte* II², 1957, s. 340.

³⁴ Storm, a. a., s. 126 ff.

³⁵ Skáldskaparmál, kap. 52. Av svårförståelig anledning anger Nora Chadwick (a. a., s. 402) den av Snorre anförda namnformen som varande *Helgi*.

stamfader är ju regelmässigt tillika dynastins anfader – blir landets gudinna ofrånkomligen också hövdingaättens speciella gudaväsen. Djupet och intimiteten av denna relation markeras av idén om en erotisk-äktenskaplig förening mellan gudinnan och ättens heros eponymos, uppfattad som såväl landets som härskarhusets stamfader. Gudinnans benämning, 'Hölgis brud', markerar förbindelsens intima natur.

Det är en närliggande slutsats att hövdingaättens levande huvudman – i sin egenskap av företrädare för dynastins gångna släktled inklusive stamfadern – ideologiskt intagit en ställning vis à vis gudinnan som svarat mot stamfaderns, m.a.o. den intima relation vars existens brudbenämningen anspelar på.

Förskjuter vi så perspektivet, från det lokala eller provinsiella planet till det kosmiska, återfinner vi jorden/jordgudinnan i en annan, en betydligt mera upphöjd och venerabel konstellation: som Óðinn's brud eller maka. Det rör sig uppenbarligen om en ålderdomlig mytisk idé; den kan nämligen beläggas i en rad kenningar tillhörande äldre skaldediktning, alltifrån Bragi Boddason. Följande kenningarvarianter kan nämnas: jorden omtalas som *Hergauts vina*, d.v.s. 'Óðinn's väninna' (= älskarinna) (Ragnarsdrápa, str. 5), som *Svölnis ekkja*, d.v.s. 'Óðinn's kvinna' (= hustru) (Þjóðólfr's Haustlög, str. 15), som *Bors niðjar beðja*, d.v.s. 'Óðinn's bäddkamrat' (Egill, lausav. 21), som *Val-Týs brúðr*, d.v.s. 'Óðinn's brud' (Eyvindr skáldaspillir, Háleygjatal, str. 15).

Man kan fråga sig vad som kommit föreställningen om just dessa båda maktens intima gemenskap att uppstå. Det är skenbart ingen osökt konstellation. Som jordens make skulle man a priori snarast ha väntat sig en himmelsgud som Ullr eller Týr eller en fruktbarhetsgud som Freyr. Det rätta svaret måste vara, att Óðinn under vikingatiden avancerat till rangen av högste gud, till ställningen som *Alföðr*. Förmodligen kunde endast en gud av denna exceptionella rangställning betraktas som en likvärdig partner till den universella elementarmakt jordgudinnan har varit – nota bene i sin kosmiska manifestation. När Hallfreðr anslög det kända mytiska temat och kallade jorden 'Óðinn's barrhåriga älskade' och 'Óðinn's brud med det breda ansiktet' kunde han anknyta till en längesen etablerad poetisk kliché.

Samtidigt som vi konstaterar detta får vi inte glömma det dubbla perspektiv med vilket diktaren laborerar. Diktsekvensens symboliska metaforik – hieros gamos-temat – har visserligen sitt underlag och sin utgångspunkt i den kosmiskt mytiska föreställningssfären. Men i det perspektiv skalden anlägger är det inte jorden som universell elementarmakt som står i blickpunkten utan jordgudinnan i hennes mera blygsamma manifestation, som en personifikation av landet. Sedd ur denna synvinkel ter sig jarlens roll som gudinnans älskare och brudgum inte längre så uppseendeväckande.

Vissa ortnamn tycks ge vid handen att jord- och fruktbarhetsgudinnan stundom dyrkats under ett namn, som endast haft lokalt begränsad gångbarhet. Ett exempel är de svenska *Ludhkona* och *Ludhgudha*, bildade av ett verb *liudha* med betydelsen 'växa' och *gudha*, 'gudinna'.³⁶ Detta är dock undantagsfall.

³⁶ Sahlgren, J., Förbudna namn, Namn och bygd 6, 1918, s. 28 ff.

Som regel får man förutsätta att gudinnan inte begåvats med ett eget namn utan funnits dold som en av de namnlösa gestalterna inom disernas kollektiv. Men man har också att räkna med möjligheten, att en sådan lokal manifestation av denna gudintyp kunnat erhålla en benämning, som anspelar på hennes relation till hövdingaätten i det folkland där hon dyrkats. I sådana fall synes man ha rätt att dra slutsatsen, att denna relation tillmätts stor vikt och betydelse, att den m.a.o. inte bara haft till uppgift att peka tillbaka mot ättens förflutna utan att den därjämte har haft en bestående aktualitet i det religiösa livet. Så kan ha varit fallet i det nord-norska jarladömet, vars djupt konservativa härskare in i det sista förkroppsligade motståndet mot den nya religionen.

Jarlaätten härstammade från Hålogaland. Detta folkland förefaller följdriktigt att ha varit ett av hedendomens mest uthålliga bålverk i Norge. Arkeologiska undersökningar har också visat på en osedvanligt stark stabilitet och kontinuitet i vad avser politiska, ekonomiska och sociala system (O. S. Johansen & T. Søbstad, *De nordnorske tunanleggene fra jernalderen*, Viking 41, 1978, s. 50f.). Också förutsättningarna för en omfattande religiös aktivitet har kunnat konstateras. Man kan utgå från, att jarlaätten i samband med överflyttningen av sitt huvudsäte till Hlaðir i Trøndelagen, som seden var och alltid har varit, tog med sig sin dyrkan också av ättens och landets gudar. Som ett bestående minne av sin förbindelse med det gamla stamlandet har ättens kvinnliga skyddsväsen fortsatt att bära benämningen Hqlgis brud.

Hur hennes kult har varit beskaffad saknar vi uppgifter om; brud-epitetet med dess specifika tankeförbindelser är och förblir den faktor som kan anses peka i riktning mot ett kultbröllop. Att sexuella riter ägt rum i samband med fruktbarhetskult i det gamla sveariket är högst sannolikt. Det vore påfallande om de skulle ha saknats i det förkristna Norge.

Det kan kanske vara lärorikt att i detta sammanhang åter kasta en blick på förhållandena inom det keltiska kulturområdet.

I en irländsk annalnotis från år 1318 omtalas, att en konung "förmäldes med provinsen Connacht och detta var det mest lysande kungadömesgiftermål, som någonsin firats i Connacht intill den dagen".³⁷ Eftersom Irland vid nämnda tidpunkt hade varit kristet i nära niohundra år är det knappast troligt, att det rört sig om en oförändrad, förkristen ritual. Uttrycket "giftermål" torde få fattas i en uttunnad, symbolisk mening. Men uppgiften är intressant som ett vittnesbörd om en härskarideologis utomordentliga livskraft. Men förhållandet är ju det, att för den politiska makten har det alltid funnits ett behov att hävda sina anspråk och förankra sin ställning med supranatural legitimation.

Av de många skalder som gjorde sina röster hörda i den omfattande hyllningskören till Håkon jarls ära är det två, som genom sin härstamning bör ha varit mer förtrogna med jarlaättens öden, dess släkttraditioner och ideologiska föreställningar än de övriga. Den ene är Eyvindr skáldaspillir, sonson till den Eyvindr lambi, som genom giftermål förvärvade storgården Sandnes i Håloga-

³⁷ Byrne, F. J., *Irish Kings and High-Kings*, 1973, s. 16f.

land.³⁸ I dikten Háleygjatal har Eyvindr skáldaspillir dokumenterat sin känne-dom om jarlaättens förflutna. I en av diktens strofer (str. 15) snuddar även han vid hieros gamos-tanken, då han apostroferar jarlen som den härskare, under vars arm Val-Týs brúðr (= Óðinn's brud), d.v.s. landet nu ligger.

Den andre av de två är Hallfreðr Óttarsson, visserligen själv född på Island men son till Óttar Porvaldsson från Ylfi i Hálogaland, vilken från sin norska hemort utvandrade till Island via Orkneyöarna.³⁹ Ett i tiden så närliggande uppbrott kan knappast ha hunnit utplåna släktens minnen av det gamla hemlan-det och dess känne-dom om därvarande hövdingaätters religiösa institutioner.

När Hallfreðr i sin dikt mytologiserar en historisk företeelse, Hákon jarls framgångsrika erövring av Norge, bygger han sitt scenario på ett väletablerat mytiskt motiv men hans tillämpning av temat är av den unika art, att den påkallar sin särskilda förklaring. Den argumentering jag presenterat utmynnar i hypotesen, att skalden har varit förtrogen med en inom härskarätten rådande föreställning, att dess huvudman stått i en erotisk relation till jord- och frukt-barhetsgudinnan i hennes lokala eller provinsiella manifestation. I sin egenskap av jordgudinna är hon identisk med landet; hennes benämning, Hølgis brud, markerar hennes samhörighet med stamlandet och dess eponym liksom med härskarättens huvudman, som vars skyddsväsen hon framför allt är känd i traditionen. Man har vidare att räkna med möjligheten att i varje generation ättens huvudman har varit gudinnans bröllopspartner, vare sig förbindelsen manifesterats rituellt, i form av ett kultbröllop, eller endast existerat som en dynastisk-nationell myt, i så fall förmodligen en kvardröjande relik av ett arkaiskt kultevenemang.

³⁸ Egils saga Skallagrímssonar, kap. 22.

³⁹ Hallfreðar saga, kap. 1–2.

GRO STEINSLAND

Antropogonimyten i Vøluspá

En tekst- og tradisjonskritisk analyse

En religions syn på mennesket (antropologien) finner ofte sitt mest karakteristiske uttrykk i dens mytologi om menneskets skapelse (antropogonien). Såvel dens forestillinger om menneskets konstitusjon og kjønnes egenart som dens tanker om menneskets forhold til naturen, kulturen og de høyere makter kommer gjerne fram i pregnant form i dens forestillinger om menneskets opprinnelse (antropogenesen).

Den mest typiske antropogonimyten i norrøn religion er Voluspås framstilling av hvordan urparet Ask og Embla ble til gjennom gudenes inngrep (Vsp 17–18). Emnet for denne studien er å analysere og tolke denne myten, og det skal gjøres under følgende synspunkter: I. dens litterære form og mytiske struktur, II. dens tradisjonshistoriske forutsetninger og sammenhenger innenfor norrøn diktning og mytologi.

I

a) *Teksten*. Det er bred enighet om at teksten i Codex Regius må legges til grunn og at de avvikende lesemåter i Hauksbok er å ignorere. På det grunnlaget får vi følgende tekst:

*Unz þrír kvómo
ór því liði
qflgir ok ástgir
æsir at húsi,
fundo á landi
lítt megandi
Ask ok Embla
ørloqlausa.*

*Qnd þau ne áttu
óð þau ne hqfðo,
lá né læti
né lito góða;
qnd gaf Óðinn,
óð gaf Hænir,
lá gaf Lóðurr
ok lito góða.*

Inntil det kom
fra den flokken
tre mektige og kjærlige
æser til stede,
de fant på land
lite dugelige
Ask og Embla,
lagnadsløse.

Ånde hadde de ikke,
bevissthet hadde de ikke,
ikke livskraft eller mæle
eller gode farver;
ånde ga Odin,
bevissthet ga Hønir
livskraft ga Lodur
og gode farver.

Teksten inneholder en konjunktur for så vidt som *þrír* i 17:1 er korrigerert fra *þriár* som anses for feil ettersom masc. *æsir* fordrer masc. *þrír*. Fem. *þriár* forklares gjerne som en slags fjernassimilasjon med str. 8: *unz þriár kvomo þursa meyar*, en påvirkning som i H er blitt til full assimilasjon: *Vndz þriar komu þvssa meyar*.¹

Det er riktignok betenkelig å anta en simpel grammatisk feil i R og enda betenkeligere å foreta korreksjon på et sted hvor R og H har samme lese måte. Det er innlysende at det må være en sammenheng mellom *þriár* i R og *þriár* i H. R's lese måte kan når den sammenholdes med H's, vanskelig ses som en isolert forekomst, og ettersom de to håndskriftene regnes for uavhengige nedtegnelser av divergerende muntlige tradisjoner, må *þriár* gå tilbake på en gammel muntlig kilde. Videre er det rimelig at det må være en sammenheng mellom det formelle femininum *þriár* i R og det reelle femininum *þriár* (*þvssa meyar*) i H. Hva denne sammenhengen består i, er det imidlertid vanskelig å avgjøre. Det er to muligheter.

Enten har et opprinnelig, enkelt *þriár* fremkalt *þriar þvssa meyar*, og for så vidt kan man se tradisjonsprosessen som en gradvis fremskridende assimilasjon med str. 8. Eller det kan omvendt være slik at det enkle *þriár* representerer en meningsløs levning at et *þriar þvssa meyar*. (At ordene *þvssa meyar* samt *a* i *þriar* er radert bort i H, uten at noe synes å være skrevet i stedet, viser bare at avskriveren av H har forkastet H-tradisjonen på dette stedet, og man kan med god grunn gjette at han har hatt i tankene den tradisjonen som R representerer; samtidig er han altså på det rene med at *þriar* blir uforståelig uten sambandet med *þvssa meyar*. Korreksjonen i H er for øvrig vanskelig å vurdere teksthistorisk; hvis den er foretatt av samme avskriver, kan det være grunn til å se *þriar þvssa meyar* som en ren lapsus; men lese måten kan også representere en tradisjon som til sist er blitt forkastet fordi den ble bedømt som uholdbar av en som kjente en annen tradisjon.) – Selv om vi ikke med sikkerhet kan avgjøre teksthistorien i forbindelse med *þriár*, kan vi likevel med tilstrekkelig sikkerhet gå ut fra at lese måten *þrír* er den riktige. Forsøk på å opprettholde *þriár* har vist seg umulige. Heller ikke kan man kalle konjunktoren *þriár* > *þrír* for en ren emendasjon, siden korrekturleseren i H allerede har gjort det samme.

Et langt vanskeligere tekstproblem foreligger i 18:4 og 18:8, hvor man alltid har lest *lito góða*, “gode farver”. Ingen av håndskriftene angir kvantiteten ved *o* i *góða*. Den muligheten må overveies om vi ikke skal lese *góða*, altså gen. pl. av *goð*, “gud”. Lindblad (1954:64) finner at Vsp i forhold til Eddadiktningen som helhet betraktet har lav frekvens når det gjelder avmerking av akutt – i forholdet til Hv f. eks. er forholdet 15,6 til 22,2 prosent. Avmerkingen av lang vokal er sparsom i håndskriftene, av 94 *o*-er i Vsp er bare 17 merket med aksent. I så fall består Lodurs gave i at han skjenker mennesket “guders utseende”, “guders skikkelse”, e.l. Hverken paleografisk, grammatisk, metrisk

¹ Bugge (1867) foreslår *þussa brúðir* for H 17,2; noe bl.a. Neckel (1962) sier seg enig i. Helgason (1964) mener det raderte tekststykket skjuler ordene *þussa meyar*.

eller stilistisk fins det sikre kriterier for å avgjøre spørsmålet, og vi henvises til de indre grunner; spørsmålet må derfor foreløpig stilles åpent.²

b) *Konteksten*. Antropogonistrofene kan ikke isoleres fra sin sammenheng, noe som vanligvis gjøres. Str. 17 viser nemlig tydelig tilbake til det foregående ved at den innledes med ordene *unz þrír kvómo ór því liði*, "inntil det kom tre (æser) fra den flokken". Ikke bare konjunksjonen *unz* forbinder episoden med det som nettopp er skjedd, men *ór því liði* viser til en tidligere omtalt gruppe. Antropogoniscenen knyttes altså til den forutgående scenen, som handler om dvergenes skapelse (str. 9 ff.). Her spiller riktignok det problemet inn at det er uvisst hvor stor del av dvergesekvensen som er senere innskudd. Det spiller imidlertid ingen vesentlig rolle hvor mye eller hvor lite man beholder av str. 9–16, for under alle omstendigheter foreligger det en forbindelse mellom vår scene og myten om dvergenes skapelse i str. 9–10.

Merkelig nok finner de færreste forskere noen logisk sammenheng mellom antropogoniscenen i str. 17–18 og dvergesekvensen (str. 9–16), noe som får konsekvenser for synet på dvergestrofene i det hele, og på antropogonimyten. Nordal (1927:38 f.) representerer den mest radikale oppfatning i det han ingen sammenheng ser i diktverket på dette punkt, derved ledes han til den konklusjon at hele dvergeavsnittet er sekundært. Boer (1922) påpeker også mangelen på sammenheng i diktet på dette punkt, han løser problemet ved å plassere str. 17–18 umiddelbart etter str. 8. Så også Jónsson (1932:343). For begge disse forskere faller også dvergeavsnittet bort som sekundært. Andre vil fastholde første del av avsnittet. Holtsmark (1949:11) vil fastholde str. 9–10 utfra motivsammenhengens gull (str. 8) og dverger (str. 9–10). Detter/Heinzel (1903) fastholder str. 9–12. Ingen av disse forskere har syn for en eventuell sammenheng mellom dvergene som sådane og skapelsen av mennesket. Holm-Olsen representerer noe nytt når han i en note holder en slik mulighet åpen (1975:311).³

Vi må prøve å forstå den indre sammenheng mellom dvergenes tilblivelse og menneskenes.

unz kan ikke bagatelliseres til en intetsigende overgangspartikkel, plassert der for å illudere en sammenheng som ikke er tilstede; konjunksjonen må tas alvorlig og i den betydningen den alltid har: "inntil". Vi har dermed samme forhold som i str. 8, hvor gullalderen består *unz þriár kvómo þursa meyar*, "inntil det kom tre tussemøyer". *unz* avbryter med andre ord et handlings-

² Professor Holm-Olsen har velvillig diskutert den tolkningen av *lito goða* som her er foreslått. Han stilte i første omgang spørsmålsteget til tolkningsmåten utfra kravet til versets trykksterke stavelser. Universitetslektor Rindal gjennomleste i denne anledning Vsp som metrisk diktverk og fant eksempler på bruk av bare korte stavelser i ett og samme vers: nemlig Vsp 5, 4, og 16,9. På denne bakgrunn uttaler Holm-Olsen at der formalt ikke er noe til hinder for å forstå *goða* som gen. pl. av *goð*, gud, men understreker at den foreslåtte tolkningen er en untakelse fra versenes vanlige trykkforhold. Heller ikke Rindal vil avvise den tolkningen som her er foreslått.

³ Forskere som Ström (1967) og Polomé (1969) betrakter Vsp 17–18 isolert for så vidt som de ikke stiller spørsmål til den indre sammenheng med det foregående. *unz* og *ór því liði* blir ikke problematisert og derved stilles der ikke spørsmål til dvergenes evt. sammenheng med menneskets skapelse.

forløp i det foregående. På tross av dvergeramsene kan det vanskelig være tvil om hvilket handlingsforløp som med dette *unz* bringes til plutselig opphør: Det er dvergenes aktivitet som produsenter av *manlíkon*, “menneskelignelser” (str. 10). Dette var en vedvarende handling, og denne handlingen får vi høre pågikk “like til det kom tre æser”. Dermed har vi antakelig også en tilsiktet parallellitet med scenskiftet i str. 8, hvor gudene sysselsatte seg med brettspill “like til der kom tre tyssemøyer”.

Vanskeligere er det å finne ut hva *ór því liði* viser tilbake på, et gammelt *crux* i Vsp-tolkningen. (Der er varierende oppfatninger av hvilken grad av påpeking som ligger i *því*: hvorvidt det er sterkt påvirkende – som de fleste antar – eller svakt påpekende. I begge tilfelle knyttes imidlertid forbindelsen med en flokk som har vært nevnt i det foregående). Det er ikke innlysende at de tre æser kommer “ut av den flokken” som dvergene utgjør, men det er dvergenes “flokk” som nettopp har vært nevnt.

Ordet *lið* forekommer i den foregående strofe 14 der det tales om *dverga i Dvalins liði*, “dvergene i Dvalins flokk”. Dermed er der altså en reell mulighet for at *ór því liði* i str. 17 kan referere til dvergeflokken. Men det synes lite rimelig at de tre høyhellige æser skulle ha en så intim forbindelse med dvergeflokken. Forklaringen kunne imidlertid være at de tre guder som dukker opp på scenen i str. 17, har ført de tre dvergeflokker (str. 11–12; 13; 14–16) til deres respektive tilholdssteder i stein, myr og jord (str. 14: *salar steini – aurvanga siqt – lqrovalla*). Som man ser, er det sterk dramatisk bevegelse over bildet i strofen: dvergene drar ut, hver flokk til sin tiltenkte plass i kosmos. Skapelsen av dvergene er avsluttet, det som gjenstår, er å tilvise dem plass og dermed kosmisk funksjon. Herved dannes en parallell til kosmogonien i det foregående. I det følgende (str. 17f.) kan så gudene vende seg til nye oppgaver. En eventuell sammenheng mellom *lið* i str. 17 og str. 14 kan foreløpig ikke påvises. Den mulighet som her er antydnet, bygger på en mulig dramatisk/episk sammenheng mellom strofene.

Rimeligere er det å referere *ór því liði* helt tilbake til den gudeskaren som har vært omtalt i str. 9. De fleste Vsp-forskere finner dette rimelig. Bugge (1867) hevder merkelig nok at det ingen mening blir om en knytter uttrykket til dvergesekvensen eller gudeforsamlingen i str. 9. Han antar at uttrykket viser til noe foran str. 17 som senere er bortfalt. Müllenhoff (1883:93) fant ingen mening hverken i *því liði* eller *unz*. En kan innvende at det er søkt å knytte forbindelsen til str. 9, men det er ikke umulig, for gudeforsamlingen i str. 9 er fremdeles innenfor synskretsen. Temaet for dette rådsmøtet var nettopp *hverr skyldi dverga dróttir skepia*.

Hvis den vanlige oppfatning er riktig, at dvergesekvensen er blitt interpolert, blir forbindelsen mellom str. 17 og str. 9 noe nærmere enn den nå er. Men uansett blir det problematisk at demonstrativet *því* ikke viser tilbake på det umiddelbart foregående, men på noe fjernere. Det er mulig at denne uregelmessigheten ikke er så stor som vi oppfatter den; det kan ikke utelukkes at *því* har valøren av noe fjernere, jfr. de tre grader av påpeking: denne, den og hin, gn. *þessi, sá* (dativ *því*) og *hinn*. Men det er og blir usikkert om det kan ligge

noen spesiell nyanse i *því*, og like usikkert er det å forklare *því* som et pronomen som bare er provosert gjennom alliterasjonstvangen (*þrír – því*). Det som derimot er sikkert er at de tre æsenes ankomst *ór því liði* er en formal parallell til de tre tussemøyenes ankomst *ór iqtunheimom* (str. 8). Når nye aktører innfinner seg på scenen, kommer de fra et annet sted, en annen virkelighet; nettopp derfor innleder de en ny fase i utviklingen.

Et forhold som taler for vår teori om sammenheng og dramatisk kontinuitet mellom dvergestrofene og antropogonien og som vi ikke finner har vært trukket fram i diskusjonen, er at dikteren to ganger i dvergesekvensen direkte henviser til menneskeslekten: *Mál er dverga í Dvalins liði líóna kindom til Lofars telia*, “det er tid til å fortelle for menneskenes barn om dvergene i Dvalins flokk tilbake til Lovar”. Og parallelt i str. 16: *þat mun uppi, meðan qld lifir, langniðia tal Lofars hafat*, “det skal være kjent så lenge det lever folk, denne oppregning av Lovars etterkommere”. Det er ikke tilstrekkelig å vise til tradisjonell maner i *þulur*, i første omgang må det søkes etter virkemidlenes mening innenfor den spesielle teksten slik den foreligger overlevert. Dersom dikteren virkelig betrakter dvergene som antropogoner, blir det innlysende viktig for menneskene å kjenne dem. Innenfor helheten blir den omstendelige oppramsing av dvergene meningsfull. De lavere skapere personifiseres på samme måte som gudene i møtet med mennesket. Først i str. 18 presenteres de tre høyhellige guder ved navn. Dette kaster lys over antropogoniens plass innenfor diktverket som helhet, noe som skal tas opp i annen sammenheng.

Konklusjonen så langt blir at dikteren knytter antropogonien til dvergemytologien, nærmere bestemt til beretningen om dvergenes arbeid med å skape *manlíkon*. Dermed blir vi henvist til å tolke str. 17–18 i sammenheng med str. 10, som på en eller annen måte skal oppfattes som en slags innledning til antropogonien:

*Par (var) Mótsognir
mæztr um orðinn
dverga allra,
en Durinn annarr;
þeir manlíkon
morg um gørðo,
dvergar, ór iqrðo,
sem Durinn sagði.*

Der var Mótsognir
mektigst blitt
av alle dverger,
og Durinn dernest;
de gjorde
mange menneskeliknelser,
dvergene, av jord,
slik Durinn sa.

Situasjonen er altså at *dvergar* lager *manlíkon*. Spørsmålet er hvilke disse *dvergar* er og hva *manlíkon* er. *Manlíkon* av *manlíkan*, n. = menneskebilde, figur eller skikkelse med menneskelig form (Gering 1971). Formen i str. 10 er akk. pl. *Líki* brukes tradisjonelt i Eddadiktningen om “lignelse, likhet i form”, f. eks. Alv 2: *þursa líki*; Ls 24: *vitka líki*. – Med *dvergar* i str. 10 kunne det være siktet til kollektivet i sin alminnelighet; i så fall må *manlíkon* i betydningen “menneskeskikkelser” sikte til menneskekropper, det stofflige ved skapningen “menneske”. Men sannsynligere er det at “dvergene” er identiske med de to

eksemplarene av arten som nettopp er nevnt, nemlig Motsognir og Durinn; *manlíkon* må da først og fremst sikte til nye eksemplarer av arten.

Det som taler for at dikteren med *dvergar* sikter til de to nettopp nevnte, er først og fremst pronomenet *þeir*: Når to personer er nevnt, og så neste setning fortsetter med *þeir*, må det naturlige være å referere dette *þeir* til de to nevnte. At det så fortsettes med *dvergar* som apposisjon til *þeir*, kan vanskelig forandre saken. Annerledes blir det heller ikke om vi oppfatter *þeir* strikt grammatisk som påpekende pronomen til *dvergar*: meningen blir i så fall “disse dvergene”, sc. som nettopp ble nevnt.

At de to dvergenes produkter, *manlíkon*, sikter til nye dverger, er like rimelig. Bare gjennom denne produksjon kan det oppstå flere dverger. Dvergene kan nemlig ikke reproducere seg biologisk; alle dverger er mannlige, til gjengjeld er de fremragende teknikere og kan “lage” ting.⁴

Utfra dette faller det lys over både det foregående og det følgende. I det foregående reiser gudene spørsmålet hvem som skal “skape dvergenes skarer”. Svaret som kommer i str. 10, er at det er Motsognir og Durinn, som sammen er opphav til disse skarene. I det følgende ramses så opp serier av dvergenavn. Uansett hvordan man bedømmer disse strofene tradisjonshistorisk, dreier deg seg ikke om regulære *pulur*, lærde navnekataloger; ramsene er episk innebygd i konteksten og er tydelig eksplikasjoner av de *manlíkon* som blir satt i masseproduksjon i str. 10; dette svarer til epitetet *mǫrg*: “de lagde mange *manlíkon*”.

Dette synet har ikke støtte i forskningen. Holtsmark (1942:18) uttrykker den vanlige oppfatning når hun hevder at en senere skriver har falt for fristelsen til å vise hva han kunne av dvergeramser (Vsp 11–16), jfr. Nordal (1927:38). Begge følger den tradisjonelle oppfattelse fra Müllenhoff av 1883.

manlíkon betyr “menneskeliknelser” og er for så vidt tvetydig; det kan bety “menneskefigurer” i betydningen avbildninger av mennesker i form av statue e.l., og det kan bety “menneskeliknende vesener”. Her må den siste betydningen foreligge: dvergene er menneskeliknende vesener, hvilket svarer utmerket til forestillingen om dem i norrøn mytologi og folketro.

Men med begrepet *manlíkon* tangeres samtidig den menneskelige sfære. På dette nivå av kosmogonien nærmer dikteren seg manneheimen; dvergene er den laveste gruppen av mytiske vesener, og de er blitt til “av jord”. I egenskap av *manlíkon* står de i en henseende menneskene nærmere enn de tidligere oppståtte vesener gjør det.

Det er på denne bakgrunn vi må forstå dikterens sammenknytning av dvergenes skapelse med menneskenes. Med *unz* i str. 17 avbrytes produksjonen av dverger: Plutselig står æsene frem på scenen, de *kvómo at húsi*, som ikke skal oppfattes bokstavelig som om det foregående hadde utspilt seg i et hus eller på et gårdstun; æsene “innfinner seg på stedet”. Uttrykket *at húsi* er omdiskutert. Detter/Heinzel finner ingen mening i ordene: det kan ikke på dette tidspunkt i skapelseshistorien finnes noe “hus” som æsene kan nærme seg. Problemet fikk

⁴ I *Þjalar Jóns saga*, s. 10–11, s. 20–21, forekommer en femininumform *dyrgia*. Trolig er dette en sen, litterær forekomst, Eddadiktningen kjenner bare mannlige dvergenavn.

enkelte eldre forskere til å forandre ordlyden til *at susi*, f. eks. Bergmann (1875:176) som forklarer *susi* som et onomatopoetikon: sus eller klagelyder. Ordet skal beskrive bølgenes susen mot stranden. Grundtvig (1874) foreslår med forbehold *at ósi*. Også han tenker seg åstedet som en overgang fra vann til fast land. Bugge ser en parallell i Rþ's prosainnledning der det heter at guden kom *at einum húsabæ*. Sammenligningen blir haltende idet Rig jo kom til et virkelig hjem, og Bugge ser seg nødt til å komplettere Vsp's bilde: "Huset, hvori det første Menneskepar skal bo, er der allerede, ved dette Hus ligger Ask og Embla som to trær". Holtsmark (1942:18) tolker uttrykket som en mer ubestemt stedsangivelse: "kom (på sine vandringer) dit (*at hūsi*), dvs. hvor dvergene holdt på å skape manlikun". Jfr. Boer (1922). *at hūsi* må vel forstås som en ubestemt stedsangivelse, det sted der dvergene befant seg.

Når gudene der "finner" noe, nemlig halvfabrikataene Ask og Embla, må det forstås ut fra den prosessen som dikteren knytter episoden tilbake til, nemlig dvergenes frembringelse av *manlikon*. Man pleier i Vsp-tolkningen å oppfatte Ask og Embla som trestokker som er drevet i land. Men da blir denne nye scenen merkelig abrupt og uten den forbindelsen med det foregående som både *unz* og *manlikon* knytter. Hvorfra stammer de to skikkelsene som gudene *fundo*? Vsp sier intet om at det dreier seg om to trestokker; det eneste som fremgår, er at det er to uferdige vesener og at de har antropomorfe skikkelser: de er menneskeliknende, men uten det liv som særmerker mennesket.

Lenger enn hit kan ikke kontekstanalysen i seg selv føre oss.

c) *Struktur*. Antropogenesen omfatter altså str. 10, 17 og 18. Enheten er blitt sprengt ved innskytingen av de lange navneramsene i str. 11–16; men dermed er det ikke gitt at disse ramsene er sekundære. Det er til nå ikke pekt på et eneste litterært forhold som underbygger hypotesen om en større eller mindre interpolasjon i avsnittet, og det eneste forsvarlige rent metodisk er å godta avsnittet slik det foreligger og prøve å forstå det som et meningsfylt hele. Navnene er ment å skulle spesifisere de *dverga dróttir*, "dvergeskarene" som blir annonsert i str. 9 som formålet med denne fasen av skapelsen, og dessuten spesifiserer de det kollektive *manlikon mǫrg*, "mange menneskeskikkelser" som i str. 10 blir omtalt som produktene av de to ur-dvergenes kreativitet. Allerede gjennom disse to tilknytningspunktene blir dvergeramsene holdt på plass i avsnittet. Hele sekvensen str. 9–16 fremstår dermed som gudenes mottiltak i anledning av den katastrofale invasjon av tussemøyene fra jotunheimene i str. 8. At det ikke uten videre er klart hva gudenes strategi består i, har ingen betydning for litterærkritikken. Hovedsaken er at gudene umiddelbart etter gygrenes ankomst "gikk til sine tingstoler og rådslo om dette: hvem skulle skape dvergeskarene" (str. 9). – Imidlertid er det ikke bare dvergene som oppstår etter dette rådsmøtet, men også menneskene. Man kan spekulere over om antropogenesen var et ledd i gudenes strategi, men det er foreløpig ingen mulighet til å avgjøre dette. Vi må nøye oss inntil videre med å slå fast den sammenhengen som ligger i dagen, nemlig at dvergenes tilblivelse og menneskenes er knyttet sammen på den måten at to uferdige *manlikon* fra dvergenes verksted blir funnet av æsene og brukt til skapelsen av mennesket. I denne forstand hører str. 10 sammen med den egentlige antropogoni i str. 17–18.

Analyserer vi nå denne antropogenesen, oppdager vi straks en karakteristisk dobbeltstruktur: Den faller i to trinn, først tilblivelsen av et uferdig vesen (str. 10.17), så fullstendigjørelsen av dette vesen (str. 18).

I samsvar med denne dobbeltheten finner vi en like tydelig og like karakteristisk dobbelthet når det gjelder aktørene i skapelsen: I første akt er det inferiøre vesener som er virksomme, nemlig dvergene, i annen akt er det de høyere makter, nemlig *oqlgir ok ástgir æsir*.

Endelig er det en typisk polaritet også med hensyn til substansen for de respektive skaperakter: I den første skjer tilblivelsen *ór iqrðo*, "av jord",⁵ i den andre er det en transcendent substans som brukes, nemlig den guddommelige kraft som er i de himmelske makter.

Men dermed faller det også lys over problemet *lito goða*. Vi pekte på at uttrykket kan bety "guders skikkelse", "guddommelig utseende". Denne forståelsen blir den naturlige når vi ser antropogenesens dobbeltstruktur: Myten er bygd opp på en serie polariteter, nemlig mellom p.d.e.s. det inferiøre og foreløpige, p.d.a.s. det høyere og fullstendige. Resultatet av skapelsens første fase er at mennesket får en art konformitet med dvergene; denne morfologi kommer til uttrykk i begrepet *manlikon*; mennesket foreligger her qua "menneskeliknende skikkelse", men ennå ikke i status av fullt menneske. Resultatet av skapelsens annen akt er at mennesket får en art konformitet med gudene; denne morfologi kommer til uttrykk i begrepet *litir goða*, "gudlighet"; antropogenesen fullendes ved at mennesket blir et *imago dei*, utstyrt med de vesens-trekk som er karakteristisk for gudene. Både mytens dobbeltstruktur og *imago dei* (gudsbilde)-motivet er velkjent i fororientalske antropogonimyter.⁶

I denne sammenheng skal vi imidlertid innskrenke oss til å studere hvordan dobbeltstrukturen gjør seg gjeldende i Vsp's myte.

1) *Mønstret utgjøres av motsetningen mellom det ufullstendige og det fullstendige*. Det er viktig å være klar over at denne motsetningen har mytisk karakter, nemlig i form av en polaritet mellom kaos og kosmos, mellom det meningsløse og det meningsfylte.

Det ufullstendige vesen som foreligger i str. 17 som resultat av antropogoniens første fase, er ikke bare et slags halvfabrikat, men et "kaosmenneske". Vi vil lettere forstå grunntanken ved å sammenholde den med tilsvarende struktur innenfor dikterens kosmogoni. Det består et samsvar mellom kosmologi og antropologi og dermed mellom kosmogoni og antropogoni.

⁵ H har her i *iqrðu*. Bugge (1867) hevder i sin normerte tekst H-varianten mot R. Hans forslag støttes av rU og W. Det er altså Snorre som her har dannet skole. Bugge følges av Grundtvig (1874) og Hildebrand (1904). Detter/Heinzel (1903) hevder derimot R's *ór*, slik at uttrykket riktig betegner skapelsesmaterialet og ikke ástedet for skapelse. Så også Boer (1922) og Helgason (1964).

⁶ Jfr. senjødiske utlegninger av skapelsesmytene i Genesis 1 og 2 som legger vekt på spenningen mellom det jordiske og det guddommelige. I gnostiske tolkninger av Genesis sprenger dualismen mellom det jordiske og det guddommelige myten fullstendig, og mennesket sees som et resultat av to skapermakters aktivitet: de lavere, uvitende arkontene skaper det ufullstendige mennesket som blir liggende maktesløs på bakken; den transcendent guddom griper inn og gir mennesket guddommelig ånd, pneuma. Denne strukturligheten mellom Vsp's antropogonimyte og gnostiske myter må få betydning for synet på Vsp som helhet. Ström (1967), som hevder parallellitet mellom Vsp og indoeuropeisk, apokalyptisk tradisjon, har ikke øye for Vsp-antropogoniens dobbeltstruktur og derved strukturligheten med fororientalsk og gnostisk tradisjon.

Det vesen som oppstår i første akt, karakteriseres først og fremst gjennom en serie negative uttrykk: Det hadde *né qnd, né óð, né læti, né lito goða*; det karakteristiske begrepet er *né*, “ikke”; kaostilstanden fremstilles gjennom en rekke negasjoner. Det er det samme mønstret vi finner i kaosskildringen i str. 3, hvor det ikke fantes *sandr né sær né svalar unnir . . . né upphimin*. Mønstret er å fremstille den opprinnelige tilstand gjennom substraksjoner: Tanken tar sitt utgangspunkt i tilværelsen slik den er og trekker fra de faktorer som karakteriserer den etablerte virkelighet, kosmos, og dermed står man tilbake med et rent negativt bilde.

Det er vel å merke ikke substansen i og for seg som er negativ. Potensialet for den kosmiske tilværelse er til stede i den innledende fase. Det er ikke tale om en statisk motsetning mellom materie og ånd, men om en dynamisk motsetning mellom potensialitet og effektivitet. Menneskets ur-vesen er ennå ufunksjonelt. Denne tilstand karakteriseres med innbegrepet *ørloglauss*.⁷ Gjengivelsen “uten skjebne” er misvisende så fremt man ikke interpreterer “skjebne”. *ørlog* er innbegrepet av det organiserte; at noe har en skjebne, vil si at det står i en sammenheng, at det fungerer i et etablert kosmos, at det har en plass i tid og rom og dermed på en måte svarer til vårt pregnante begrep “eksistens”. Hva det innebærer at en ting er *ørloglauss*, får vi et inntrykk av i kaosskildringen i str. 5: *sól þat ne vissi hvar hón sali átti, stiqrnor þat ne visso hvar þær staði átto, máni þat ne vissi hvað hann megins átti*; sol, stjerner og måne er for så vidt til, men de fungerer ikke fordi de ikke er normert.

Menneskets kaostilstand uttrykkes også gjennom ordene *litt megandi*, som ikke må forstås som “lite maktende”, men som “avmektige, evneløse, udugelige”. Uttrykket er sikkert en *litotes*. *Megin* betyr livskraft, evne til å leve, følgelig er det ikke noe levende menneske vi har med å gjøre. Analogien i makrokosmos er den livløse jord før de himmelske krefter blir utgydt over den. “Sol falt sørfra på salens steiner, da ble grunnen dekt av grønne lauken” (str. 4), og verdenstreet som vokser frem fra dypet, men som “står eviggrønt over Urds kilde” først i kraft av den “kvita-aur” som ovenfra øses over treet (str. 19, jfr. str. 2). Før en kraft fra det høye kommer over ur-mennesket, er det uten menneskelig liv.

Så meget om de begrepene kaosmennesket kjennetegnes ved. Men i tillegg til begrepene kommer så den mytologiske sceneanvisningen som blir gitt: gudene finner dette vesen *á landi*. Det lar seg ikke med sikkerhet avgjøre om uttrykket har den generelle betydning “på marken” eller den spesielle valør “på stranden”. Det siste er semantisk det mest sannsynlige, men det er vanskelig å finne noe i Vsp’s kontekst som kan forklare hvorfor begivenheten skulle finne sted på en strand. Det nærmeste vi kan komme innenfor diktets mytiske topografi, er forestillingen i str. 4, hvor “Burs sønner løftet opp jorden”. Hvis Burssønnene her er tenkt som identiske med de tre gudene i str. 17, er det mulig at scenen i begge strofer har noe til felles. Imidlertid er det ikke nødvendig å kreve en episk kontinuitet mellom de to scenene; her som så ofte dreier det seg om

⁷ *ørloglausa*, pl. formen er bemerkelsesverdig: mascul. pl. i stedet for neutrum som dualformen egentlig krever.

symboler for kaos og kosmos. Den eventuelle forbindelsen mellom str. 4 og str. 17 ville være den at vi begge steder, så vel i kosmogonien som i antropogonien, befinner oss på grensen mellom kaos og kosmos: Kaos forestilles som et hav (str. 3, 4, 57, 59), kosmos som et land som stiger opp av havet (str. 4, 59). Den parallelliteten vi pekte på mellom kosmogoni og antropogoni, kan altså forklare scenen *á landi* som det mytiske sted for tilblivelse. Derfor skal man ikke spesielt tenke på en strand i betydningen “fjæra”, og langt mindre på en geografisk strand som Islandskysten. Det er “den unge jord”, nettopp hevet opp av urhavet, som er åstedet for denne skapelsen. – Dermed antyder denne stedsangivelsen en spesiell idéforbindelse mellom mennesket og jorden. Denne assosiasjonen skal vi komme nærmere inn på nedenfor i forbindelse med dvergenes skapelse *ór iqrðo*. En annen forestilling som impliseres, er den at urmennesket tenkes liggende på marken. For når det heter at gudene *fundo* Ask og Embla, synes meningen å være at de kommer over dem som gjenstander liggende på bakken.

2) *Dette uferdige menneskevesen skapes av dvergene*. Mennesket er riktignok guddommens skapning i den forstand at dets liv er skjenket det av “de milde og mektige æser” (str. 18). Men substratet for dette liv går tilbake på dvergenes skaperaktivitet. For så vidt er antropogenesen en parallell til ontogenesen i det hele: Guddommen skaper ikke *ex nihilo*, men gir livskapasitet til noe som var der på forhånd. Slik gudene “løfter” jorden opp av kaosvannene og gjennom solen gir den liv, slik løfter de også mennesket opp av kaostilstanden og utstyrrer det med livsevnene gjennom krefter fra det høye.

Dvergene er i særlig grad kvalifisert for å utføre den første fasen i menneskets tilblivelse. De er inferiøre makter og for så vidt skikket til å utføre den inferiøre del av antropogonien. De er ktoniske makter og dermed skikket til å forstå en skapelse *ór iqrðo*. Og de er teknisk spesialisert og altså skikket til å utføre den mer tekniske prosedyre det her dreier seg om. Vi skal se nærmere på hvert av disse momentene.

Det er som påpekt et moment i antropogoniens dobbeltstruktur at det dreier seg om to forskjellige skapermakter, et lavere kollektiv som utfører en ufullkommen og rudimentær skapelse, og et høyere som utfører den fullkomne. At det er tre mektige guder som får det siste oppdraget, er uten videre forståelig. Men når det gjelder den første skaperakten, er det flere kollektiver i norrøn mytologi som kunne være aktuelle: norner, alver og jotner, som alle er makter som Vsp nevner flittig. Dvergene har det fortrinn at de har alle de egenskaper som er nødvendige: De er vise, men har en lavere visdom enn gudene; de er på sett og vis gode makter i forhold til de demoniske jotner; og de står menneskene forholdsvis nær ved at deres aktivitet i særlig grad er knyttet til den menneskelige kultur. Til forskjell fra jotnene, som normalt står gudene i mot, er dvergene samarbeidsvillige og på sett og vis gudenes håndlangere. Ved sitt forkrøblede vesen er de særlig lette å assosiere med det misfoster av et vesen som her frembringes.⁸

⁸ Om dvergetradisjonene, se Fjeld Halvorsen, *Dverger*, Klnm.

Dvergenes spesielle sammenheng med jorden og det underjordiske gjør dem særlig kvalifisert for å forstå denne *creatio ex terra*.⁹ Når Vsp-dikteren først har den idé at mennesket er et heterogent vesen, en syntese av jordisk og himmelsk substans, kunne han vanskelig finne et bedre uttrykk for den jordiske komponenten enn ved å tilskrive den dvergenes kreativitet. Hverken alvene eller vanene synes for dikteren å ha noen spesiell forbindelse med det ktoniske; bortsett fra jotnene, som står i en særstilling, er det bare dvergene som lokaliseres til den nedre region av kosmos.

Endelig er det en tydelig sammenheng mellom den mer tekniske form som skapelsens første fase har, og det forhold at dvergene er mestere i tekniske ferdigheter. Ur-mennesket ses som et produkt av håndverksmessig dyktighet, og det tenkes åpenbart som en eller annen art av skulptur. Det er det håndverksmessige som klartest kjennemerker dvergene i forhold til andre grupper av mytiske vesener. Det fins knapt en eneste ting i gudenes besittelse som ikke mytologien gjør dvergene til skapere av. Dikteren må også ha hatt den forestilling at mennesket er det høyeste jordiske vesen, et vesen som er "laget" med overlegen faglig dyktighet. Denne høyere natur har mennesket ikke utelukkende i kraft av sin høyere, guddommelige utrustning (str. 18), men åpenbart også ved at det fra grunnen av er bygget med en særlig visdom.¹⁰

3) Antropogenesens to trinn markeres ikke bare ved at de tilskrives to forskjellige grupper av mytiske vesener, men også ved *to vesensforskjellige ingredienser* som her inngår forening. Dvergene skaper *ór iqrðo*. Det betyr i første omgang at de dvergeskarer som regnes opp, i sin substans er "av jord", en naturlig forestilling når det gjelder underjordiske vesener.

Her ligger et vanskelig problem likevel: Hva er forholdet mellom denne dvergenes skapelse "av jord" (str. 10) og det forhold at gudene annonserer at dvergene skal skapes "av Brimes blod og av Bláinn's legger" (str. 8)? Meningen er sikkert ikke at dette programmet ble sabotert. Enten må *iqrð* tenkes være samme substans som Brimes blod og Bláinn's legger, eller det er flere substanser som tenkes å utfylle hverandre. Det første er lite trolig. Med Brime og Bláinn må det være tenkt på den makrokosmiske urjotnen, som ellers i tradisjonen går under en rekke forskjellige navn, og dermed er det rimelig at hans "legger" og "blod" refererer seg til de elementene man gjerne forbandt med disse kroppsdelene, nemlig stein og vann. Når så str. 10 føyer til et tredje element, jord, kunne tanken være at dvergene er sammensatt av disse tre jordiske substanser. Det som gjør en slik forståelse noe tvungen, er den måten Vsp omtaler de tre elementene på: først å nevne to av dem i programmerklæringen for dvergenes skapelse, for så å nevne den tredje i samband med skapelsen selv. Men det er vanskelig å se noen annen mulighet. Tanken blir da den at dvergene i likhet med menneskene er oppstått av de tre laveste elementer. Foreløpig er det vel tryggest å se *iqrð* som innbegrepet av hele den substans dvergene er gjort av.

⁹ Dvergene er tradisjonelt skapere av livløse gjenstander; ett unntak kjenner vi fra Eddadiktningen: Hyndl 7 viser at galten Hildesvinet var laget av dvergene.

¹⁰ Se Fjeld Halvorsen, a.a.

Når de *manlíkon* som utgjør dvergeskarene er laget av jord, må tanken også være at de halvfabrikata som gudene *fundo á landi* må være fremstilt av samme substans. Ask og Embla var *qr iqrðo*. Siden Snorre forestiller man seg gjerne Ask og Embla som to trestammer. Uansett om Snorre har sin idé fra eksegese av Vsp eller fra en liknende mytisk tradisjon, kan Vsp-dikteren umulig ha tenkt seg urparet simpelthen som to trestammer. De må ha hatt en antropoid form, i hvert fall i langt høyere grad enn drivtømmer har. Tenker dikteren seg at de er laget av substansen tre – og navnet *Askr* kan tyde på det – må det være tilvirket tre, uthugget eller tilskåret til menneskeliknende skikkelse. Dette trenger ikke å stå i motsetning til hans tanke om at ur-paret lages *ór iqrðo*, for i følge Vsp er all vegetasjon dypest sett “av jord” (jfr. str. 4, 19, 59, 62, jfr. str. 2).

Ofte ser man at forskere ukritisk antar at urparet Ask og Embla hadde form av trestammer. Her har Snorre dannet skole (Gf 9). Kummer (1961:59) forstår urparets navn som tresortene ask og alm. At mansnavnet *Askr* er tresorten av samme navn, er der allmenn enighet om. *Embla* er av mer usikker etymologisk opprinnelse. Sammenheng med gr. *ampelos*, vinranke, er foreslått av Sperber, en forklaring som bl.a. Neckel og Nordal slutter seg til. Kummer går imot tolkningen som forutsetter et bilde av kvinnen som en myk ranke som slynger seg om den sterke stammen (mannen). Ifølge Kummer er dette et særdeles slett bilde på den norrøne kvinnen. Etymologien til *Embla* er foreløpig uavklart. Polomé (1969:290) etterlyser forskning på dette felt. Urmenneskets opprinnelse i treet har flere fenomenologiske paralleller: f. eks. den iranske antropogonimyte; Hesiod forteller i *Verk og Dager*, 1.143–145, at Zevs skapte menneskene av asketrær; Tacitus, *Germania*, kap. 39, nevner at semnonerne trodde menneskene var oppstått av trær. Men noen nærmere forbindelse er der ikke mellom disse mytene og Vsp's antropogoni. Sammenfattende kan det sies at de forskere som setter lit til etymologiske forklaringsmodeller, lett konkluderer med at urparet i Vsp 17 hadde form av to trestammer. Enkelte stiller seg åpne for et syn på urmenneskene som trestøtter, tremenn, f. eks. Holtmark (1969:64).

Denne substansen “nedenfra” står i motsetning til de ingredienser “ovenfra” som skjenkes mennesket i str. 18 i og med de tre æsenes inngrep. Bakenfor skimter vi polariteten jordisk/himmelsk.

Hvis det er riktig at de *manlíkon* dvergene produserer, er komponert av de tre elementer stein, vann og jord, ville det være naturlig å spørre om ikke de ingredienser som tilflyter mennesket gjennom de tre æsenes inngrep, likeledes er tenkt som elementer. Når det gjelder de to første, *qnd* og *óðr*, ville det rime utmerket, for her kan vi bakenfor skimte elementet “luft”. Men et element “ild” kan man bare med kunstlet fortolkning finne bak begrepene *lá* og *lito goða*. Hvis Vsp i sin antropologi er under innflytelse av ideer om elementær oppbygning av mennesket, synes det i hvert fall ikke som om denne analytikken er gjennomført.

4) Endelig kommer de to trinnene i skapelsen til uttrykk i *motsetningen mellom de to skapningenes morfologi*. Det vesen som produseres av dvergene, var *manlíkon*, resultatet av gudenes inngrep er *lito goða*, “guders utseende”.

Det gudene finner, er noe som var planlagt som dverger. Ask og Embla tenkes i sin opprinnelige tilstand å ha vesenstrekk felles med dvergene. Bakgrunnen for dette er ikke bare at dvergene i egenskap av *manlíkon* er morfologisk i slekt med menneskene. Trolig er også den tanken implisert at menneskene er kryp i forhold til gudene; som dvergene har noe av menneskenatur, har menneskene noe av dvergenatur.

Men menneskenes dvergenatur gjelder bare for deres fysiske skikkelse; menneskene får en høyere natur, uttrykt i begrepet *litir goða*, "guddommelig utseende". Dette guddommelige utseende ligger ikke bare på det fysiske plan, men er i likhet med alle de andre egenskapene som tilføres mennesket gjennom de tre æsenes inngrep, av "åndelig" natur. Menneskets natur er resultatet av et eiendommelig samarbeid mellom dverger og guder: Begge grupper setter sitt eget preg på dette nye vesen, og slik fremstår mennesket som et fellesprodukt av dvergenes fremragende håndverkskunst og gudenes livgivende ånd.

II

Mytens tradisjonshistoriske stilling innenfor norrøn religion er noe vanskelig å bestemme. Den står forholdsvis isolert i overleveringen, i hvert fall innenfor den delen av den som er bevart til våre dager. Det finnes ingen egentlig antropogonimyte i eddadiktning og skaldediktning ellers, og Snorres myte om menneskets skapelse i Gf 9 er tydelig en parafraze av Vsp. Også med hensyn til de enkelte motiver i Vsp-mytten er det ytterst få holdepunkter for en tradisjonskritisk analyse. – Det materiale som kan trekkes inn til sammenlikning med Vsp 17–18, innskrenker seg til tre tekster: Håvamål 49, visse forestillinger i Rígsthula samt Snorreversjonen i Gf 9. Vi skal i det følgende prøve å vise at det tross alt er mulig gjennom en detaljert sammenlikning med disse kildene å komme på spor av eldre og kryssende tradisjoner i norrøn mytologi om menneskets skapelse. Vi tar først for oss den kilden som står Vsp nærmest, nemlig Snorres versjon.

a) Gf 9. *þá er þeir Bors synir gengu með sævarströndu, fundu þeir tré tvau ok tóku upp tréin ok sköpuðu af menn, gaf hinn fyrsti qnd ok líf, annarr vit ok hræring, .iii. ásiónu, málit ok heyrn ok sión; gáfu þeim klæði ok nqfn. Hét karlmaðrinn Askr en konan Embla, ok óloz þaðan af mannkindin þeim er bygðin var gefin undir Miðgarði.* "Da Bors-sønnene gikk langs havstranda, fant de to trestammer; de tok dem opp og lagde mennesker av dem. Den første ga åndedrag og liv, den andre forstand og bevegelse, den tredje ansikt, mål, hørsel og syn. De ga dem klær og navn; mannen het Ask og kvinnen Embla. Og fra disse kom menneskeslekten, som fikk bo innenfor Midgard."

Sin vane tro skaper Snorre mytologi ved å gi en nitid, nøyaktig prosaparafrase og novellistisk utforming av Vsp. Men i dette tilfellet er det påfallende mange avvik fra Vsp: 1) Skaperne er Borssønnene, som hos Snorre er ensbetydende med Odin, Vile og Ve. 2) De rusler langs en havstrand, noe som ikke direkte kan leses ut av Vsp; det kan riktignok gjenfinnes der med litt fantasi, men i så fall med litt mer fantasi enn Snorre pleier å tillate seg. 3) De finner to

trær, noe som igjen representerer en litt høyere grad av oppfinnsomhet enn vanlig. 4) Mens gjengivelsen av de to første æsenes gaver, *qnd* og *óðr*, røper den nøyaktige filolog, er gjengivelsen av den tredje gudens gaver, *lá ok lito goða*, meget påfallende: Ansikt, mål, hørsel og syn kan vanskelig være parafraserende tolkning av Vsp's begreper, uansett hvordan Snorre enn har oppfattet de vanskelige ordene. 5) Fortellingen avsluttes med at menneskene gis klær og navn; dette er tydelig ingen regulær gjengivelse av Vsp's opplysning om at de to, før gudenes inngrep, bar navnene Ask og Embla.

Før man kan vurdere disse divergensene tradisjonshistorisk, må det spørsmålet drøftes om Snorres Vsp-versjon virkelig er den samme som den vi kjenner. Det er ting som kan tyde på at Snorre har kjent antropogoni-strofene i en annen kontekst enn vi kjenner dem; men da er det også mulig at de kan ha hatt en noe annen betydning, slik at Snorres forståelse av dem ikke behøver å være sprunget ut av hans personlige eksegese.

Som det forlengst er blitt påvist, følger Snorre i Gf i hovedtrekkene disposisjonen i Vsp når det gjelder hans fremstilling av kosmogonien og eskatologien. Selv om han hele veien trekker inn strofer fra andre Eddakvad, er det rekkefølgen mellom strofene i Vsp som er bestemmende for sekvensen i disse avsnittene. Et avvik fra denne regelen foreligger nettopp ved antropogonien. Den forteller Snorre om straks etter beretningen om ordningen av himmellegemene (som svarer til Vsp 6) og forut for beretningen om "gullalderen" (som svarer til Vsp 7). Kan det Voluspå Snorre kjente, ha brakt antropogonistrofene så tidlig i diktet? Dels ville det da bli en umiddelbart gjennomsiktig forbindelse mellom *ór því liði* i str. 17 og den første pantheon-scenen i str. 6. Dels ville det bli en rimelig sammenheng også saklig: Etter skapelsen av kosmos følger skapelsen av mennesket og derpå fremstillingen av kulturinvenisjonene i str. 7 og av gullalderens harmoni i str. 8. Det er betegnende at flere forskere, selv overfor R's og H's samstemmige plassering av antropogonistrofene, har antatt at de opprinnelig hører hjemme mellom str. 6 og 7. Selv om det ikke er gode nok grunner for å flytte på strofene – plasseringen av dem i Vsp-håndskriftene er i hvert fall *lectio difficilior* – så er det ikke utenkelig at en eller annen tradisjonsgren har anbrakt strofene så tidlig i diktet. Forutsetter Snorre en slik versjon? Siden han ellers aldri fraviker Vsp's sekvens, er det ytterst påfallende at han foretar et så drastisk brudd nettopp her. Det skulle i så fall være om han har hatt et eller annet saklig motiv for å fravike Vsp's rekkefølge mellom emnene. Det er en mulighet for at et slikt motiv kan finnes. Ser vi nærmere på komposisjonen av Gylfaginning, legger vi merke til at fremstillingen tar sitt utgangspunkt i en Odin-teologi (Gf 3). Gangleri innleder det hele med sitt spørsmål: "Hvem er gjævest og eldst av æsene?" Derpå følger en utredning om Odins navn og vesen, før den detaljerte mytologiske belæringen setter inn i Gf 4 med kaostilstanden før skapelsen. Ser man så nærmere på dette prefikset om Odin, kan man finne en viss tematisk struktur:

Høy: "Han lever gjennom alle tider og styrer hele riket sitt og rår for alle ting, store og små."

Jevnhøy: "Han skapte himmelen og jorda og lufta og alt som hører til der."

Tredje: "Men det største var at han skapte menneskene og ga dem en ånd som skal leve og aldri gå til grunne . . ."

Disse tre svarene kan ses som en slags disposisjon for den protologiske delen av Gylfaginning. Programmet blir i så fall Odin som henholdsvis kosmokrator, kosmogon og antropogon. Med en slik tematisk struktur ville det være naturlig at Snorre anbringer antropogonien umiddelbart etter kosmogonien, at han med andre ord kan ha fraveket sitt litterære prinsipp, å følge Vsp, til fordel for et systematisk prinsipp, som snarest har sitt opphav i kristen teologi eller katekettikk.

Vi skal nå se på de viktigste divergenser mellom Gf's og Vsp's antropogoni. Snorres første avvik fra Vsp gjelder selve gudetriaden, skapergudene er i Gf 9 "Borssønnene". Benevnelsen dekker ifølge Gf 6 Odin, Vile og Ve. Vsp-dikteren avslører i str. 18 de personligheter som skjuler seg bak epitetene *qflgir ok ástgir æsir* i str. 17, det dreier seg her om Odin, Høinir og Lodur.

Kummer (1969:59) oppfatter triaden i str. 17 som bestående av tre kvinnelige guddommer (jfr. *þriár*, R og H): Tre kvinnelige guder i str. 17 danner ifølge K. en parallell til møyene i str. 8. K. finner støtte hos de Vries (1937:164) som hevder at mannlige gudetriader ikke er sikkert påvist hos germanerne, mens kvinnelige triader derimot er vanlig. Denne oppfatning lar seg vanskelig forene med et krav om episk sammenheng i strofen. K. er klar over det problem hans valg skaper, han nødes til stryke str. 18. Støtte for dette finner han ikke i formalfilologiske betraktninger, men i egne synspunkter på religionshistoriske forhold i Norden: Odinkult og Odinreligion har overalt på norrøn grunn fortrent en opprinneligere, mer kvinnedominert kultform. "Es ist also mit einer Odinsübermalung unserer alten Lieder von skaldischer Weite zu rechnen".

Gudetriaden Odin, Høinir og Lodur er spesifikk for Vsp. Snorre opererer med en annen versjon i Sskm, nemlig Odin, Høinir og Loke. Mange forsøk har vært gjort på å identifisere Lodur som Loke, men ingen av disse synes holdbare. Lodurskikkelsen er et problem. Guden kjennes ellers ikke i Eddadiktningen. Polomé (1969:267 ff.) skisserer forskningsdiskusjonen og viser at de mange og til dels sterkt divergerende tolkningsforsøk ikke har gitt noen løsning. Selv velger Polomé en annen vei enn den etymologiske. Han tar utgangspunkt i Lodurs gaver til urmennesket, og finner løsningen på gåten omkring guden i ordet *lá*, som uttrykker "utseende".¹¹ Lodur har altså med det fysiske aspekt av det nyskapede mennesket å gjøre. Av dette slutter Polomé at Lodur er en guddom for det dennesidige, altså en vanegud! På særegen måte er han derved kommet nær en forklaring som Sahlgren (NoB 7:33 ff.) har kastet fram: Lodur har med verbet *loða* å gjøre som går igjen i *Loðkona*, et gammelt navn på en fruktbarhetsgudinne på svensk område. *Lóðurr* tolket Sahlgren som hennes mannlige motpart. Polomé går et steg lengre og karakteriserer denne skikkel-

¹¹ Polomé (1969:283 f.).

sen som vanegud. Det må føyes til at Polomé ingen sammenheng har sett mellom str. 17–18 og dvergene. Og dermed heller ikke den spenning mellom lavere og høyere skapermakter som diktet fremviser.

Mer lys over problemet synes skaldespråket å kaste. Odin kalles nemlig for *vinr Lóðurs*, “Lodurs venn”, i to skaldedikt: Háleygjatal 10 og Íslendingadrápa 1. Av disse er Íslendingadrápa en usikker kilde, den stammer muligens fra 1200-tallet og kan være litterært påvirket av Eddadikt, kanskje til og med fra Snorra Edda. Men Eyvindr skáldaspillirs Háleygjatal viser klart at navnet og skikkelsen *Lódur* eksisterte på 900-tallet.¹² Vi mener derfor å kunne knytte Odin og Lodur nært sammen og betrakte Lodur som en Odin-hypostase.

Hva gjelder Hønrir, er kildematerialet om mulig enda sparsommere. Hønrir har vært tolket som stork, gås, svane, vinddemon, varmegud, sjelegud etc. For referat av tolkningsdiskusjonen, se Polomé (1969:269 f.). Nyere forskning er stort sett enig om skikkelsens fugletilknytning, jfr. Hellquist (1904:139 f.): Hønrir = “den som har med haner å gjøre”. Holtsmark (1949–50:48) understreker det prestelig/kultiske ved skikkelsen. I Vsp 63 møter vi Hønrir i en rituell funksjon, han skal *hlautvið kjósa*, velge det nye verdenstreet og derved bestemme skjebnen for den nye tidsalder.¹³ I Tjatsemyten er Odins ledsagere Hønrir og Loke, det som fremfor alt karakteriserer Hønrir er hans passivitet og stumhet, mangel på selvstendig karakter, jfr. innledningen til Reginsmål og Ys 4. Når Hønrir i Vsp 18 skjenker mennesket *óðr*, den egenskap som Odin selv har fått sitt navn etter, må denne Hønrir være en fremtredelsesform av Odin selv. Polomé anmerker at Hønrir som skjenker av *óðr* er instrumentet for guddommelig inspirasjon, men knytter ikke Hønrir og Odin nærmere sammen av den grunn.

I Vsp 17–18 er Hønrir og Lodur å forstå som drabanter til Odin. At dette også har vært Snorres forståelse, kan hans oppfattelse av skapertriaden i Gf 9 – navngitt i Gf 6 – være et vitnesbyrd om. “Borssønnene” Odin, Vile og Ve, er en triade som enda sterkere enn Vsp’s understreker enhet og synonymitet mellom de enkelte personer i guddommen.

Så langt kan vi slå fast at hva den formelle divergensen mellom de to tekstenes gudetriader angår, behøver denne ikke bero på at Snorre nødvendigvis må ha hatt et annet forlegg enn det Vsp vi kjenner. Tradisjonshistoriske undersøkelser tyder på at Snorre kan ha kjent både Hønrir og Lodur som fremtredelsesformer av Odin. De tre gudene i Vsp 17–18 kan han således ha forstått som tre aspekter av guden Odin. At Snorre har vært særlig opptatt av Odinteologi, fremgår av Gf. Som den systematiker han var, er det naturlig at han ikke har villet bryte den teologiske systematikk som preger Gf som helhet betraktet. At han i Skm innfører triaden Odin, Hønrir og Loke, motsier ikke vår argumentasjon, da dette er et verk med helt andre perspektiver.

Større synes da divergensen mellom de to tekstenes reelle teologi å være. Det er grunn til å merke seg Vsp-dikterens syn på forholdet mellom skaperguder og

¹² Kildene og vurderingen av dem er meddelt meg av prof. Fjeld Halvorsen.

¹³ Steinsland (1979:147).

mennesket, noe som kommer til uttrykk i epitetet *ástugr*. Æsene karakteriseres i str. 17 som *qflgir ok ástgir*, “mektige og kjærlige”. *Ástugr* inneholder et barmhjertighetsaspekt, som gudspredikat står det unikt i Eddadiktningen. Til adj. *ástugr*, “kjærlig” anmerker M. Olsen (1964:7 f.): “Adjektivet . . . forekommer, så vidt det kan sees av ordbøkene, bare på et sted ellers i den gamle litteratur, nemlig i Vsp 17”. Sammenhengen er omtalen av en runeinnskrift fra Vestfold, datert til ca. 1100, hvor *ástugr* er brukt om jomfru Maria. Subst. *ást*, f. ble flittig brukt om guds kjærlighet til menneskene i kristen middelalderlitteratur.

At ordet *ástugr* er unikt innenfor Vsp’s ramme, og at det brukes nettopp i antropogoniscenen, gjør det betydningsfullt i vår sammenheng. Det står i kontrast til de begrep dikteren ellers nytter som gudskararakteristikk; oftest er det *tremendum*-aspektet ved guddommen som understrekes: *ginnheilog* (str. 6, 9, 23, 25). Rimpardordet *qflugr* i str. 17 er også et mer tradisjonelt gudspredikat. *Ástugr* står i påfallende kontrast til disse. At det nettopp er i møtet med mennesket at gudene avslører slike kvaliteter, skulle tilsi at mennesket inntar en særstilling i skaperverket.

Det er derfor all grunn til å merke seg at når Snorre gjenforteller antropogonien i Gf 9, er de teologiske karakteristikk fjernet. Kjærlighetsaspektet hører vi intet om. Dette kan bety at Vsp’s gudsbilde er for unikt til å representere Eddatradisjonen.

En annen forklaring på dette iøynefallende avvik kunne ligge i Snorres situasjon som kristen skribent som befatter seg med hedenske emner. Han kunne av apologetiske hensyn vært fristet til å fremstille den gamle gudelære så lite sympatisk som mulig, og et gudsepitet *ástugr* kunne ligge for nær opp til det kristen teologi hevdet var unikt for den egne gudelæren. Men en slik forklaring stemmer dårlig med Snorres egen omtale av gudetriaden i innledningen til Gf, der det på mange måter tales om “storverk, gjæv, makt” osv. i forbindelse med gudene. Forklaringen kunne så søkes i kravet til episk fremstilling i Gf. Snorre arbeider i Gf med nødvendighet etter andre lover enn de som gjaldt for Vsp-dikteren. Og her er vi ved et punkt som muligens kan gi forklaring på at ord som uttrykker karakteriserende omtale må utelates. De berettende partier i Gf er alle holdt strengt episke, bildene er stramt dramatiske, alt lyrisk er utelatt og istedet overlatt til Gangleris reflekterende kommentar. Det ville bryte stilen dersom Snorre ga seg til å beskrive Borssønnene innenfor den episke beretning.

Den foreløpige konklusjon blir da at Snorre hva den reelle teologiske karakteristikk angår, ikke behøver å ha hatt et annet Vsp-forlegg enn vårt. Han utelater gudsepitetene fordi disse ville bryte stilen i hans beretning. At han har kjent et Vsp-forlegg hvor begrepet *ástugr* forekommer, støttes til og med ved en analyse av den teologiske systematikk i Gf 9, hvor Allfader omtales særskilt positivt i forbindelse med sitt største skaperverk: frembringelsen av mennesket.

Den neste divergensen mellom Vsp’s og Gf’s fremstilling av antropogonien gjelder sceneanvisningene. Mens gudene i Vsp 7 finner ur-paret på land, *á landi*, nærmest “på jorden”, treffer gudene i følge Gf de uferdige mennesker i det de spaserer langs en strand, *með sævarströndu*. Først trenger bildet av

omvandrende guder en kommentar. Både Vsp og Gf tegner bilde av omvandrende guder som treffer på menneskeemner. Dersom en ikke har klart for seg den mytologiske bakgrunn for dette tema, får antropogonien lett et skjær av tilfeldighet over seg. Slik har også flere forskere oppfattet hendelsen, f. eks. Bergmann (1875:260), urparet blir oppfattet som rekved, rekved betegner jo nettopp det tilfeldige. Men bildet av den vandrende guddom er velkjent innenfor Odinmytologien. Guden flakker omkring i alle heimer. Men denne vandring er ikke planløs og tilfeldig, slik det kan synes fra menneskets synsvinkel. Guden selv handler bevisst og beregnende, noe som nettopp er årsak til det rykte om svikefullhet som Odin har pådradd seg. På denne mytologiske bakgrunn kan vi slutte at episoden i Vsp 17-18 ikke uttrykker en tilfeldighet. Fra dvergenes side oppleves kanskje den guddommelige intervensjon som en overraskelse, dvergene er vise, men de har ikke del i gudenes rådslagning. At antropogonien er en planmessig, villet handling fra gudenes side, fremgår også av den sammenheng vi har påvist mellom str. 17 og scenen for den guddommelige rådslagning i str. 10. Skapelsen av mennesket er et vesentlig ledd i den kosmiske utvikling. Vi må tro at Gf's beretning om de vandrende guder, vil uttrykke samme planmessighet; den vandrende Odin var velkjent for Snorre.

Så til selve sceneanvisningene i Vsp og Gf. Spørsmålet er om Snorre kan ha lest sin sceneanvisning ut av Vsp-teksten slik vi kjenner den. Der er en mulighet for at han kan ha gjort det. Men da må vi begynne med Ask og Embla. Det er lite sannsynlig at Snorre har kjent de etymologiske forklaringer på kvinnenavnet, men Ask har han kjent som navn på tresorten. Dette har mulig gitt ham forståelsen av de to som trestammer, og ettersom Snorre var islending, ble uttrykket *á landi* i Vsp 17 tolket på en spesiell måte: trær finnes bare på Island som drivtømmer på stranden. Men hermed underslår vi at Snorre var en bereist mann som hadde god kjennskap til andre klimatiske forhold enn de hjemlige. Vi kan på dette stadium ikke komme lengre enn til å fastslå at der er en nokså stor forskjell mellom de to tekstenes sceneanvisninger. Snorres versjon kan vi forstå som en tolkning av Vsp-teksten, men tolkninger av dette slag vil være et avvik fra Snorres vanlige arbeidsmåte ved bearbeiding av kildemateriale.

Det neste punkt i vår sammenligning mellom Vsp og Gf gjelder gjenstandene for gudenes oppmerksomhet: Ask og Embla. Vsp-teksten røper ikke med et ord hvordan de to urvesen er formet, det må vi slutte oss til utfra analyse av str. 10. Som nevnt ovenfor kom vi til det resultat at det i str. 17 dreier seg om kunstferdig utarbeidede trefigurer. Men Vsp-dikteren konsentrerer seg på dette punkt i antropogonien utelukkende om den negative beskrivelse av ur-menneskene. Så er ikke tilfelle i Gf. Snorre har en klar positiv karakteristikk av de gjenstandene gudene finner: *tré tvau*, "to trær". Denne sikkerhet når det gjelder gjenstandenes form er forbausende. En kan peke på navnet *Ask* som årsak til en slik tolkning. At Vsp-dikteren lar urmannen kalles med dette navn, fører ikke med nødvendighet til den konklusjon at han hadde form av et tre. Snorres skråsikkerhet på dette punkt åpner mulighet for at han har kjent andre versjoner av antropogonimyten enn den som foreligger i Vsp slik det er overlevert oss, og at han har supplert sin fremstilling med stoff herfra, eller

dette for oss ukjente materialet har påvirket Snorres forståelse av Vsp-teksten.

Neste spørsmål blir så hvordan Snorres uttrykk *tré tvau* skal forstås. Er meningen den at gudene finner to trestatuer eller to ubearbeidede trestammer?

Holtmark tar noe lettvint på dette problemet når hun fastslår: “Æsene fant to tremenn, dikteren må ha tenkt på figurer av tre” (1964:62). Det er ilanddrevne høyestetolper, formet og bearbeidet, hun lar Snorre ha i tankene når han tolker Vsp.

Men Gf-versjonens *tré tvau* kan etter vår mening like gjerne forstås som to trestammer, det bakenforliggende bildet kan være rekstømmer, urørt av kunstnerhender. Ja, denne tolkningen synes mer sannsynlig ettersom Snorre ikke kjenner en tidligere antropogonisk akt, gjennomført av dvergene. Som kjent lar han dvergene ha en ganske annen funksjon i Gf enn den som tillegges dem i Vsp 10. Ordlyden i Gf 9 tyder også på at gudens befatning med menneskene omfatter mer enn animering. Det heter at de *tóku upp tréin ok skqpuðu af menn*, “tok opp trærne og skapte menneskene av dem”. Hvis vi ser på Vsp-teksten, ser vi at dikteren ikke med ett ord røper hvordan gudene omgås ur-menneskene, om de tenkes å berøre de livløse statuer med en signende, livgivende gestus e.l. Her er ingen gud som blåser livets ånde inn i menneskets nese, vi kan intet slutte om en eventuell kultisk bakgrunn for beretningen i Vsp, selv om det er fristende å dra inn et større religionshistorisk materiale om animering av kultstatuer etc. Vsp beskriver gudenes virksomhet ytterst kort: med det ene ord *gaf*.

Borssønnene i Gf beskrives mer antropomorft. Beskrivelsen fremkaller et bilde av skikkelser som bøyer seg ned og løfter opp en gjenstand. Deretter skaper de mennesker. Det er logisk å tenke seg denne skaperakten som flerleddet: først former de et foreliggende materiale, dvs. gir trestammene menneskelignende form, deretter gis trestøttene liv, noe som elaboreres i det følgende. I Gf er det altså gudene selv som utfører den inferiøre akt i skapelsen i motsetning til forholdet i Vsp, hvor denne er tillagt lavere vesen, dvergene. Det er intet i Gf som tilsier at det gudene finner på stranden er to ferdig formede trefigurer. På dette punkt er divergensen mellom Vsp og Gf stor.

Det neste punkt som krever sammenligning mellom de to tekstene, gjelder gudegavene. Først krever Vsp-tekstens begreper nærmere analyse. Det menneskene utstyres med i str. 18 er *qnd, óð, lá ok lito goða*.

Qnd, f. = “ånde”, ordet dekker både pust og liv, utfra all erfaring er jo pusten betingelsen for menneskelig liv. Urparet som det foreligger i den foregående str. 17 puster altså ikke, det er ennå ikke levende. *Qnd* i betydningen “liv” er tradisjonell i norrøn litteratur, f. eks. *týna qndu, fara qndu*.

Óðr, m. må nærmest oversettes med “sinn”, “sjel”. Nordal og Holtmark er enige når de begge henviser til forholdet mellom *animus* og *mens* på latin: *mens qnd* (resp. *animus*) er den livsånde som er felles for livsvirksomheten hos mennesker og dyr, er *qðr* (resp. *mens*) den åndelige kvalitet som særkjenner mennesket som skapning, dets “guddomsgnist”. (Nordal). Et flertall forskere henviser til sammenhengen med *qðr* i betydning “skaldekunst”, “diktning”. (Jfr. Odins skaldemjød ble oppbevart i *Óðrerir*). Vsp 18 skulle så langt beskrive

en naturlig rekkefølge i animeringsprosessen: Odin gjør Ask og Embla levende ved å skjenke dem *qnd*, Høinir gjør dem til det spesielle livsvesen “mennesket” ved å skjenke dem *qðr*.

Den neste gudegave, *lá*, oversettes av flertallet med “blod”. *Lá* er det samme som *lq*, f., “væske”. Fritznér (1867, s.v.) anfører: “Søen, Vandet hvor det skyller op mot Strandbredden”. Bildet av væske i bevegelse er det også Holtsmark griper fatt i: “det er vel blodet i pulserende rytme som menes” (1964).

Den fjerde gave gudene skjenker er *lito goða*, “gudelighet”. *Litr*, m. betyr “farge”, pl.-formen betegner gjerne “utseende”. Vi merker oss at Vsp-skalden i siste halvdel av str. 18 utelater et av de begrepene som negativt beskrev det ufullstendige mennesket i strofens første halvdel: *læti*, n., “mål”, “stemme”. Teksten må imidlertid ikke presses slik at der legges noen vekt på at dette begrepet er utelatt i strofens annen del, slik at mennesket ikke har fått talens bruk av gudene og at dette skulle innebære noe spesielt. Dette er sikkert ikke ment å skulle være et poeng fra dikterens side, men er antagelig et resultat av metriske krav. Det skulle ikke være en urimelig tolkning av teksten å forstå det slik at Lodur ga menneskene både blod, talens evne og gudeliggende utseende. I det hele blir det ikke av stor betydning hvilke guder som skjenker de enkelte gaver. Etter vår analyse av gudetriaden synes denne nærmest å skulle oppfattes som en enhet heller enn som tre ulike gudeskikkelser.

Så gjenstår å se på hva Snorre har fått ut av disse begrepene. *Qnd* er blitt til *qnd ok lif*, *óðr* er blitt til *vit ok hræring*: den første ga åndedrag og liv, den andre vett og bevegelse. Gjengivelsen av de to første begreper røper nøyaktig filologisk tilnærming til kilden. Vi merker oss imidlertid at Snorre i begge tilfelle nytter parallellkonstruksjon ved overføringen fra Vsp-teksten. To ord brukes til å gjengi et begrep fra Vsp. Når vi kommer til Snorres gjengivelse av den tredje gudens gaver, blir det imidlertid mer problematisk. *Lá ok lito goða* gjengis i Gf med: *ásiónu, málit ok heyrn og sión*, “utseende, mæle, hørsel og syn”. Det er umiddelbart vanskelig å se disse begrepene som parafraserende tolkning av Vsp-teksten.

For det første må Snorre ha fraveket rekkefølgen i Vsp 18: *ásiónu* synes nærmere *lito goða* (nevnt sist i Vsp) enn *lá*. Det er faktisk en mulighet for at Snorre har oppfattet *lito goða* som foreslått i det foregående, hva ingen senere utgiver av Vsp synes å ha gjort. Dermed blir ikke oversettelsen i Gf helt vilkårlig på dette punkt, noe som gjerne antas.¹⁴ Men dermed må Vsp's *lá* dekke tre begreper: mål, hørsel og syn. At to begreper oversettes med til sammen fire i Gf, stemmer godt overens med det mønster Snorre innførte i det foregående: der ble hvert av Vsp's ord oversatt med en parallellkonstruksjon. Stilistisk følger han nå dette mønster, de to følgende ledd må utdypes med tilsammen fire ord. “Mål” har han faktisk belegg for i Vsp 18, nemlig i første

¹⁴ Så f. eks. Holtsmark (1964) som antar at Snorre ikke har visst hva han skulle gjøre med Lodurs gaver og derfor tar dem under ett. Videre antyder Holtsmark at Snorre på dette punkt kan være påvirket av kristne, teologiske arbeider, Gregors dialoger, HMS I, s. 237, nevnes spesielt. Falk (1891) peker på en mulig parallellitet til en meget benyttet skolebok i middelalderen: Martianus Capellas *De nuptiis Philologiae et Mercurii*. Ingen av disse henvisningene virker overbevisende.

halvstrofe: *læti* som dikteren er nødt å utelate i siste halvdel av strofen. Sannsynlig er det dette begrepet som har vært retningsgivende for Snorres tolkning av *lá*. “Blod” har gitt liten mening på dette punktet i hans realistiske beretning, det er også sannsynlig at begrepet har vært problematisk rent filologisk allerede på hans tid. Dermed fyller han ut rekken med andre sanser: hørsel og syn. Stilistisk har han da fått en god oppbygning, innholdsmessig er der riktignok avvik fra Vsp, men disse viser seg ved nærmere analyse å være ikke på langt nær så store som vi innledningsvis antok. Vår konklusjon så langt blir da at når det gjelder de respektive gudenes gaver, er Gf's versjon stort sett overensstemmende med Vsp. Men formalt sett er her avvik fra vår versjon av Vsp.

Snorre avslutter sin beretning med at menneskene gis klær og navn: *gáfu þeim klæði ok nöfn*. På dette punkt er divergensen mellom Gf og Vsp tydelig. Dette er ingen regulær gjengivelse av at de to ur-mennesker i Vsp før gudenes inngripen omtales som Ask og Embla. Vsp-dikteren sier ikke at det er gudene som gir menneskene navn, likevel kunne dette forsvares å være en tolkning av Vsp-teksten. Men *klær* gis det ikke belegg for i Vsp. Her supplerer Snorre med stoff fra andre kilder. (Holtmarks anmerkning til Gf synes svært fantasifull: “Når klærne blir uttrykkelig nevnt i Snorre tekst kan det være for å få frem motsetningen til Paradismytens bluferdige menneskepar . . .” (1964:63)). Her synes H. å motsi seg selv, hun har i det foregående understreket at der ingen som helst forbindelse er mellom Gf's skapelsesberetning og Bibelens. Hvorfor skulle Snorre plutselig skjele til Genesis på dette punkt? Da virker Holtmarks neste anmerkning mer sannsynlig: “men det kan også være at strofe 49 av Hv har brakt Snorre på tanken . . .”. Problemet er kjent i forskningen, man henviser gjerne til Hv 49 og antar en mulig forbindelse. Vi skal nå se på denne teksten.

b) Hv 49

*Váðir mínar
gaf ek velli at
tveim trémqnum;
rekkar þat þóttuz
er þeir rift hqfðo;
neiss er nøkkviðr halr.*

Klærne mine
ga jeg på vollen
til to tremenn;
storkarer tyktes de å være
når de fikk klær;
foraktet blir naken mann.

Emnet for Hv 49 er klærnes betydning for selvfølelsen. Odin illustrerer dette med et eksempel han selv har opplevd. Det må først avgjøres om dette refererer til mytisk stoff eller ikke. Flere forskere er tilbøyelig til å oppfatte scenen som rent humoristisk: Det dreier seg om to trefigurer av typen fugle-skremsler, stilt opp på setervollen for å holde rovdyr vekk fra buskapen; så stor er klærnes betydning for selvbevisstheten at til og med to slike skremselfigurer “følte seg som karar” når de ble utstaffert. Jeg-personen i episoden oppfattes da helst som dikteren selv eller som en litterær fiksjon. Denne forståelsen tar

tydelig sitt utgangspunkt i den noe påfallende stedsangivelse *velli at*, “på vollen”, som fører tanken hen på en grønn setervoll; når man så finner *tveir trémenn* på en slik voll, assosierer man lett til dyreskremser, og meningen som kommer ut av dette, passer ikke dårlig i den lett satiriske sammenheng. Utgangspunktet for tolkningen må imidlertid være fortellingens *ek* som ikke godt kan være noen annen enn Odin. Det er riktignok flere strofer hvor referansen ved *ek* kan være tvilsom (str. 39, 47, 66, 67, 70, 77) og for så vidt like gjerne kan være vismannen selv. Ved andre strofer er *ek* utvilsomt Odin (str. 13, 14, 78, 96 ff., 104 ff.). En legger merke til at de strofer hvor *ek* kan gis et allment innhold, der er også arten av det som fortelles, helt allmenn, mens overallt hvor det dreier seg om spesifikke episoder, er det Odin som er *ek*. I str. 49 har vi nettopp en slik spesifikk episode, en enkelt opplevelse til forskjell fra de alminnelige, og for så vidt er det avgjort rimeligst at *ek* er Odin. Allerede rent metodisk er det også en tvilsom prosedyre å anta at jeg-personen i samlingen har ulike referanser. Siden Müllenhoff antar man i blant at str. 1–78 er en tradisjonsenhet for seg, uten sammenheng med “die Odinsprüche”; men denne teorien argumenterer ut fra den forutsetning at jeg-personen i str. 1–78 umulig kan referere til Odin, og dermed blir det et sirkelbevis. Det synes imidlertid i seg selv lite rimelig å la *ek* i str. 39–77 gå på dikteren. Legger man sammen alle disse strofene, fremstår bildet av en vandringsmann med mange slags erfaringer fra den vide verden, svarende til Odins *fjqlð ek fór* (Vaf 44, 46, 48, 50, 52, 54). Og man må spørre hvilken interesse en visdomsdikter skulle ha i å eksponere sin person med ytringer som “ung var jeg engang, og ensom dro jeg, da gikk jeg vill på veien” (str. 47) eller “De ba meg hjem både her og der” (str. 67). Slik er ikke vanlig i aforistisk visdomsdiktning. Det må være en grunn for alle disse jeg-formene, og grunnen er tydelig den at dikteren vil gi sin visdom autoritet ved å utgi den for vismannen Odins erfaringer fra et mangslungent liv.

Som støtte for hypotesen om at str. 49 skiller seg ut og representerer noe særpreget innenfor konteksten (str. 1–77), er de Vries og Heuslers resultater av systematisering av Hv 1–77. Ingen av disse forskerne finner en naturlig plass for str. 49 innenfor sine respektive kategorier. I begge forskeres arbeider faller strofen rett og slett ut uten nærmere kommentar. Dette styrker vår antagelse om at strofen innenfor den snevre ramme av *ek*-strofer i avsnittet 1–77 står i en egen tradisjon, nemlig en mytisk.

Mytologemets kontekst er tydelig antropogonisk. Falk (1891) bemerker at Hv 49 muligens viser spor av en nordisk skapelsesmyte. Heusler (1969:310) avviser derimot sterkt enhver mytisk tolkning. Str. 1–77 er visdomsdiktning og innenfor denne ramme beveger Heusler seg. Han viser til det nærmest internasjonale ordtaket “Klær skaper folk” som godt kan være kommet Hv-skalden for øre. Denne har så omformet et gnomisk imperativ til episk stil og hermed oppnådd samme strofeoppbygning som i str. 47 og 66, dvs. fem vers bestående av jeg-beretning i preteritum, deretter et sluttvers i belærende presens. Etter vår mening har Heusler her bare pekt på en formell likhet mellom str. 47, 49 og 66. Så langt har han rett. Men han stiller ikke spørsmålet om denne parallellitet i

form kan skyldes en tematisk sammenheng mellom disse strofene. Heller ikke nevner Heusler den iøynefallende u l i k h e t mellom de tre strofene: Str. 47 og 66 omhandler begge en erfaring som jeg-personen har gjort på grunnlag av en ofte forekommende opplevelse. Det er nettopp ikke tilfelle med beretningen i str. 49. Her omtales en dramatisk hendelse som vi må tro ikke hører til den dagligdage sfære. En kan så spørre hvorfor ikke dikteren, dersom Heuslers teori har noe for seg, søkte likhet i form også for str. 67, som jo nettopp er en jeg-strofe med alment innhold. Vårt poeng er at det nettopp er det episke, det episodiske, det dramatiske som stiller str. 49 i en særstilling. Heusler bemerker at dikteren har føyd til “et malende trekk”: *velli at; velli* forklarer han som stavrimord til *váðir*; at det er tale om to trestokker, avfeies også med kravet til metrikk: *tveim* er rimord til *trémqnum*. Vi må ha lov til å tro dikteren har vært mer bevisst i valg av ord. Ifølge Heusler ligger der et synsinntrykk til grunn for bildet i str. 49: “Die geschnitzten Holzmänner der nordischen Landschaft”, det er vel fugleskremser som menes her.¹⁵ Heusler konkluderer med at det er overflødig å søke etter en spesiell mening og hendelse bak strofen. Etter vår mening må det være naturlig å assosiere til kultstatuen heller enn til fugleskremser. Norrøn tradisjon har kjent, mytisk og kultisk, gudestatuer av tre og sannsynlig også ideen om animering av kultstatuer, se f. eks. *Flat. I*, s. 213 (kap. 173).

Hvilken mening mytologemet har hatt i den kilden dikteren øser av, og hvilken bruk han gjør av fragmentet i sin visdomsdiktning, er i denne forbindelse mindre vesentlig. Hovedsaken er at han røper kjennskap til et bestemt antropogonisk mytologem som ellers er gått tapt. Det dikteren er ute etter, er klærnes innvirkning på livsmotet, og ut fra denne tendensen har han stilisert myten: synspunktet er det subjektive (*bóttuz*), nemlig hvordan de to *trémenn* følte seg i de nye klærne. Den opprinnelige, mytiske betydningen av klesgaven har vært mer radikal og objektiv: Gjennom dette fikk de selvbevissthet qua mennesker. Den bruk dikteren gjør av mytologemet, blir forståelig bare under den forutsetning at det i tradisjonen har gått frem at klærne har gjort *trémenn* til virkelige mennesker.

Det er unektelig et stort sprang mellom Odins klesgave i Hv og Odins, Hønirs og Lodurs animering i Vsp. Men her er det karakteristiske fellesmotiver:

- 1) I begge tilfelle er utgangspunktet to vesener som har menneskelignende form men mangler menneskelig status.
- 2) I begge tilfelle finnes de av guddommen på bakken.
- 3) I begge tilfelle gir guddommen dem noe av sitt eget og gir dem derved liv qua mennesker.
- 4) I begge tilfelle er det Odin som er guddommens hovedperson.

Vi skal se nærmere på disse overensstemmelsene.

- 1) Det er tydelig korrespondanse mellom Vsp's *manlíkon* og Hv's *trémenn*.

¹⁵ Jfr. Holm-Olsen (1975:315).

Med *trémenn* siktes til trestammer som er utskårne til menneskeliknelser, mens på den annen side *manlíkon* ble påvist å være tenkt som skikkelser formet i tre. Nå dreier det seg i Vsp om mann og kvinne, mens det i Hv bare er tale om *tveim trémønnum*. Men det ville være galt å oppfatte disse *trémenn* som to manns personer, særlig innenfor en opprinnelig mytisk kontekst. *Maðr* kan i seg selv like gjerne betegne “menneske”, og det forhold at det dreier seg om to, røper at det er et par.

Et større problem utgjør omtalen av de to påkledd *trémenn* som *rekkar*, “staskarer”: *rekkr*, m. “svenn”, har ofte betydningen “stridsmann, kriger”. Gering (1903) nevner bare betydningsnyanser som uttrykker mandighet (f. eks. Hdl 3; Vkv 30; Grp 6). Interessant er det imidlertid i vår forbindelse at Tor i Alv 5 omtaler dvergen som *rekkr*. Her er ordet brukt ironisk, men derved kan det sees som en stilistisk parallell til bruken i Hv 49. Dvergen er alt annet enn *rekkr*, stuttvokset og stygg som han står foran guden. Samme ironi er det Hv-skalden antyder ved *trémaðr* – *rekkr*. Påfallende er det at dvergene også i Vsp omtales som *rekkar*: i str. 12 H. R har her *dverga*. Det er vanskelig å se noen grunn til at skriveren av H skulle legge noen ironisk snert i sin bruk av ordet. Følgelig har vi et eksempel i Eddadiktningen på at ordet *rekkr* brukes om andre enn stridsmenn og krigere. At *rekkr* i to uavhengige tekster beskriver de halvt menneskelige, vanskapte dverger, kan forklare Hv’s bruk av ordet: De to bekledd *tremenn* er nettopp menneskelignende vanskapninger.

Fremdeles er det et problem at *rekkar* beskriver et par som vi har tolket som mann og kvinne. *Rekkr* ble brukt om dverger, men disse tenkes jo alle å være hankjønn. Til dette er å si at *rekkr* må sees som et parallellbegrep til *halr* i siste vers, og *halr*, m. kan like gjerne betegne “menneske” som kjønnsvesenet “mann”. Mask. formen *þeir* er fremtvunget av *rekkr*, m., selv om vi her har et avvik fra dualformen som blandet kjønn rettelig krever. Bemerkelsesverdig er også at subj. *þat* til pl. *rekkar* står i sing. Bugge bemerket at *þat* må forstås kollektivt: “det Kram”; hvis det ikke er feil for *þeir*. Sing. formen *þat* skal muligens understreke det negative aspektet. M. Olsen (1962:9) nevner at *þat* er brukt på samme måte i str. 136,5. Detter/Heinzel finner *þat*-formen legitim.

2) Hv lar guddommens møte med figurene finne sted *velli at*, “på vollen”, mens Vsp henlegger tilsvarende scene til *á landi*. Sceneangivelsen *velli at* svarer til Vsp’s sceneanvisning. Men den mytiske topografi synes å være noe annerledes. *Vqlr* har innenfor en skapelsesmessig sammenheng assosiasjoner til den mytiske vollen i urtiden, den grønne jord som stiger opp av urhavet (jfr. f. eks. Idavollen). Preposisjonsbruken *velli at* er omdiskutert. M. Olsen (1962:20) som ser de to strofene 49–50 som en enhet, parallellfører *velli at* med *þorpi á* i str. 50. Konstruksjonen *velli á*, “på vollen”, forekommer i str. 38, dette er en tydelig på-stedsbetegnelse. *Velli at* forekommer i str. 11 som står i sammenheng med den foregående str. 10, her er det tydelig bevegelse over scenen. M. Olsen ledes til følgende forståelse av konstruksjonen i str. 9: “Mine klær gav jeg til *trémenn*, idet min vei gikk over voll, hened fast mark hvor det var lett å ferdes”. Bevegelsen i bildet minner om Vsp 17 der de tre æser kommer fra et sted til et annet og på veien møter det som skal bli mennesket. Det er igjen bildet av den vandrende guddom som stiger fram.

3) Mens de skapende guder i Vsp's antropogoni utstyrer menneskeparet med de krefter de selv besitter, blir menneskeparet i Hv utstyrt med *váðir mínar* med Odins klær. På dette punkt er divergensen mellom de to mytene størst og så stor at det neppe kan dreie seg om varianter av samme myte, men om to beslektede myter. Det er et velkjent motiv i antropogoniske myter at mennesket utstyres med sitt mest iøynefallende karakteristikum: klærne; først ved dette utstyr er mennesket blitt et kulturvesen. Motivet er velkjent i fororientalske skapelsesmyter, f. eks. det babylonske Gilgamesheposet, den babylonske Adapamytten, den jødiske Genesismyte o.fl. En mytisk bakgrunn for dette motivet er langt mer sannsynlig enn forekomster i eventyr eller folkesagn som f. eks. M. Olsen antar (den forfrosne havmann, 1962:21). For å forstå betydningen av *váðir mínar* må man være klar over to forhold. For det første er "klær" ofte uttrykk for personens egenartede identitet. Klessymbolikken i religionene kaster lys over dette. Det å avføre seg klær og iføre seg klær er hyppige metaforer for metamorfose. Hva spesielt Odin angår, er det velkjent hvorledes hans klær er bærere av hans særegne guddomskraft, slik at den som omhylls av hans klær, blir delaktig i hans vesen. For det andre fremgår det av Hv-myten tydelig at klærne har animerende virkning. De forvandler *trémenn* til levende og tenkende mennesker. Dermed ser vi at Vsp's og Hv's myter om henholdsvis animeringen og bekleddingen uttrykker et og det samme.

4) Når det gjelder aktøren, så vi tidligere at Vsp's Høinir og Lodur er drabanter til Odin, slik at det egentlig dreier seg om Odin. Også på dette punkt står de to mytene hverandre svært nær. Selvfølgelig søker vi forgjeves i Hv etter opprinnelsen til de to tremenn, og for så vidt forutsetter også Hv en antropogese i to akter.

Konklusjonen på denne sammenlikningen med Hv er at Vsp's antropogoni er bygd på en eldre norrøn myte som uavhengig av Vsp-dikteren har funnet sin plass i norrøn visdomsdiktning. Myten har åpenbart foreligget i ulike versjoner hvor fellestrekket har vært menneskets tilblivelse i to faser, en material- og håndverksmessig og en åndelig og rituell, og at det er pantheons høyeste gud som fullfører skapelsen av mennesket etterat andre makter har gjort forarbeidet.

Analysen av Gf 9 og Hv 49 har styrket vår teori om at norrøn mytologi har rommet eldre og varierte tradisjoner om menneskets skapelse. Vi skal nå se på den tredje teksten fra Eddadiktningen som har en viss interesse i denne forbindelse.

c) *Rígsþula*. Rþ's fortelling om opprinnelsen til de tre stender er ingen antropogonisk myte men et sagn om opphavet til samfunnets klassesdeling. Her er gjort liten bruk av spesielle elementer fra skapelsesmytologi i dette sagnet, også motivmessig er det liten forbindelse mellom Rþ og Vsp på dette punkt. For så vidt er Rþ av underordnet interesse for oss. Likevel er det, som man forlengst har merket seg, enkelte påfallende berøringer mellom Vsp's antropogoni og Rþ, men uten at disse berøringer er blitt gjort til gjenstand for nærmere tradisjonshistorisk drøfting. De fleste berøringer foreligger med Rþ's prosainnledning, noe som ytterligere kompliserer tradisjonskritikken fordi vi ikke kan si

med sikkerhet hvor gammel denne innledningen er, og i hvilken grad den gjengir forestillinger som opprinnelig er knyttet til diktet. Det er imidlertid ingen grunn til å vurdere denne innledningen annerledes enn de tilsvarende prosainnledninger til gudekvadene i Codex Regius: Vi har å gjøre med en ytterst knapp eksposisjon (av eksempelvis samme type som ved Hárbarðsljóð) som er nødvendig for forståelsen av kvadet. Kvadet kan på sin side vanskelig ha blitt fremført og tradert uten en slik eksposisjon, og en kan derfor anta at håndskriftet gjengir gammel tradisjon fra skaldene.

Heimdall "var ute på ferd langs med en strand", *fór ferðar sinnar ok fram med sióvarströndu nokkurri*. Scenen minner om scenen for antropogonien i Vsp for så vidt som den finner sted *á landi* og for så vidt som den finner sted på en strand. Det kan ikke utelukkes at den ene kilden er direkte avhengig av den andre, men det er lite sannsynlig siden forskjellene er så betydelige med henblikk på situasjoner og personer. Neckel (1908:118) hevder med sikkerhet at forfatteren av Rþ har kjent Vsp, p.g.a. likheten mellom Vsp 17 og Rþ 1; både motivmessig og lydmessig ser Neckel bred overensstemmelse her. Jfr. Holtmark (1942:19) som nevner en påfallende overensstemmelse mellom disse strofene.

Det som knytter Vsp og Rþ sammen på dette punkt, er snarere et motivhistorisk og mytologisk fellesskap enn et rent tradisjonshistorisk og litterært. Snorres versjon av antropogonien (Gf 9) inntar en mellomstilling, der kommer Bors sønner "langsetter stranden", *með sævarströndu*. Trass i den verbal overensstemmelsen med Rþ kan dette trekket vanskelig være hentet derfra, og ettersom Snorre her bygger på Vsp, kunne man heller se hans opplysning *með sævarströndu* som en gjengivelse av Vsp's *á landi*. Men siden Snorres versjon av antropogonien tydelig forutsetter en tradisjon utover det Vsp byr ham, er det rimelig at den uttrykkelige stedfesting til *sævarströnd* er tradisjonell og ikke funnet på ad hoc. Vi kan dermed trekke den slutning at Vsp og Rþ er relativt uavhengige av hverandre med hensyn til motivet om den antropogoniske guddoms epifani "på stranden", og at dette er et tradisjonelt mytologem, noe som bekreftes av at det i Rþ ikke har noen funksjon, men står som en unødvendig sceneangivelse.

Det er imidlertid et par forhold i sagnet som har indirekte betydning for norrøne forestillinger om skapelse.

1) Det er Heimdall som gjøres til opphav for de tre stamfedre og da tydeligvis Heimdall i hans rang av høygud. Heimdall synes her å være kontaminert med Odin, han vandrer omkring på jorden slik Odin gjerne gjør, han opptrer i forkledning og under et spesielt navn for anledningen, trekk som stammer fra Odinmytologi og Odinsagn. En viss lummer atmosfære omkring ham der han ligger i annen manns ekteseng, minner også om den forførende Odin, endelig også det forhold at han blir stamfar. Selv om sagnet selvsagt står under innflytelse av ideen om menneskeheten som Heimdalls sønner (jfr. Vsp 1), har det likevel en viss interesse å merke seg tendensen til å knytte menneskehetens opprinnelse sammen med den høyeste gud.

2) Dikteren lar det være uklart på hvilken måte Rig er produktiv ved

stendenes opprinnelse. For så vidt som han ligger ved stammorens side natt etter natt, foresvever ideen om biologisk forplantning. Men det forhold at ektemannen samtidig er nærværende, har selvsagt også sin betydning. Her foresvever ideen om naturlig forplantning mellom mann og kvinne. Men denne spenningsfylte uklarhet vil dikteren ha uttrykt at det dreier seg om to forskjellige dimensjoner, en menneskelig og biologisk, en transcendent og åndelig. Det trengs to komplementære perspektiv på menneskehetens opprinnelse og sosiale lagdeling. Og selve denne dobbeltheten har et visst slektskap med Vsp's forestillinger om menneskets tilblivelse. Mennesket er et produkt av en lavere og en høyere kreativitet på samme tid. Men dette slektskap innebærer ikke noe fellesskap i tradisjonshistorisk forstand, bare et slektskap i almenn-mytologisk tenkemåte.

Tekstutgaver og litteratur

- Bergmann, F. W.: *Gedichte der Sæmundar-Edda*, Stras. 1875.
- Boer, R. C.: *Die Edda I-II*, Haarlem 1922.
- Bugge, S.: *Sæmundar Edda*, (Kra 1867) Oslo 1967.
- Detter, F./Heinzel, R.: *Sæmundar Edda I-II*, Lpz. 1903.
- Falk, H.: Martianus Capella og den nordiske Mytologi, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, II. Rekke 6. B. Køb. 1891.
- Fjeld Halvorsen, E., s.v. *Dverger*, Klm.
- Gering, H.: *Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda*, Halle 1947.
- Gering, H./Sijmons, B.: *Kommentar zu den Liedern der Edda*, Halle 1927.
- Fritzner, J.: *Ordbog over det gamle norske Sprog I-IV*, (Kra 1867) Oslo 1973.
- Helgason, J.: *Eddadikte I*, Oslo 1964.
- Hildebrand, H.: *Die Lieder der älteren Edda*, Pad. 1904.
- Hellquist, E.: Svenska ortnamn (Guden Höner), *Namn och bygd*, 1916.
- Heusler, A.: *Kleine Schriften II*, Berlin 1969.
- Hoffory, J.: *Eddustudien*, Berlin 1889.
- Holm-Olsen, L.: *Eddadikt*, Oslo 1975.
- Holtmark, A.: *Forelesninger over Voluspå*, Oslo 1942.
- Holtmark, A.: Myten om Idun og Tjatse i Tjodolfs Haustlång. *Arkiv för nordisk filologi* 64, Lund 1949–50.
- Holtmark, A.: *Studier i Snorres mytologi*, Oslo 1964.
- Höckert, R.: *Voluspå och vanakulten I-II*, Upps. 1930.
- Kummer, B.: *Die Lieder des Codex Regius I*, Bremen 1961.
- Lindblad, G.: *Studier i Codex Regius av Äldre Eddan*, Lund 1954.
- Müllenhoff, K.: *Deutsche Altertumskunde*, Berlin 1883.
- Mogh, E.: *Germanische Mytologie*, Stras. 1907.
- Neckel, G.: *Beiträge zur Eddaforschung*, Dortm. 1908.
- Neckel, G.: *Die Edda*, Heidelberg 1962.
- Nordal, S.: *Völuspá*, København 1927.
- Olrik, A.: *Nordisk Aandsliv i vikingetid*, Køb. 1907.
- Olsen, M.: *Edda- og skaldekvad VII*, Avhandl. utg. av Det norske Vitenskaps Akademi i Oslo, II. Hist.-fil. kl. Ny serie No. 5, Oslo 1964.
- Olsen, M.: *Edda- og skaldekvad V*, No. 3, Oslo 1962.

- Polomé, E. C.: Some Comments on Voluspá, Stanzas 17–18, *Old Norse Literature and Mythology*, Ed. E. C. Polomé, Lond. 1969.
- Simrock, K.: *Handbuch der deutschen Mytologie*, Bonn 1869.
- Steinsland, G.: Treet i Voluspá, *Arkiv för nordisk filologi* 94, Lund 1979.
- Ström, Å. V.: Indogermanisches in der Völuspá, *Numen* 14, Leiden 1967.
- Tan-Haverhost, L. F.: *Pjalar Jónssaga*, Haarlem 1939.
- Vries, J. de: Om Eddaens visdomsdiktning, *Arkiv för nordisk filologi* 50/51, Lund 1934.
- Vries, J. de: *Altgermanische Religionsgeschichte I*, Berlin 1964, *II*, Berlin 1970.
- Vries, J. de: *Altgermanische Religionsgeschichte I–II*, Berlin 1935, 1937.

STEPHEN A. MITCHELL

Fqr Scírnis as Mythological Model: *frið at kaup*¹

Introduction

*Fqr Scírnis*² is the only Eddic poem which deals exclusively with the Vanir, that group of gods among the Æsir generally associated with fertility functions. The poem tells of how Freyr sees the giantess Gerðr from Óðinn's high-seat, is smitten by her beauty, and sends his servant Scírnir to arrange a marriage with her, a mission Scírnir accomplishes only after Gerðr refuses his various offers of gifts and he resorts to threats. Not surprisingly, given the myth's subject matter and personæ, interpretations of it have, as a whole, tended to associate the underlying meaning of the myth with the fecundity of earth or of humans, as in Olson's myth of vegetation and sunlight, Phillipotts's ritual drama of the sacred marriage, Dronke's similiar treatment of it as a *hieros gamos*, an interpretation accepted by Motz and expanded by her in terms of the myth's presentation of a struggle for power, and Lönnroth's reading of the myth as a legitimation and reaffirmation of the patriarchal structure of Old Norse society, and thus a regulator of human reproduction.³

Lönnroth's perceptive analysis of *Fqr Scírnis* is informed in part by structuralist theory, an approach to *Fqr Scírnis* which takes Old Norse mythological studies into a relatively little used methodological field, for while structuralist scholarship has existed for decades, it has been applied only sparingly to the Old Norse mythological material.⁴ In his study, Lönnroth focuses on *Fqr Scírnis*

¹ An earlier version of this article was presented to the Annual Meeting of the Society for the Advancement of Scandinavian Studies, May, 1978, at the University of Massachusetts, Amherst, Massachusetts. I am indebted to Professors Kaaren Grimstad, Einar Haugen and Albert Lord, and to Professor Lars Lönnroth, with whom I first began to explore the possibilities of a structural analysis of *Fqr Scírnis* some years ago, for their valuable comments and suggestions.

² My discussion is strictly limited to *Fqr Scírnis* of the *Elder Edda*. Although it has generally been assumed that *Fqr Scírnis* is corroborated by the prose version given in *Snorra Edda*, I believe that while the frame stories are indeed very similar, the messages produced by the two versions may, in fact, be quite different.

³ Magnus Olsen, "Fra gammelnorsk myte og kultus", *Maal og Minne* 1 (1909), 17–36; Bertha Phillipotts, *The Elder Edda and Ancient Scandinavian Drama* (Cambridge, 1920), pp. 137–43 et passim; Ursula Dronke, "Art and Tradition in *Skírnismál*", in *English and Medieval Studies*, eds., N. Davis and C. L. Wrenn (London, 1962), pp. 250–68; Lotte Motz, "Gerðr: A New Interpretation of the Lay of *Skírnir*", *Maal og Minne* 3–4 (1981), 121–36; Lars Lönnroth, "Skírnismál och den fornisländska äktenskapsnormen", *Opuscula Septentrionalia. Festskrift til Ole Widding. 10.10.1977* (Copenhagen, 1977), pp. 154–78.

⁴ Noteworthy exceptions to this tendency are Einar Haugen, "The Mythical Structure of the Ancient Scandinavians: Some Thoughts on Reading *Dumézil*", *To Honor Roman Jakobson: Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday, 11 October 1966*, Janua linguarum. Series maior 32 (The Hague and Paris, 1967), II, pp. 855–68, reprinted in Michael Lane, ed., *Introduction to Structura-*

in terms of the cultural background of Old Norse marriage norms, and the conflict between socially regulated and socially unregulated marital pacts. Freyr's problems arise when he irrationally falls in love with someone he ought not to marry, since she is a giantess and he is a god. According to Lönnroth, this obstacle is overcome by Gerðr's apotheosis during Scírnir's curse: "... Gerd har sjálv upphört att vara medlem av jättarnas tarvliga och socialt lågstående släkte."⁵ Lönnroth summarizes the central issue of *Fqr Scírnis* in the following manner:

... *Skírnismál* tematiserar de sociala problem som uppstod på grund av den fornländska äktenskapsinstitutionens extremt släktcenterade karaktär. Problemen bör rimligen ha varit störst i de fall då en ung man förälskade sig i en kvinna som tillhörde en släkt som av hans egen släkt betraktades som socialt icke acceptabel. Det är denna situation som behandlas i *Skírnismál*, och det förefaller sannolikt att den situationen också "ligger bakom" andra mytiska berättelser om gudars äktenskap med jättedöttrar.⁶

This interpretation of the myth's central problem is very attractive indeed, but as it stands, it does leave some bothersome loose ends untied: if Freyr's *släkt* is, in fact, so opposed to the union of Freyr and Gerðr, how is it that Scírnir is evidently provided with Óðinn's magic ring, Draupnir, and the eleven golden apples, and for what reason would such a marital arrangement seem so objectionable, when the patriarch of Freyr's nuclear family, Niqrðr, has himself taken, or more correctly, been taken by, a giantess as a spouse? Furthermore, does then this same problem of patriarchy lie, as Lönnroth suggests, behind the myth which concludes with the marriage between Niqrðr and Scaði?

While Lönnroth's essentially sociological discussion of *Fqr Scírnis* does provide us with a more comprehensive understanding of the myth's meaning and function than do other studies of it, I believe that in order to get to the core of the myth's message, we must still, among other things, examine how this myth treats its major themes vis-à-vis the treatment of similar themes in related myths, a point suggested by Lönnroth himself.⁷ An analysis of the differences between how *Fqr Scírnis*, on the one hand, and other myths concerned with the same set of problems, on the other, treat these same issues will allow us to understand more fully what message *Fqr Scírnis* is "really" sending its audience. The following examination of *Fqr Scírnis*, based on a structural approach, examines the underlying message of the myth and shows how this interpretation in turn relates to certain other Old Norse mythological texts, especially the story of Niqrðr and Scaði and those myths which deal with Þórr's interaction with the giants, *Prymskviða* in particular.

lism (New York, 1970), pp. 170–83, to which all citations in this article refer, and E. Meletinskij, "Scandinavian Mythology as a System", *Journal of Symbolic Anthropology* 1 (1973), 43–57 and 2 (1973), 57–78.

⁵ Lönnroth, "*Skírnismál*", p. 177.

⁶ *Ibid.*, pp. 177–78.

⁷ *Ibid.*, p. 178.

The Structure of *Fqr Scírnis*

If Lévi-Strauss and other structural mythologists have taught us anything concerning myths and how they function, it is that mythological meaning is expressed through a medium of form, through a complex system of contrast, distinction and opposition of basic categories of thought implicit in a myth and its structure.⁸ In order to discover these categories of thought, their opposition and, consequently, the meaning of the myth, the text must be broken down into its gross constituent units⁹ and the correct disposition of these units established, essentially through trial-and-error. The arrangement of these units, specifically their bundling into pairs, will reveal the myth's message.

In the case of *Fqr Scírnis*, it has been my experience after repeated examinations of the myth that the following pattern emerges as one examines the myth's gross constituent units, here given partially in telescoped fashion for the sake of convenience:¹⁰

Gods	Giants	Creative	Anti-Creative
Freyr, in Ásgarðr, sits in Hliðsciálf, allowing him to see "um heima alla. Hann sá í Iqtunheima." (prose intro.)	Freyr sees a giantess in Iqtunheimar, and	"Par af fecc hann hugsóttir miclar." (prose intro.)	
Niqrðr and Scaði send Scírnir to Freyr; both worlds are represented in this scene, as Scaði is a giantess living among the gods. (prose intro., 1, 2)		Freyr explains his desire. (6)	
		Arrangements are made for Scírnir to undertake the mission, including the presentation of Freyr's horse and sword to Scírnir. (8, 9)	
Scírnir travels from Ásgarðr to Iqtunheimar. (10, prose)			
Confrontation between the representatives of the two groups			in which Scírnir is threatened. (11-13)

⁸ Of the voluminous works which have appeared on the structural study of myth, the one which most clearly sets out the methodology's basic tenets is still, to my mind, Claude Lévi-Strauss, "The Structural Study of Myth", *Journal of American Folklore* 68 (1955), 428-44. Lévi-Strauss' ideas on this approach to mythology, and its contributions to our understanding of man, are developed and elaborated in his *Anthropologie structurale* (Paris, 1958), *La Pensée sauvage* (Paris, 1962) and *Mythologique: le cru et le cuit* (Paris, 1964).

⁹ For a discussion of this term, see Lévi-Strauss, "The Structural Study of Myth", p. 431. As a working definition, it is sufficient to say that gross constituent units might in other contexts be referred to as motifs, mythologems or narrative units. They are essentially information-bearing units, generally of sentence length, which unfold the plot of the myth.

¹⁰ All references to *Fqr Scírnis* in this article are to Gustav Neckel, ed., *Edda. Die Lieder des Codex Regius*, rev. ed. Hans Kuhn (Heidelberg, 1962), pp. 69-77.

Gods	Giants	Creative	Anti-Creative
Gerðr attempts to establish Scírnir's identity as either an elf or one of the Æsir or Vanir. (17, 18)		Scírnir offers Gerðr eleven golden apples, "frið at kaupa", and is rejected. (19, 20)	
		Scírnir offers Gerðr Draupnir for her promise and the offer is again refused. (21, 22)	Scírnir threatens to kill Gerðr if she will not consent. (23)
			Gerðr scorns his threat and in turn threatens Scírnir. (24)
			Scírnir dismisses her counter-threat by saying that he will also kill her father. (25)
			Scírnir curses Gerðr, denying her sexual, and thus creative, activities. (26-36)
		Gerðr offers mead to Scírnir and the arrangements are made for the union of Freyr and Gerðr. (37-39)	
Scírnir travels from Iqunheimar to Ásgarðr. (prose)		Freyr learns of the impending union. (38, 39)	
<i>(Union of Freyr and Gerðr: Equilibrium established)</i>			

This chart organizes *Fqr Scírnis* in such a way as to make the conflicting concepts in it more apparent. The vertical columns contain those gross constituent units which share a common theme, labelled at the top of the column. The horizontal rows, read from left to right, narrate the plot of the myth. This thematic x-ray of the structure of *Fqr Scírnis* is not intended as an explanation of the meaning of the myth in and of itself, but rather as a means of focusing on the central problems with which the myth concerns itself. These primary issues are addressed in the following sections.

Gods : Giants

Much of the action of *Fqr Scírnis* deals with the distinction between the gods and giants or between the places the two groups inhabit,¹¹ what Lönnroth calls

¹¹ Concerning the tendency of Old Norse myths to focus action on this horizontal axis, and the meaning of it, see the interesting suggestions in Meletinskij, "Scandinavian Mythology as a System".

“Hjältens hemmiljö” and “Det andra landet.”¹² The polarization of the world, and the beings in it, into the familiar and the remote is a common one in many mythologies, not least Old Norse cosmography. In terms of both *Fqr Scírnis* and numerous other Old Norse myths, this dichotomy can be labelled Gods : Giants, although in abstract terms which would apply more uniformly throughout the mythology, and to a certain extent, Old Norse literature as a well, we could characterize the dichotomy as an opposition between “Group plus ego” and “Group minus ego”, or the group to which the individual belongs and the group to which the individual does not belong.

Naturally, how the individual divides up his world will vary under different circumstances, but every ego understands himself to be a member of ever-widening circles of relationships: nuclear family, extended family, residence and so on. That this concept of group affiliation was of philosophical importance in the Old Norse world accounts for the fact that virtually all the Old Norse myths deal with the tension between the gods, or their representatives, and other sorts of beings, typically giants. This same overwhelming concern for group affiliation quite likely explains the considerable attention paid to genealogies in the sagas.¹³ One pervasive form this distinction takes in the body of Old Norse literature and mythology is the journey to the other world,¹⁴ in which the hero leaves the world of the known, with its fixed allegiances, and enters a world of unknown allegiance networks.

This dichotomy, which dominates so much of Old Norse literature and mythology, is in no way restricted solely to the older Scandinavian material; it is a timeless and universal problem. This concept is of such importance according to Lévi-Strauss, because of the fact that “. . . les logiques pratico-théoriques qui régissent la vie et la pensée des sociétés appelées primitives sont mues par l'exigence d'écartés différentiels.”¹⁵ This problem of differentiation is examined on the mythological level through the identification of the tradition bearers with the gods, while the giants are understood to represent those groups hostile to them, or as Haugen phrases this proposition, “. . . the gods are the forces on our side, the giants are the forces that are against us.”¹⁶ Such a system of differentiation did not however stop at this broad conceptual level; how were the Swedes, for example, to view the Danes, or the people of Oppland those of Vestfold, or the inhabitants of Gyr those of Helgafell? Dissimilar circumstances present differing degrees of solidarity and disunity, with differing ideas of what

¹² Lönnroth, “*Skirnismál*”, pp. 161–62.

¹³ Victor Turner explores this idea in depth in “An Anthropological Approach to the Icelandic Saga”, in *The Translation of Culture: Essays to E. E. Evans-Pritchard*, ed. T. O. Beidelman (London, 1971), pp. 349–73. For earlier views of this same topic, see Vilhelm Grønbech, “Hvem er Frænde?” in his *Vor Folkeæt i Oldtiden*, 2nd ed. (1912; Copenhagen, 1955), I, pp. 296–324 and Bertha Phillpotts, *Kindred and Clan in the Middle Ages and After: A Study in the Sociology of the Teutonic Races*, Cambridge Archaeological and Ethnological Series (1913; repr., New York, 1974).

¹⁴ See, for example, the numerous entries from F1 to F199, “Otherworld Journeys”, in Inger M. Bøberg, *Motif Index of Early Icelandic Literature*, Bibliotheca Arnarnagmæna 27 (Copenhagen, 1966).

¹⁵ Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, p. 100.

¹⁶ Haugen, “Mythical Structure”, p. 178.

constitutes the group to which one belongs. The central issue remains the same however: the problem of differentiation, and, as we will explore below, how these groups, once defined, are to interact.

This view of the individual as a focal point about which a network of group affinities and responsibilities extends is borne out in the cultural documents of the times. The individual's place in society was in certain respects rigorously defined: about him, concentric circles of loyalty and obligation can be traced. These rings of affiliation begin with, and center on, family ties, but they also continue out to more abstract notions of general linguistic and cultural affinities. Such a system is certainly reflected in *Grágás*, the legal code of medieval Iceland. In the "arfabáttir", for example, the order of inheritance is enumerated, firmly establishing the hierarchy of relationships around the deceased. If none of the dead man's family is in Iceland, the law then elaborates which friends and associates in succession may inherit his goods. At the outside limit of this grid, the law states that if his heirs should later come to Iceland, they may inherit his goods, *if they are* "... af danskri tungo ..." ¹⁷ A similar conceptualization is also reflected in the "baugatal" of *Grágás*, which, as its name clearly implies, sets out the "rings" of affiliation about a dead man, in order to establish to which relative and in what sequence the responsibility to initiate a case to avenge murder falls. ¹⁸

Each of these legal texts demonstrates how the individual was conceived of as the focal point in a network of affiliations. Much of what we know of Old Norse literature and mythology revolves around the interaction of such groups: at the mythological level, the gods and giants variously war on, and steal valuables and women from, each other; at the literary level, the sagas are filled with the strategems of one group to avenge itself against another and the arrangement of allegiances through marriage, or the fostering of children.

Thus, while the conflict in *Fqr Scírnis* centers on the lives of the gods in opposition to those of the giants, the problem was a real one on the human level for its audience. The myth attempts to provide a model for the interaction of groups through the marriage of Freyr and Gerðr, a union which will mediate the conflict between the giants and the gods: *Fqr Scírnis* thus deals with problems of differentiation and social communication.

This conflict had been resolved, and a state of relative equilibrium brought about, in the previous generation through the marriage of Niqrðr and Scaði. The same dichotomy must be mediated for the current generation by the union of Freyr and Gerðr, a union which will reduce the mounting tension between the groups through the most basic of all forms of social communication, in effect, blurring the distinction between the groups. The options available for interacting and achieving equilibrium, either at the mythological or mundane level, are addressed in the following section.

¹⁷ *Grágás. Konungsbók*, ed. Vilhjálmur Finsen (1852; repr., Odense, 1974), p. 239.

¹⁸ For an interesting graphic conceptualization of this ring-like network of relationships, see the diagram of "baugatal" provided in Guðbrandur Vigfússon and F. York Powell, eds. and trans., *Origines Islandicæ. A Collection of the more important Sagas and other native Writings relative to the Settlement and early History of Iceland* (Oxford, 1905), p. 333.

Creative : Anti-Creative

If the material which treats the distinction between the gods and the giants is removed from *Fqr Scírnis*, the remaining gross constituent units of the myth focus on the issue of *how* these groups should interact. The dichotomy which is apparent in this remaining set of material involves the polar opposites I have called Creative : Anti-Creative, that is, those things which are of a productive or fecund nature, and those things which, in opposition, inhibit fertility or destroy its produce.¹⁹

The antinomy of this dichotomy is especially clear in the dialogue between Scírnir and Gerðr, in which he begins by offering Gerðr gifts symbolic of creation and fertility: “epli ellifo/ . . . algullin” (19¹⁻²) and the remarkably fecund Draupnir, “. . . átta ero iafnhöfgir,/er af driúpa/ina níundo hveria nótt” (21⁴⁻⁶). Following his unsuccessful attempts to woo her with these gifts, Scírnir resorts to devices from the other side of the dichotomy, threats of physical violence directed at both Gerðr and her father: “höfuð höggva/ec mun þér hálsi af” (23⁴⁻⁵), “fyr þessom eggjom/hnígr sá inn aldni iqtunn,/verðr þinn feigr faðir” (25⁴⁻⁶). When these threats also fail to elicit the appropriate response from Gerðr, Scírnir then delivers a curse which culminates by denying normal sexual, and thus creative, activities to her:

Með þursi þríhöfðoðom þú scalt æ nara,
eða verlaus vera;
þitt geð grípi,
þic morn morni!
ver þú sem þistill, sá er var þrunginn
í qnn ofanverða.

(31)

Heyri iqtnar, heyri hrímþursar,
synir Suttunga, síalfir áslíðar,
hvé ec fyrbýð, hvé ec fyrirbanna
manna glaum mani,
manna nyt mani.

(34)

It is this curse which finally secures Gerðr's promise to meet Freyr in the grove called Barri.²⁰

¹⁹ A similar dichotomy is established by Georges Dumézil between the second and third functions of Indo-European mythology and society, which he characterizes respectively as *la force* and *la fécondité*. See his “La Rígsþula et la structure sociale indo-européene”, *Revue de l'histoire des religions* 154 (1958), 1–9.

²⁰ The precise nature of the thistle simile of stanza 31 has been the subject of intense scholarly attention: Olsen, “Fra gammelnorsk myte og kultus”, first suggested that this part of the curse be interpreted in light of an Estonian tradition, in which devils are controlled through sympathetic magic by placing a thistle under a stone. Jöran Sahlgren, “Sagan om Frö och Gård”, *Namn och Bygd* 16 (1928), 1–19, suggests that the curse refers to a thistle cast aside at harvest time, while Dronke, “Art and Tradition in *Skírnismál*”, feels that it refers to a thistle crushed in threshing. The

Thus, it is between the polar opposites Creative : Anti-Creative that all the persuasive elements of the myth, as well as all the proposed modes of interaction between the two groups, fall. Scírnir's objective is to arrange the union of his master and Gerðr; in order to bring about this event, he first offers Gerðr creative elements (the apples, Draupnir) and then resorts to destructive or anti-creative threats (physical death to Gerðr and her father, sexual death to Gerðr).

To some extent, this focus on productive and destructive themes is foreshadowed in *Fqr Scírnis* by the similarly symbolic "gifts" which Scírnir demands as his fee for undertaking the journey: Freyr's sword and horse. One aspect of the gifts' significance must surely be, as Olsen feels,²¹ that the two items represent the warrior, or, in the terms I have suggested here, the discreative function. Such an interpretation would certainly be in keeping with a strictly utilitarian view of the two objects, yet they likely had culturally symbolic significance which is relevant in this context.

The sword, of course, with its phallic shape and conjunction of blade and guard is a symbol of fertility and productiveness. Lest such an interpretation be thought too pure a product of our post-Freudian period, it should be noted that this phallic aspect of the sword was apparent to, and used metaphorically by, people of this earlier period as well, the most familiar examples of which are undoubtedly Grettir's verses to the maid who taunts him about the size of what he alternately refers to as his "... sverð í hári ..." and "... sverðlítinn ..."²² The horse, too, has associations with fecundity in addition to its more military nature. In the Old Norse world, this fertility aspect is indicated by the widespread association of the Vanir and a horse-cult, and epitomized by the *Vqlsaþátr* of *Flateyjarbók*, in which a family prays to a preserved horse penis, evidently the household god.²³

Thus, even as Scírnir's mission gets under way, the audience is given a foretaste of one of the poem's major themes, the exchange of both symbolically creative and anti-creative items. This same pattern is, in turn, repeated in Scírnir's bargaining with Gerðr, in which the text again centers on the exchange of symbolically productive and destructive items.

most complete analysis of the stanza is the one offered by Joseph Harris, "Cursing with the Thistle", *Neuphilologische Mitteilungen* 76 (1975), 26-33, in which he examines the nature of the curse and how it touches every aspect of Gerðr's life: social, mental, private, and physical. I am very much in agreement with Harris' interpretation of the curse, although given the nature of the other interactions between Scírnir and Gerðr, I believe that the private and physical aspects of the simile are perhaps the most significant. For an interesting discussion of the relationship between the entire curse Scírnir delivers and the rest of the poem, see Konstantin Reichardt, "Die Liebesbeschwörung in *Fqr Scírnis*", *Journal of English and Germanic Philology* 38 (1939), 481-95, in which Reichardt argues, among other points, that this curse may represent part of a magical poem actually used in love rituals.

²¹ Olsen, "Fra gammelnorsk myte og kultus", p. 20.

²² *Grettis saga Asmundarsonar*, ed. Guðni Jónsson, Íslenzk Fornrit 7 (Reykjavík, 1936), pp. 240-41.

²³ For an overview of the status of the horse in Scandinavian fertility myths and rituals, especially as it relates to Freyr, see E. O. G. Turville-Petre, "Fertility of Beast and Soil in Old Norse Literature", in *Old Norse Literature and Mythology: A Symposium*, ed. Edgar C. Polomé (Austin, 1969), pp. 244-64.

The prominent role played in *Fqr Scírnis* by gifts offered and gifts refused warrants considerable attention, for equilibrium is ultimately brought about in the myth through exchange. It has long been recognized that the significance of a gift rests not so much in the economic value of the gift, but rather in the symbolic nature of the exchange.²⁴ Mauss points out that among the early Germanic peoples, as in other pre-literate societies, a gift was not simply an economic boon to the recipient, nor was it a matter restricted solely to status and prestige. Rather, the exchange represented a total system of communication which cut into all aspects of life. Mauss elaborates this idea in a discussion of the etymology of *gift* in the Germanic languages as a term for both the object of exchange and marriage with the following words:

Dans le monde germanique a fleuri à un haut degré le système social que j'ai proposé d'appeler "système des prestations totales". Dans ce système non seulement juridique et politique, mais encore économique et religieux, les clans et les familles et les individus se lient au moyen de prestations et de contre-prestations perpétuelles et de toutes sortes, d'ordinaire engagées sous forme de dons et de services, religieux ou autres, gratuits.²⁵

It is certainly true that in Old Norse literature and mythology, there is a steady exchange of gifts among the various personæ and it is clear from such exchanges that the participants are entering into a comprehensive system of obligation which accompanied, if indeed they were not in fact symbolized by, the giving and accepting of a gift. *Hávamál* demonstrates that the symbolic nature of such interaction was understood by the Old Norse mind: strophes 41–46 deal with how men should treat one another, in part through the symbolic use of gifts. It is clear in the following, for example, that "gift" is to be understood not only as a physical object, but also as a symbol for a more abstract concept of interaction when the poem (42^{1–3}) states: "Vin sínom / scal maðr vinr vera / oc gialda giöf við giöf."²⁶

In his study of wealth and gift-bestowal among the ancient Scandinavians, Gurevich also recognizes this important social dimension of the gift as communication:

It represented one of the means of social contact, together with marriages, mutual favors, sacrificial offerings and acts of worship – in all these rituals there was at the

²⁴ An important early work which considers this aspect of the gift among the Germanic peoples is Jacob Grimm, "Über schenken und geben", in his *Kleinere Schriften* (Berlin, 1865), II, pp. 173–210. The seminal work in this field is Marcel Mauss, "Essai sur le Don, Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques", *l'Année Sociologique*, n.s. 1 (1923–24), 30–186. A stimulating treatment of the concept of exchange among the early Scandinavians is given by A. Ya. Gurevich in "Wealth and Gift-Bestowal among the Ancient Scandinavians", *Scandinavica* 7 (1968), 126–38. The role of gift-giving in Old Norse literature has most recently been explored by Edward G. Fichtner, "Gift Exchange and Initiation in the *Auðunar þátr vestfirzka*", *Scandinavian Studies* 51 (1979), 249–72.

²⁵ Marcel Mauss, "Gift, gift", in *Mélanges offerts à M. Charles Andler par ses amis et ses élèves*, Publications de la faculté des lettres de l'université de Strasbourg 21 (Paris, 1924), p. 244.

²⁶ Neckel and Kuhn, eds., *Edda*, p. 23.

same time an exchange of relationships between tribes, families and individuals, or between those of human persons and gods. An exchange of presents served as a means of maintaining regular contact between the component groups of a community.²⁷

It is in precisely this way that the giving and receiving of gifts in the Old Norse world functioned at a deeper level than mere economics, for as Leach points out, such exchanges must be “. . . interpreted as symbolic expressions of something more abstract, the network of relationships which link together members of society.”²⁸

With this notion in mind, that exchange is a form of social communication, it is useful to examine what is ultimately exchanged *Fqr Scírnis*. In Old Norse mythology, a primary source of equilibrium is found in the exchange of individuals between feuding groups. Thus, Loki, a giant, lives with the gods; Scaði takes Niqǫrðr for her husband in compensation for her father's death; the war between the Æsir and the Vanir – especially important since, as the first war in the world, it is a model for future resolution of conflict – is settled in part by the exchange of hostages. In this context, it should come as no surprise that the union of Freyr and Gerðr is another in the series of attempts to resolve the tension between their two lineages through the exchange of individuals.

The concepts of gift-giving and exchanging individuals, especially through marriage, as forms of social communication are closely related. This conceptual bond is attested in Germanic societies, for example, by the etymological testimony of English *gift* and Swedish *att gifta sig*.²⁹ The underlying notion which links exchange and marriage together develops from the fact that the woman was in fact given away, a gift from one group to another. The Old Swedish marriage ceremony, for example, recognizes this fact in the formulaic “iak giffuer tik mina dotter” of the bride's father.³⁰ The terms for marriage in Old Norse reveal this same guiding concept: men *kvángask*, “take a woman”, whereas a woman is *gipt*, “given away.”

This idea is thus well-illustrated by the languages of the older Scandinavian world, but even for those cultures which have no linguistic evidence of this relationship between exchange and marriage, it has been argued that the exchange of women is the quintessential form of social communication between the components of a society. Such an exchange of women mediates the dichotomy represented by different groups; it is, as Lévi-Strauss points out, “. . . les femmes du groupe qui circulent entre les clans, lignées ou familles . . .”, just as

²⁷ Gurevich, “Wealth and Gift-Bestowal”, p. 128.

²⁸ Edmund Leach, *Claude Lévi-Strauss, Modern Masters* (New York, 1970), p. 111.

²⁹ Cf. Mauss, “Gift, gift”, pp. 243–47.

³⁰ This example is from *Konung Magnus Erikssons Stadslag*, ed. C. J. Schlyter, *Corpus Iuris Sueo-Gotorum Antiqui* 11 (Lund, 1865), p. 56. For a complete discussion of this part of the marriage ceremony, as well as other aspects concerning the concept of marriage in the Old Swedish period, see Lizzie Carlsson, “*Jag giver dig min dotter*”: *Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia*, Rättshistoriskt Bibliotek 8 (Stockholm, 1965), I.

“... dans le langage lui-même, ... les mots du groupe circulant entre des individus ...”³¹

Thus, giving women in marriage provided the Old Norse world with a means of mediating between the conflicting groups of which it consisted; marriage functioned as a basic social contract, not primarily for the two people involved, but for whole segments of the population which they represented. This contractual aspect is most conspicuous when marriages are arranged to seal a covenant, but all marriages performed this function in Old Norse society. In *Fqr Scírnis*, the marriage between Freyr and Gerðr provides the necessary mediation between the gods and the giants, a contract which was re-newed daily in the interaction of the two individuals.

Conclusion

How then is *Fqr Scírnis* to be understood? As the preceding discussion points out, the myth deals with an important human dilemma, the fact that society is composed of a variety of groups and such networks of relationships are often at odds. The myth provides its audience with a logical model capable of overcoming this problem: the reciprocal exchange of individuals through marriage. There are numerous examples of giantesses giving birth to offspring by gods, but we are sometimes wont to forget that, despite the frequent frustration of the giants to acquire Freyia and Iðunn, Snorri tells us of the goddess Gefiun, who “... tók .iiii. øxn norðan ór Iqtnheimum, en þat vóru synir iqtuns ok hennar ...”³² While such matches are hardly standard, they are at least possible, and it is the myth’s capacity to demonstrate how the exchange of women can neutralize conflict which allows it to serve as a model for human society.

That *Fqr Scírnis* serves as a charter for human behavior for the resolution of conflict is underscored in Scírnir’s gambit: “epli ellifo/hér hefi ec, algullin./þau mun ec þér, Gerðr, gefa./frið at kaupa./at þú þér Frey qveðir/óleidastan lifa” (19). From their ensuing discussion, it would seem that the phrase *frið at kaupa* refers specifically to Gerðr’s disposition towards Freyr, but on the supraindividual level, it also refers to the peace which will be established, however fleetingly, between Freyr’s and Gerðr’s lineages, the gods and the giants, through their union.

Such a reading is certainly in keeping with the sense the compound *friðkaup* has in Old Norse, as when, for example, Snorri says to Guðrún in *Laxdæla saga*, “Peir Lambi ok Þorsteinn skulu vera í ferð með sonum þínum, ok er þeim Lamba þat makligt friðkaup.”³³ Likewise, the phrase *at kaupa sik í frið* could be used in this same sense, ‘to buy oneself peace, to arrange a settlement’, as when Friðr says in *Kjalnesinga saga*, “má hann þá kaupa sik í frið við konung með taflinu ...”³⁴

³¹ Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, p. 69.

³² Snorri Sturluson. *Edda. I. Gylfaginning*, ed. Anne Holtzmark and Jón Helgason, Nordisk Filologi, Serie A: Tekster (Copenhagen, 1950), p. 1.

³³ *Laxdæla saga*, ed. Einar Ól. Sveinsson, Íslenzk Fornrit 5 (Reykjavík, 1934), p. 178.

³⁴ *Kjalnesinga saga*, ed. Jóhannes Halldórsson, Íslenzk Fornrit 14 (Reykjavík, 1959), p. 33.

The concept of *friðr* was after all the stable state desired by most elements of society. Folke Ström points out the advantages of such a condition, when he maintains that “Med ‘fred’ avses först och främst det ideala tillstånd inom samhället, då lag råder okränkt och människorna kan njuta det skydd och den säkerhet, det lugn och den trygghet den lagliga ordningen skänker.”³⁵ The alternative to this state, he continues, is “. . . ‘ofred’ (*úfriðr*), det tillstånd då kamp, strid och krig råder och samhället hotas av ödeläggelse, vare sig den härrör av inre split eller fienders härjningar.”³⁶ It is well to remember too that the concepts of peace and prosperity have a special connection with Freyr, as Snorri points out, saying that “. . . á hann er gott at heita til árs ok friðar.”³⁷

Thus, when Scírnir uses the phrase *frið at kaup*, the immediate context of the wooing, on the one hand, and the use of the term to indicate the purchase of peace between feuding parties and Freyr’s special relation to peace, on the other, would allow the audience to understand Scírnir’s words at both levels: at the level of the surface text, it would refer to Gerðr’s individual feelings towards Freyr, while at the level of the myth’s underlying message, it would refer to the establishment of peace between the two groups they represent.

The dilemma this *friðkaup* seeks to resolve is ultimately overcome through creative action, but it is necessary for Scírnir to have recourse to both kinds of interaction before the final solution is reached, a situation not uncommon in Old Norse myths, as is demonstrated below.

In this sense, *Fqr Scírnir* is much more than a simply superficial parallel to the corresponding situation in the preceding generation, in which Scaði and Niqrðr are mated. Not only do both texts tell how the male deity of a given generation of the Vanir is wedded to a giantess, but they are similar in other respects as well: the movement between Ásgarðr and Iqunheimar, the opposition of the two groups and the appearance of both creative and anti-creative elements – in the case of Niqrðr and Scaði, the apples, the abduction of Iðunn, Piazzi’s death, Scaði’s attempt at revenge through combat and the “castration” of Loki, all of which culminate in the union of Niqrðr and Scaði. In both myths, equilibrium is brought about between the opposing groups through the union of a giantess with one of the Vanir.

It is hardly surprising that these myths which deal with the Vanir should be resolved in the end by activities within the creative dimension of the Creative: Anti-Creative dichotomy; this fact appears to be in perfect accord with the position these gods hold in relation to fertility functions. There are, of course, times when the interactions between the Vanir and the giants are destructive, as in Freyr’s fight with Beli. At the same time, the converse is true of Þórr, the defender of the gods through martial activity: myths about him tend to be resolved through discreative means, although he, too, is capable of both forms of interaction, as when he fathers a child with the giantess Lárnaxa.

As an illustration of the similarities and dissimilarities between the myths

³⁵ Folke Ström, *Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid*, 2nd ed. (1961; Lund, 1967), p. 73.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Holtmark and Helgason, eds. *Snorri Sturluson. Edda*, p. 29.

which focus on one or the other of the two sides of the Creative : Anti-Creative dichotomy, it is instructive to examine *Prymskviða* from a structural point of view and compare its pattern with the one given above for *Fqr Scírnis*. This myth tells of how the giant Þrymr steals Þórr's hammer, Miðlnir, and attempts to blackmail the gods into letting him have Freyia. Unable to solicit her cooperation, the gods send Þórr to Þrymheimr disguised as a bride. After the wedding feast is celebrated, Miðlnir is brought out in order to consecrate the bride; with the hammer once again in his possession, Þórr slays the giants. As a working hypothesis, I have assumed here that the dichotomies found in *Fqr Scírnis* are also appropriate to *Prymskviða* and provide the following scheme of its structure and themes, again in an abbreviated format:⁸³

Gods	Giants	Creative	Anti-Creative
Loki borrows Freyia's feather coat and flies to Iqunheimar in search of the missing hammer. (3–5)			The gods are threatened when Þórr discovers that Miðlnir is missing. (1, 2)
Confrontation between representatives of the two worlds, in which the elves, the gods and the giants are named and		in which Þrymr demands Freyia for his wife. (6–8)	
Loki returns to Ásgarðr from Iqunheimar. (9)		The gods prepare to deliver Freyia to Þrymr, Þórr is dressed as a bride and sent in her place. (14–20)	but she refuses. (10–13)
Loki and Þórr travel to Iqunheimar. (21)		The wedding feast is celebrated, in which the "bride's" appetite astounds the giants. (22–29) The bride is to be consecrated with Miðlnir. (30)	
<i>(Destruction of Giants: Equilibrium achieved)</i>			The giants are all killed by Þórr. (31, 32)

⁸³ All references to *Prymskviða* are to Neckel and Kuhn, eds., *Edda*, pp. 111–15.

A comparison of the structure of *Fqr Scírnis* with that of *Prymskviða* reveals that the two myths are essentially constructed from a single common pattern realized in mirror versions; that is, an almost consistent series of inverted parallels in the Creative : Anti-Creative columns exists in the two myths, as the following comparison of major elements common to the two demonstrates:

	<i>Fqr Scírnis</i>	<i>Prymskviða</i>
<i>motivation:</i>	The myth is set in motion by Freyr seeing Gerðr and desiring her. (<i>Creative</i>)	The myth begins with the gods endangered by the theft of Miðllnir. (<i>Anti-Creative</i>)
<i>journey and confrontation:</i>	Scírnir travels to Iqunheimar and is threatened by the herder on the mound. (<i>Anti-Creative</i>)	Loki goes to Iqunheimar and Prymr, on a mound, demands that Freyia become his wife. (<i>Creative</i>)
<i>interaction:</i>	Scírnir's creative offers are refused by Gerðr and he then begins a series of threats directed at Gerðr and her father. (<i>Anti-Creative</i>)	After Freyia refuses to cooperate, Þórr is sent to Prymheimr dressed as a bride and a series of wedding events follow his arrival there. (<i>Creative</i>)
<i>resolution:</i>	Arrangements are made for the marriage of Freyr and Gerðr. (<i>Creative</i>)	Miðllnir is returned to Þórr and he then kills all of the giants. (<i>Anti-Creative</i>)

Fqr Scírnis both begins and ends within the creative sphere, while the intervening interaction between the groups is predominantly anti-creative. In *Prymskviða*, just the opposite is true: the myth begins and ends with anti-creative activities, while the interaction between the gods and giants in the central portion of the text, the mock wedding with the fake bride, focuses on creative activities.

Thus, the full spectrum of possible interactions between the gods and the giants is explored in these two myths. In the myth associated with fertility functions, the conflict between the groups is mediated, not surprisingly, through creative means. In the myth which deals with the warrior god, resolution is found through discreative means. What is somewhat surprising is that so much of the texts should be dominated by activities which belong to the opposite form of interaction from the one with which the myth will ultimately be resolved. The answer to this apparent logical incongruity may lie in the need to utilize both forms of interaction and avoid overemphasizing one form to the exclusion of the other, or it may provide needed symmetry to the structure of the works, so that each of the myths traces a bell-shaped curve through the dichotomy Creative : Anti-Creative.

Such symmetry is especially clear in *Prymskviða*, for example, in the set of

inversions it contains. Þórr, the warrior of the gods, is transformed into the mock bride, only to appear at the poem's conclusion in his persona as the slayer of giants. Likewise, his hammer, Miðlnir, appears in its war-like capacity in the opening stanza, returns later in a creative function to consecrate the bride and is then used by Þórr to kill the giants. Thus, each of these elements of the poem individually, as well as collectively, parallels the structure of the entire poem. The function of such a structure is to emphasize the concepts of creative and anti-creative interaction between groups. Reading the myths in this way is certainly in keeping with, and instructive of, a literature and mythology largely dominated by feuding and the resolution of feuding through the exchange or destruction of individuals.

In contrast to Lönnroth's view that Gerðr, as a member of an older and more noble race of giants, is convinced by Scírnir that she does not belong in the world in which we encounter her, my own view is that her function in *Fqr Scírnis* is entirely constructed on the fact that she is a giantess – or, more importantly, not a goddess. That she is a cut above the average giantess, as Lönnroth so clearly demonstrates, I am more than willing to concede. Only through her identification as a giantess, however, can the dichotomy presented by the myth be overcome, and thereby provide a pattern for human conduct.

It may be that on the surface level *Fqr Scírnis* “. . . handlar om kärlek och frieri”, as Lönnroth states,³⁹ but it has been my purpose here to demonstrate through a structural analysis that at a deeper level, the myth provides a matrix for resolving the inherent conflict between groups through a system of exchange and inter-marriage and an alternating pattern of creative and anti-creative behavior. As a charter for human behavior, the myth establishes a model at the mythological level which is to be copied at the profane level and thus, Old Norse society remained functional by imitating the pattern of exchange and interaction presented in *Fqr Scírnis*.

³⁹ Lönnroth, “*Skirnismál*”, p. 162.

DIANA C. EDWARDS

Clause arrangement in skaldic poetry

I. Clause arrangement in the *dróttkvætt* poetry of the ninth to fourteenth centuries

1. Introductory

Skaldic poetry in the *dróttkvætt* metre, one of the most esoteric art forms that Western man has produced, presents a number of difficulties to those who approach the corpus with literary, linguistic or historical questions in mind. The initial difficulty is that of texts. The diplomatic “A” text of Finnur Jónsson’s *Den norsk-islandske Skjaldedigting* still serves as the fundamental resource,¹ but, except for the few who have leisure to establish and interpret the appropriate texts afresh, its use needs to be supplemented to some extent by use of the two great critical editions of the corpus, the “B” text of Finnur Jónsson’s *Skjald* (complemented by *Lexicon Poeticum*)² and E. A. Kock’s reworking of this as *Den norsk-isländska skaldediktningen*³ (complemented by his *Notationes Norrænæ*).⁴ For many verses recourse to other authorities is possible, notably to the *Íslenzk Fornrit* editions in the case of verses cited in the *Íslendingasögur* and in *Heimskringla*, or to older textual discussions by such scholars as Björn M. Ólsen, Konráð Gíslason and Sveinbjörn Egilsson. In general, however, the critical editions of Finnur Jónsson and Kock remain the only fully comprehensive sources of scholarly opinion on the correct texts of skaldic verses.

As is well known, the wide divergence between these two editions and the feud between their two authors sprang partly from their differing methodologies – Finnur being always ready to emend troublesome MS readings, Kock being always ready to invoke linguistic evidence from other early Germanic languages and from his native Swedish. The divergence also sprang from the opposed interpretative premisses of the two. Finnur Jónsson maintained that

¹ Copenhagen 1912–15, reprinted 1967–73; henceforth *Skjald*. Confidence can in general be placed in the accuracy of Finnur’s reading. Studying the MS sources for the work of one skald (Arnórr jarlaskáld), I found that most of the errors in *Skjald A* involved omission of minor variants or misrecording of orthography (e.g. confusion of *o/u*, *ð/d*, *ð/a/av*, or of upper and lower case letters). Almost none of the errors could affect the interpretation of the text.

² *Lexicon Poeticum Linguae Septentrionalis*, by Sveinbjörn Egilsson, 2nd edition, revised by Finnur Jónsson, Copenhagen 1931, reprinted 1966; henceforth *LP*. All references to skaldic verses throughout the present article follow the format of *LP*, which in turn refers to the ordering of the corpus in *Skjald*.

³ Lund 1946–49 (published from the author’s MS by Elisabeth Kock and Ivar Lindquist); henceforth *Skaldedikt*.

⁴ In *Lunds Universitets Årsskrift XIX–XXXVII* (1923–41); henceforth *Notationes*.

the skalds adhered to a rigidly formalised kenning system at the price of anarchic syntax and hence at the risk of incomprehensibility to listeners, except for those who were skalds themselves.⁵ Kock, on the other hand, allowed for a greater and freer multiplicity of kennings and kenning-like constructions, but not for extremes of syntactic distortion, and he insisted that the verses must have been readily comprehensible to their audiences.⁶

A third major protagonist in the debate over comprehensibility was Konstantin Reichardt, who wrote his *Studien zu den Skalden des 9. und 10. Jahrhunderts* when only a small part of Kock's *Notationes*, and none of his edition, had been published.⁷ His study was concerned with *Satzbau*, the positioning of clauses and clause-parts within the helming or four-line half-strophe,⁸ and yielded, amongst other things, statistics about the relative frequency of the various patterns of *Satzbau*. Reichardt sought to examine individual skalds and individual verses within his chosen two centuries without preconceptions, except for the hypothesis that in order for skaldic poetry to be a workable medium for its makers, hearers and transmitters, some system must have regulated the arrangement of clauses. Whilst by no means in total agreement with Kock, he independently reached many of the same general conclusions and specific interpretations.

The general issues which arise from the contributions of Finnur Jónsson, Kock and Reichardt, among them the limits to which "everyday" language can be stretched in poetry, the verbal intelligence of pre-literate audiences, the nature of the skalds' performance and the social purpose and aesthetics of the poetry, are intriguing. More mundane, but perhaps of more immediate concern to the present-day reader of skaldic verse, is the question, which of the interpretative standpoints is the more valid? My own opinion in brief is that in their general principles, mentioned above, both Finnur Jónsson and Kock were too intransigent, that in individual interpretations the right is now on one side, now on the other, with perhaps a greater credibility on Kock's side, and finally that both took too little account of the stylistic character of the work of individual skalds. As for Reichardt, his approach and his results are on the whole reasonable, although in many instances he too readily accepts the authority of Finnur Jónsson, whilst in others he invokes elusive stylistic arguments.⁹

⁵ For example, in "Skjaldekvadernes forståelse", *ANF XL* (1924) 320–31, Finnur more than once allows for only rough understanding of the gist of a verse by its hearers: see pp. 322 (on Vell 10) and 323 (on Hfr 3, 21).

⁶ See e.g., *Notationes* § 131 or "Skaldendichtung und Undeutlichkeit?", *Festschrift für Eugen Mogk*, Halle 1924, 78–80. The opposed approaches of Finnur Jónsson and Kock are conveniently summarised and discussed by H. Lie, "'Natur' og 'Unatur' i Skaldekunsten", *Avhandlingar utgitt av det norske Videnskaps-Akademi i Oslo*, II Historisk-filosofisk Klasse, 1957 no. 1, pp. 11–19, and by Klaus von See, *Skaldendichtung*, München 1980, pp. 26–32.

⁷ *Palaestra* 159, Leipzig 1928; henceforth *Studien*.

⁸ It is convenient to anglicise the ON *helmingr*, lit. "half-strophe".

⁹ E.g. *Studien* pp. 11 and 13; and on pp. 5 and 17 Reichardt states the principle that subjective, aesthetically-based judgements are in some instances unavoidable.

2. Aim of the present study

The primary purpose here is to examine the *dróttkvætt* poetry of the ninth to the fourteenth centuries in respect of what I shall term “clause arrangement” (Reichardt’s *Satzbau*), that is, the external arrangement of clauses in the helming as distinct from the internal ordering of words in the clause. It has not been possible to list individual verses as Reichardt did in his findings for the first two centuries, but one extra distinction has been made: between helmings belonging to single, occasional verses (*lausavísur*) and those belonging to longer poems (*drápur*, *flokkar* etc.).

The survey is based on the existing critical editions, by Finnur Jónsson and Kock, and hence the perennial problem is encountered of the relative validity of their interpretative standpoints. Opinions such as that sketched in the final paragraph in section 1 are, at least in part, irreducibly subjective, and the present survey yields a more modest but more objective body of information about the extent to which the two editors (and Reichardt in his statistics) differ over clause arrangement.

Thus, to summarise, the questions investigated are the following:

- (a) In what proportions are the various clause arrangements used by the skalds of the six centuries (judging from the editions of Finnur Jónsson and Kock)?
- (b) Is any variation in taste perceptible throughout the six centuries?
- (c) Is there any difference between *lausavísur* and *drápur*?
- (d) Exactly how wide is the disagreement between the analyses of clause arrangement implicit in the editions of Finnur and Kock?
- (e) What is Reichardt’s position in relation to the two editors, as revealed by his study of the ninth-tenth century corpus?

The verbal synopses in section 6 supply answers to these questions on the basis of the tables in section 5.

3. Method of Analysis

The tables in section 5 below cover the *dróttkvætt* corpus of the ninth to fourteenth centuries and record in Reichardt’s format the clause arrangements manifested in the B text of *Skjald* and in Kock’s *Skaldedikt*, together with Reichardt’s own analyses of the verses from the ninth and tenth centuries. The clause arrangements in *Skjald B*, if not absolutely clear from the (occasionally defective) punctuation, can be clarified from the prose re-ordering of the verses which accompanies the Danish translation at the foot of each page. Kock’s edition includes neither prose ordering nor translation, but in the few cases where his interpretation of the clause arrangement is not clear from his punctuation, his remarks in *Notationes* usually resolve the ambiguity. For a small residue of verses where Kock’s punctuation is ambiguous and where no com-

ment in *Notationes* signals disagreement from Finnur, it is necessary to assume agreement.

In order that realistic comparisons can be made in answer to question (e) above, it has been necessary to adhere to the system of analysis initiated by Reichardt, which is therefore briefly outlined here.

Skaldic helmings of the ninth to fourteenth centuries are filled by clauses varying in number from one to ten and joined together in diverse configurations, and these can be represented diagrammatically. I illustrate here, as throughout, from the poetry of Arnórr jarlaskáld (Arn 3, 1a):

Nú hykk rjóðanda reiðu	-----
rógqrs, því't veit'k gqrva,	-----
– þegi seimbrotar – segja	××××××××-----
seggjum hneitis eggja.	-----

Now I mean to tell men, for
 fully I know it, of the career of the
 strife-quick – gold-breakers be silent – [generous men, heroes]
 reddener of the sword's edges. [warrior]

(The translation, here as elsewhere, does not exactly reproduce the clause arrangement of the original.)¹⁰

The clause arrangement can be represented more simply by means of letters, assigned to the clauses in order of appearance. The above helming would be represented *a(bc)a*, in which *a*, *b* and *c* denote the clauses marked -----, and ×××××× respectively, and the brackets indicate that the second and third clauses are enclosed or “framed” by the first. A square bracket is used to mark off a complete clause which begins or ends a helming of mixed pattern (explained below), e.g. *a]b(c)b* or *a(b)a[c* or *abab[c*. Although the diagrams capture the details of clause arrangement more accurately, the more practicable format *ab*, *abc* etc. is adopted here.

A clause can be set within a skaldic helming in one of two ways. It can either appear as a complete, uninterrupted unit (producing the “One-clause” or “Sequence” patterns described below), or it can be divided into two or more parts and interrupted by another clause or part of a clause (producing the “Frame”, “Interlace” or mixed patterns below).

Throughout the following discussion I use the word “pattern” to denote the major categories of clause arrangement, and “scheme” to denote individual sub-types.

¹⁰ The textual interpretations which underlie the texts, analyses and translations offered here are to be found in my “The Poetry of Arnórr jarlaskáld: an Edition and Study”, unpublished D. Phil. thesis, Oxford 1979. I here preserve Finnur’s numbering of the verses – for conversion to my numbering in “The Poetry of Arnórr jarlaskáld” see p. 371 of that work.

A. *One-clause pattern*¹¹

Here a single clause occupies all four lines of the helming. At one level this is the simplest of the patterns, since the hearer is not required to identify the elements of more than one clause, and yet the one clause is long and potentially complex (often rich in kennings), and if the ordering of individual words or phrases differs dramatically from that of the prose language, the syntactic links between them may not be immediately obvious. Arn 6, 13b illustrates this well:

sá's aldrigi aldins	that stainer of the claws of the
ótams lituðr hramma	troll-wife's old, untamed steed [warrior] ¹²
viggs í vápna glyggvi	who never in the wind-storm of weapons [battle]
varðrúnar sik sparði.	spared himself.

B. *Sequence pattern*¹³ (*ab, abc* etc.)

This resembles the One-clause pattern in that a clause, once begun, is completed without interruption, but here there are two or more clauses in the helming. Unless the internal ordering of the individual clauses is particularly contorted, this pattern usually produces helmings which are readily comprehensible.

At its simplest, the pattern takes the form of a helming which follows the scheme *ab*, and in which each clause occupies two metrical lines. This sub-type I designate "Couplet" pattern.¹⁴ An example is Arn 3, 2a:

Ping bauð út enn ungi	The young reddener of edges [warrior]
eggrjóðandi þjóðum;	summoned men to the muster;
fim bar hirð til hqmlu	lively, the eagle-feeder's troop [warrior's]
hervæðr ara bræðis.	went in war-garb to the oar-loops.

C. *Frame pattern*¹⁵ (*aba* etc.)

The opening clause of the helming is divided into two parts, and between these a second, complete clause is inserted, e.g. Arn 5, 2:

Orms felli drakk allan	Through all the serpent's slayer he, [winter]
alkostigr fen brosta	surpassing, drank the swamp of malt, [ale]
- rausn drýgði þá ræsir -	- the ruler sustained his bounty then -
Rqgnvalds niðr i gqgnum.	the scion of Rqgnvaldr.

In rarer variations on the pattern the framing clause is split into three parts instead of the usual two, with two intercalated clauses instead of the usual one,

¹¹ Reichardt uses the less descriptive label "Typ a".

¹² The troll-wife's steed is the wolf, the stainer of its claws (in blood), a warrior.

¹³ Reichardt's term is *Anreihung*.

¹⁴ Cf. the term *ffjórðungalok*, lit. "couplet-close", which occurs in MSS T and U of *Snorra Edda*. The pattern is illustrated by v. 11 of Snorri's *Háttatal* (*Edda Snorra Sturlusonar*, ed. Finnur Jónsson, Copenhagen 1931, p. 221). Reichardt, whilst recognising this sub-type (*Studien* p. 121), does not give it a name.

¹⁵ Reichardt's *Einschiebung*.

giving the scheme $a(b)a(c)a$, or else there is double framing, producing the scheme $a(b(c)b)a$.

D. *Interlace pattern*¹⁶ (*abab* etc.)

This pattern is virtually confined in Norse to skaldic verse,¹⁷ unlike the Frame pattern which is found, though rarely, in the poetry of the *Edda*. The most complex of the basic patterns, it can be seen as a logical extension of the Frame principle, for now not one but two or more clauses are divided, and are set in alternation throughout the helming. An example is Arn 3, 19:

Ungr skjöldungr stígr aldri	Never will a young king so bounteous
jafnmíldr á við skildan	board a shield-hung bark
– þess vas grams – und gömlum	beneath the ancient – ample was
– gnóg rausn – Ymis hausi.	that lord's glory – skull of Ymir. [sky]

BC, BD, CD, BCD. *Mixed patterns*

Any combination of the Sequence, Frame and Interlace patterns is theoretically possible, and in fact all combinations – of two or all three of these – are used by the skalds. An example from the work of Arnórr is Arn 6, 17a, which shows the fusion of all three patterns into $aba(cd)b$:

Myrkt's, hverr meira orkar,	It is dark to me, for the skald
mér, alls greppr né sérat,	cannot see it, who will achieve more,
– harðr's í heimi orðinn	– the world has lost the stern
hrafngrennir – þrek jöfnum.	raven-feeder – equal feats of strength.

Although mixed clause patterns may appear complicated when set down in notation, they do not necessarily present difficulties of interpretation to the audience. In particular, the Sequence-and-Frame pattern is less likely to cause difficulty than the simple or mixed patterns which involve Interlace. By far the commonest Sequence-and-Frame scheme is $a(bc)a$, which differs from the pure Frame only in having two consecutive intercalated clauses instead of one. An example is Arn 3, 1a, quoted on p. 126 above. The mixed patterns containing Interlace, on the other hand, are more complicated and are relatively rare.

E. *Full-strophe pattern*

The two helmings of a strophe are syntactically linked, with elements of one clause occurring in both.

F. *Linked-strophes pattern*

This category does not enter Reichardt's system, since it does not occur until the fourteenth century, and then only appears once in the *dróttkvætt* poetry. The pattern is similar to E, except that the syntactic linkage spans more than a single strophe (it spans three helmings in the single *dróttkvætt* example).

¹⁶ Reichardt's *Verschlingung*.

¹⁷ A simple example of Interlace is found in v. 41 of the Eddaic *Rígsþula*.

Summary

Four basic patterns of clause arrangement within the helming can be distinguished, as well as combinations of patterns B to D. E and F may theoretically follow any scheme belonging to the four basic patterns, with the difference that a clause crosses the metrical boundary between helmings or even strophes.

Certain problems in putting the above system into practice arise from Reichardt's incomplete specification of his working conventions. In particular, his definition of a clause (*Satz*) is somewhat elusive, for he neither explains, nor is consistent in, his treatment of certain compound and complex sentences. I have not considered it justifiable to tamper with Reichardt's analyses or statistics, but in analysing the clause arrangements in Finnur Jónsson's and Kock's editions for all six centuries have adopted the practice of counting as a clause any syntactic structure, however short, which contains a finite verb, stated or understood.¹⁸ In total, Reichardt's departures from this mean that for some twenty helmings of the ninth and tenth centuries the disagreement between Reichardt and the two editors will be illusory or exaggerated. This I have allowed in the belief that a slight distortion here is preferable to sacrificing consistency in my treatment of Finnur Jónsson's and Kock's texts throughout the six centuries covered.

The categories involved are as follows.

(a) *Verb of knowing, thinking, wishing etc. + noun clause.* E.g. in Hfr Lv 5a *Veitk*, *at* + clause "I know that . . ." is treated by Reichardt as two clauses but in Þjks Lv 5b *hverr veit nema* + clause "who knows but that . . ." is treated as one.

(b) *Main clause + adjectival or adverbial relative clause beginning sás/þars etc.* E.g. in Hfr 3, 28a *Hefk . . . goðföður orðinn, þanns* + clause "I have lost my godfather, who . . ." is counted by Reichardt as two clauses but in Hfr 3, 26a parallel construction is counted as one.

(c) *Introductory main clause + complement clause.* E.g. *Varða, sem* + clause "It was not as though . . ." (Tindr 1, 1a) and *Nús þats* + clause "Now it happens that . . ." (Eyv Lv 2b) are treated as single clauses by Reichardt although strictly two.

(d) *Coordinated clauses joined by ok.* E.g. in Steinunn 1a there are four main verbs, three of them joined by *ok*, but Reichardt records the scheme *ab*.

(e) *Finite verb serves two clauses.* E.g. *Gaukr mun Gauts . . . gladdr, en vargar saddir* "Óðinn's cuckoo [the raven] will be joyous, and wolves sated" (G Súrs 2)

¹⁸ This is necessary in the interests of objectivity and consistency, in spite of the fact that a few constructions which are semantically alike will be differentiated on the basis of their form. For instance, in Háv holti 4b, *Sák hiit, at hrykki . . .* lit. "I saw this: that it failed" (of a sword) counts as two separate clauses, but . . . *sák falla* "I saw him fall" (of a warrior) in the same verse counts as one.

is counted as one clause, but *at . . . goðvarg . . . reki hann, en vér annan* “that he should dispatch the gods’ foe, and I the other one” (P veili b) is counted as two, and this is Reichardt’s more usual practice. When analysing the clause arrangements in the editions of Finnur Jónsson and Kock I have counted such constructions as two clauses provided that the verb is predicated to two different subjects.

(f) *One auxiliary verb serves two infinitives or past participles (joined by ok, eða, en or né)*. E.g. (from the eleventh century), *þars fæddir órum . . . ok bornir* “where we were born and raised” (Liðsm 2a). Such constructions are counted as two clauses. No illusory disagreements between Reichardt’s figures and those from Finnur’s and Kock’s texts result.

(g) In two cases Reichardt allows for fewer clauses than are grammatically present for no discernible reason. Holmg B 3b and Anon (X) II B 9a are both classified as *a(b)a* in spite of the fact that they clearly contain three clauses each.

4. Format of tables

The results of the analysis of clause arrangements in the *dróttkvætt* corpus are set out in the tables in section 5 and in the verbal summaries in section 6 which, however, far from exhaust the information yielded by the tables. The following notes concern the conventions adopted in producing and presenting the tables.

(a) *The corpus*

Reichardt included in his counts various helmings composed in *háttlausá*, *munnvqrþ* and other sub-varieties of *dróttkvætt*. Since these are few in number and since early *dróttkvætt* is still somewhat variable in its versification, I have let these inclusions stand. In analysing the later poetry, however, I have excluded verses in metres such as *skoðhent* or *háttlausá* which have less than the usual *dróttkvætt* quantity of patterned assonance, since these metres appear to be used consciously as a different stylistic medium to strict *dróttkvætt*. The same applies to the rare end-rhyming *runhent* metre. One verse assigned to the tenth century corpus and included in Reichardt’s statistics is in the octosyllabic *hrynhent* metre (Hafg 2). Again, I have let this stand, but for later centuries have excluded all *hrynhent* work, taking the view that this poetry, which can be metrically and stylistically quite alien to the spirit of the *dróttkvætt*, merits separate treatment.¹⁹ Also excluded from the corpus are the two metrical demonstration pieces – the *Háttalykill* of Rognvaldr kali (twelfth century) and the *Háttatal* of Snorri Sturluson (thirteenth century), since these poems are metrically so heterogeneous and since in several verses clause arrangement is the feature being demonstrated.

Complete helmings which are refrains (*stef*) are counted only at their first

¹⁹ I hope to publish a brief study of clause arrangement in *hrynhent* poetry in the near future.

appearance. Where a *stef* is split and distributed through more than one helming, each helming is counted individually and each part of the *stef* is treated as a clause even if syntactically incomplete.

Certain verses are either defective or so resistant to interpretation that they are omitted from the figures. From the ninth-tenth century corpus Reichardt omitted 35 helmings, which left him with 963, some of which contain individual words or phrases which are enigmatic but which in Reichardt's view do not obscure the basic clause arrangement. I retain Reichardt's corpus of 963 helmings, and from the remainder of the *dróttkvætt* corpus I have similarly omitted those verses which Finnur Jónsson marks in *Skjald B* (by question marks, by quotation marks around obscure phrases or by direct comment) as problematic if the problems are likely to obscure the overall clause arrangement. That this does produce reasonable comparability with the figures for the ninth-tenth centuries is suggested by the fact that using these same criteria for the ninth-tenth century texts in *Skjald B*, 35 helmings would have been discounted as non-interpretable – the same number as so classified by Reichardt, and with considerable overlap (some 22 helmings) between the particular 35 concerned.

(b) Centuries

(Henceforth all references to centuries take the form of Roman numerals.) Tables 1 to 5 below contain the results obtained from the *dróttkvætt* poetry of individual centuries. The figures for IX and X are presented as a single unit since the IX corpus is so small as to yield statistics of small significance.

(c) *Drápur* and *lausavísur*

In tables 1 to 6 the percentage frequencies of clause arrangements are first given as totals, then broken down into *drápur* and *lausavísur*. The heading *drápur* refers to long poems in general, not merely to the lofty panegyrics to which the term strictly refers. In designating verses as *lausavísur* or as belonging to longer poems I follow Finnur Jónsson in *Skjald*. Those, relatively few, verses which Finnur Jónsson declines to classify in this way are entered in the tables as *lausavísur*.

(d) Abbreviations of editions

The figures which reflect the analyses of Finnur, Reichardt and Kock are headed FJ, R and K respectively.

(e) Patterns and schemes

All the interpretable helmings of the period are classified according to their pattern of clause arrangement and, within the pattern, according to their particular scheme. Those schemes are specified which, according to the editions of Finnur Jónsson and/or Kock, occur four or more times in the *dróttkvætt* corpus for the century concerned. The remaining, minority, schemes are grouped as "others" within the lists for the patterns to which they belong. The slightly shifting list of schemes thus helps to reflect shifts in relative frequency through-

out the centuries. Tables 6 and 7 are distillations of the information contained in the first five, with slight reduction of the number of schemes specified. In tables 8 and 9 only patterns are used.

The distinction between the Sequence schemes *ab* Couplet (Cpt) and *ab* cannot be made for IX–X since Reichardt, although he states that 101 of his 154 *ab* helmings divide syntactically into couplets,²⁰ does not specify which helmings are involved. It is therefore not possible to determine how many *lausavísur* helmings and how many *drápur* helmings belong to the Cpt category.

In the tables, square and round brackets have been omitted from the lists of schemes for economy of space.

(f) Percentages

Tables 1 to 7 show the relative frequency of each scheme of clause arrangement. In order that direct comparison may be made between the results for different centuries, between different kinds of verse (*drápur* or *lausavísur*) or between different editions, the figures represent not numbers of helmings but percentages. These are obtained by dividing the number of helmings which follow the scheme in question by the total number of helmings in their class and century (e.g. the *lausavísur* of IX–X, which number 600 in all). Thus,

$$\frac{\text{Number of helmings}}{\text{Total helmings in class}} \times 100 = \% \text{ (percentage frequency).}$$

For example, the Frame scheme *a(b(c)b)a* occurs, according to Finnur Jónsson's *Skjald*, nine times in *lausavísur* of IX–X, hence:

$$\frac{9}{600} \times 100 = 1.5 \%$$

The actual number of helmings involved is recoverable from the percentage frequency by reversing the mathematical process.

Tables 6 to 9 are based on the same conventions, except that Table 6, showing the frequencies of schemes in the period taken as a whole, gives numbers of helmings (abbreviated to *hlm*) as well as the percentile equivalent.

Table 7, like 6, contains a synopsis of results, but now divided into centuries and in the form of mean totals derived from the separate totals for the editions of Finnur Jónsson and Kock. That these mean totals are a useful basis for general conclusions (as presented in section 6) is suggested by the fact that the pattern of disagreement between Finnur Jónsson and Kock is highly consistent, and the fact that Reichardt's findings consistently stand between those of the two editors (see further section 6, parts (d) and (e)).

In Table 8, a comparison between the editions of Finnur Jónsson and Kock, the differences between the editions are measured by subtracting the percentage frequency of each scheme in Finnur's *Skjald* from that in Kock's *Skaldedikt*. Hence "+ 0.1" means that in Kock's edition the scheme occurs in 0.1 % more

²⁰ *Studien* p. 121.

of the total helmings for the century concerned than in Finnur's edition. An entry of "−0.1" means the reverse: fewer occurrences in Kock's edition. An entry of "0.0" indicates identical results from the two editions; "−" indicates that the given pattern does not occur in either edition. The "total of differences" is simply the sum of the figures so produced, irrespective of whether it is in *Skjald* or *Skaldedikt* that the schemes are more frequent.

Table 9, a comparison of Reichardt's analyses with those of Finnur Jónsson and Kock, is produced in the same way as Table 8, except that it represents only IX–X rather than all six centuries.

All percentages are calculated to the first decimal place, so that a few apparent inaccuracies in totals result. Where the second decimal place was 5 the figure has been rounded up, e.g. 7.25 to 7.3.

5. Tables

Table 1: Frequency of clause arrangements in ninth-tenth century *dróttkvætt*, expressed as percentages of number of helmings (total 963, 600 from *drápur*, 363 from *lausavísur*). See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	Scheme	Total			Drápur			Lausavísur		
		FJ	R	K	FJ	R	K	FJ	R	K
A. One-clause	a	16.0	16.0	16.1	25.3	25.6	25.3	10.3	10.2	10.5
B. Sequence	ab	14.2	16.3	18.4	16.5	18.2	20.9	12.8	15.2	16.8
	abc	6.0	6.4	7.4	1.4	1.7	2.2	8.8	9.3	10.5
	abcd	2.1	2.0	2.4	0.3	0.3	0.6	3.2	3.0	3.5
Total B		22.3	24.7	28.1	18.2	20.1	23.7	24.8	27.5	30.8
C. Frame	aba	20.3	22.6	25.0	18.2	20.9	24.0	21.7	23.7	25.7
	abaca	1.6	1.7	1.9	1.4	1.9	1.9	1.7	1.5	1.8
	abcba	0.9	0.7	0.7	0.0	0.0	0.3	1.5	1.2	1.0
Total C		22.8	25.0	27.6	19.6	22.9	26.2	24.8	26.3	28.5
BC. Sequence- and-Frame	abac	2.1	2.4	2.2	1.4	1.1	1.4	2.5	3.2	2.7
	abca	5.5	5.8	7.0	2.2	2.8	3.6	7.5	7.7	9.0
	abcb	2.8	3.0	3.7	2.2	2.8	4.1	3.2	3.2	3.5
	Others	1.5	1.5	1.8	0.3	0.8	1.1	2.2	1.8	2.2
Total BC		11.8	12.7	14.6	6.1	7.4	10.2	15.3	15.8	17.3
D. Interlace	abab	6.6	6.0	5.2	8.3	6.9	6.3	5.5	5.5	4.5
	ababa	6.0	4.5	2.1	7.7	5.8	3.0	5.0	3.7	1.5
	ababab	2.1	1.9	0.6	1.9	1.9	1.4	2.2	1.8	0.2
	abababa	1.1	0.6	0.0	1.9	1.4	0.0	0.7	0.2	0.0
	abababab	0.7	0.5	0.2	0.8	0.8	0.0	0.7	0.3	0.3
	abacbc	0.7	0.7	0.5	0.8	0.6	0.3	0.7	0.8	0.7
	Others	1.7	0.5	0.3	2.2	1.1	0.6	1.3	0.2	0.2
	Total D		18.9	14.7	8.9	23.7	18.5	11.6	16.0	12.5

Table 1 (cont.)

Pattern	Scheme	Total			Drápur			Lausavísur		
		FJ	R	K	FJ	R	K	FJ	R	K
BD. Sequence- and-Interlace	ababc	0.4	0.3	0.2	0.3	0.3	0.0	0.5	0.3	0.3
	abcbc	0.6	0.6	0.7	0.3	0.3	0.3	0.8	0.8	1.0
	Others	1.0	0.8	0.3	0.6	0.6	0.3	1.3	1.0	0.3
Total BD		2.1	1.8	1.2	1.1	1.1	0.6	2.7	2.2	1.7
CD. Frame-and- Interlace	abcac	0.8	0.8	0.7	0.8	0.6	0.8	0.8	1.0	0.7
	ababca	0.4	0.5	0.2	0.6	0.6	0.0	0.3	0.5	0.3
	ababcb	0.4	0.4	0.3	0.3	0.3	0.0	0.5	0.5	0.5
	abacac	0.8	0.7	0.6	0.3	0.0	0.0	1.2	1.2	1.0
	abcaca	0.4	0.2	0.1	0.3	0.0	0.0	0.5	0.3	0.2
	abcba	0.2	0.4	0.1	0.0	0.3	0.0	0.3	0.5	0.2
	Others	2.0	1.5	0.9	2.8	1.7	1.4	1.5	1.3	0.7
Total CD		5.1	4.6	3.0	5.0	3.3	2.2	5.2	5.3	3.5
BCD. Seq, Fr + Int	Various	0.7	0.3	0.3	0.6	0.6	0.3	0.8	0.2	0.3
E. Full-strophe	abcabd	0.2	0.2	0.0	0.6	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0
TOTAL		100%=963 helmings			100%=600 helmings			100%=363 helmings		

Table 2: Frequency of clause arrangements in eleventh century *dróttkvætt*, expressed as percentages of number of helmings (total 1293, 811 from *drápur*, 482 from *lausavísur*). See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	Scheme	Total		Drápur		Lausavísur	
		FJ	K	FJ	K	FJ	K
A. One-clause	a	5.6	5.7	5.5	5.4	5.8	6.2
B. Sequence	ab Cpt	7.9	9.8	7.7	10.1	8.3	9.3
	ab	4.3	5.8	4.8	6.3	3.5	5.0
	abc	7.3	10.4	6.9	9.0	8.1	12.7
	abcd	3.6	4.0	2.5	2.6	5.4	6.4
	abcde	0.3	0.2	0.2	0.2	0.4	0.2
	Others	0.1	0.1	0.0	0.0	0.2	0.2
Total B		23.5	30.3	22.1	28.2	26.0	33.8
C. Frame	aba	14.8	18.3	16.2	19.4	12.5	16.6
	abaca	2.1	2.6	1.7	2.1	2.5	3.3
	abcba	0.7	0.8	0.7	0.9	0.6	0.6
	Others	0.2	0.4	0.2	0.4	0.2	0.4
Total C		17.7	22.0	18.9	22.7	15.8	21.0

Table 2 (cont.)

Pattern	Scheme	Total		Drápur		Lausavísur	
		FJ	K	FJ	K	FJ	K
BC. Sequence- and-Frame	abac	3.6	4.6	4.0	5.3	3.1	3.5
	abca	7.1	8.1	6.0	7.5	9.0	9.1
	abcb	3.3	5.1	3.0	4.0	3.9	7.1
	abacd	0.5	0.5	0.5	0.9	0.4	0.0
	abcbd	0.4	0.5	0.4	0.4	0.4	0.6
	abcda	0.4	0.4	0.5	0.5	0.2	0.2
	abcdb	0.5	0.6	0.5	0.9	0.6	0.2
	abcdc	0.9	0.9	0.7	0.7	1.0	1.2
	Others	1.1	1.6	1.1	1.6	1.0	1.7
Total BC		17.8	22.4	16.6	21.7	19.7	23.7
D. Interlace	abab	6.2	4.5	7.4	5.1	4.1	3.5
	ababa	6.3	3.3	6.4	3.6	6.2	2.9
	ababab	1.5	0.2	1.7	0.4	1.2	0.0
	abababa	0.7	0.2	0.6	0.2	0.8	0.2
	abacbc	0.5	0.2	0.5	0.1	0.6	0.2
	abcbac	0.3	0.3	0.4	0.5	0.2	0.0
	ababcbc	0.3	0.2	0.5	0.2	0.0	0.0
	Others	3.1	0.5	3.0	0.6	3.3	0.4
	Total D		19.0	9.4	20.5	10.7	16.6
BD. Sequence- and-Interlace	ababc	1.2	0.4	1.1	0.2	1.2	0.6
	abcbc	1.8	1.5	1.8	2.0	1.7	0.8
	ababac	0.4	0.1	0.4	0.1	0.4	0.0
	abcacb	0.9	0.4	0.6	0.4	1.5	0.4
	abcdcd	0.3	0.2	0.5	0.2	0.0	0.0
	Others	0.7	0.3	0.6	0.4	0.8	0.2
	Total BD		5.3	2.9	5.1	3.3	5.6
CD. Frame-and- Interlace	abacb	0.6	0.5	1.0	0.6	0.0	0.2
	abcab	0.8	0.5	0.7	0.6	0.8	0.4
	abcac	2.2	1.8	1.5	1.4	3.3	2.5
	ababca	0.7	0.6	0.7	0.6	0.6	0.6
	abacac	1.2	0.9	1.4	1.0	0.8	0.6
	abcaca	0.4	0.1	0.4	0.1	0.4	0.0
	abcba	0.6	0.2	0.5	0.2	0.8	0.0
	Others	3.2	1.9	3.7	2.5	2.3	0.8
	Total CD		9.6	6.3	9.9	7.0	9.1
BCD. Seq, Fr + Int	Various	1.5	0.9	1.5	0.9	1.5	0.8
TOTAL		100% = 1293 helmings		100% = 811 helmings		100% = 482 helmings	

Table 3: Frequency of clause arrangements in twelfth century *dróttkvætt*, expressed as percentages of number of helmings (total 1020, 776 from *drápur*, 244 from *lausavísur*). See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	Scheme	Total		Drápur		Lausavísur	
		FJ	K	FJ	K	FJ	K
A. One-clause	a	13.0	13.0	15.1	15.1	6.6	6.6
B. Sequence	ab Cpt	7.3	7.5	7.5	7.9	6.6	6.6
	ab	6.1	7.2	6.4	7.7	4.9	5.3
	abc	4.6	5.6	4.3	5.3	5.7	6.6
	abcd	2.8	2.2	1.0	1.0	8.6	5.7
	abcde	0.5	0.5	0.0	0.0	2.0	2.0
Total B		21.3	22.9	19.2	21.9	27.9	26.2
C. Frame	aba	18.0	21.1	18.0	20.7	18.0	22.1
	abaca	2.3	2.5	2.7	2.8	0.8	1.2
	abcba	1.3	1.0	1.5	1.2	0.4	0.4
	Others	0.2	0.1	0.3	0.1	0.0	0.0
Total C		21.8	24.6	22.6	24.9	19.3	23.8
BC. Sequence- and-Frame	abac	1.9	2.4	2.1	2.6	1.2	1.6
	abca	5.6	6.6	3.4	4.9	12.7	11.9
	abcb	3.7	4.2	3.7	3.9	3.7	5.3
	abacd	0.8	1.7	0.5	0.6	1.6	4.9
	abcdb	0.9	1.0	0.8	0.9	1.2	1.2
	Others	1.3	1.8	1.2	1.5	1.6	2.5
Total BC		14.1	17.5	11.6	14.4	22.1	27.5
D. Interlace	abab	7.7	7.2	9.3	8.4	2.9	3.3
	ababa	6.8	4.9	7.1	5.4	5.7	3.3
	ababab	1.9	0.8	2.3	1.0	0.4	0.0
	abababa	0.7	0.0	0.5	0.0	1.2	0.0
	Others	1.6	0.8	1.7	0.9	1.2	0.4
Total D		18.6	13.6	20.9	15.7	11.5	7.0
BD. Sequence- and-Interlace	ababc	0.8	0.7	0.8	0.8	0.8	0.4
	abcbc	1.4	0.9	1.0	0.8	2.5	1.2
	abcacb	0.6	0.4	0.5	0.4	0.8	0.4
	Others	0.9	0.6	0.8	0.6	1.2	0.4
Total BD		3.6	2.5	3.1	2.6	5.3	2.5

Table 3 (cont.)

Pattern	Scheme	Total		Drápur		Lausavísur	
		FJ	K	FJ	K	FJ	K
CD. Frame-and-Interlace	abacb	0.4	0.3	0.4	0.3	0.4	0.4
	abcab	0.4	0.1	0.1	0.0	1.2	0.4
	abcac	1.6	1.4	1.7	1.3	1.2	1.6
	ababca	0.9	0.6	0.9	0.6	0.8	0.4
	ababcb	0.4	0.2	0.5	0.3	0.0	0.0
	abacac	0.8	0.6	0.9	0.6	0.4	0.4
	abcaba	0.4	0.1	0.5	0.1	0.0	0.0
	Others	2.0	1.7	1.8	1.5	2.5	2.0
Total CD		6.8	4.9	6.8	4.8	6.6	5.3
BCD. Seq, Fr + Int	Various	0.8	0.8	0.8	0.6	0.8	1.2
TOTAL		100% = 1020 helmings		100% = 776 helmings		100% = 244 helmings	

Table 4: Frequency of clause arrangements in thirteenth century *dróttkvætt*, expressed as percentages of number of helmings (total 664, 354 from *drápur*, 310 from *lausavísur*). See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	Scheme	Total		Drápur		Lausavísur	
		FJ	K	FJ	K	FJ	K
A. One-clause	a	11.7	11.7	15.3	15.3	7.7	7.7
B. Sequence	ab Cpt	15.2	16.7	15.5	18.1	14.8	15.2
	ab	3.9	5.4	4.5	6.2	3.2	4.5
	abc	6.8	8.3	5.7	7.1	8.1	9.7
	abcd	3.3	3.8	0.8	1.4	6.1	6.5
	abcde	0.3	0.6	0.0	0.0	0.6	1.3
Total B		29.5	34.8	26.6	32.8	32.9	37.1
C. Frame	aba	19.0	21.1	20.1	22.9	17.7	19.0
	abaca	1.1	1.1	0.6	0.6	1.6	1.6
	abcba	1.4	1.5	0.6	0.8	2.3	2.3
Total C		21.4	23.6	21.2	24.3	21.6	22.9

Table 4 (cont.)

Pattern	Scheme	Total		Drápur		Lausavísur	
		FJ	K	FJ	K	FJ	K
BC. Sequence- and-Frame	abac	3.0	3.2	3.1	2.8	2.9	3.5
	abca	5.3	5.9	4.2	5.1	6.5	6.8
	abcb	2.7	3.8	2.3	3.1	3.2	4.5
	abacd	0.9	0.8	1.4	1.1	0.3	0.3
	abcbd	0.8	0.6	0.3	0.3	1.3	1.0
	abcde	0.8	0.8	0.0	0.0	1.6	1.6
	Others	2.3	2.3	0.6	0.8	4.2	3.9
Total BC		15.7	17.2	11.9	13.3	20.0	21.6
D. Interlace	abab	7.2	5.0	9.0	5.4	5.2	4.5
	ababa	3.9	1.8	5.4	2.5	2.3	1.0
	ababab	0.6	0.3	0.8	0.6	0.3	0.0
	abababa	0.8	0.2	0.6	0.3	1.0	0.0
	Others	0.9	0.3	0.8	0.3	1.0	0.3
Total D		13.4	7.5	16.7	9.0	9.7	5.8
BD. Sequence- and-Interlace	ababc	0.8	0.6	0.3	0.3	1.3	1.0
	abcbc	0.8	0.3	0.6	0.3	1.0	0.3
	Others	0.9	0.5	0.8	0.3	1.0	0.6
Total BD		2.4	1.4	1.7	0.8	3.2	1.9
CD. Frame-and- Interlace	abacb	0.6	0.2	0.6	0.0	0.6	0.3
	abcac	0.8	0.5	1.1	0.6	0.3	0.3
	ababca	0.8	0.6	0.8	0.6	0.6	0.6
	Others	2.8	2.4	4.0	3.5	1.6	1.3
Total CD		5.0	3.6	6.5	4.5	3.2	2.6
BCD. Seq, Fr + Int	Various	0.6	0.2	0.3	0.0	1.0	0.3
E. Full-strophe	abcdbeda	0.3	0.0	0.0	0.0	0.6	0.0
TOTAL		100% = 664 helmings		100% = 354 helmings		100% = 310 helmings	

Table 5: Frequency of clause arrangements in fourteenth century *dróttkvætt*, expressed as percentages of number of helmings (total 598, 416 from *drápur*, 182 from *lausavísur*). See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	Scheme	Total		Drápur		Lausavísur	
		FJ	K	FJ	K	FJ	K
A. One-clause	a	12.9	12.9	15.2	15.1	7.7	7.7
B. Sequence	ab Cpt	15.4	17.4	16.8	19.0	12.1	13.7
	ab	12.5	12.4	13.9	13.2	9.3	10.4
	abc	10.2	12.4	10.1	11.8	10.4	13.7
	abcd	3.3	4.3	2.6	3.4	4.9	6.6
	abcde	0.7	0.7	0.5	0.5	1.1	1.1
Total B		42.1	47.2	44.0	47.8	37.9	45.6
C. Frame	aba	14.2	14.9	12.7	13.2	17.6	18.7
	abaca	1.0	1.0	0.2	0.2	2.7	2.7
	abcba	0.3	0.2	0.2	0.2	0.5	0.0
	Others	0.0	0.2	0.0	0.0	0.0	0.5
Total C		15.6	16.2	13.2	13.7	20.9	22.0
BC. Sequence-and-Frame	abac	3.5	3.3	2.9	3.1	4.9	3.8
	abca	2.5	2.3	1.9	1.2	3.8	4.9
	abcb	1.5	1.8	1.0	1.7	2.7	2.2
	abcbd	0.7	0.7	0.7	0.7	0.5	0.5
	Others	1.5	1.8	1.2	1.4	2.2	2.7
Total BC		9.7	10.0	7.7	8.2	14.3	14.3
D. Interlace	abab	3.7	3.3	3.6	3.8	3.8	2.2
	ababa	3.2	2.0	2.8	1.7	3.8	2.7
	ababab	0.7	0.3	1.0	0.5	0.0	0.0
	abababa	0.7	0.5	1.0	0.7	0.0	0.0
	Others	1.8	0.7	2.2	1.0	1.1	0.0
Total D		10.0	6.9	10.6	7.7	8.8	4.9
BD. Sequence-and-Interlace	ababc	1.0	1.2	1.2	1.2	0.5	1.1
	abcbc	0.8	0.3	1.0	0.5	0.5	0.0
	Others	1.5	0.5	0.7	0.0	3.3	1.6
Total BD		3.3	2.0	2.9	1.7	4.4	2.7

Table 5 (cont.)

Pattern	Scheme	Total		Drápur		Lausavísur	
		FJ	K	FJ	K	FJ	K
CD. Frame-and-Interlace	abacb	0.8	0.7	1.0	1.0	0.5	0.0
	abcac	0.7	0.8	0.7	1.0	0.5	0.5
	ababcb	0.7	0.7	1.0	1.0	0.0	0.0
	Others	1.8	0.8	1.9	1.2	1.6	0.0
Total CD		4.0	3.0	4.6	4.1	2.7	0.5
BCD. Seq, Fr + Int	Various	0.5	0.0	0.2	0.0	1.1	0.0
E. Full-strophe	Various	1.3	1.3	1.0	1.0	2.2	2.2
F. Linked-strophes	aba	0.5	0.5	0.7	0.7	0.0	0.0
TOTAL		100% = 598 helmings		100% = 416 helmings		100% = 182 helmings	

Table 6: Totals: frequency of clause arrangements in whole *dróttkvætt* corpus, ninth to fourteenth centuries, expressed as numbers of helmings and as percentages. See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	Scheme	Total				Drápur				Lausavísur			
		FJ		K		FJ		K		FJ		K	
		Hlm	%	Hlm	%	Hlm	%	Hlm	%	Hlm	%	Hlm	%
A. One-cl	a	515	11.3	517	11.4	371	13.6	370	13.6	144	7.9	147	8.1
B. Seqce	ab Cpt	460	10.1	527	11.6	285	10.5	332	12.2	175	9.6	195	10.7
	ab	265	5.8	327	7.2	183	6.7	218	8.0	82	4.5	109	6.0
	abc	306	6.7	391	8.6	156	5.7	196	7.2	150	8.3	195	10.7
	abcd	137	3.0	148	3.3	43	1.6	50	1.8	94	5.2	98	5.4
	Others	16	0.4	17	0.4	4	0.1	4	0.1	12	0.7	13	0.7
Total B		1184	26.1	1410	31.1	671	24.7	800	29.4	513	28.2	610	33.6
C. Frame	aba	782	17.2	922	20.3	461	16.9	54	9.9	32	7.7	381	21.0
	abaca	77	1.7	89	2.0	43	1.6	49	1.8	34	1.9	40	2.2
	abcba	42	0.9	38	0.8	21	0.8	21	0.8	21	1.2	17	0.9
	Others	5	0.1	7	0.2	4	0.1	4	0.1	1	0.1	3	0.2
Total C		906	20.0	1056	23.3	529	19.4	615	22.6	377	20.7	441	24.3

Table 6 (cont.)

Pattern	Scheme	Total				Drápur				Lausavísur			
		FJ		K		FJ		K		FJ		K	
		Hlm	%	Hlm	%	Hlm	%	Hlm	%	Hlm	%	Hlm	%
BC. Seqce- + -Frame	abac	127	2.8	146	3.2	76	2.8	91	3.3	51	2.8	55	3.0
	abca	252	5.6	292	6.4	106	3.9	135	5.0	146	8.0	157	8.6
	abcb	135	3.0	181	4.0	73	2.7	95	3.5	62	3.4	86	4.7
	Others	136	3.0	165	3.6	66	2.4	85	3.1	70	3.9	80	4.4
Total BC		650	14.3	784	17.3	321	11.8	406	14.9	329	18.1	378	20.8
D. Inter- lace	abab	292	6.4	234	5.2	209	7.7	164	6.0	83	4.6	70	3.9
	ababa	254	5.6	137	3.0	166	6.1	98	3.6	88	4.8	39	2.1
	ababab	67	1.5	21	0.5	46	1.7	20	0.7	21	1.2	1	0.1
	abababa	36	0.8	7	0.2	22	0.8	6	0.2	14	0.8	1	0.1
	Others	118	2.6	39	0.9	74	2.7	27	1.0	44	2.4	12	0.7
Total D		767	16.9	438	9.7	517	19.0	315	11.6	250	13.8	123	6.8
BD. Seqce- + -Int	ababc	38	0.8	25	0.6	22	0.8	14	0.5	16	0.9	11	0.6
	abcbc	53	1.2	40	0.9	30	1.1	26	1.0	23	1.3	14	0.8
	Others	70	1.5	31	0.7	35	1.3	19	0.7	35	1.9	12	0.7
Total BD		161	3.5	96	2.1	87	3.2	59	2.2	74	4.1	37	2.0
CD. Frame- + -Int	abcac	61	1.3	35	0.8	33	1.2	30	1.1	26	1.4	22	1.2
	Others	238	5.2	168	3.7	160	5.9	105	3.9	80	4.4	46	2.5
Total CD		299	6.6	203	4.5	193	7.1	135	5.0	106	5.8	68	3.7
BCD	Various	41	0.9	23	0.5	22	0.8	13	0.5	19	1.0	10	0.6
E. Full	Various	12	0.3	8	0.2	6	0.2	4	0.1	6	0.3	4	0.2
F. Linked	aba	3	0.1	3	0.1	3	0.1	3	0.1	0	0.0	0	0.0
TOTAL		4538 =		4538 =		2720 =		2720 =		1818 =		1818 =	
		100 %		100 %		100 %		100 %		100 %		100 %	

Table 7: Summary: frequency of clause arrangements in whole *dróttkvætt* corpus (individual centuries and total), expressed as mean percentages drawn from figures for Finnur Jónsson and Kock editions. See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	Scheme	IX–X	XI	XII	XIII	XIV	Total
A. One-clause	a	16.0	5.7	13.0	11.7	12.9	11.4
B. Sequence	ab Cpt	16.3	8.9	7.4	16.0	16.4	10.9
	ab	6.7	5.1	6.6	4.7	12.5	6.5
	abc	2.2	8.9	5.1	7.5	11.3	7.7
	abcd	0.0	3.8	2.5	3.5	3.8	3.1
	Others	0.0	0.3	0.5	0.5	0.7	0.4
Total B		25.2	27.0	22.1	32.3	44.7	28.6
C. Frame	aba	22.7	16.6	19.6	20.0	14.5	18.8
	abaca	1.7	2.3	2.4	1.1	1.0	1.8
	abcba	0.8	0.7	1.1	1.4	0.2	0.9
	Others	0.0	0.3	0.1	0.0	0.1	0.1
Total C		25.2	19.9	23.2	22.5	15.9	21.6
BC. Sequence- and-Frame	abac	2.1	4.1	2.1	3.1	3.4	3.0
	abca	6.2	7.6	6.1	5.6	2.4	6.0
	abcb	3.3	4.2	4.0	3.2	1.7	3.5
	Others	1.6	4.1	3.7	4.5	2.3	3.3
Total BC		13.2	20.1	15.8	16.4	9.9	15.8
D. Interlace	abab	5.9	5.3	7.5	6.1	3.5	5.8
	ababa	4.0	4.8	5.8	2.9	2.6	4.3
	ababab	1.3	0.9	1.3	0.5	0.5	1.0
	abababa	0.6	0.5	0.3	0.5	0.6	0.5
	Others	2.1	2.6	1.2	0.6	1.3	1.7
Total D		13.9	14.2	16.1	10.5	8.4	13.3
BD. Sequence- and-Interlace	ababc	0.3	0.8	0.7	0.7	1.1	0.7
	abcbc	0.7	1.7	1.1	0.5	0.6	1.0
	Others	0.7	1.6	1.2	0.7	1.0	1.1
Total BD		1.7	4.1	3.1	1.9	2.7	2.8
CD. Frame-and- Interlace	abcac	0.8	2.0	1.5	0.6	0.8	1.1
	Others	3.2	6.0	4.4	3.7	2.8	4.5
Total CD		4.0	8.0	5.8	4.3	3.5	5.5
BCD	Various	0.5	1.2	0.8	0.4	0.3	0.7

Table 7 (cont.)

Pattern	Scheme	IX-X	XI	XII	XIII	XIV	Total
E. Full-strophe	Various	0.1	0.0	0.0	0.2	1.3	0.2
F. Linked-strophes	aba	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5	0.1
TOTAL		100% = 963 hlm	100% = 1293 hlm	100% = 1020 hlm	100% = 664 hlm	100% = 598 hlm	100% = 4538 hlm

Table 8: Comparison between editions of Finnur Jónsson and Kock, with percentage frequency of clause arrangements in Kock stated in relation to percentage frequency in Finnur Jónsson. See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	IX-X	XI	XII	XIII	XIV	Total corpus
A. One-clause	+0.1	+0.1	0.0	0.0	0.0	+0.04
B. Sequence	+5.8	+6.8	+1.7	+5.3	+5.0	+5.0
C. Frame	+4.8	+4.3	+2.8	+2.3	+0.7	+3.3
BC. Sequence + Frame	+2.8	+4.6	+3.4	+1.5	+0.3	+3.0
D. Interlace	-10.0	-9.6	-5.0	-5.9	-3.2	-7.2
BD. Sequence + Interlace	-0.8	-2.4	-1.1	-1.1	-1.3	-1.4
CD. Frame + Interlace	-2.1	-3.2	-1.9	-1.4	-1.0	-2.1
BCD. Seqce, Fr + Int	-0.4	-0.6	-0.0	-0.5	-0.5	-0.4
E. Full-strophe	-0.2	-	-	-0.3	0.0	-0.1
F. Linked-strophe	-	-	-	-	0.0	0.0
TOTAL of DIFFERENCES	27.0	31.6	15.9	18.3	12.0	22.5

Table 9: Comparison of Reichardt's analyses for ninth-tenth centuries with those of Finnur Jónsson and Kock, expressed as percentage frequencies. See further pp. 130–133 for explanatory notes.

Pattern	R compared with FJ	R compared with K
A. One-clause	0.0	-0.1
B. Sequence	+2.4	-3.4
C. Frame	+2.2	-2.6
BC. Sequence + Frame	+0.8	-2.0
D. Interlace	-4.2	+5.8
BD. Sequence + Interlace	-0.3	+0.5
CD. Frame + Interlace	-0.5	+1.6
BCD. Sequence, Fr + Int	-0.4	0.0
E. Full-strophe	0.0	+0.2
TOTAL of DIFFERENCES	10.8	16.2

6. Summary of findings

The comments in sections (a) and (b) are indirectly based on Tables 1 to 6 but more directly on Table 7, which, as stated above, shows the percentage frequencies of the patterns of clause arrangement in the form of mean totals.

(a) *Frequency of patterns in total corpus*

In the total *dróttkvætt* corpus the most favoured patterns are, in descending order of mean frequency, Sequence (28.6 %), Frame (21.6 %), Sequence-and-Frame (15.8 %), Interlace (13.3 %), One-clause (11.4 %) and Frame-and-Interlace (5.5 %). Each of the remaining patterns accounts for less than 3 % of the total. Thus very nearly two thirds of all *dróttkvætt* helmings are shaped according to the simpler principles of Sequence and Frame, either singly or in combination. Less than a quarter contain the peculiarly skaldic device of Interlace. These proportions suggest that the skalds' delight in intricacy of clause arrangement is less general and less extreme than might have been supposed. Any further assessment of the potential "difficulty" of skaldic poetry would need to embrace other aspects of composition including internal word order and diction.

(b) *Individual patterns, individual centuries*

The most striking development in taste throughout the six centuries examined is the movement towards greater simplicity in XIII and XIV, and this would be seen in still more marked degree if the *hrynhent* corpus were taken into account. The profiles of frequency yielded by the separate patterns of clause arrangement throughout the centuries are as follows.

A: The proportion of One-clause helmings is quite constant in XII to XIV and quite close to the average for the six centuries (11.4 %). In the first three centuries, however, there is a very sharp contrast between the relatively high figure of 16.0 % for IX–X and the rather spectacularly low 5.7 % for XI.

B: With the exception of a drop in XII, there is a steady increase in the use of the Sequence pattern, the simplest, most "prosaic" of all. The figure of 44.7 % for XIV is exceptionally high. As to individual schemes, the relative proportions of Couplet and *ab* patterns fluctuate rather wildly, the Couplet being especially favoured in IX and XIII. Helmings containing more than two clauses in sequence (i.e. the patterns *abc*, *abcd* etc.) are exceptionally rare in IX–X. The longest concatenations, of five or more clauses, show a slight but perceptible increase throughout the centuries, although they always remain rare.

C: The Frame pattern is used quite consistently in the middle centuries (XI–XIII). It is most favoured in IX–X, amounting to 25.2 % of the total number of helmings, and least favoured in XIV, where it falls to 15.9 %. Within the Frame pattern the simplest scheme, *a(b)a*, is always overwhelmingly in the majority. The skalds of XI and XII appear slightly more willing than others to use the more complex *a(b)a(c)a*, *a(b(c)b)a* etc.

BC: There is no clear development through time. The figure for most

centuries is quite close to the overall average of 15.8%. The largest deviations are to be found in XI, with the unusually high proportion of 20.1% of the total corpus, and in XIV, with the unusually low 9.9%. In all centuries but XIV, the scheme *a(bc)a* is clearly the most popular within the Sequence-and-Frame pattern.

D: The pure Interlace pattern rises to a slight peak in XII, followed by a decline in XIII and XIV. At all times *abab*, the simplest Interlace scheme, is the most popular.

BD: The mixed pattern Sequence-and-Interlace is never common, and no significant development can be discerned through the centuries.

CD: The Frame-and-Interlace pattern gradually declines in use after a small but noticeable peak in XI. The profile is thus quite similar to that for the pure Interlace pattern. The scheme *a(b)cac* is at all times the most common within the CD pattern.

BCD: The mixed pattern Sequence-Frame-and-Interlace is always rare but shows a similar development of rise and fall to pure Interlace and Frame-and-Interlace.

E, F: The patterns in which two or more helmings are syntactically united are always extremely rare, but they do become more acceptable to skalds of XIII and XIV.

(c) *Comparison between drápur (and other long poems) and lausavísur*

As Tables 1 to 6 show, there is a significant margin of difference between the percentages drawn from the two categories of verse. In general, the simpler patterns of clause arrangement (i.e. those containing Sequence and/or Frame as opposed to One-clause or those containing Interlace) are favoured in *lausavísur* to a still more marked degree than in *drápur*. The results for individual centuries conform closely to those for the corpus as a whole. However, some of the more important details and exceptions are noted below.

That A, the One-clause pattern, occurs proportionally more in *drápur* than in *lausavísur* is not true of XI, but is emphatically true of the remaining centuries.

B, the Sequence pattern, is significantly more common in *lausavísur* than in *drápur*, except in XIV when, by a quite small margin, the reverse is true. Within the Sequence pattern, the Couplet and *ab* schemes tend to be favoured more strongly in *drápur* than in *lausavísur*, but the schemes involving three or more clauses (*abc*, *abcd* etc.) are more common in *lausavísur* than *drápur*.

C, the Frame pattern, is again more common in *lausavísur* within the corpus as a whole, but in XI, XII and XIII the reverse is true.

BC, Sequence-and-Frame, is markedly more common in *lausavísur*. The margins of difference are especially dramatic in IX–X, XII and XIII.

D, Interlace, is clearly and consistently more common in *drápur*.

BD, Sequence-and-Interlace, is somewhat more common in *lausavísur* in IX–X, XIII and XIV. In the figures for the remaining two centuries, and for the corpus overall, there is disagreement between the editions of Finnur and Kock on this point, so that no definite conclusion can be drawn.

CD, the Frame-and-Interlace pattern, is in general rarer in *lausavísur*, but in IX–X it is marginally more common in *lausavísur*. For XII there is disagreement between the two editions.

BCD, the truly mixed pattern of Sequence-Frame-and-Interlace, occurs in a marginally larger proportion of *lausavísur* than of *drápur*, although the numbers are perhaps too small for this result to have great significance.

For E and F, the Full-strophe and Linked-strophes patterns, the numbers involved are so minute that no tendency can be observed.

(d) *Comparison between editions of Finnur Jónsson and Kock*

To summarise the main points which emerge from Table 8 above, the total of differences between the two editors varies between 12% (XIV) and 31.6% (XI). In general, the disagreement is wider for the first three centuries of the *dróttkvætt* corpus than for the last three – which surely reflects the decrease in complexity of clause arrangement. The most striking feature of the figures is the sharp and absolutely consistent break between the figures yielded by the two editions for the patterns containing or not containing Interlace. Most spectacular are the divergences in the Sequence pattern, to which Kock implicitly assigns 5% more helmings than Finnur, and in the pure Interlace pattern, to which he assigns 7.2% less.

The breakdown into individual schemes within the various patterns is not revealed in the table, but when this is examined the most striking divergences between the two editors again concern patterns containing Interlace. Within the pure Interlace pattern, Kock is particularly reluctant to assume partitioning of Interlaced clauses into more than two parts, so that his figures for the schemes *ababa*, *ababab* etc. are very much lower than Finnur's. Again, most of his totals for patterns containing Interlace include relatively very few of the rarer variants grouped under "others". Finnur, on the other hand, frequently postulates constructions of extreme complexity with up to ten clause parts belonging to up to five different clauses, although in the few cases of pure Interlace helmings containing four clauses one of the first two is always completed before the fourth begins. The following examples of particular schemes assumed by Finnur but not by Kock are drawn from the XI corpus. Illustrating Interlace:

abacbdcdbc (Kock abcd) – Sigv 12, 23b
 abcbacba (Kock a]bcb) – Sigv 11, 9b
 abcadcdb (Kock a]b(c)b) – Sigv 2, 1b

Similarly, Finnur's Frame-and-Interlace category includes schemes such as:

ab(c)adbda (Kock a(bc)a(d)a) – Sigv 2, 7b.

The Sequence-and-Interlace category contains only one scheme with nine clause parts:

a]bcbcbcb (Kock abc) – Porm Kolb 2, 21a.

The Sequence-Frame-and-Interlace category includes the intricate:

a]b(c)bdbdbd (Kock a]bcb(d)e)d – Ótt 3, 10a.

The analysis of Kock's edition yields schemes of up to eight parts including the following:

ababcbb (Finnur same) – Sigv 2, 3b
 ab(c)b(d)ab (Finnur a]b(c)b(d)b) – Sigv 11, 12a.

Such intricacy is, however, extremely rare in Kock's edition.

(e) *Comparison of Reichardt's analyses with the editions of Finnur Jónsson and Kock*

To summarise Table 9, Reichardt's findings for IX–X stand between those of Finnur and Kock, both overall and with almost total consistency in individual patterns of clause arrangement. His findings resemble those of Finnur more closely than those of Kock, the total of differences being respectively 10.8% and 16.2%. As in the comparison between Finnur and Kock, the crucial distinction is between those helmings which contain Interlace and those which do not. Reichardt is more ready to analyse helmings as containing Interlace than Kock is, but less so than Finnur.

7. Limitations of the tables

Statistical information such as is presented here suffers from a number of obvious limitations, as indeed reviewers of Reichardt's *Studien* readily pointed out,²¹ which, although they do not prevent the making of useful observations, do deserve some attention. The principal limitations are in my view the following.

(a) The interpretations of verses on which the figures are based are far from canonical.

(b) Some of the differences between the interpretations of Finnur Jónsson, Reichardt and Kock amount to no more than disagreement over the clause to which an apostrophe, an adjective or adverb belongs.²² On the other hand, there are a few cases where the interpretations of the two are identical in terms of overall clause arrangement but differ in their detail.²³

(c) As suggested on p. 144 the schemes expressed by the format *abc*, *abacb*

²¹ See especially H. Kuhn, *Göttingische gelehrte Anzeigen* CXCI (1929) 193–202; also H. de Boor, *Indogermanische Forschungen* XLVIII (1930) 324–28, F. Genzmer, *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*, LI (1930) 18–24, J. de Vries, *Zeitschrift für deutsche Philologie* LIV (1929) 496–500. In general, however, reviewers commented favourably on Reichardt's aims and his interpretative approach.

²² Examples are the placing of the apostrophe *Magnús konungr* in Sigv Lv 30a, of the adverb *lengi* in H ókr 4a, or of the adj. *mætr* in H ókr 2a. In many such cases to insist on assigning the element to one or other clause is strictly unnecessary and even undesirable.

²³ For Hást 5a, e.g., the patterns are *a(b)a(c)a* in FJ and R, and *a(bc)a* in K, but in fact FJ's and R's analyses are not quite identical.

and so on are only a partial gauge of syntactic complexity, especially since, as in other varieties of language, difficulty at one level of analysis may be balanced by relative simplicity at another – in this instance, intricate clause arrangement may be balanced by straightforward word order within the clause or vice versa.

(d) Reichardt's system does not register lengths of clauses or the relation of clause boundaries to the metrical lines. His attempts to cover the latter in the third chapter of his book were seriously questioned by critics.²⁴

(e) The system does not distinguish main from subordinate clauses (although Reichardt occasionally confronted this issue by offering more complex schemes showing subordination of clauses).²⁵ This seems to me only a minor disadvantage, since in the first place skaldic poetry has little truly intricate subordination, and in the second, even if subordination were indicated, it would be impossible to measure how far it affects the difficulty of the verse.²⁶

(f) Problems of authenticity and dating slightly undermine, although they do not invalidate, observations about development through time. Similarly, the categorisation of helmings as belonging to long poems or to *lausavísur* is in some cases only suppositional.

8. Conclusion

To conclude on a more positive note, the findings presented here do, in spite of their limitations, supply reasonably accurate answers to the questions posed on p. 125, and hence offer a more precise picture of skaldic tastes in clause arrangement than has been available hitherto. Apart from its most direct use, this information has a number of possible applications. Not least, the "norms" or tendencies for the whole period or for given centuries which the tables yield might be used – with the utmost discretion – as part of the evidence in determining the correct analysis of the clause arrangement in a given skaldic verse, and similarly the information about the extent to which the editions of Finnur Jónsson and Kock differ over clause arrangement might be of use to those who, for whatever reason (editing of poetry or sagas containing it, study of skaldic metre, syntax or style, or historical research) wish to be able to evaluate these editors' views. It is conceivable also that the data might be invoked in discussions about dating and authenticity of skaldic poems, or about whether *lausavísur* are genuinely extempore compositions. A further application of the approximate "norms" in clause arrangement is that they provide a

²⁴ Kuhn (*ibid.*, p. 195) pointed out that the *Tiefstellung* patterning which Reichardt believed was an aid to comprehensibility (*Studien* pp. 131–50) occurs in no more than a statistically predictable proportion of verses.

²⁵ E.g. *Studien* p. 99, anm.

²⁶ The poetry of Arnórr jarlaskáld, for example, contains about 70 subordinate clauses. These occur in helmings of various types, although they are relatively more common in helmings of mixed type, especially Sequence-and-Frame. It is not my impression that the presence of subordinate clauses makes for difficulty of interpretation.

valuable background against which the preferences of individual skalds may be viewed, and since handling of clause arrangement is an important constituent in a skald's individual style, it merits detailed attention from both technical and aesthetic points of view.²⁷

II. Clause arrangement in the poetry of Arnórr jarlaskáld

The skaldic panegyrics of the eleventh century for several reasons provide an attractive focus for study. Firstly, they are preserved in tolerably good texts, especially relative to much earlier skaldic work. Secondly, they have in the past been somewhat neglected, again compared with the work of skalds such as Egill or Bragi.¹ This is perhaps partly because scholars have felt oppressed by their apparent sameness of content and style. It seems reasonable, however, at least to probe this sameness with the possibility in mind that all skalds – and not only those associated with extremes of lucidity or complexity such as Halfréðr vandræðaskáld or Tindr Hallkelsson in the tenth century – exhibit personal preferences in many aspects of composition, including choice of descriptive, encomiastic or lyric motifs, kenning style, details of metre and, the focus of the present observations, clause arrangement. A third point of interest about the eleventh century is that it sees the Icelanders' last great activity in the composing of secular panegyrics, before the *dróttkvætt* and *hrynhent* metres are turned to more diverse uses, amongst other things for secular didacticism and for Christian encomiastic and devotional works.

The preserved output of many eleventh century skalds is too small to warrant grand generalisations about their art, but in that century flourished Ólafr helgi's liegeman Sigvatr Þórðarson, certainly one of the greatest and most prolific masters of the *dróttkvætt*, as well as an interesting group of highly accomplished poets including Þjóðólfr Arnórsson and Arnórr Þórðarson jarlaskáld who composed at the courts of Magnús Ólafsson "the Good" (c. 1035–47)² and Haraldr Sigurðarson "the Hard-ruler" (c. 1045–66). The work of Arnórr (after 1011–after 1073) has been selected for detailed comment here for two reasons: because it offers a reasonably large, varied and artistically reward-

²⁷ For myself, the groundwork embodied in the present article was a necessary preliminary to some detailed observations on the poetry of Arnórr jarlaskáld which are presented on the following pages.

¹ Exceptions include studies such as Lee M. Hollander's "Observations on the Nature and Function of the Parenthetic Sentence in Skaldic Poetry", *JEGP* LXIV (1965) 635–44, G. Turville-Petre's *Harald the Hard-ruler and his Poets*, London 1968, and various articles on Sigvatr Þórðarson and other eleventh century skalds listed in Lee M. Hollander's *Bibliography of Skaldic Studies*, Copenhagen 1958.

² This is the traditional date (*Íslandske Annaler indtil 1578*, ed. Gustav Storm, Christiania 1888, pp. 17, 58, 108, 250 and 318). However, Ólafía Einarsdóttir has argued for 1046 (*Studier i Kronologisk Metode*, Stockholm 1964, esp. pp. 199–213).

ing corpus, and because, having myself worked on an edition of it,³ I feel that my observations may be offered with some assurance, even if this amounts in some cases to little more than a sense of the limits of certainty in the interpretation of the text.

In the present study I pursue the notion that the style of an individual skald can be characterised partly in terms of his clause arrangement – the patterns in which clauses, whole or fragmented, are joined together within the four lines of the skaldic half-strophe or *helmingsr* (Anglicised “helming”). In Section A the clause arrangement in Arnórr’s corpus of 137 helmings is characterised in terms of his observable preferences.⁴ In section B a selection of verses is used to illustrate ways in which the poet’s choice of clause arrangement in particular helmings can further the presentation of his subject-matter and enhance the overall effect – formal, sensuous, even emotional – of the verse. Thus, in concord with recent tendencies in skaldic criticism,⁵ I hope to suggest that some of the complexities produced by the distinctively skaldic habits of clause arrangement may be appreciated at an aesthetic level, not solely approached as philological brain-teasers. There is a danger of overrating individual traits whilst underrating the extreme conventionality of the genre, just as there is a general danger of overinterpreting by seeing chance felicities as master-strokes, but these are, I think, justifiable risks, and not peculiar to skaldic studies.

A. Characterisation of clause arrangement in Arnórr jarlaskáld’s poetry

The starting-point here is the system of analysis used by Konstantin Reichardt,⁶ in which *dróttkvætt* helmings are classified as conforming to one of four patterns of clause arrangement labelled A to D, or to a combination of patterns B to D.⁷ The system is more fully laid out in my article I above, “Clause arrangement in the *dróttkvætt* poetry of the ninth to fourteenth centuries”, but in summary is as follows. The lower-case letters *a*, *b*, *c* etc. refer to clauses in the order in which they appear, as single consecutive entities or partitioned into two or more segments, in the helming. The patterns formed by the clauses in the helming are the following:

Type A is the “One-clause” pattern, in which one unbroken clause fills the helming. The remaining patterns involve two or more clauses. Type B comprises

³ “The poetry of Arnórr jarlaskáld: an Edition and Study”, unpublished D. Phil. thesis, Oxford 1979; henceforth *PAJ*.

⁴ Two *dróttkvætt* helmings by Arnórr and one in *hrynhent* are excepted from the count since one of the editors of the corpus, Finnur Jónsson, by printing them with quotation marks around problematic words, declines to commit himself to an interpretation. The three are *Magnússdrápa* 4a, *Porfjinsdrápa* 19b and *Hrynhenda* 13b.

⁵ I think in particular of Hallvard Lie’s “Skaldestil-Studier”, *Maal og Minne* 1952, 1–92, and “Natur’ og ‘Unatur’ i Skaldekunsten”, *Avhandlingar utgitt av det norske Videnskaps-Akademi i Oslo*, II Hist.-Filos. Klasse, 1957 no. 1, pp. 3–122; E. O. G. Turville-Petre, *Scaldic Poetry*, Oxford 1976; Roberta Frank, *Old Norse Court Poetry*, *Islandica* XLII, Cornell 1978; and Klaus von See, *Skaldendichtung*, München 1980.

⁶ *Studien zu den Skalden des 9. und 10. Jahrhunderts*, *Palaestra* CLIX, Leipzig 1928.

⁷ Reichardt’s E pattern, in which the two helmings of a strophe contain elements of one and the same clause, is not attested in the eleventh century skaldic work.

the “Sequence” patterns *ab*, *abc*, *abcd* etc. In *ab* helmings the two clauses frequently occupy one metrical couplet each (usually twelve syllables in *dróttkvætt* or sixteen in *hrynhent*). This sub-type I label “Couplet” pattern. C is the “Frame” pattern, in which at least one clause is partitioned and interrupted, normally following the scheme *a(b)a*, *a(b)a(c)a* or *a(b(c)b)a*. Framed clauses are indicated by bracketing. D is “Interlace”, the most distinctively skaldic pattern, in which more than one clause is partitioned, giving schemes such as *abab*, *ababa*, *abcabc* and still more complex ones. Amongst the mixed schemes the most common are *aba[c]*, *a(bc)a* and *a]b(c)b* (BC, Sequence-and-Frame) and *a(b)cac* (CD, Frame-and-Interlace), but combinations of Sequence-Frame-and-Interlace also occur. A square bracket marks off the sequentially joined clause in a mixed pattern containing Sequence. Illustrations of the various patterns can be found in section B below.

The frequencies of the various patterns in Arnórr’s poetry are shown by the tables below. Table 1 covers the whole of his *dróttkvætt* work, i.e. the memorial odes or *erfidrápur* for Magnús (c. 1047), Þorfinnr jarl of Orkney (c. 1065) and Haraldr (c. 1066),⁸ together with smaller fragments. Table 2 gives, for comparison, the results for other major eleventh century skalds, then Table 3 shows the individual figures for Arnórr’s four main *drápur* – the three *dróttkvætt* poems mentioned, together with the *Hrynhenda* for Magnús (c. 1045–47), composed in the octosyllabic metre of that name (an alternative to *hrynhent*).⁹

Throughout, the tables show the results obtained from using three editions – Finnur Jónsson’s (abbreviated FJ) in *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*,¹⁰ E. A. Kock’s (K) in *Den norsk-isländska skaldediktningen*,¹¹ and my own (E).¹² Although these three sets of figures differ, there is sufficient agreement for quite dependable statements to be made about the character of Arnórr’s clause arrangement, both in isolation and in relation to his contemporaries. The relative frequencies of the various patterns of clause arrangement are given, for ease of comparison, as percentages. These are obtained by dividing the number of helmings which follow the pattern concerned by the total number of helmings (within a given poem or poet’s output) and multiplying by one hundred.

⁸ I henceforth refer to the *erfidrápa* for Haraldr as *Haraldsdrápa*, which seems a probable title, although not explicitly recorded in any MS.

⁹ One *hrynhent* helming which does not appear to belong to the poem for Magnús is not included in either table. It follows the Sequence-and-Frame scheme *aba[c]*; see further p. 165. As stated in note 4, three more helmings are excluded because particularly difficult to interpret.

¹⁰ Copenhagen 1912–15, reprinted 1967–73; henceforth *Skjald*.

¹¹ Lund 1946–49, published from the author’s MS by Elisabeth Kock and Ivar Lindquist; henceforth *Skaldedikt*.

¹² In *PAJ*. Throughout the present article citations, for convenience, follow the numbering of verses in *Skjald*. On some points concerning the assignment of verses to individual poems and their ordering within poems I dissent from Finnur Jónsson. These are tabulated in *PAJ* p. 371 and discussed in ch. II, pp. 32–62. Reference may also be made to *PAJ* for textual comment on the verses cited and translated below, although, since the work is unpublished, I have not judged it helpful to give page references for particular verses. A version for publication is in preparation.

Table 1: Frequency of clause arrangements in Arnórr jarlaskáld's *dróukvætt* poetry (107 helmings), expressed as numbers of helmings (Hlm) and as percentages.

Pattern	Scheme	FJ		K		E	
		Hlm =	%	Hlm =	%	Hlm =	%
A. One-clause	a	5	4.7	4	3.7	5	4.7
B. Sequence	ab Cpt	10	9.3	14	13.1	13	12.1
	ab	5	4.7	8	7.5	7	6.5
	abc	9	8.4	11	10.3	10	9.3
	abcd	2	1.9	3	2.8	3	2.8
Total B		26	24.3	36	33.7	33	30.8
C. Frame	aba	16	15.0	18	16.8	16	15.0
	abaca	1	0.9	1	0.9	1	0.9
Total C		17	15.9	19	17.8	17	15.9
BC. Sequence- and-Frame	abac	6	5.6	7	6.5	6	5.6
	abca	10	9.3	10	9.3	11	10.3
	abcb	4	3.7	5	4.7	4	3.7
	abacd	0	0.0	2	1.9	1	0.9
	abcdb	1	0.9	1	0.9	1	0.9
	abcda	1	0.9	2	1.9	2	1.9
	abcdb	1	0.9	1	0.9	1	0.9
	abcdefa	1	0.9	1	0.9	1	0.9
Total BC		24	22.4	29	27.1	27	25.2
D. Interlace	abab	10	9.3	6	5.6	10	9.3
	ababa	6	5.6	3	2.8	3	2.8
	ababab	2	1.9	1	0.9	1	0.9
	abcbacbc	1	0.9	0	0.0	0	0.0
Total D		19	17.8	10	9.3	14	13.1
BD. Sequence- and-Interlace	ababc	2	1.9	0	0.0	1	0.9
	abcbc	1	0.9	1	0.9	1	0.9
	ababcd	1	0.9	0	0.0	0	0.0
	abcdede	1	0.9	1	0.9	1	0.9
Total BD		5	4.7	2	1.9	3	2.8

Table 1 (cont.)

Pattern	Scheme	FJ		K		E	
		Hlm =	%	Hlm =	%	Hlm =	%
CD. Frame- and-Interlace	abccab	2	1.9	1	0.9	1	0.9
	abccac	1	0.9	1	0.9	1	0.9
	abccaba	1	0.9	1	0.9	1	0.9
	abccaca	1	0.9	1	0.9	1	0.9
	abaccaba	0	0.0	1	0.9	1	0.9
	abaccdad	0	0.0	0	0.0	1	0.9
	abccabdc	1	0.9	0	0.0	0	0.0
	abccadc	0	0.0	0	0.0	1	0.9
	abccbadc	1	0.9	0	0.0	0	0.0
	abccabd	1	0.9	0	0.0	0	0.0
Total CD		8	7.5	5	4.7	7	6.5
BCD. Sequence -Frame-and- Interlace	abacdb	1	0.9	1	0.9	1	0.9
	abacbd	0	0.0	1	0.9	0	0.0
	abacdba	1	0.9	0	0.0	0	0.0
	abacdbd	1	0.9	0	0.0	0	0.0
Total BCD		3	2.8	2	1.9	1	0.9
TOTAL		107 helmings = 100%					

Thus the proportions in the *dróttkvætt* corpus of Arnórr are as follows (using especially the figures drawn from my own edition). Almost one quarter of the helmings follow the Interlace pattern or a mixed pattern containing Interlace. The remaining three-quarters follow the normally more straightforward patterns: almost a third are in the Sequence pattern, a quarter are Sequence-and-Frame, and almost a sixth are Frame. The One-clause pattern, potentially complex because often accompanied by convoluted internal word order, underlies only one twentieth of Arnórr's helmings. In general, then, Arnórr appears to exploit the range of possible arrangements to the full, but to be rather moderate in his use of the more intricate and characteristically skaldic patterns.

In order to see Arnórr's handling of clause arrangement in clearer perspective it is helpful to examine the practice of his contemporaries. The percentage frequencies for the eleventh century as a whole are given above in my article I, and in Table 2 below comparison is made between Arnórr and the six skalds of the eleventh century who are best represented in the extant corpus.¹³

¹³ In Table 2 the list of schemes is slightly simplified by the use of the category "Others" for the very rare schemes.

Table 2: Frequency of clause arrangements in *dróttkvætt* poetry of major eleventh century skalds, expressed as percentages of helmings (hlm) in each skald's corpus.

Pattern, Scheme	Pórðr Kol- beins- son (52 hlm)		Sigvatr Pórðar- son (288 hlm)		Pormóðr Kol- brúnar- skáld (77 hlm)		Óttarr svarti (57 hlm)		Arnórr jarlask. (107 hlm)		Þjóðólfr Arnórs- son (145 hlm)		Steinn Her- dísar- son (48 hlm)	
	FJ	K	FJ	K	FJ	K	FJ	K	FJ	K	FJ	K	FJ	K
A. One-clause														
a	3.8	3.8	4.2	4.2	2.6	2.6	5.3	5.3	4.7	3.7	5.5	5.5	2.1	2.1
B. Sequence														
ab Cpt	1.9	5.8	5.2	6.3	2.6	2.6	10.5	21.1	9.3	13.1	16.6	18.6	10.4	10.4
ab	3.8	7.7	4.7	6.9	2.6	5.2	3.5	5.3	4.7	7.5	3.4	4.8	6.3	6.3
abc	3.8	5.8	4.5	8.0	10.4	13.0	5.3	8.8	8.4	10.3	10.3	12.4	12.5	14.6
abcd	0.0	0.0	2.1	2.4	1.3	2.6	0.0	0.0	1.9	2.8	2.8	3.4	0.0	0.0
abcde	0.0	0.0	0.3	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Total B	9.6	19.2	17.0	24.0	16.9	23.4	19.3	35.1	24.3	33.7	33.1	39.3	29.2	31.3
C. Frame														
aba	21.1	34.6	10.4	12.5	14.3	16.9	10.5	12.3	15.0	16.8	11.0	13.1	10.4	18.8
abaca	3.8	3.8	3.1	4.2	2.6	2.6	0.0	0.0	0.9	0.9	2.8	2.8	0.0	0.0
abcba	0.0	0.0	0.3	1.0	0.0	1.3	1.8	0.0	0.0	0.0	1.4	0.7	4.2	2.1
Others	0.0	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Total C	25.0	38.5	13.9	18.1	16.9	20.8	12.3	12.3	15.9	17.8	15.2	16.6	14.6	20.8
BC. Frame + Sequence														
abac	1.9	1.9	3.1	4.9	1.3	2.6	1.8	3.5	5.6	6.5	0.7	2.1	10.4	12.5
abca	15.4	17.3	5.9	6.3	10.4	14.3	3.5	3.5	9.3	9.3	6.2	9.0	4.2	10.4
abcb	1.9	1.9	5.2	7.3	2.6	5.2	5.3	5.3	3.7	4.7	2.8	3.4	2.1	2.1
abacd	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	0.0	1.9	1.4	1.4	0.0	0.0
abcad	0.0	0.0	0.0	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
abcbd	0.0	0.0	0.3	0.3	1.3	2.6	0.0	0.0	0.9	0.9	0.0	0.0	2.1	2.1
abcda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.9	1.9	0.0	0.0	0.0	0.0
abcdb	0.0	0.0	0.7	0.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.9	0.9	0.0	0.0	2.1	2.1
abcde	0.0	0.0	0.7	1.4	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.1
Others	0.0	0.0	2.1	2.1	1.3	1.3	0.0	1.8	0.9	0.9	0.7	0.7	0.0	0.0
Total BC	19.2	21.2	18.4	22.9	19.5	26.0	10.5	15.8	22.4	27.1	11.7	16.6	20.8	31.3

Table 2 (cont.)

Pattern, Scheme	Pórðr Kol- beins- son (52 hlm)		Sigvatr Pórðar- son (288 hlm)		Pormóðr Kol- brúnar- skáld (77 hlm)		Óttarr svarti (57 hlm)		Arnórr jarlask. (107 hlm)		Þjóðólfr Arnórs- son (145 hlm)		Steinn Her- dísar- son (48 hlm)	
	FJ	K	FJ	K	FJ	K	FJ	K	FJ	K	FJ	K	FJ	K
D. Interlace														
abab	3.8	1.9	8.0	5.9	2.6	5.2	14.0	5.3	9.3	5.6	6.9	6.2	12.5	6.3
ababa	15.4	3.8	6.9	5.2	2.6	1.3	3.5	0.0	5.6	2.8	7.6	4.8	8.3	4.2
ababab	3.8	0.0	1.4	0.3	2.6	0.0	3.5	1.8	1.9	0.9	2.1	0.0	0.0	0.0
abababa	1.9	1.9	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.7	0.0	0.0
abacbc	0.0	0.0	1.0	0.0	1.3	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
abcabc	0.0	0.0	1.0	1.0	0.0	0.0	0.0	1.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Others	1.9	0.0	6.9	2.1	5.2	0.0	3.5	0.0	0.9	0.0	2.1	0.7	2.1	0.0
Total D	26.9	7.7	25.7	14.6	14.3	7.8	24.6	8.8	17.8	9.3	19.3	12.4	22.9	10.4
BD. Sequence + Interlace														
ababc	0.0	0.0	1.0	0.0	3.9	1.3	5.3	3.5	1.9	0.0	1.4	0.0	0.0	0.0
abcabc	1.9	1.9	1.4	2.1	1.3	1.3	3.5	7.0	0.9	0.9	3.4	2.8	2.1	2.1
ababac	0.0	0.0	0.0	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.1	0.0
abcacb	3.8	1.9	1.0	1.0	1.3	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.0	0.0	0.0
abcdcd	0.0	0.0	0.7	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Others	0.0	0.0	0.7	0.7	2.6	1.3	0.0	0.0	1.9	0.9	0.0	0.0	0.0	0.0
Total BD	5.8	3.8	4.9	4.2	10.4	5.2	8.8	10.5	4.7	1.9	5.5	2.8	4.2	2.1
CD. Frame + Interlace														
abacb	0.0	0.0	1.7	0.7	0.0	0.0	1.8	1.8	0.0	0.0	0.7	0.7	0.0	0.0
abcab	1.9	0.0	0.7	1.0	1.3	1.3	1.8	1.8	1.9	0.9	0.7	0.0	0.0	0.0
abcac	1.9	1.9	1.4	2.1	6.5	5.2	1.8	1.8	0.9	0.9	2.8	2.8	0.0	0.0
ababca	1.9	1.9	1.0	1.0	2.6	2.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.0	2.1	2.1
abacab	0.0	0.0	0.3	0.3	1.3	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
abacac	0.0	0.0	2.4	1.7	2.6	1.3	5.3	3.5	0.0	0.0	2.1	2.1	0.0	0.0
abacba	1.9	0.0	0.0	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.1	0.0
abcaba	0.0	0.0	0.3	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.9	0.9	0.0	0.0	0.0	0.0
abcaca	0.0	0.0	0.3	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0	0.9	0.9	0.7	0.0	0.0	0.0
abcba	1.9	1.9	0.7	0.3	0.0	0.0	1.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Others	0.0	0.0	5.6	3.5	2.6	1.3	3.5	3.5	2.8	0.9	0.0	0.0	2.1	0.0
Total CD	9.6	5.8	14.6	11.5	18.2	13.0	15.8	12.3	7.5	4.7	7.6	5.5	6.3	2.1
BCD. Seqce., Fr + Int														
Various	0.0	0.0	1.4	0.7	1.3	1.3	3.5	0.0	2.8	1.9	2.1	1.4	0.0	0.0

Comparison with other eleventh century skalds suggests that Arnórr was in accord with the tastes of his age. Þjóðólfr Arnórsson, Arnórr's principle colleague and (presumably) rival, uses all the patterns with about the same or slightly greater frequency, with the notable exception of the Sequence-and-Frame pattern. The full range of eleventh century evidence suggests that, whilst Þjóðólfr uses Sequence-and-Frame rather less than was usual in his time, Arnórr specially favoured it, above all in its straightforward manifestations of *aba/c* and *a(bc)a*. Otherwise, Arnórr's practice corresponds very closely with the eleventh century "norm": he uses the Sequence and the Sequence-Frame-and-Interlace patterns slightly more than average, the remaining patterns slightly less.

The slight tendency of Arnórr to favour the more straightforward patterns (Sequence and Sequence-and-Frame) which is perceptible here is seen still more clearly when it is remembered that his extant work consists almost entirely of helmings from long poems (*drápur*) rather than from occasional verses (*lausavísur*) and that, in the eleventh, as in other centuries, the *drápur* are normally characterised by more intricate clause arrangement than *lausavísur*.

If a still wider comparison is made between the eleventh century skalds and those of the preceding two centuries, Arnórr's century shows a quite dramatic fall in the use of One-clause pattern and a clear rise in the use of Sequence-and-Frame. Interlace occurs with roughly the same frequency and the remaining patterns slightly more frequently.

Within these rather crude categorisations into basic patterns one or two further features of Arnórr's clause arrangement can be discerned. The Couplet variety of Sequence pattern, the simplest of all possible arrangements, is prominent in his poetry (though it is still more so in Þjóðólfr's). Of the Frame helmings all instances but one are of the most straightforward scheme, *a(b)a*, and among the Interlace helmings the simplest scheme, *abab*, is more common than the eleventh century average, as is, marginally, *ababab*, whilst the intricate varieties containing Interlace of three clauses are relatively rare.

Clause arrangement so intimately coheres with the internal ordering of words in the clause and with other stylistic features that it can scarcely be treated in isolation. This will emerge in some of the discussions in section B, but meanwhile some brief remarks on Arnórr's word order and diction may serve to give perspective (reference henceforth is to Arnórr's *hrynhent* as well as *dróttkvætt* poetry). I begin with word order.

Examination of such tight syntactic couplings as subject-and-verb, attributive adjective-and-noun and base word-and-determinant (of kennings) shows that Arnórr does not in general favour extremes of dislocation. In a substantial majority of cases the two elements of the syntactic unit are consecutive in the text and, when interrupted, it is most frequently by elements of the same clause.¹⁴ As for the ordering of these syntactically related elements, it is often

¹⁴ The majority consists of about 200 out of 300 units of subject-and-verb, nearly 150 out of 250 adjective-and-noun units (including pronominal adjectives such as *minn* and *hverr*), and about 70

difficult to characterise this as “natural”, or “straightforward”, or not, but there is a substantial number of departures in Arnórr’s poetry from the order which might be considered usual on the evidence of ON prose. Within Arnórr’s units of subject-and-verb, for instance, the order verb-subject is more common than subject-verb, especially where the two are widely dispersed in the metrical lines. This is partly because of the frequency with which another element (object, adverb etc.) is placed first in the clause, causing inversion of subject and verb, but in over 100 cases (e.g. *glæddi eldr af oddum*, lit. “sparked flame from spear-heads”) the verb itself opens the clause, whether in the interests of metrical ease or of descriptive effect, or of both. This contrasts with the most usual order in prose texts.¹⁵

The tempering of virtuosity by moderation and perhaps also by an inclination towards naturalism which is revealed in Arnórr’s handling of clause arrangement and internal word order also characterises his diction. He makes full use of the range of inherited vocabulary, from everyday words to more or less elaborate kennings, but he seems to have avoided the extreme artificiality permitted by the kenning system, which is evidenced by such kennings as *qldu fill* “elephant of the wave” = “ship” (P jsk Lv 5).¹⁶ Nor are all Arnórr’s kennings stereotyped counters reducible to simple concepts such as “ruler”, “warrior” or “ship”. In *Hrynhenda* 16a (quoted on p. 173 below) the unusual and thoughtfully fashioned kenning *æðveðrs elgjar* “ships”, literally “elks of the raging gale”, is introduced into a description of storm-tossed seas, and other kennings of Arnórr support the overall impression not of mere verbal exhibitionism but of attention to content and context.

Table 3: Frequency of clause arrangements in Arnórr jarlaskáld’s *dróttkvætt* and *hrynhent* poetry, expressed as percentages: comparison of four main *drápur*.

Pattern	Scheme	Hrynhenda 29 helmings			Magnúsdrápa 33 helmings			Porfinnsdrápa 40 helmings			Haraldsdrápa 30 helmings		
		FJ	K	E	FJ	K	E	FJ	K	E	FJ	K	E
		A. One-clause	a	3.4	3.4	3.4	3.0	3.0	3.0	7.5	5.0	7.5	3.3
B. Sequence	ab Cpt	17.2	17.2	17.2	24.2	30.3	30.3	0.0	0.0	0.0	10.0	13.3	10.0
	ab	3.4	3.4	3.4	3.0	3.0	3.0	2.5	5.0	2.5	10.0	13.3	13.3
	abc	13.8	17.2	13.8	9.1	9.1	9.1	10.0	10.0	12.5	6.7	13.3	6.7
	abcd	10.3	10.3	10.3	0.0	3.0	3.0	5.0	5.0	5.0	0.0	0.0	0.0
	abcdef	0.0	3.4	3.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Total B		44.8	51.7	48.3	36.4	45.5	45.5	17.5	20.0	20.0	26.7	40.0	30.0

out of rather more than 100 kennings. The same general tendency can be observed in the units of transitive verb-and-object, but so many difficulties intrude on the analysis there that meaningful figures cannot be produced.

¹⁵ See M. Nygaard, *Norrøn Syntax* (Christiania 1905, reprinted 1966) § 336.

¹⁶ References to ON poetry other than Arnórr’s follow the format of *Lexicon Poeticum* (Sveinbjörn Egilsson, 2nd edition, revised by Finnur Jónsson, Copenhagen 1931, reprinted 1966).

Table 3 (cont.)

Pattern	Scheme	Hrynhenda 29 helmings			Magnússdrápa 33 helmings			Porfinnsdrápa 40 helmings			Haraldsdrápa 30 helmings		
		FJ	K	E	FJ	K	E	FJ	K	E	FJ	K	E
C. Frame	aba	17.2	17.2	17.2	24.2	24.2	21.2	12.5	17.5	15.0	10.0	10.0	10.0
	abaca	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.3	3.3	3.3
Total C		17.2	17.2	17.2	24.2	24.2	21.2	12.5	17.5	15.0	13.3	13.3	13.3
BC. Sequence- and-Frame	abac	0.0	0.0	0.0	3.0	6.1	6.1	10.0	12.5	7.5	3.3	0.0	3.3
	abca	3.4	10.3	13.8	12.1	12.1	15.1	2.5	2.5	2.5	10.0	10.0	10.0
	abcb	3.4	0.0	0.0	3.0	3.0	0.0	5.0	5.0	5.0	0.0	3.3	3.3
	abacd	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	5.0	2.5	0.0	0.0	0.0
	abcbd	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.3	3.3	3.3
	abcda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	5.0	5.0	0.0	0.0	0.0
	abcdb	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	2.5	2.5	0.0	0.0	0.0
	abcdc	3.4	3.4	3.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abcdefa	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	2.5	2.5	0.0	0.0	0.0
Total BC		10.3	13.8	17.2	18.2	21.2	21.2	25.0	35.0	27.5	16.7	16.7	20.0
D. Interlace	abab	0.0	0.0	0.0	6.1	3.0	3.0	2.5	2.5	7.5	20.0	13.3	20.0
	ababa	0.0	0.0	0.0	3.0	0.0	3.0	7.5	5.0	2.5	3.3	3.3	3.3
	ababab	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	2.5	3.3	3.3	0.0
	ababcac	3.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abcbaabc	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Total D		3.4	0.0	0.0	9.1	3.0	6.1	15.0	7.5	12.5	26.7	20.0	23.3
BD. Sequence- and-Interlace	ababc	0.0	3.4	3.4	3.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.3	0.0	3.3
	abcbc	3.4	3.4	3.4	0.0	0.0	0.0	2.5	2.5	2.5	0.0	0.0	0.0
	ababcd	0.0	0.0	0.0	3.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	ababcde	3.4	3.4	3.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abcdede	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	2.5	2.5	0.0	0.0	0.0
Total BD		6.9	10.3	10.3	6.1	0.0	0.0	5.0	5.0	5.0	3.3	0.0	3.3
CD. Frame-and- Interlace	abcab	0.0	0.0	0.0	3.0	3.0	3.0	0.0	0.0	0.0	3.3	0.0	3.3
	abcac	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	2.5	2.5	0.0	0.0	0.0
	ababca	6.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abacac	3.4	3.4	3.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abcaba	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.3	3.3	0.0
	abcaca	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	2.5	2.5	0.0	0.0	0.0
	abacaba	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	2.5	0.0	0.0	0.0
	abaacd	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0
	abcabdc	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abcacdc	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0
	abcbadc	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abacdadb	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	Total CD		10.3	3.4	3.4	3.0	3.0	3.0	12.5	7.5	12.5	6.7	3.3

Table 3 (cont.)

Pattern	Scheme	Hrynhenda 29 helmings			Magnússdrápa 33 helmings			Porfinnsdrápa 40 helmings			Haraldsdrápa 30 helmings		
		FJ	K	E	FJ	K	E	FJ	K	E	FJ	K	E
BCD. Sequence-	abacdb	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.3	3.3	3.3
Frame-and-	abcabd	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0
Interlace	ababcda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abacdcd	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	abcdefcf	3.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Total BCD		3.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	5.0	2.5	0.0	3.3	3.3	3.3

With the breaking down of Arnórr's *dróttkvætt* corpus into the three main *drápur*, and with the addition of the figures for *Hrynhenda*, the appearance of perhaps rather dull conformity to an eleventh century norm in clause arrangement is dispelled. The picture which emerges is of a gradual increase in complexity through Arnórr's composing life. One cannot assume increased technical mastery as the reason for this, since the earliest major poem preserved – *Hrynhenda* – implies sufficient confidence on the skald's part to explore a new metre and a new stylistic medium. In the following brief survey of the four main *drápur* I extract the salient features of clause arrangement from Table 3, placing these in a wider stylistic context by adding some remarks on the internal word order of clauses and other leading features which contribute to the individuality of the poems.

Hrynhenda is dominated by the simpler patterns of clause arrangement. The plain Sequence underlies a spectacularly large proportion of helmings – almost half of the total. There is no instance of pure Interlace, and there are few (about one seventh) of mixed patterns containing Interlace. The order of words within the clause is much closer to that of the prose language than in the three *dróttkvætt* poems. These features help to create the effusive directness of *Hrynhenda*, which also abounds in apostrophes, bold images and – even by skaldic standards – grandiloquent praise. Metrically, too, *Hrynhenda* is at once less intricate and more expansive than Arnórr's *dróttkvætt* work. The spacious octosyllabic lines allow for many assonances additional to the standard alliteration and internal rhyme, and these combine with a strong trochaic pulse, rarely modified by intricately counterpointed rhythms, to produce a stirring resonant effect.

Arnórr's second, *dróttkvætt* poem for Magnús góði, *Magnússdrápa*, shares *Hrynhenda*'s simplicity of clause arrangement, and the frequency of Couplet helmings (almost one third of the total in the poem) is especially noticeable. The internal ordering of clauses is only moderately complex, but it is considerably more so than in *Hrynhenda*, and this is one important element in the very

different stylistic effects of the two. Other important differences are that the kennings of *Magnússdrápa* are rather more numerous and more intricate, and that there are more indications of times and places of events, but fewer vague encomiastic gestures and lyric asides. Apart from a few lurid pictures of carrion and carrion beasts after battle, the images are rather less flamboyant than those of *Hrynhenda*.

The clause arrangement of *Porfinnsdrápa* is characterised by variety, with a general bias towards intricacy. The Sequence pattern is relatively rare, with not a single instance of a Couplet helming. The Sequence-and-Frame pattern, which usually produces helmings of moderate difficulty, and the potentially complicated One-clause pattern both underlie more helmings than in any of the other *drápur*, and clause arrangements involving Interlace are appreciably more common than in *Hrynhenda* and *Magnússdrápa*. The poem also contains many of the more unusual schemes within the basic patterns. As for internal word order, there is an unusually high proportion of clauses in which syntactically related elements are consecutive in the text, but on the other hand there are several examples of extreme dislocation. This resourcefulness in clause arrangement and internal word order is matched by the content of the poem, which includes effusive general praise, declarations of the poet's involvement (physical and emotional) in the events described, particularised, graphic description and a greater concentration of details about time, place and number than in any of Arnórr's other poems.

Arnórr composed his *Haraldsdrápa* probably only a year or two after *Porfinnsdrápa*, and the clause arrangement in the two differs in rather modest ways. *Haraldsdrápa* contains more Sequence helmings but fewer Sequence-and-Frame, Frame-and-Interlace and One-clause helmings. The very high proportion, for Arnórr, of pure Interlace helmings – nearly one quarter – is the most striking feature of the poem's clause arrangement. The internal word order is, in complexity, close to the average for Arnórr's poetry. The stylistic difference between *Porfinnsdrápa* and *Haraldsdrápa* is for the most part to be found in areas other than clause arrangement. Lacking the precision and intensity of the Orcadian poem, *Haraldsdrápa* appears padded out with elaborate epithets, heroic clichés and generalised praise. Its seeming lack of vigour can, however, be attributed partly to clause arrangement inasmuch as the poem contains proportionally longer and fewer clauses per helming than *Porfinnsdrápa* – approximately three as compared with four.

B. *Some effects of clause arrangement in Arnórr jarlaskáld's poetry*

In the present section, which is designedly more evaluative, and hence more subjective, than the preceding, I seek to suggest some of the ways in which flexibility of clause arrangement enriches the poetry, both at a purely formal level and in the meeting of form and content. Throughout, whilst literary effects are discerned, there is no necessary implication that these were consciously or consistently cultivated by the skald. I begin with general comments on the variability in number, length, internal complexity and arrangement of clauses,

then proceed to discuss the union of particular patterns of clause arrangement with particular kinds of subject-matter, distinguishing especially between Sequence helmings and those containing Frame and/or Interlace.

The interrelated variables of length and number of clauses are a source of variety within the corpus. They can also be productive of specific effects within individual verses. In particular, many and short clauses imply many finite verbs and hence are favourable to an effect of high activity. Thus in *Hrynhenda* 4b the cumulative use of several graphic and dynamic verbs in a sequence of six short clauses conveys the violent motion of sea and vessel in a voyage across the Baltic, and this in turn contrasts with the immovable determination of the hero Magnús, which is conveyed by litotes in *vafðir lítt* “you wavered little”.¹⁷

<p>Vafðir lítt, en vendir bifðusk; varta hrökk, en niðr nam sökkuva; geystisk hlýr, en hristi bára, hrími stokkin, búnar grímur.</p>	<p>You wavered little, but masts shuddered; the prow jolted, and started to plunge; the bows surged on, and the billow, flecked with rime, shook the adorned figure-heads.</p>
--	--

Hrynhenda 4b (Sequence, scheme abcdef)

This cumulative technique is also especially well suited to battle description, as witness *Porfinnsdrápa* 7b, whose battery of abrupt clauses, with verbs clustering at the centres of lines 2 and 3, echoes the tumult of weapons. The alliterating sounds *st* and *b*, and the *aðalhending* [full rhyme] *brodd : odd* in line 3, where only a *skothending* [half rhyme] was necessary, also add to the sonic effect of the verse (the two odd lines of the first helming also have extra *aðalhendingar*). As in *Hrynhenda* 4b, there is a striking contrast between the unflinching hero (*stall drapa . . . þengils hjarta*) and the *melée* represented in the central part of the helming:

<p>Stall drapa – strengir gullu; stál beit, en rann sveiti; broddr fló; bifðusk oddar bjartir – þengils hjarta.</p>	<p>No terror struck – bow-strings shrilled; steel bit, and gore flowed; spear-head flew; shining sword-points quivered – the ruler’s heart.</p>
---	---

Porfinnsdrápa 7b (Seqce-and-Frame,
a(bcdef)a)

Another example of a vigorous multi-clause helming is *Porfinnsdrápa* 16b.

Battle description and seafaring description come together to powerful effect in *Porfinnsdrápa* 21b, where the vigour of the monosyllabic verbs *blezk* “churned”, *dreif* “dashed” and *skaut* “spurted” combines with a graphic particularity rather rare in skaldic panegyrics, as we are told that it was against the

¹⁷ These comments hold true irrespective of the detailed interpretation of the helming, which is a little difficult. Here, as throughout, I indicate emendations by italicising. The unique text of the verse is in *Hrokkinninna*, Gl. kgl. sml. 1010 fol., which reads *verda* and *hristiz*.

saumfqr “nail-row [along the wooden strakes]”, the *skjaldrim* “shield-row [the uppermost part of the gunwale]” and the *skokkr*, probably “decking”, that the blood spurted. Again, the patterning of sound, with the alliterating words *dreif dreyri* / *døkk* clustered at the axis of the first couplet, and with *sær* : *saumfqr* providing additional assonance, assists the total effect:

Sær blezk, en dreif dreyri
døkk á saumfqr kløkkva;
skaut á skjaldrim sveita;
skokkr vas blóði stokkinn.

The sea churned, and blood dashed
dark on the pliant nail-row;
gore spurted on the shield-rail;
decking was spattered with blood.

Porfinnsdrápa 21b (Seqce, abcd)

Still more than number and length of clauses, the flexible patterning of clauses and clause parts in the helming gives the skald a means for the display of virtuosity which first and foremost serves to distinguish the poetry from the everyday language, and hence to invite the admiration and the intellectual participation of the audience. The formal patterning of the verse, that is, often gives pleasure in itself, quite apart from its work of conveying meaning. Perhaps the clearest example of this is the strophe in which the two helmings are perfectly matched in structure. Arnórr employs this device five times: in *Hrynhenda* 10 (Sequence-and-Frame, *a(bc)a*), in *Magnússdrápa* 2 and 4 (Couplet),¹⁸ and in *Magnússdrápa* 7 and 14 (Frame, *a(b)a*). The unity of structure in *Hrynhenda* 10 is particularly close:

Ljótu dreif á lypting útan
lauðri – bifðisk goll et rauða;
fastligr hneigði fúru geystri

fýris garmr – ok skeiðar stýri.
Stirðum helzt umb Stafangr norðan
stólum – bifðusk fyrir álar;
uppi glóðu élmars typpi

eldi glík – í Danaveldi.

Foul surf surged in against the
poop – the red gold shuddered;
powerful, the fir-tree’s hound [wind]
pitched the rushing
ship of fir – and the galley’s helm.
Sturdy prows you steered from the north
by Stavanger – currents foamed in front;
mast-heads of the blizzard-steed [ship]
glowed aloft
like fire – to the realm of the Danes.

Hrynhenda 10 (Seqce-and-Frame, *a(bc)a* × 2)

If, as I think, *ok skeiðar stýri* is to be construed with the first clause rather than the second, the two helmings both follow the same scheme *a(bc)a*:

```

-----
-----
x x x x x x x x x x x x x x x x
x x x x x x x x x x -----

```

¹⁸ The interpretation of *Magnússdrápa* 4 is not certain because of the difficulty of *gellir*.

The first two lines of the two helmings are especially well matched, being composed of adjective + verb + prepositional phrase + noun, then a clause consisting of verb (*bifjask*) + noun + adjective/adverb. The formal artistry of the strophe is manifest and probably deliberate.

An example of similar craftsmanship on a smaller scale is found in *Hrynhenda* 14a:

Hefnir, fenguð yrkisefni, Áleifs; gervi'k slikt á mólum; Hlakkar lætr þú hrælög drekka hauka; nú mun kvæðit aukask.	Avenger of Ólafr, you furnished matter for verse; I fashion such deeds into words; hawks of Hlökk you allow to quaff [ravens] the corpse-sea; now will the poem [blood] swell.
--	--

Hrynhenda 14a (Sequence, abcd)

Out of the four sequentially joined clauses, the first and third are of identical length and express praise of Magnús; the second and fourth again match and comment on the skald's own activity of composition. Hence the formal patterning is not only decorative but also deftly functional, pointing the structure of ideas.

The variables of clause number and length unite with the great range of simple and complex helming patterns to give the skald ample scope for stylistic variation, not only between helmings but also between the clauses of a single helming. Thus in the following citation the Frame clause arrangement points up the contrast between stylistically dissimilar clauses. The framing sentence *létat* ... *sparðan* has a rather weighty, static effect, with the auxiliary *létat* "did not allow" suspended until the close of the helming, and it is only in the fourth line that the epithet *þél harðara* "firmer than a file" is added to *hneiti* "sword" in the first line. By contrast, the *stál* or intercalated clause in the third line provides a temporary lightening of tone and movement which is effected by the simple word order, and assisted by the introduction of the disyllabic *flugu*, which must presumably be pronounced rapidly and without stress, and of the homely comparison *þykkt sem þyrnir* "thick as thorns":¹⁹

Létat hilmir hneiti Högnva veðr í gögnum – jörn flugu þykkt sem þyrnir – þél harðara sparðan.	The lord did not allow throughout the wind-storm of Högni [battle] – iron flew thick as thorns – his sword, firmer than a file, to be spared. ²⁰
--	--

Magnússdrápa 14b (Frame, a(b)a)

¹⁹ It is presumably this kind of stylistic variation to which Finn Reinskou refers when he notes that one of the functions of the intercalation of clauses in skaldic helmings is to provide contrastive tone-colour (*Klangfarbe*), and hence to set off the close of a verse ("Snorri und die Skaldenmetrik", *Festschrift für Eugen Mogk*, Halle 1924, p. 71). For further comment on the functions of intercalation, see, e.g., Hj. Falk, "Med hvilken ret kaldes skaldesproget kunstigt?", *ANF V* (1899), p. 276, H. Lie, "'Natur' og 'Unatur'", esp. pp. 24–36, Lee M. Hollander, "Observations on ... the Parenthetic Sentence", pp. 639–40 and 643–44, and S. Hellberg, "Om inskjutna satser i skaldediktningen", *Maal og Minne* 1981, pp. 1–24.

²⁰ Here, as elsewhere, it is not possible to preserve the clause arrangement of the original exactly in the English translation.

In the following example stylistic flexibility within the helming manifests itself not in the counterpointing of dissimilar clauses but in the combining of different degrees of skaldic grandiosity within the various areas of composition. The straightforward clause arrangement and internal word order seem to balance the “high style” features of apostrophe, *heiti* and kenning, giving the lines a tone which is at once majestic and almost conversational.

Skjöldungr, fórt of óþjóð eldi;	King, you fared through the evil tribe with flame;
auðit vas þá flotnum dauða;	fated then was death to men;
hæstan kynduð, hlenna þrýstir,	crusher of thieves, you kindled a towering blaze of fire south at Jóm.
hyrjar ljóma sunnr at Jómi.	

Hrynhenda 12a (Sequence, abc)

It has been seen above (p. 153) that the straightforward Sequence pattern underlies just under one third of Arnórr’s helmings, the One-clause pattern one twentieth and the patterns containing Frame and/or Interlace the remainder. This mixture could be variously interpreted. The use of the Sequence pattern could be seen either as inertial – a lapse by default from the more intricate and more peculiarly skaldic patterns – or as willed – a veering towards naturalism when not forced by the metrical context into what some early critics saw as involuntary verbal contortions.²¹ A more positive, and probably more realistic, approach than these, however, is to see the fluctuation between the simpler and the more intricate as issuing from different currents of stylistic taste, and as being cultivated by the skalds in pursuit of variety and often in response to the nature of the subject matter. It is convenient from this point on to discuss separately the Sequence helmings and the more intricate ones, beginning with the Sequence.

It accords with the nature of skaldic poetry – descriptive, encomiastic, lyric, but not primarily narrative – that events should be represented mosaic-like as clusters of individual images. Yet from the long skaldic compositions which survive, few and fragmentary though they are, it seems that the strophes overall may have followed the chronology of events,²² and within some strophes the material is in clear linear sequence. In a number of Arnórr’s helmings the skald seems to exploit the potential of the Sequence pattern to chain events in a clearly chronological way. Of the following two examples the first, *Magnúss-*

²¹ For references and counter-arguments to this negative view, see H. Lie, “‘Natur’ og ‘Unatur’”, esp. pp. 5–19. Even so recent and so enthusiastic an appreciator of skaldic poetry as Roberta Frank says, comparing the *hrynhent* metre with the *dróttkvæu*, that its longer, more flexible lines, in which verse line and statement often coincide, reduced “the need [my italics] for skewed word order and traditional kennings” (*Old Norse Court Poetry* p. 93). On the other hand, willingness to see skaldic syntax as a positively cultivated poetic means is far from new. See, e.g., Hj. Falk, “Med hvilken ret”, p. 276.

²² The clearest example of this is Sigrvatr Þórðarson’s *Vikingarvísur*, and further examples of the *orrustal*, the poetic enumeration of battles, are given by Bjarne Fidjestøl in *Det norrøne fyrstediktet* (Bergen 1980) p. 340.

drápa 16, concerns Magnús Ólafsson's attack on Skåne after his victory at Helganes, E. Jutland (c. 1045), and the second, a *hrynhent* fragment about the Last Judgement, illustrates the use of Sequence (within a Sequence-and-Interlace helming) outside the context of battle description.

Uppgöngu vann yngvi
arflógandi gnóga;
gerði hilmir Hórða
hjørþey á Skáneyju.²³

An assault ashore, mighty enough,
the wealth-squandering sovereign launched;
the Hordalanders' prince caused a
thawing wind of swords on Skåne. [battle]

Magnússdrápa 16 (Couplet)

Mikjáll vegr þat's misgört þykkir,
mannvitsfróðr, ok allt et góða;
tyggi skiptir síðan seggjum
sólar hjalms á dæmistóli.

Michael weighs what seems wrongly done,
ripe with wisdom, and all that is good;
then the sovereign of the sun's helmet²⁴
separates out men at his judgement-seat.

Hrynhent fragment (Seqce-and-Frame, aba[c])

Other examples of appropriate use of Sequence patterns include *Hrynhenda* 9a, *Magnússdrápa* 12 and the more extended *Magnússdrápa* 1b–3b, where the young Magnús's return from exile in Garðar is described in a series of orderly stages, most of which occupy a single couplet.

In other helmings the lucidity of the Sequence pattern points up a progression not chronological but logical, as the thought moves from cause to effect, from factual to descriptive detail, from general to particular or from particular to general. A clear example of cause and effect in Sequence is *Haraldsdrápa* 13a:

Olli ofrausn stillis
ormá látrs því's máttit

The ruler's excess of pride caused this,
that the foe of the reptiles' lair
could not,²⁵

stáls í ströngu éli
stríðir elli bíða.²⁶

in the stern blizzard of steel,
live to see old age.

Haraldsdrápa 13a (Sequence, ab)

Arnórr does not inevitably use sequentially joined clauses in the most obvious way. In *Magnússdrápa* 4 there is no progression but in effect a fourfold presentation of the same episode – the flight of Sveinn Alfifuson from Norway at the coming of Magnús Ólafsson. There is no firm historical evidence of an armed conflict at this stage, and it was perhaps tactfully to disguise this absence of military triumph that the rather diffuse strophe was conceived, just as in *Hrynhenda* 5–7 Arnórr builds up the young and unseasoned king in a proliferation of elaborate “warrior” kennings.

²³ The interpretation of *arflógandi* is not beyond dispute.

²⁴ *Sólar hjalmr* “sun's helmet” is the sky, its *tyggi* “sovereign”, God.

²⁵ *Orma látr* “reptiles' lair” is “gold”, its *stríðir* “persecutor, foe”, a generous ruler.

²⁶ *því* emended from MSS *þa/þar*.

In contrast with the Sequence pattern, the Frame, Interlace and mixed patterns by definition involve partitioning of clauses, with one part being suspended or interrupted and later completed. The suspension can be productive of fine descriptive or lyric effects when married with certain types of subject-matter, and some of these are discussed below, but it also merits attention in its own right, that is, at a purely formal level.

In most Frame or Interlace helmings the first part of a partitioned clause is syntactically incomplete so that the second part (and third, if any) brings a genuine syntactic resolution. Among the clearest instances of this are resolutions of a suspended auxiliary verb by a past participle or infinitive, as in:

Vildut oflgar aldir,
 áðr vas stýrt til váða,
 – grams dolgum fekksg galgi –
 gagnprýðanda hlýða.

Mighty men were unwilling,
 before their course turned to ruin,
 – the gallows were the lot of the
 lord's foes –
 to heed the glorious victor.

Haraldsdrápa 7b (Seqce-and-Frame, a(bc)a)

Suspensions consisting of transitive verb and direct object or of verb and subject also generate extreme syntactic tension, and these are much favoured by Arnórr, as by other skalds. By contrast, there are cases of suspension where there is no true syntactic tension at all, but the completion simply adds information or descriptive detail. In *Haraldsdrápa* 4a, for example, the clause to which *sinni* “his” belongs seems already complete in the second line, so that *sinni*, lacking both syntactic and descriptive import, is superfluous and even bathetic:

Gekkat Sveinn af snekkju
 saklaust enn forhrausti
 – malmr kom harðr við hjalma –
 (hugi minn es þat) sinni.

Sveinn did not leave his vessel
 without cause, outstanding in valour;
 – steel struck hard on helmets –
 that is my thought.

Haraldsdrápa 4a (Seqce-and-Frame a(bc)a)

A similar example is *Haraldsdrápa* 11b, where *dunðu jarlar undan* “the earls thundered away” could theoretically have stood alone without its completion *til borgar* “to the city/stronghold”, although the completion here does sharpen the picture of the flight. The difficult question of the possible contemporary response to suspended constructions with or without syntactic or semantic tension is touched upon on pp. 173–175 below.

Not only is the audience's grammatical sense called into play by the suspended constructions but also their semantic sense, and in particular their knowledge of semantic patterns special to skaldic poetry, from kennings and stereotyped collocations of adjective and noun to complete topoi. A familiar example is: given a suspended clause-part containing a word for “fire” and certain other semantic clues, an alert audience might listen for a word meaning “of water/the

sea” in the completion in order to form a kenning for “gold”. In the following citation, Arnórr is similarly playing on the audience’s presumed knowledge of *Alfaðir* as an Óðinn name and of “Óðinn’s mead/ale” as a kenning for “poetry”.²⁷ The delaying of *brim hrosta* to the close of the helming causes the kenning to linger in the mind and hence to chime with another “ale” kenning, *fen hrosta*, lit. “swamp of malt” and other literal references to drinking in the exordium to the poem.

Nú hykk slíðrhugaðs segja
– sið léttir mér stríða –
(þýtr Alföður) ýtum
jarls kostu (brim hrosta).

Now I mean to tell men
– not soon will my anguish lighten;
All-father’s malt-surf roars – [poetry]
of the fell-hearted jarl’s excellence.

Þórfinnssdrápa 4 (Frame-and-Int, a(b)cac)

A simple example of the use of a descriptive topos in suspension is found in *Haraldsdrápa* 3b, where the naming of “swords” as the subject to an incomplete clause raises the expectation of a predicate stating that they either bit, cut, shattered or else made some noise. The frequency with which skalds refer to swords or spears “singing”,²⁸ together with the metrical clue *buðlungr* at the opening of the line, would probably mean that it was with only mild surprise, or even with the satisfaction of having mentally supplied the resolution themselves, that the audience would receive the completion *sungu*.

Skjaldborg raufsk, en skúfar
– skaut hoddglötuðr oddum

bragna brynjur gögnum,
buðlungr – of ná sungu.

The shield-wall shattered, and swords
– the hoard-destroyer shot [prince]
spearheads
through warriors’ mailcoats,
the monarch – sang out over corpses.

Haraldsdrápa 3b (Seque-and-Frame a]b(c)b)

The same kind of expectation is played upon in suspensions such as *vann Áleifs sonr bannat . . . ara fǫstu* “Ólafr’s son placed a ban on . . . fasting for the eagle” (*Magnússdrápa* 15), where the first part, surrounded as it is by statements that the wolf got his fill, creates the anticipation that what was “banned” was the hunger of one of the carrion creatures. Instances of “feeding the carrion beasts” as an image for bloody warfaring are legion,²⁹ and the litotes variant referring to the abatement of hunger is well established.³⁰

²⁷ R. Meissner (*Die Kenningar der Skalden*, Bonn 1921, p. 429) lists over forty kennings for “poetry” meaning “Óðinn’s drink/liquid”. They include *Óðins mjóðr* Hfl 2, *Yggs líð* Korm Lv 14 and *H harð* 5, and *Hǫars bjórr* Bj Hit 2, 21.

²⁸ See *Lexicon Poeticum*, s.v. *syngva*.

²⁹ See, e.g., P Kolb 3, 12, Porm 2, 20 and Bj Hit 2, 17.

³⁰ E.g. Þjóð A 3, 4, Ótt 2, 6 (both referring to the wolf’s hunger). In *Liðsm* 3 and *Kolli* 5 the phrase *bregða fǫstu* “to end the fast of” is applied, respectively, to the eagle and the raven, and in each the closing line of the helming has the same words bearing internal rhyme as in Arnórr’s *Magnússdrápa* 15b – *valkǫstu: fǫstu*.

Vitnir dregr ór vatni
 – vann Áleifs sonr bannat –
 (búk slitr vargr í vikum)
 valkøst – ara føstu.

The wolf drags from the water
 a heap of slain; Ólafr's son
 (the wolf tears a corpse in the creeks)
 made fasting forbidden for the eagle.

Magnússdrápa 15b (Frame-and-Int, ab(c)ab)

A suspended clause sets up an expectation in the audience's mind which may be fulfilled or reversed in the completion. In *Hrynhenda* 6a the suspended *með allra hæstum* ... creates an expectation of some material object (perhaps a helmet or standard) which is wittily turned aside by the metaphorical completion *ægishjalmi* (the ominously spaced *breiðask* ... *vissu* ... *yðrir dolgar* ... *vesøld sína* will also be noticed in the second helming):

Austan komt með allra hæstum,
 Yggjar møs, í þrænzkar byggðir,
 fiðrirjóðr, – en fjandmenn yðra
 falma kvøðu – ægishjalmi.
 Breiðask vissu, blágamms fæðir
 benja kolgu, yðrir dolgar
 – hræddir urðu fjørvi at forða
 fjandmenn þínir – vesøld sína.

From the east you came with highest of all
 helm of terror, to the hamlets of Trøndelag,
 feather-reddener of Óðinn's gull,³¹
 and your foemen were said to falter.
 Your enemies knew, feeder of the swart
 vulture of wound-surf, that their
 wretchedness
 – in fear your foemen were forced
 to save their lives – was growing.

Hrynhenda 6 (Frame a(b)a × 2)

Similarly, in *Haraldsdrápa* 8b the fate of the English in the battle near York (1066) is introduced by the leisurely and seemingly innocuous periphrasis *hykk* ... *nøðu* "I think they came to/managed to ...", then ironically clinched by *lif at láta* "lose their lives". Elegant propagandism of the same kind is found again in *Haraldsdrápa* 7b, quoted on p. 166 above, in which the skald celebrates the suppression of the insurrectionary Uplanders. Here *vildut* ... *hlýða* spans the helming and neatly frames the description of their punishment.

Effects of these kinds perhaps lie between the intellectual and the sensuous, for the lines act out their subject-matter – in the last example, impending revenge and death. Still more clearly descriptive is the use of suspension in *Porfinnsdrápa* 17a, where the unusual detail of battle-horns sounding is delayed then allowed to burst out:³²

³¹ The raven is *Yggjar mör* "Óðinn's gull", and it is the warrior who is its *fiðrirjóðr*, reddening its feathers in his enemies' blood. The kenning in the second helming is similar, with *benja kolga* "surf of wounds" = "blood" and its *gammr* "vulture", the raven.

³² I do not know of a reference to horns in battle poetry by earlier or contemporary skalds. In *Hamð* 18 Jormunrekr's sentinel sounds a horn in warning, and in *Vsp* 46 Heimdallr blows his horn as Ragnarøk begins.

Margr vas millum borga
 – mildingr þröng at hildi –
 horna blöstr, þar's hristisk
 hugsterks jöfurs merki.

Many between the defences
 – the bounteous one stormed into battle –
 were the horn-blasts, where waved the
 banner of the stout-hearted hero.

Porfinnsdrápa 17a (Sequence-and-Frame
 a(b)a(c))

Suspension of clauses can be a particularly effective device for representing simultaneous action. An instance of this is *Haraldsdrápa* 3b (quoted above, p. 167), where the three clauses arranged in the Sequence-and-Frame pattern, seem to reflect the chaos of battle.³³

Simultaneous action will not necessarily be represented by suspended clauses. In *Haraldsdrápa* 12 it might at first appear that Arnórr missed an opportunity when, describing the prelude to the battle of Stamford Bridge (1066), he showed the Norwegian troops leaving their ships and the English advancing northwards without intertwining the sentences to produce an effect of simultaneity. However, the plain sequential clause arrangement, the use of the natural cleft between the helmings to switch from the Norwegians to the English, and the bare simplicity of the concluding line *fundusk þeir af stundu* produce an effect which could not easily be bettered.

Uppgöngu bauð yngvi
 ítr með helming lítinn,
 sá's á sinni ævi
 sásk aldrigi háska.
 En of England sunnan
 öflugr herr at berjask
 fór við fylki dýran;
 fundusk þeir af stundu.

The prince ordered the advance ashore,
 splendid, with a small force,
 he who in his lifetime
 never felt fear of danger.
 But northwards through England
 a mighty army marched
 to fight the excellent sovereign;
 they engaged straightway.

Haraldsdrápa 12 (Sequence × 2: Cpt and ab)

Perhaps Arnórr's choicest example of suspension used to descriptive effect is *Magnússdrápa* 11, where clause arrangement, internal syntax and diction produce a strophe which is stylistically united and finely matched to its content. The cumulative *hóvan ... af ulfa barri ... hrækqst* "high corpse-mound of wolves' barley [flesh]" makes a fine word-picture, which, with the second helming, containing a complex subject *áleggjar yggjar vífs marr* "steed of the spouse of the Óðinn of the river-limb [wolf]",³⁴ a heavy epithet *allnóttfqrull* "ever prowling by night" and a lengthy predicate (with main and subordinate

³³ The opportunity for "escape from linear, temporally ordered syntactic bonds" is amply exploited by other skalds: see, e.g., Roberta Frank's comment on Egill's *lausavísa* 10 (*Old Norse Court Poetry*, p. 54).

³⁴ The *áleggr* "river-limb" is "rock", its *Yggr* "Óðinn", a giant, his *vif* "spouse", a giantess, and her *marr* "steed", the wolf.

verbs) *máttit . . . þótt vildi . . . yfir klífa* “could not, though he longed to, scale it”, closely reproduces the wolf’s laborious but vain attempts to climb the heap of slain.

Svá hlóð siklingr hývan
snarr af ulfa barri
– hrósa’k hugfulls vísa –
hrækost – fira ævi,
at áleggjar Yggjar
allnóttfóru all máttit,
– qld lá vítt – þótt vildi,
vífs marr yfir klífa.

The sovereign, swift-moving, heaped up
a corpse-mound of wolves’ barley [carrion]
– I praise the life of the mettlesome
liege of men – so high
that the steed of the river-limb-Óðinn’s
spouse, ever prowling by night, [wolf]
– men were strewn widely – could not
scale it, though he longed to.

Magnússdrápa 11 (Frame a(b)a; Seqce- + -Fr
a(bc)a)

The expressive potentiality of suspension emerges not only in descriptive contexts but also in lyric ones. In *Haraldsdrápa* 17a a conventional encomiastic statement that the hero is unequalled is interlaced with lyric statements expressing the perplexity of the bereaved skald. The complex clause arrangement seems well suited to this dark and unusually subtle verse.

Myrkt’s, hverr meira orkar,
mér, alls greppr né sérat,
– harðr’s í heimi orðinn
hrafngrennir – þrek jöfnum.

It is dark to me, for the skald
cannot see it, who will achieve more,
– the world has lost the stern
raven-feeder – equal feats of strength.

Haraldsdrápa 17a (Seq, Fr + Int aba(cd)b)

The event about which Arnórr expresses the most strongly personal reaction is the feud between his two Orcadian patrons and kinsmen by marriage, Porfinnr jarl Sigurðarson and his nephew Rognvaldr jarl Brúason. In a *lausavísa* apparently composed before friction between the two flared into actual battle (c. 1044), Arnórr reveals his dilemma of torn loyalties. His reluctance seems to be enacted by the suspended *Drengr’s . . . ófúss* and *Oss’s . . . vandligr kostr . . .*

Drengr’s í gegn at ganga
– gott’s fylgja vel dróttni;
qld leyni’k því aldri –
ófúss syni Brúsa.
Oss’s, ef jarlar þessir
ógnbráðir til ráðask,
– hǫrð mun vinraun verða –
vandligr kostr fyr hǫndum.

This warrior is not keen to go
– good it is to support one’s lord well;
I shall never conceal that from men –
against the son of Brúsi. [Rognvaldr]
I have, if these jarls,
battle-hasty, attack one another
– harsh will be the ordeal of friendship –
a hard choice on my hands.

Fragment 5 (Seqce-and-Frame a(bc)a × 2)

Similarly, in a verse about the same feud which Finnur Jónsson ascribes to *Porfinnsdrápa* but which has much more the ring of a *lausavísa* composed close

to the events, an outstanding fusion of content and form is achieved as the sentence *ek em . . . hegju trauðr at segja* “I am loth to speak of events” is interrupted by three clauses.³⁵

Ek em, síz ýtar hnekkðu
jarla sætt, ’s ek vætti,
 – jöfn fengusk hræ hrofnum –
 hegju trauðr at segja.

I am loth, since men thwarted
 the jarls’ truce, as I foresaw,
 – from both sides alike flesh was found
 for ravens –
 to speak of events.

Porfinnsdrápa 19a (Seqce-and-Frame
 a(bcd)a)

The complex, laboured structure of the verse thus evinces the skald’s reluctance to call his griefs to mind.³⁶

As a corrective to the possibility of overinterpretation which arises from the preceding quotations, I cite *Magnússdrápa* 1a, in which the Sequence-and-Frame pattern which also underlies *Fragment 5* and *Porfinnsdrápa* 19a seems to have no connotation of reluctance but rather of eagerness to declaim and be heard. Clearly, a clause arrangement does not of itself produce a readily classified effect, but may do so in association with particular kinds of content, internal word order and diction.

Nú hykk rjóðanda reiðu
 rógrs, því’t veit’k gorva,
 – þegi seimbrotar – segja
 seggjum hneitis eggja.

Now I mean to tell men, for
 fully I know it, of the career of the
 strife-quick – gold-breakers be silent –
 reddener of the sword’s edges.

Magnússdrápa 1a (Seqce-and-Frame a(bc)a)

The poetry of Arnórr, as of other skalds, contains several cases of a special application of suspension and completion – cases of *apo koinou* where a word or phrase applies equally well to more than one clause in the helming.³⁷ To analyse such phrases as belonging primarily to one particular clause, as is necessary in classifying clause arrangements according to Reichardt’s system, in re-ordering a helming as prose or, often, in punctuating a printed text, is not only difficult but also undesirable. It is one of the assets of skaldic language

³⁵ Emendation of the Flateyjarbók reading *Em ek* to *Ek em* is necessary on grounds of assonance, and of *trudr* to *trauðr* on grounds of sense.

³⁶ Compare Roberta Frank’s comments on the use of suspension to represent grief in strophes by Egill and Sigvatr (*Old Norse Court Poetry* pp. 54 and 122).

³⁷ Reichardt, whilst recognising the principle of *apo koinou* (*Studien* pp. 36–37, 186–87, 189 and, implicitly, 15) does not provide for it in his system of analysis. De Boor, in his review of *Studien*, notes that apostrophes are often attached to no one clause in a helming and mentions the possibility of treating them as independent syntactic-stylistic elements (*Indogermanische Forschungen* XLVIII, 1930, 327). Marlyn W. Korin devises a method of syntactic analysis which includes the separation of apostrophes, as well as of appositives and parenthetical clauses, from the body of the helming (“An Analysis of Skaldic Poetry”, unpublished doctoral dissertation, George Washington University, Washington D.C. 1969, esp. pp. 116 and 176–77).

that, as the linear flow is disturbed, an almost multi-dimensional effect is produced, in which certain phrases modify the entire helming, not solely the words adjacent to them.³⁸ Thus in one of his verses about the clash between his two Orcadian patrons, Arnórr places the fateful place-name Rauðabjörg (in the phrase *fyr Rauðabjörgum*) at the close of the helming – a place not only metrically favourable to this particular phrase pattern but also advantageous since the phrase, detached and suspended from the preceding lines, comes to colour all three clauses in the helming.

Nær réðusk ástmenn órir,
eldhríð es varð síðan
– öld fekk mein en milda
morg – fyr Rauðabjörgum.

My dear friends almost destroyed each other
as the sword-blizzard came about then
– the gracious troop took many
a gash – off Rauðabjörg.

Porfinnsdrápa 20b (Seqce-and-Frame
a|b(c)b)

Elsewhere in Arnórr's poetry other adverbial phrases naming places (*viðr Helganes*, *Hrynhenda* 15a, *á Skáneyju*, *Magnússdrápa* 16) or indicating more generally "in battle" or "in the front rank" (both *Porfinnsdrápa* 10a) function in a similar way.

Another category of *apo koinou* usage is the adjective which may qualify more than one grammatical subject in the helming. Thus in *Magnússdrápa* 1b *hraustr*, in salient position at the opening of the second couplet, could refer back to *ormsetrs hati* "hater of the reptile's home [i.e. giver of gold]" as well as forwards to *Hqrða vinr* "friend [i.e. ruler] of Hordalanders". Both kennings refer to Magnús.

In poems composed in honour of living princes and wholly or partially addressed to them through second person verbs, apostrophes which belong syntactically to no one particular clause are frequent. Most often these draw upon the great store of *heiti* and kennings for "prince" or "warrior" whose exclusively poetic and often antique associations add lustre to the skald's eulogy. Of Arnórr's major works only the *Hrynhenda* is addressed to a living prince and couched mainly in the second person, and in this poem the high number of end-stopped lines and of Sequence clause arrangements entails that apostrophes can often be readily assigned to individual clauses. Nevertheless, several of the apostrophes seem to ring through longer stretches of utterance. At or near the beginning of the encomium,³⁹ the name Magnús, placed at the

³⁸ This skaldic freedom might well be envied by modern prose writers who, striving for subtlety and precision by the use of plentiful adverbial modifiers, might seem to have difficulty in placing them. Hence productions such as the following:

Mixed with everything was the apprehension, already, on Strether's part, that it would, at best, throughout, prove the note of Europe in quite a sufficient degree.

Chad had . . . nevertheless gone up and gone up – there were no two ways about it – from an uncontrollable, a really, if one would, depraved curiosity.

(*The Bodley Head Henry James*, vol. VIII, *The Ambassadors* (1970), pp. 31 and 102).

³⁹ The ordering of verses is uncertain, but I incline to place the two two-line fragments printed in *Skjald* as vv. 2 and 3 at the beginning of the extant poem, and the full strophe *Magnús, hlýð* . . . as v. 3 rather than v. 1.

start of a strophe and highlighted by alliteration on the rare and exuberant *máttigs* “mighty” and the emphatic *manni* “no one”,⁴⁰ seems to carry over into at least the next line and probably the whole strophe. This is the only point in the *drápa* at which Arnórr addresses his patron by name. The same commanding position at the opening of a helming is occupied by *Skjöldungr* in vv. 12, 13 and 20 (a prince *heiti* which Arnórr appears to have reserved for Magnús),⁴¹ by *vári*, which I tentatively take to mean “defender” in v. 13b, and by *Yngvi* “sovereign” in v. 15b. In v. 14 the first element of an apostrophic kenning begins the strophe, to be completed a line later (*Hefnir . . . Aleifs* “avenger of Ólafr”), and in v. 16a the still wider spacing of *Ótti . . . fengins golls* “terror of seized gold”, i.e. “generous monarch”, enables it to herald the second as well as the first clause in the helming:

Ótti, kunnuð elgjum hættu
æðiveðrs á skelfðan græði,
fengins golls, eða fæðið ella
flestan aldr und drifnu tjaldi.

Terror of seized gold, you expertly
risk elks of the raging gale on the [ships]
tossing swell, or else you pass
most of your days under spray-drenched
awnings.

Hrynhenda 16a (Sequence, ab)

The cases of *apo koinou* so far surveyed all concern descriptive or ornamental elements which are syntactically more or less dispensable. There are also cases of dual functioning by syntactically more central items. Thus in the opening of Arnórr’s *Magnússdrápa* (quoted on p. 171), *reiðu* “career, life” functions as object to two verbs, *segja* “tell of” and *veit’k* “I know”. Such cases receive less attention here since they seem to affect the poetic presentation less than those instanced above.

A question which may not be finally answerable but which nevertheless merits posing is, how the use of suspension was evaluated by contemporary hearers of skaldic performances. The skalds themselves, despite their taste for exultant comment on their own art,⁴² make no proven references to clause arrangement or syntax.⁴³ Nor does the saga-writers’ zeal for representing the triumphs of Icelandic skalds at Scandinavian courts extend to detailed literary appreciation, for their comments are rarely more precise than that a man was

⁴⁰ Gert Kreutzer’s survey of epithets used by skalds to describe their work includes only one other instance of a “strong, mighty poem”: Jór 5, *hróðr . . . ramman* (*Die Dichtungslehre der Skalden*, 2nd edition, Meisenheim 1977, p. 239).

⁴¹ It also appears in *Hrynhenda* 4 and *Magnússdrápa* 19.

⁴² See, e.g., Gert Kreutzer, *Dichtungslehre*, passim; Carol J. Clover, “Skaldic Sensibility”, *ANF* XCIII (1978), pp. 63–81.

⁴³ The verb *stæla* “insert [poetic material]”, although related to the term *stál* “parenthetic clause”, seems to be used without technical precision in Mhkv 11, since the poem is sequential to the point of jingling banality. In Gdþ 31 the phrase *stæla nýjan verk* may mean no more than “introduce new material”, but it does at least occur in a strophe containing Frame and Interlace devices. For skaldic comments about light/dark or easy/difficult poetry, see Kreutzer, *Dichtungslehre* pp. 225–35 and 236.

skáld gott or that he composed *gott kvæði*. The literary and grammatical treatises of the thirteenth century concern themselves far less with clause arrangement than with diction, metre and rhetorical tropes. However, Snorri in the *Háttatal* recognises the status of the intercalated or parenthetic sentence as a technical device, terming it *stál* (pl. *stællir*) and illustrating its use in the *stælt* metre in *Ht* 12.⁴⁴ There the first and fourth lines of the helming are syntactically united (*sér um mal*), as are the second and third. He also recognises a metrical variety (*langlokur*, *Ht* 14) in which the first and eighth lines of a complete strophe are syntactically linked.⁴⁵ The *stælt* metre is mentioned in Ólafr Þórðarson hvítaskáld's *Third Grammatical Treatise* under the heading of Parenthesis,⁴⁶ and in the *Fourth Grammatical Treatise* the *stælt* and *langlokur* metres are included in the section concerning Antitetón. The author comments on the beauty of *stælt*: *ok er þat hinn fegrsti hááttur*.⁴⁷ Beyond this, as in other questions of skaldic aesthetics, the only resource is the evidence of skaldic poetry itself. The popularity of suspended constructions can readily be measured, and the analysis of the skaldic corpus from the ninth to fourteenth centuries in article I above shows that three-fifths of the helmings contain such constructions, which result in either Frame or Interlace patterns (or mixed patterns containing these).

A more intractable problem is whether audiences actually discriminated between suspensions which contain genuine syntactic and/or semantic tension and those which do not. Those without such tension, in which the completion is a (to me) lamely appended adverbial or other syntactic inessential, are sufficiently common in the work of highly gifted skalds to suggest that they were not scorned, but on the other hand those in which there is genuine tension seem to be in the majority, and Snorri's illustrative *stælt* verse, *Ht* 12, is among them.

In an attempt to introduce system into an otherwise rather subjective procedure, I analysed the pairs of suspension and completion throughout Arnorr's poetry, awarding a score on a five-point scale ranging from "lame" completions (1 point) to "highly effective" (5 points). The result was an overall average of 3.55, which suggests that Arnorr's suspensions typically contain considerable tension and are just closer to the "effective" point on the scale than the "moderately effective". This receives some support from figures produced by Wolfgang Mohr,⁴⁸ who surveyed the more intricate helmings (i.e. those containing Frame and/or Interlace) in five groups of early skaldic verses – Bragi's *Ragnarsdrápa*, Þorbjörn's *Glymdrápa*, Egill's *lausavísur*, Einarr's *Vellekla* and Eilífr's *Þórsdrápa*, and found that in 242 cases out of 276 the completion was a syntactically necessary element, i.e. that there was genuine resolution. In the remaining 34 cases the resolution was premature, the delayed final element

⁴⁴ *Edda Snorra Sturlusonar*, ed. Finnur Jónsson (Copenhagen 1931), p. 221.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 222.

⁴⁶ *Den tredje og fjerde grammatiske Afhandling i Snorres Edda*, ed. Björn M. Ólsen, *STUAGNL XII* (Copenhagen 1884), pp. 12–13.

⁴⁷ *Ibid.*, pp. 136–37. Snorri's *Ht* 12 and 14 are the illustrative citations.

⁴⁸ *Kenningsstudien* (Stuttgart 1933), pp. 5–7.

being most commonly an adverbial which would not be anticipated as necessary but only retrospectively apprehended as part of the suspended clause. Clearly, the whole matter needs further investigation, but it seems probable that those suspended constructions whose completions came with the force of a cadence in music or of the final solving of a riddle or crossword puzzle were especially prized by makers and hearers of skaldic poetry.

To summarise, the clause arrangement in Arnórr's poetry is characterised by a blend of versatility with moderation. As with other facets of his compositional art, for example kenning technique, he calls into play the whole range of skaldic resources, but apparently more with the aim of impressing his audience than of mystifying them, and comparison with his contemporaries shows him rather restrained in the use of the more artificial patternings. In the *Hrynhenda* this restraint contributes to a style which approaches the positively naturalistic.

Like other features of skaldic language, clause arrangement serves a multiplicity of functions, both technical and aesthetic, of which the broadest are those of elevating the verse above the everyday and providing a means to variety. As for individual helmings, there are certainly some by Arnórr in which the particular disturbance of the "normal" flow of sentences serves no discernible end except to bring words into metrically convenient positions, although even there the metrical pointing and the very disturbance of the flow often give sharpness to the poetic expression. In other strophes or helmings the skald's delight in his medium is expressed by clause arrangements containing meticulously repeated patterns, and in still others the particular clause arrangement, whether suspended or straightforwardly sequential, has a more than purely formal rôle for, by matching the content of the helming, it increases its impact. Praise can be made more resounding, battle or sea description more vigorous, logic more lucid and irony or lyric expression more profound. That effects such as these are found in a majority of Arnórr's helmings suggests at least an intuitive sensitivity on the skald's part to the expressive possibilities of clause arrangement.⁴⁹

⁴⁹ I would like to thank Mr. Paul Bibire, of the University of St. Andrews, Scotland, for helpful comments on a draft of this article.

JAN RAGNAR HAGLAND

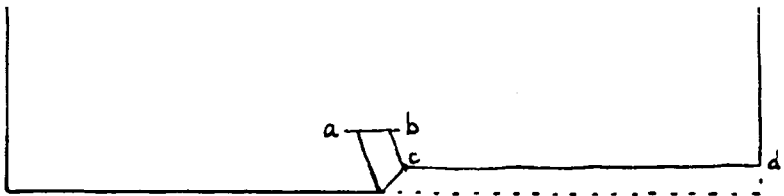
Til spørsmålet om språkforma i sira Teits handskrift av Sauebrevet frå 1298*

I

I juni 1298 utferda hertug Håkon Magnusson ei særskild rettarbot for folket på Færøyane. Rettarbota regulerer i hovudsak lokale tilhøve ved sauehald og har i alle fall sidan 1600 vore kjend som "Sauebrevet" ("Søude-bræfet aa fôrrium" i AM 316, fol.). Teksten finst i to hovudhss. frå mellomalderen i eit oppsett som ikkje er heilt identisk. Dei to hss. er Isl. membr. 4to nr 33 i Kungliga Biblioteket, Stockholm (tidlegare C 20 qv – heretter Sth 33, 4to) og Lunds Universitetsbibliotek nr 15 (tidlegare nr 12 – heretter Lund 15). Båe versjonane er prenta i Poulsen & Zachariassen (ed. 1971), der ytterlegare bibliografi for utgåver også er gjeven. Det er det første av dei to ovannemnde hss. vi skal sjå nærare på i det følgjande.

Sth 33, 4to er eit lovhs. som har vore i bruk på Færøyane i mellomalderen. Sauebrevet er bunde saman med den norske landsloven i eit legg på 4 blad som følgjer rett etter denne (bl 72v–75r). Yttersidene av dette legget har opphavleg vore blanke – jfr. Helgason (1951:105) og Agerholt (1959:245 ff). Nedst på blad 73v og på 74r er det for seg sjølv i samanhengande liner tvers over baa bladsidene skrive eit følgjeskriv frå hertug Håkon, der det heiter at hertugen saman med sine beste menn har gjort ny skipan om landsleigebolken. Dette har skjedd etter oppmoding frå biskop Erlend av Færøyane og herr Sigurd, lagmann på Hjaltland. Kristendomsbolken er det ikkje gjort noko med, så den skal framleis vera slik lovboka vitnar, heiter det i dette brevet som er signert av hertugens faste skrivar på denne tida, Bård Petersson. I dette følgjeskrivet er det også opplyst at ein viss *Sira teitr* har skrive teksten til rettarbota.

Der teksten til rettarbota tek til, står hertugens monogram og ei innskrift som kan lesast såleis: *Haquinus dei gracia manu propria scripsimus et signauimus*. Nedst på det første bladet (bl 72) er det vidare skore av ein flik av pergamentet med utsjånad som kan minna om ei seglreim – jfr. følgjande illustrasjon etter Helgason (1952:113):

* Eg vil få takka Jan Terje Faarlund og Alfred Jakobsen for kommentarar og konstruktiv kritikk til dei synsmåtar som her er lagde fram.

Etter teksten på side 75r står det følgjande. *Et ego ako domini ducis norwegie cancellarius s. . . cripsi manu propria hic in fine.*

Sth 33, 4to har sidan utgåva i NgL III (s. 33–40) vore rekna som hovudhandskriftet for sauebrevsteksten. Dei fleste synest i dag å rekna med at den delen av hs. som inneheld landsloven, er skriven kort etter 1300 (jfr. Widding 1972:102 og Sætveit (upubl.) 1976). Keyser & Munch (1848:4) reknar den delen av handskriftet for å vera frå “c. 1300 eller maaskee noget ældre”.

Sørli (1936:13 f og 1965:9) har rekna sauebrevsteksten i Sth 33, 4to for å vera sjølv originalhs. og den opphavlege utforminga av teksten til rettarbota. I det andre hs, Lund 15, som han daterer til ca. 1310, meiner han teksten er omarbeidd og har der “fått en knappere og mer oversiktlig form” (Sørli 1965:10). Helgason (1952:114) har gjort framlegg om at teksten i Sth 33, 4to jamvel er eldre enn den teksten hertugen stadfeste. Dette grunnar han på visse forhold ved sjølv handskriftet. Helgason meiner at den avklipte fliken av det bevarte brevet ikkje er ei segleim med tapt segl, som ein tidlegare hadde rekna med. Dermed er det heller ikkje så sikkert at det er dette dokumentet hertugen hengde seglet sitt under i 1298, meiner Helgason. Kvifor denne fliken er klipt av, er uvisst. Etter hans oppfatning er det gjort “kanski bert til stuttleika”. I staden for å rekna med at vi her har sjølv det brevet som vart sendt til Færøyane, gjer Helgason då framlegg om at teksten i Sth 33, 4to skal sjåast som ein eldre versjon av den som hertugen stadfeste. Teksten i Sth 33, 4to er etter Helgasons mening “frá tíðini meðan brævið var í umbúnað”. Denne har vorte til ut frå eit framlegg til tekst frå biskop Erlend og Sigurd lagmann og er å rekna som ein kladd til teksten som skulle stadfestast, følgjebrevet medrekna. Kladden har så, etter Helgasons framlegg, tent som grunnlag for den endelege utforminga av Sauebrevet. I den utforminga er paragrafar og oppsett slik vi finn det i Lund 15, meiner han.

Agerholt (1959) har likevel etter grundig drøfting, m.a. av boktekniske forhold, komme til at han “har vanskelig for å gå altfor langt bort fra den gamle oppfatning” av teksten i Sth 33, 4to (i.e. om det er originalhs. eller ikkje). Etter hans syn, og i motsetnad til Helgasons, er då ikkje spørsmålet om seglfesting avgjerande i denne samanhengen. Den spesielle utforminga eller oppsettet av teksten på desse 4 blada i Sth 33, 4to forklarar Agerholt med at hs. i utgangspunktet er tenkt å vera “så å si et stykke lovebok, ikke egentlig et brev i vanlig mening med datering eller andre slutningsledd det på en måte kunne knytte seg til” (Agerholt 1959:248). Det kan òg vera grunnen til, seier han, at denne sira Teit har nytta bokskrift og blad av same format som lovhandskriftet rettarbota no er bunden saman med. Lengda på teksten og oppsettet med nokså nær like mykje på kvar side – berre 1 1/2 line mindre i siste spalte før Åke kanslar har sett til si påteikning, gir inntrykk av å vera kalkulert på førehand. Det er mogleg at sira Teit har gjort eit slikt førearbeid, men det kan òg henda han berre har stått for sjølv reinskrivinga, seier Agerholt (op. cit. 242). I den vidare framstillinga ser det likevel ut til at han hallar til den siste oppfatninga, og han synest gå ut frå at Sauebrevet slik det er bevart i Sth 33, 4to, er skrivne saman av “forskjellige løse skriftstykker” (op. cit. 243 og 245).

Skårup (1973) har gjort ein observasjon som synest å styrkja Agerholts syn på korleis teksten i Sth 33, 4to er blitt til. Skårup drøftar eit tidlegare dunkelt punkt i § 3 av Sth 33. 4to-teksten og § 11 i Lund 15. Det gjeld substantivet *husbændr/husbeðr* og bruk av *þær/þer* som anforisk pronomen i samband med det i dei to tekstversjonane. Ordet *husbændr* i Sth 33, 4to er etter Skårup “misskilt og tí rættað skeivt til *husbændr* av honum sum hefur skrivað bløðini ið eru varðveitt í Kongsbókini”. Han gir gode grunnar for å rekna med at lese-måten skal vera *husbeð(u)r* f. pl., slik han finst i Lund 15 (sjå òg s. 183). Eit slikt syn må også ha som føresetnad at teksten i Sth 33, 4to er ei avskrift eller ei reinskraft på tilsvarande måte som det Agerholt synest å meina.

Eg vil i det følgjande freista vurdere desse synsmåtane saman med ei ny drøfting av språkforma i Sth 33, 4to-versjonen av Sauebrevet. Føremålet med undersøkinga vil vera å freista få eit meir heilskapleg syn på korleis dette hovudhandskriftet av rettabota har vorte til, og kva stilling det har i høve til færøysk språkhistorie.

II

I alle framstillingar om overlevering, diplomatikk eller språkforhold i Sauebrevet har Hægstads oppfatning frå 1910 om språkgrunnlaget for hovudhandskriftet (Sth 33, 4to) stått uimotsagt. Hægstad (1910) meiner at den som har skrivne hovudhandskriftet av denne rettarbota, må vera frå Sør-Vestlandet truleg frå Vest-Agder. Denne vurderinga er utan vidare akseptert både av Sørlic (1936:14 og 1965:9 f), av Agerholt (1959:242) og av Matras (1960:84).

Eg vil i det følgjande freista sjå omatt på spørsmålet om språkform i Sth 33, 4to og lyt difor sjå litt detaljert på Hægstads argument for å heimfesta språket slik han gjer.

I si framstilling drøftar Hægstad først om språkforma kan vera frå Hjalmland, ettersom Sigurd lagmann på Hjalmland er nemnd i følgjebrevet som ein av opphavsmennene til teksten. Men han konkluderer med at det “ikkje er noko som talar serleg for at Sauebrevet er hjalmlandsk, medan fleire ting talar tydeleg mot”. Dei ting han fører opp som argument mot, er at *h* ikkje er skriven før *r* i framlyd, det er distribusjonen av endingsvokalane *ie* og *uo* og endeleg skrivemåtane *æi/æy* for diftongane */ei/* og */øy/*. Han “dreg difor ut at brevet ikkje hev noko aa gjera med Hjalmland i maalvegen” (Hægstad 1910:215). Deretter ser han på språkforma i hs. i høve til færøysk og kjem til at “maalføret i Sauebrevet maa ha lege mykje nær gamalfærøysk, men likevel ikkje vore nett det same” (loc. cit.). Likskap finn han først og fremst i bruk av *æ* både for i-omlyd av */á/* og for opphavleg lang */e/*. Døme som *fæ*, *fænad*, *rætt*, *vær* (pron.) vsa. *fe*, *ver* etc. “syner at *é* og lang *æ* (*ê*) hev falle saman i Sauebrevet sitt maal”, seier Hægstad og viser til at det same gjeld for moderne færøysk mål. “Ogso i mykje anna hev det vore likskap millom færøysk og maalet i det umrødde brevet”, seier han utan å gå nærare inn på kva han siktar til. Det som hindrar identifikasjon med færøysk, er etter Hægstads mening følgjande:

a) Det er ofte skrive “æ ogso for i-ljodbrigde av *a*, som i *tækr, sælia, sænda*, og endaa for opphavleg *e*, som i *bæra, gæta, gæva, kvæðr, ræka, vætrinn* osfr.”. Dette kan ikkje vera færøysk, ettersom det ikkje finst i nyfærøysk, meiner han.

b) Sauebrevet i Sth 33, 4to nyttar for det meste privativ part. *u-* (8 gg. mot *o-* 2 gg.). Nyfærøysk har *o-*.

c) I brevet er det skrive *o* “der færøymaalet etter alt det me kann vita, maa ha havt *u-ljod*”: *hion, or* (prep), *hertogi* for *hiun, ur, hertugi*. Av desse moteksempla dreg han då den slutning at Sauebrevet i Sth 33, 4to ikkje er skrive på gammalfærøysk.

Islandsk avviser han kategorisk i denne samanhengen, ettersom: skrivemåte utan *h* er gjennomført føre *l* og *r* (ikkje døme føre *n*); det er skrive *æ* både for i-omlyd av kort /*a*/ og opphavleg /*e*/; diftongane /*ei*/ og /*ey*/ er skrivne *æi* og *æy* og den privative partikkelen stort sett er *u-*. Endeleg viser han til formene *skipan* f., *þessari* dat. sg. f. og *or* prep. som han heller ikkje meiner er “sers god islandsk” (Hægstad 1910:216).

Dei avvik han såleis finn mellom formene i brevet og færøysk/islandsk, meiner han å finna att i “sudvestlandsk norsk”. Han viser til sams drag med Sth C 14qv (no Sth 11, fol.) som han heimfester til “dei indre bygder av Kristiansands bispedøme, helst Telemark” og med GkgI Saml. 3261, 4to “som maa ha lege noko lenger aust og sud enn C 14qv.” Her finn han tilsvarande former med *æ* for *e* som i Sauebrevet i Sth 33, 4to (t. d. *fæ, vær*, jfr. også Grøtvedt 1939:89). Men det beste samanlikningsgrunnlaget meiner han likevel å finna i eit diplom frå Å i Lyngdal (DN IV:93 frå 1312–05–12). “Maalet i dette brevet høyrer til same sudvestlandske maalgrein som her er i umrøda, og er nettupp soleis som me skulde venta det etter dei no livande maalføre i dei indre bygder i Agder” (Hægstad 1910:217). Dei konkrete språkdrag han gjer nytte av for å underbyggja oppfatninga av likskap med språket i Sauebrevet, er likevel ikkje så omfattande. Det dreier seg for det første om “æ-bruket” med desse tre døma: *sæm, bæggia* og *vær* (pron.). I tillegg til det tek han med seks einskildformer i Sauebrevet til å stø tanken om at det er mål frå Agder som ligg under. Det gjeld forma *uetrar hava* for *uetrar haga* (s. 75rA, 1.5 i hs.). Også *hava* (74rB 16) ser Hægstad som “uvanlegt”. Det gir “brot paa setningsbygningi, medan *hava* for *haga* dsg ogso her gjev vanleg setningsbygning og rett mening.” Han tek bae desse formene som uttrykk for “tilvik til ein yvergang fraa *g* etter vokal burtimot *v*, som no er gjennomført paa Agder so langt vest som til Halsaa” (Hægstad 1910:218). Vidare nemner han *siolffæslumenn* (74vA 3) der han reknar *o* som teikn for lang /*a*/. Etter jamføring med yngre former i kjelder frå Vest-Agder reknar han at det er tale om ein diftongisk “*á* . . . med ein heller sterk *o-ljod*.” Endeleg nemner han formene *eingongr* (74rA 11) og *uætrsætr* (74vA 22) som innslag av hyperkorrekt skrivemåte frå eit mål med svarabhaktivokal som då ville vera /*u*/ og /*i*/. Dette ser han som uttrykk for at målføret på den tida “hev vore paa eit yvergangsstig og havt eit tilvik til ein halvljod som hev teke sin lit fraa vokalen i fyrevegen.” Som den siste av dei seks, viser han til forma *aunnr* (for *onnur* f. sg.) i Lyngdalsbrevet frå 1312. Denne skrivemåten tek Hægstad til stønad for å sjå svarabhaktivokal med *u* som egdemål.

Ved sida av dette dreg han inn eit ikkje-språkleg moment for å styrkja den samanhengen han meiner å sjå mellom Sauebrevet og brevet frå Lyngdal. Mellom dei som har vore med og utferda Lyngdalsbrevet frå 1312, er nemleg også ein *teitr klærkr*, og Hægstad meiner det ikkje er urimeleg at “denne Teit klerk er den same som sira Teit i Sauebrevet”. Det er likevel ikkje same hand i desse to dokumenta seier han, ettersom Lyngdalsbrevet skriv *gh* for “spirantisk *g*” og diftongen *æy* medan Sauebrevet har *g* og *æy*.

Etter på dette viset å ha konstatert at Sauebrevet i Sth 33, 4to “er skrive paa eit egdsk maalføre” konkluderer Hægstad med at sira Teit vel også har vore “fraa Agder einkvarstad”.

For å styrkja denne oppfatninga ytterlegare gjer Hægstad framlegg om at mannsnamnet *Teis* har samanheng med *Teitr* og ikkje med *Mathæus* som Aasen hadde meint. Dette fordi *Mathæus* ikkje kunne bli *Teis* “etter vanlege norske ljodloger” på den måten det kunne i nordtysk, der namnet også er nytta. I norsk kan *Teis* ha vakse fram med grunnlag t. d. i patronymikonet *Teitsson* (uttala “teisson”), meiner Hægstad. Namnet *Teis* var registrert berre i Lyngdal hos Aasen. Den samanhengen Hægstad såleis freistar etablere mellom namna *Teis* og *Teit* brukar han då til å knyta sira Teit i Sauebrevet til Agder. Frå dette sluttar han vidare at *Teit*-namnet kan ha hatt sitt utspring i Agder og så ha følgd utvandrarane “fraa desse landsluter til dei norske nybygder i Vesterhavet” sidan *Teit* er eit mykje nytta namn både på Island og Shetland “den dag i dag” (Hægstad 1910:217).

III

Eg har gått såpass nøye inn på Hægstads grunngeving for å meina at sira Teit er frå Agder og at språket i det eldste bevarte hs. av Sauebrevet såleis er norsk, fordi hans syn etter alle desse år framleis står uimotsagt og er rådande oppfatning av dette spørsmålet.

Men det er visseleg fleire veike sider ved denne oppfatninga. Hægstads grunnlag for å hevda sitt syn har sikkert nok hatt sine avgrensingar. Viktig å vera klår over i den samanhengen er at han presenterte dette synet på språket i hovudhandskriftet av Sauebrevet i ei bokmelding – *Diplomatarium Færoense* bd. I (Kbhn 1907), og det er ikkje heilt klårt om han har hatt anna enn den trykte versjonen å byggja på. Argumentasjonen hans tyder ikkje på det, ettersom han ikkje tek omsyn til paleografiske tilhøve ved hs. Det var vel heller ikkje så naturleg i ei melding av ei prenta utgåve av teksten. Men ettersom den konklusjonen Hægstad kom fram til i det arbeidet, har vorte ståande, har heller ikkje noka vurdering av paleografiske forhold vore dregen inn i diskusjonen om målforma i denne eldste versjonen av Sauebrevet, så vidt eg kan sjå.

IV

I første omgang her vil eg freista vurdera omatt dei hovudkriterium Hægstad stør seg til når han heimfester Sauebrevet i Sth 33, 4to til Agder, og skal då

sjå nærare på markeringa av dei fremre ikkje-høge vokalane i trykksterk stilling.

Eit samla oversyn over dei teikn som er nytta for lange fremre ikkje-høge vokalar viser følgjande:

a) Lang /e/ er markert med *æ* 12 gg., med *ǣ* ("æ med kvist") 10 gg., med *ē* 1 g. og med *e* 7 gg. – i alt 30 tilfelle. Døme: *fænað* (72vA 15), *rættvm* (73vA 22), *rættar* (73vB 14), *sǣ* (konj. 75rB 15), *fenað* (74vA 19) og *fē* (74rB 24).

b) Lang /æ/ er markert med *æ* 3 gg., med *ǣ* 2 gg. og med *ó* 6 gg. – i alt 11 tilfelle. Døme: *ætti* (pret. konj. av *eiga* 73rB 24), *mǣlir* (74vA 14), *þvi nóst* (74vB 6), *mótti* (pret. konj. av *mega* 73rB 7), *móllir* (pret. 3. p. sg. av *mæla* 74vA 8).

c) Lang /ø/ er markert med *ó* 20 gg. og med *ǣ* 1 g. Døme: *bóti* (konj. 72vA 20), *fóri* (konj. 73vA 16), men: *husbændr* (73rA 22).

Materialet tyder såleis på at lang /e/ og /æ/ har falle saman i eitt fonem, slik Hægstad også seier. Men det er visse vanskar ved markeringa av opposisjonen mellom lang /æ/ og lang /ø/. Den lange runda ikkje-høge fremre vokalen blir som vi ser, oftast markert som *o* med open lykkje over. Det finst likevel eitt unntak frå dette der handskriftet nyttar "æ med kvist". Motsett er det i 6 av 11 tilfelle skrive *ó* også for opphavleg lang /æ/. Alle desse finst i stilling etter nasal konsonant. I 3. p. sg. pres. av verbet *mæla* finst likevel både skrivemåtane *móllir* og *mǣlir*.

Det tilsvarande korte vokalsystemet er også markert noko annleis enn det Hægstad gir inntrykk av i si framstilling. Opphavleg kort urunda fremre ikkje-høg vokal er, om eg har rekna rett, markert med *e* 319 gg., med *æ* 24 gg., *ǣ* 14 gg., *ē* 3 gg., dvs. i alt 41 gg. med anna teikn enn *e*. Småord som står trykklett i setningssamanheng (er (rel.), sem, *eða*, en, ef), er alltid skrivne med *e* (i alt 202 av dei 319 tilfella). Men i andre ord er det altså skrive *e* nær innpå 3 gonger så ofte som *æ*, *ǣ* og *ē* tilsaman. Det er ikkje spor av nokon tendens til etymologisk eller annan systematisk distribusjon mellom desse skrivemåtane. Vi har såleis (som også Hægstad peikar på) opphavleg kort /e/ skriven med både *æ* og *ǣ* (t. d. *bæra* 75rB 21 og *bærr* 75rB 23), og vi har par som *fer* : *fæR* (pres. sg. av *fara* 72vB 17 og 72vB 22) og *ecki* (74vB 1) : *æcki* (75rB 16).

Kort fremre ikkje-høg vokal markert med teikn for runda vokal, finst berre i tre tilfelle i teksten: *órinna laust* (73rA 15), *órinna sinna* (73rA 19) og *fallórazt* (73rB 22). Her må likevel leggjast til at rotvokalen i verbet *gera* alltid er skriven med same teikn som elles er nytta for u-omlydd /a/ (*o*) også i andre former enn pret. pts. Vi har såleis partisippformene *gior* (73rA 11), *giort* (73vA 24) og *gior* (75rA 16) ved sida av *giora* (74rA 11), *giorir* (74rA 5) og *giordi* (75rA 15). Elles er det nytta avstytta skrivemåte med teikn for *-er-* i tilsvarande posisjon i dette verbet (i alt 7 gg.).

Diftongen /ei/ er markert med *ei* 9 gg., med *æi* 57 gg. (av desse 23 med den avstytta skrivemåten *ǣ* for *æigi* adv.) og 21 gg. *æi* (2 av desse *ǣ*). Den runda diftongen har alltid *æ* eller *ǣ* som første element – 5 gg. *æy* og 4 gg. *æyir* (72vB 22), *gæyma* (74rB 8), *fælæysi* (75rB 17).

Av dei data som finst i Sauebrevet i Sth 33, 4to, ser det såleis ut til at

skriftbiletet kan representera eit system der kort /e/ og /æ/ har falle saman i eitt fonem (/e/) som er distinkt frå den runda vokalen /ø/. Lang /e/ og /æ/ ser sameleis ut til å ha falle saman i /æ/, som igjen er distinkt frå lang /ø/. Den delen av det fremre vokalsystemet som skriftbiletet her såleis synest å byggja på, kunne skjematisk framstillast slik:

	kort		lang		diftong	
	- runda	+ runda	- runda	+ runda	- runda	+ runda
- høg	/e/	/ø/		/ø/	/ei/	/ey/(?)
			/æ/			

Ved markering av kort vokal er hovudtendensen, som vi har sett, å nytta teiknet *e*. Men som vi og oftast ser elles, er det ein tendens til fri variasjon mellom teikna *e/æ* når opposisjonen mellom /e/ og /æ/ er borte. Ein del av denne variasjonen kan ha komme inn ved avskrifta (jfr. meir nedanfor om det problemet). Elles gjeld denne variasjonen til ein viss grad ved dei lange vokalane, ettersom lang /e/ er representert med *e* i 7 av dei 30 tilfella. Også her kan fonematisk samanfall ha gjeve rom for variasjon av skrifteikn.

Sett mot ein slik bakgrunn er det kanskje ikkje utan vidare rett å avvise tanken om at språket i Sauebrevet i Sth 33, 4to på ein eller annan måte avspeglar språklege realitetar i gammalfærøysk.

Sørli (1965:29) peikar (med støtte i Hægstad 1916) på at vi etter nyfærøysk uttale å døma skulle venta at det lydlege samanfallet av lang /e/ og lang /æ/ tok til med ein overgang /é/ til /æ/. Men ut frå sine granskingar av Lund 15 held Sørli fram at det ikkje er så. Han meiner at kjeldene synest visa "at sammenfallet har begynt med overgang *æ* til *é*, åpningen av vokalen kan ha kommet med diftongeringen" (op. cit.). Vi skal ikkje gå inn på forholda i Lund 15 her, men nøya oss med å konstatere at tilfanget i Sth 33, 4to høver godt med den utviklinga Hægstad har tenkt seg for færøysk på dette punktet. Også Trygve Skomedal (førelsesningar Tórshavn august 1973) har gjort framlegg om ei utvikling som svarar til Hægstads oppfatning her.

Eit problem her er også markeringa av diftongane. Spørsmålet er om skrivemåtane *æi* og *æy* med *æ* som førsteelement i motsetnad til kort monoftong *e* og *ø* er uttrykk for anna enn ein skriftspråkskonvensjon. Ved den korte monoftongen synest altså motsetnaden mellom /e/ og /æ/ å vera oppheva. Det er såleis rimeleg å rekna med at val av teikn for første elementet i den urunda diftongen er redundant på same måte som ved monoftongen. I norske diplom ser vi elles at det kan vera ein tendens til å markera monoftong og diftong med kvar sitt teikn – altså anten *e* – *æi* eller *æ* – *ei* (jfr. Hagland 1978:59).

Om skrivemåten *æy* for den runda diftongen representerer runda eller urunda førsteelement her, må stå ope i denne samanhengen – i det skjematisk oversynet ovanfor er det tentativt markert som urunda.

V

Om vi då i første omgang samanheld det føregåande med tilhøva i brevet frå Lyngdal 1312 (DN IV:93), vil vi finna følgjande:

a) Lang /e/ og land /æ/ er der berre skrivne ut i 2 tilfelle: *vær* (pron. 1. p. pl.) og *nesta* adv. Alle andre tilfelle har avstyttta skrivemåte. Både skrivemåte med *æ* i det personlege pronomenet og med *e* i adverbet er elles ikkje uvanleg i norske hss. frå denne tida (jfr. t. d. Seip 1955:149 f). Tilfanget i lyngdalsbrevet er såleis alt for lite og døma for spesielle til at vi kan seia at det representerer eit system der lang /e/ og /æ/ har falle saman i eitt fonem slik tilfellet ser ut til å vera med Sauebrevet i Sth 33, 4to. Noko samanfall mellom /é/ og /æ/ som tilsvarar det vi finn i Sauebrevet, er heller ikkje påvist i andre brev frå Agder. Forma *vær* i DN IV:93 er det einaste dømet i det tilfanget Hægstad sjølv undersøkte seinare (Hægstad 1916:30). Dermed blir også Sauebrevet ståande i ei merkeleg særstode for han i denne samanhengen. Heller ikkje i Sth 11 fol. (C 14qv) kan det påvisast *samanfall* mellom lang /e/ og /æ/ (jfr. Grøtvedt 1939:89).

b) Ulikt Sauebrevet i Sth 33, 4to har DN IV:93 oftast *æ* for kort fremre urunda ikkje-høg vokal. Det er skrive *æ* i 11 av 19 tilfelle, også i trykklette småord – *sæm*, *æda* (men *er*). Det er ikkje spor av systematisk distribusjon mellom teikna *e* og *æ* – jfr. *gengu*, *nemfdri*, *eptir*: *sændir*, *sættom*, *þægar*.

c) Diftongen /ei/ er skriven *ei* 2 gg. (*þorgeir*, *teitr*) og *æi* 4 gg. (*þæim* 3 gg., *læigu*). Runda diftong er alltid, ulikt Sauebrevet, skriven *øy* (4 gg.): *høyra*, *hóyrdum* (2 gg.), *huspróy*.

d) Lang eller kort vokal /ø/ finst ikkje belagt i diplomtet.

Ei samanlikning mellom Sauebrevet i Sth 33, 4to og DN IV:93 med omsyn til markering av fremre ikkje-høge vokalar kan såleis umogleg gi grunnlag for å dra så omfattande konklusjonar som dei Hægstad (1910) har gjort.

Eg meiner såleis at eit mogleg utgangspunkt for å forklara språkforma i Sauebrevet i Sth 33, 4to kan vera å gå ut frå at vi der har å gjera med eit færøysk grunnlag – ulikt det Hægstad (1910) synest å rekna med. Om vi held oss til den delen av vokalsystemet som vi har sett på ovanfor, er det då eit problem som treng avklarast særskilt. Det gjeld samanblanding av teikn for lang /ø/ og lang /æ/. Dette er eit drag som det ikkje er så lett å føra attende til ein norsk skripar. Innslaget er ganske stort i høve til det totale tilfanget, slik at det knapt kan vera dekning for Hægstads påstand om at det dreier seg om samanblanding “i nokre faa høve der me hev norske sidestykke” (Hægstad 1910:216). Han presiserer ikkje nærare kva slags norske sidestykke det her skulle vera tale om. Som norsk må også færøysk ha halde ved lag opposisjonen mellom lang /ø/ og /æ/ (jfr. også Sørli 1965:28). Den mest naturlege forklaringa i vårt tilfelle må vera å sjå samanblandinga som innslag av islandsk delabialisering av lang /ø/. Både forma *husbændr* (73rA 22) og dei mange skrivemåtane med *ó* for lang /æ/ kan forklarast på det viset. Det siste av desse fenomena må i tilfelle sjåast som hyperkorrekte skrivemåtar – eit drag som ofte er å finna i islandske hss. etter at lang /ø/ og /æ/ hadde falle saman (jfr. Lindblad 1954:147).

Eg vil i det følgjande rekna det som etablert at vi har eit færøysk grunnlag for Sauebrevet i Sth 33, 4to. For å forklara avstikkande former i høve til den hypotesen, vil eg tentativt gå ut frå at tekstgrunnlaget er reinskrive av ein islending – den s. k. sira Teit.

Ein slik måte å sjå teksttilhøva på vil høva svært godt med det framlegg Skårup (1973) har gjort om at forma *husbændr* som er nemnt ovanfor, må vera ei feilaktig attgjeving av ei form *husbæð(u)r* f. pl. (= “koner som bed om hus”), og at Sauebrevet i Sth 33, 4to såleis må vera skrive av etter eit konsept eller eit førelegg. Feilen i Sth 33, 4to blir lettare å skjønna om vi kan gå ut frå at teksten er reinskriven av ein islandsk skrivar. For ein islending ville nemleg eit (elles lite nytta?) ord *husbæð(u)r* i farten særleg lett kunna oppfattast som fleirtalsform av *húsbóndi* m. med utegløymd nasalstrek. Ei fleirtalsform av dette ordet slik vi finn det i Sth 33, 4to, vil vera den “normale” for ein islandsk skrivar. Det er vanskelegare å tenkja seg at ein norsk skrivar så lett skulle gjera ein tilsvarende feil, jamvel om Seip (1955:154 og 271) kan peika på ein del spreidde tilfelle med delabialisert /ø/ i (vest)norsk. (jfr. også Hægstad 1907:19–20, 1915:46 og 1916:99).

Eit anna moment som synest å kunna stø oppfatninga om ein islandsk skrivar her, er markeringa av kort /ø/ og u-omlyd av kort /a/. Den vesle tendensen til å nytta same teikn for både desse, kan her vera ein refleks av tilhøva i islandsk kring 1300, ettersom kort /ø/ og /q/ var fallne saman tidleg på 1200-talet (jfr. Benediktsson 1965:62).

Endeleg bør vi vel også her kunna ta med namnet på skrivaren – sira Teit. Om det skal tilleggjast vekt i denne samanhengen i det heile, måtte det snarast vera som argument for at han var islending – om vi skal gå etter dei opplysning- ar vi har om distribusjonen av dette mannsnamnet i mellomalderen. Dei belegg Lind (1905–15:1026 og 1931:785 ff) gir, tyder på at *Teit*-namnet først og fremst var i bruk på Island på den tida Sauebrevet vart til. Den samanhengen Hægstad freistar å etablere mellom namna *Teit* og *Teis* er også for uviss til å tena som argument for å gjera sira Teit i Sauebrevet til egde.

VI

Vi lyt då i det følgjande sjå nærare på dei språkdraga som Hægstad (1910) elles peikar på i Sauebrevet (Sth 33, 4to), og vurderer dei i høve til tanken om at vi her har å gjera med eit færøysk tekstgrunnlag som er reinskrive av ein islending.

Eit av Hægstads hovudkriterium for å vurderer språket i Sauebrevet slik han gjer, er fordelinga av endingsvokalane, som “umfram *a*” er regelrett *i* og *u*”. Einaste unnatak frå dette er nokre få tilfelle med *o* for *u* i trykklett stilling (“helst naar det gjeng ein *i*-ljod fyre”), og så er det forma *havæ* (74vA 11) for *havi* n. dat. sg. som skil seg ut.

Hægstads karakteristikk av tilhøva her er stort sett rett. Former med *i* er nytta i 180 tilfelle. Ved sida av dativforma av *haf* n. som Hægstad nemner, er det nytta annan endingsvokal også i den avstytta forma *knge* (73rA 16). Den bakre endingsvokalen er skriven *u* i 75 tilfelle og *o* i 17. Med unnatak av forma

æinom (med nasalstrek for utlydskonsonanten 73rB 9) og *gerom* (73rB 18) står slik *o* alltid finalt i udekka stilling. Såleis alltid *ero* (3 p. pl. – 5 gg.), men berre 3 former har “*i*-ljod fyre” som Hægstad synest meina er eit mønster – *uvenio* (73rB 1), *maldryckio* (74vB 3) og *huerio* (75rB 22).

Såpass godt gjennomført bruk av endingsvokalane *i* og *u* er i samsvar både med det Sørлие (1936:16 ff) har rekna for færøysk og med islandsk. Også i Lund 15 er det tilsvarende innslag både av *e* og *o* i open staving. Det kan då vera grunn til å tolka språkforma i “vår” versjon av Sauebrevet i lys av det. Dei utkast til tekst som har lege til grunn for Sauebrevet i Sth 33, 4to, kan gjerne ha hatt tilsvarende innslag med trykklett *e* og *o* som det vi finn i Lund 15. Men tendensen til ei temmeleg sterk gjennomføring av *i* og *u* vil naturleg nok ha vorte forsterka om vi kan rekna med ein islandsk avskrivar.

Same forholdet gjer seg gjeldande ved markering av *u*-omlyd av /a/ ved ståande /u/. Her vil formene i førelegget og dei skrivevanar vi ventar å møta hos ein islandsk skrivar, falla saman. Dermed er det naturleg at former med markert *u*-omlyd er så godt gjennomførte som dei er i Sauebrevet, også trykklett – jfr. *manodum* (74vA 24).

Av dei to unnataka Hægstad nemner, er truleg berre det eine, *dagvm* 72vA 21, reelt. Det andre, *ok skynsamum mōm* 73rB 15, er nemleg føydd til i margin av hs. Og det er ikkje sannsynleg det er rett, som Jakobsen (1907:8) gjer, å rekna med at det er same handa som har føydd til denne korrekturmerknaden. Avstyttingsteiknet for *ok* i randmerknaden er nemleg utforma heilt annleis enn det vi elles finn i hs. I handskriftet elles er den tironiske noten gjeven oppstrek til høgre medan han i randmerknaden har tilsvarende oppstrek til venstre. Det må difor vera like rimeleg å rekna med at denne rettinga er gjort av einkvan annan som har lese over det reinskrevne produktet.

Den privative partikkelen er, som Hægstad viser til, både markert med *u*- og *o*- (jamvel om *o*- er skriven 3 – ikkje 2 gg. og *u*- 7 gg.: *omarkadr* 73rB 11, *olog* 73rB 16, *oskorinn* 74vA 13). Tilsvarende vakling har Kristensen (1925:50 f) vist til i den delen av Hauksbók som er rekna for å ha eit færøysk grunnlag. Sauebrevet i Lund 15 nyttar elles berre *o*-, medan det for resten i det handskriftet også er vakling mellom *u*- og *o*- (Sørлие 1936:65 f og 1965:38). Sørлие meiner at slik vakling kjem av skiftande aksent i gammalfærøysk, og at *o*- først har festna seg i perioden som kronologisk svarar til mellomnorsk tid. Det vil vera naturleg her og i det følgjande å jamføra tilfanget i Sth 33, 4to med dei observasjonar Kristensen og Sørлие har gjort, jamvel om det har vore usemje om resultatata dei har komme fram til (jfr. Matras 1960). Tilfanget i Sauebrevet i Sth 33, 4to gir i alle høve same inntrykket av vakling mellom privativ partikkel *o*- og *u*- som det dei nemnde undersøkingane gir. Slik vakling er ikkje noko særsyn i norrøne hss. – heller ikkje i originalar (jfr. t. d. Hægstad 1916:39). Men om vi i Sauebrevet i Sth 33, 4to kan rekna med ein (norvagiserande) islending som avskrivar av eit færøysk konsept, er vi kanskje like nær ei forklaring på denne vaklinga som det Sørлие gjer framlegg om. Innslag frå førelegg kan elles vera grunnen til slik vakling både i Lund 15 og den delen av Hauksbók Kristensen (1925) har undersøkt.

Hægstad (1910:216) nyttar skrivemåtane *æi* og *æy* som argument mot at språkforma i Sauebrevet i Sth 33, 4to kan vera islandsk. Men han nemner ikkje skrivemåten av diftongane når han drøfter om språkforma er færøysk eller ei. Som Hægstad sjølv held fram, er det ikkje rimeleg å sjå skrivemåtane *æi* og *æy* som islandske drag i skriftspråket (jamvel om det finst belegg for at dei er nytta også i islandsk – jfr. Hægstad 1906:24f). Om vi skal rekna med at desse skrivemåtane har høyrte til i språket hos den som har reinskrive dette handskriftet, må vi i tilfelle ha å gjera med medviten norvagisering. Det kan vi ikkje sjå bort frå i nett denne samanhengen. Sørлие (1965:32) meiner elles at både “*æy* og *øy*” har vore nytta i gammalfærøysk “rimelegvis med dialektstilnad”. I alle fall er det nytta *æy* både i Húsavík-breva (sjå nedanfor) og i brev frå Shetland (1307, jfr. Hægstad 1906:25). Skrivemåten *æi* er elles nytta (“ikke sjelden”) i Lund 15 (Sørлие 1965:31). Det er såleis grunn til å rekna med at skrivemåtane *æi* og *æy* har hatt hevd i gammalfærøysk. Om dette gir grunnlag for å rekna med dialektstilje mellom /*æy*/ og /*øy*/ slik Sørлие gjer, må likevel vera litt usikkert. Skrivemåtane med hovudsakleg *æi* (sjå ovanfor) og *æy* i vår versjon av Sauebrevet skulle såleis kunna la seg skjøna om vi held fast på tanken om eit færøysk grunnlag og ein (norvagiserande) islandsk avskrivar. At islandske skrivarar på denne tida, “ikke mindst flere af de professionelle”, i høg grad har vore norvagiserande er kjent frå andre samanhengar (jfr. Karlsson 1979:13). Dette kan i tilfelle òg forklara bruken av former utan *h* føre *l* og *r* i dette hs. av Sauebrevet.

Som vi har sett ovanfor, nyttar Hægstad vidare former med *o*- og ikkje *u*-vokalisme (*hion* n., *or* prep. og *hertogi* m.) som argument mot at språkforma i Sauebrevet i Sth 33, 4to kan vera færøysk. Om vi også her samanheld med Sørлие (1965:42) og Kristensen (1925:52), viser det seg at andre hss. der ein reknar med eit gammalfærøysk grunnlag, har vakling mellom *o* og *u* i preposisjonen medan former med *u* er belagt i *hiun* n. (Kristensen loc. cit.). Tilhøva er såleis ikkje eintydige i det bevarte materialet. Men jamvel om vi reknar med at det har vore tilsvarende vokaltilhøve i gammalfærøysk som det vi finn i moderne færøysk i desse tilfelle, kan også her tanken om ein færøysk “kladd” e.l. som er reinskriven av ein islending, forklara kvifor former med *o* er nytta i prep. *or* og i subst. *hertogi* (jfr. Bandle 1956:64). Også former med *o* i *hion* kan vel sjåast på denne måten i Sauebrevet i Sth 33, 4to.

Forma *siolfvæslumenn* (74vA 3) som Hægstad (1910:214 og 218) drøftar særskilt i høve til heimfestingsspørsmålet, kan truleg også høva inn i det synet vi her har freista leggja på Sauebrevet i Sth 33, 4to ovanfor. Som Hægstad sjølv peikar på, er skrivemåte med *o* for lang /*a*/ nytta i brev frå Shetland (Hægstad 1910:214, jfr. også Hægstad 1900:34). Om vi tenkjer oss at det har funnest eit konsept med framlegg til tekst frå eit møte mellom Sigurd lagmann på Shetland og biskop Erlend på Færøyane, og at eit slikt konsept har vore førelegg for det handskriftet på fire blad som sira Teit reinskreiv, kan vi heller ikkje sjå bort frå at evt. særdrag frå shetlandsk kan ha komme med i avskrifta òg. Ein slik detalj gir likevel neppe grunnlag for å sjå etter shetlandske og færøyske delar av det dokumentet som er datert den 28. juni 1298.

Det bør vel også nemnast her at det eldste brevet frå Shetland (DN I 89 frå 1299) også nyttar former med *o* i prep. *or* (1 g.) og i subst. *hertogi* (6 gg.), jamvel om Hægstad (1910:214) meiner at brevet “visseleg er skrive etter eit norsk mynster”.

Dei to formene som Hægstad byggjer på når han postulerer at målføret bak skriftforma i Sauebrevet ligg på eit “yvergangsstig” med svarabhaktivokal som varierer med omgivnaden, lyt kanskje òg vurderast annleis enn han gjer. For det første er vel tilfanget i minste laget til å postulera ei slik oppfatning. Dessutan kan vi også her, i alle høve ved skrivemåten *eingongr* (74rA 11), greitt sjå det som ein hyperkorrekt skrivemåte av ein islandsk avskrivar.

Det siste av Hægstads argument for å heimfesta språket i Sauebrevet i Sth 33, 4to til Agder er dei to formene med *hava* som han tolkar som døme på overgang /g/ til /v/ i intervokalisk stilling. Om denne vurderinga er rett, vil det vel vera vanskeleg å sjå heilt bort frå tanken hans om at det er egdemål som ligg under språkforma i sira Teits versjon av Sauebrevet.

Dei to formene Hægstad nemner som døme på slik overgang, har vel ikkje nett same verdi. Det eine dømet finn han “uvanlegt”, ettersom det står i følgjande kontekst: *Enn iskipan i haga skulu menn eptir þi hava sem at fornv hefir uerit. utan menn sæ. at haginn megi meira bera. þa havi sva margan sem þeim semr. oc sva margan sauð hverr i hava. sem haga á til* (74rB 11–16). Dette gir fullgod meining utan å lesa det siste *hava* som *haga* (jfr. òg Poulsen & Zachariasen (ed.) 1971:49). Det må såleis vera å pressa materialet utillateleg om ein skal sjå dette som døme på overgang /g/ til /v/ slik Hægstad gjer.

Det andre dømet, *uetrar hava* (75rA 5), kan vel heller ikkje vurderast så isolert frå skrivemåten elles i hs. som Hægstad gjer her. Forma *haga* cas. obl. er svært frekvent i teksten. Ho er nytta i alt 19 gg., og i tillegg kjem fleire tilfelle med bunden form *hagann* og *haginn*. Den eine forma der det er nytta *v* (langskafta) for *g*, står i følgjande kontekst: *Sva er ok skipat at sa einn er sauðr hagfastr i annars haga. er þar hevur uetrar hava. ok þar lembir um varit*. I denne konteksten vil det etter mi meining vera rimeleg å sjå skrivemåte med *v* i *uetrar hava* som rein misskrift – ei form for dittografi kunne vi vel nesten kalla det her. Eitt såpass tvilsamt døme med *v* for *g* i ei så frekvent form som dette, kan difor knapt vera sterkt nok prov på overgang frå /g/ til /v/ hos (av)skrivaren. Det kan såleis ikkje vera grunn til å sjå Hægstads argument for å heimfesta Sauebrevet i Sth 33, 4to til Agder som bindande nok.

VII

Spørsmålet vidare må då bli korleis evt. andre målmerke enn dei som Hægstad tek omsyn til, vil høva med det synet på handskriftet som er lagt fram i det føregåande. Vi skal då sjå litt nærare på følgjande drag: a) Konsonantgruppene *fn/mn*, *ft/pt* og *fs/ps*. b) Medium-ending av verbet. c) Markering av stemd dental spirant. d) Markering av lang konsonant.

a) Konsonantgruppa *fn* er nytta 4 gg.: *stefnt* (72rA 23), *iafnogoðan* (73vB 16),

stefndi (75rA 12) og *nefndir* (75rB 19). I sms. med *iafn-* er det med unnatak av dømet ovanfor alltid skrive *iam-* (4 gg. t. d. *iamgoðan* (72vA 15 og 74rB 6)).

Språkbruken her svarar godt til det Sørлие (1936:78 og 1965:44) og Kristensen (1925:42) har registrert i sine granskingar av hss. som elles er rekna for å vera færøyske.

Vidare gjennomfører Sauebrevet i Sth 33, 4to former med konsonantgruppa *pt* – i alt 19 gg., t. d. *aptr* (72vA 15), *eptir* (73vB 5), *optar* (74rB 9), *forgipt* (74vA 24). Gruppa *fs* er nytta i det eine belegget som finst i teksten – *refsing* (75rB 17).

Også dette svarar nokså nøye til det Sørлие (1956:79 og 1965:44f) har registrert i Lund 15, medan Kristensen (1925:72) viser til at det i hans materiale blir nytta *ft*. I det noko yngre materialet i breva om Húsavík på Sandoy (frå 1403–1405 i omskrift frå Tórshavn 1407) er det også nytta *pt* (jfr. Sørлие 1965:44). Sørлие tenkjer seg at denne konsonantgruppa har danna eian isogloss i eldre færøysk slik at /ft/ har vore nytta nordanfjords og /pt/ sunnanfjords. Anten dette er slik eller ei, er det ikkje noko i det tilgjengelege tilfanget som på dette punktet skulle kunna gjera tanken om eit færøysk grunnlag for Sauebrevet i Sth 33, 4to ugyldig. Men både ved *fn* og *pt* i dette handskriftet vil språkforma kunna ha vorte gjort endå meir konsekvent enn ho evt. har vore i det eller dei førelegg som har lege til grunn, om vi kan rekna med ein islandsk avskrivar.

b) Medium-ending på *-zt* er gjennomført i hs. Det finst i alt 15 belegg – t. d. *æignizt* (72vB 14), *hefizt* (73rB 16), *varizt* (74rB 6), *abyrgizt* (75rB 2).

Samanhalde med vanleg praksis i islandske hss. frå tida kring 1300 og tilhøva i dei andre hss. som har vore rekna for færøyske, synest skrivemåten i “vårt” hs. å høva dårleg med tanken om eit færøysk grunnlag som er reinskrive av ein islending. Sørлие (1965:61) og Kristensen (1925:69) viser til at tilfanget deira så godt som gjennomfører *-st* (*-st* er såleis gjennomført som medium-ending i Sauebrevet i Lund 15). På den andre sida er ending med *-z* det karakteristiske for islandske hss. frå tida kring 1300 (jfr. Lindblad 1954:212 og skjematisk oversyn 310–316). Spørsmålet er då om den gjennomførte bruken av *-zt* i Sauebrevet i Sth 33, 4to ikkje tillet ei slik oppfatning av språkforma i hs. som dei drag vi har sett på til no synest å leggja opp til.

Ending med *-zt* ser i alle høve ut til å vera typisk i bevarte originalbrev med tilknytnad til kongens og hertugens kanselliverksemd i åra frå ca. 1280 til Sauebrevet vart til i 1298. I dei 15 aktuelle breva er det skrive *-zt* i 26 av i alt 32 belegg. Det same gjeld for resten av lovteksten i Sth 33, 4to der *-zt* er heilt gjennomført (Sætveit upubl. 1976:133).

Om det er slik som Kristensens og Sørliens data tyder på, at skrivemåten *-st* har hatt tradisjon i gammalfærøysk, kunne det kanskje hevdast at skrivemåte med *-zt* var å oppfatta som kompromiss-former hos ein avskrivar som elles var van med å skriva *-z*. Ein slik forklaringsmåte ville likevel vera for mekanisk og ad hoc.

Ser vi litt vidare på fenomenet, viser det seg at det ikkje er eineståande at islandske skrivarar i tida kring 1300 nyttar medium-ending *-zt*, jamvel om *-z* er heilt dominerande. Såleis er det mange innslag i *Eirspennill* som er skriven på

denne tida (jfr. Stefán Karlsson 1979:4 og Finnur Jónsson (ed.) 1916:xvi). Med tanke på det miljøet Sauebrevet i Sth 33, 4to synest å vera blitt til i (jfr. nedanfor) er det kanskje ikkje så merkeleg at ein (norvagiserande) islandsk skrivar har nytta former med *-zt* i ein samanheng som den vi har å gjera med her. Vidare veit vi heller ikkje med visse kor nært færøysk skriftspråktradisjon på denne tida har stått ulike former for norsk skriftspråk. Vi kan såleis heller ikkje utelukka at skrivemåtar med *-zt* har funnest i det eller dei konsept sira Teit har hatt til reinskiving – om vi held fast ved ein slik måte å sjå handskrifts-tilhøva på. Skrivemåten med medium-ending *-zt* i Sauebrevet i Sth 33, 4to kan såleis i seg sjølv neppe motseia tanken om eit færøysk førelegg og ein islandsk avskrivar.

c) Stemd dental spirant /ð/ er markert både med *d*, *ð*, og *þ* i Sauebrevet i Sth 33, 4to. På s. 72v er såleis teiknet *ð* nytta 12 gg. for slik konsonant medan *d* (med attoverbøygd skaft) er nytta 15 gg. og *þ* 2 gg. (t. d. *maðr* : *madr* : *uerþr*).

Vekslande bruk av teikna *d* og *ð* i slik stilling er vanleg både i islandske og norske hss. frå den tida som er aktuell i denne samanhengen. Teiknet *þ* finst også både i islandske og (vest)norske hss. (jfr. Hægstad 1906:15 og Lindblad 1954:185 ff). Den vekslande bruken av *d*, *ð* og *þ* i handskriftet her er såleis ikkje eit kriterium som isolert sett gir grunnlag for å rekna med innslag frå ein islandsk skrivar. Men saman med andre drag kan det vera med og stø ei slik oppfatning.

d) Sauebrevet i Sth 33, 4to nyttar i høg grad liten kapital *R* med verdien lang konsonant. Slik *R* blir elles nytta både initialt, mediant og finalt også utan slik verdi. Teiknet er nytta i alt 43 gg. i hs. – oftast ordfinalt (25 gg.). I 10 av tilfella der slik *R* står finalt, er det all grunn til å rekna med at han er meint å ha verdien lang konsonant – jfr. t. d. *fer* (3. p. sg. pres. av *fara* 72vB 22); *bærr* (3. p. sg. pres. av *bera* 75rB 23). Utanom dei 10 tilfella i final posisjon har vi liten kapital *R* med verdien lang konsonant i 6 tilfelle og dobbelskriven minuskel i 5. Følgjande par skulle klårt nok kunna visa at liten kapital *R* her medvite må vera nytta for lang konsonant: *herra* (72vA 4); *hera* (72vA 6); *kyrra* (74rA 3); *kyran* (74rA 5); *kyrra* (73vB 20); *kyra* (75rA 23). Tilsaman er då liten kapital *R* nytta for å markera lang konsonant i 16 tilfelle, medan dobbelskriven minuskel er nytta i 6.

Ei misskrift nedst på første sida av hs. tyder vidare på at bruk av liten kapital her må førast attende på avskrivaren/reinskivaren snarare enn på førelegget. Det gjeld setninga *eñ añar fer dyr* (72vB 23/24) der siste ordet(?), som ikkje gir mening i samanhengen, er underprikka og erstatta med preposisjonen *til* av same hand. Former med dobbelskriven minuskel kan kanskje sjåast som innslag frå eit førelegg i denne samanhengen.

Elles er det ikkje nytta liten kapital utan kanskje i eit par tilfelle med *s*. Her har vi sjølv sagt problemet med å skilja rund minuskel *s* frå liten kapital. Men i følgjande to tilfelle kan det kanskje vera tale om liten kapital *s* med verdien lang konsonant: Pron. *þessi* m. sg. er gjeve med avstytt skrivesmåte som *þsi* (74rB 7) og *hross* n. pl. har i eitt tilfelle forma *ros* (74rB 17) – i baa tilfelle har s-en ei noko anna form enn rund minuskel elles.

I andre tilfelle er lang konsonant for det aller meste markert med dobbel-skriven minuskel (eller nasalstrek ved *n* og *ck* ved lang *k*). Men i to tilfelle er det nytta overprikkka konsonantteikn – i *ligia* (75rA 6) og *uþgögu* (775rA 19). Tilsvarende former med dobbelskrive teikn har vi t. d. i *leggia* (73rB 6) og *upphallda* (73vA 22).

Vidare kan vekslinga mellom enkel- og dobbelskrive konsonantteikn i *styr* (74rA 1) og *styggum* (74rA 4) tyda på at prikk er utegløynd i første tilfellet.

Både bruk av liten kapital og overprikkka minuskel med verdien lang konsonant er rekna som særmerkt for islandsk skrift (jfr. Benediktsson 1965:81 og 84).

VIII

Eit par reint paleografiske drag lyt også nemnast i denne samanhengen. Det gjeld markering av diftongen /au/ og bruk av eit litt spesielt æ-teikn som vi her har kalla “æ-med kvist”.

Diftongen /au/ er for det aller meste skriven som ligatur *a + v* – 58 av 68 moglege tilfelle er markert på den måten. Slik ligatur er nytta i norsk (Hægstad 1906:24), men er elles det vanlege i islandsk skrift på slutten av 1200-talet (jfr. Lindblad 1954:153). Også her skulle skrivemåten i Sth 33, 4to kunna stø opp under tanken om at den som har skrive Sauebrevet der har vore islending.

Som det delvis vil gå fram av døme som er nytta i det føregåande, er teiknet “æ med kvist” eit sær karakteristisk drag ved skrifta i Sauebrevet i Sth 33, 4to. Teiknet er nytta i 10 av 30 tilfelle for å markera opphavleg lang /e/, i 2 av 11 for opphavleg lang /æ/ og i 14 av dei 41 tilfella der kort fremre urunda ikkje-høg vokal er markert annleis enn med *e*. Dessutan er teiknet nytta som første element i 25 av 87 moglege tilfelle i dei aktuelle diftongane. Frekvensen skulle tyda på at slik “æ med kvist” ikkje er kommen inn i hs. frå noko førelegg, men at det er eit drag som har høyrte med i sira Teits skriftspråksvanar.

Slik “æ med kvist” er elles ikkje mykje omtala i litteraturen. Seip (1954:141) nemner at det sporadisk er nytta ein æ med kvist i islandsk etter 1300. Teiknet ser ut til å ha vore nytta i hss. frå om lag same tida som Sauebrevet her. AM 519, 4to (*Alexanders saga*) synest såleis å ha hatt visse innslag. Følgjande former av verbet *mæla* syner t. d. ein viss likskap med Sauebrevet på dette punktet: *męlande* : *męler* : *męllti* (Benediktsson 1965, plansje nr. 77). Elles er teiknet observert i islandske hss. frå seinare tid (jfr. t. d. Rindal 1981:45).

Også dette særdraget i paleografien synest såleis å peika i retning av islandsk skrift i denne samanhengen. Det kan elles nemnast her at det finst nokre få innslag av slik “æ med kvist” i Húsavík-breva frå 1407 (DN I: 611 – Dipl. AM 100–1a). Dette kunne tyda på at bruk av slik “æ med kvist” har høyrte heime i ein eldre færøysk skriftspråktradisjon. Men ettersom vi veit med visse at lovboka Sth 33, 4to med Sauebrevet har vore på Færøyane i mellomalderen, er det kanskje like rimeleg å rekna med at nett denne boka har ført til ei viss utbreiing av dette teiknet i færøysk skrift frå det 14. og 15. hå.

IX

Summen av islandske særdrag ved språkform, ortografi og paleografi i Sauebrevet i Sth 33, 4to er så omfattande at det må vera grunn til å meina det er skrive av ein islending. Det skrivarnamnet vi har å halda oss til, sira Teit, kan også vera med å stø ei slik oppfatning. Det er likevel drag ved måten vokalsystemet er representert på som lettast let seg forklara om vi kan rekna med eit ikkje-islandsk førelegg av eit eller anna slag. Dei fonologiske samanfall av fremre ikkje-høge urunda vokalar som synest å liggja under skrivemåten, høver med det vi kjenner frå seinare færøysk. Det må såleis vera grunn til å rekna med at Sauebrevet i Sth 33, 4to er avskrive eller reinskrive etter eit (eller fleire?) færøysk(e) konsept. I tilfelle må også Sauebrevet i Sth 33, 4to reknast som eit dokument til færøysk språkhistorie. Om vi kan sjå handskriftstilhøva på denne måten, er det også lett å gjera greie for den delen av ordtilfanget som synest å vera spesielt for færøysk i denne rettarbota (t. d. ord som *haglendi* = “hamnegang”, *samrétt(i)* = “innehugning for buskap” etc., jfr. Agerholt 1959:237 f).

Den tanken Agerholt (1959) har sett fram om at Sauebrevet i Sth 33, 4to er reinskrive frå eit førelegg, må såleis også kunna støttast med grunnlag i språklege/paleografisk særdrag ved hs. “Tað sum til er á føroyskum máli úr miðöld er so syndarliga lítið, at alt sum ber til at draga fram av sovorðnum kann hava virði”, seier Jón Helgason (1951:101). Ut frå det føregåande skulle det såleis vera all grunn til også å rekna Sauebrevet i Sth 33, 4to med i materialet – med dei atterhald som må takast for islandske innslag. I tilfelle vil dette vera det eldste bevarte dokument med “færøysk tradisjon i norrønt mål”.

Den konkrete situasjonen bak den litt spesielle utforminga av rettarbota kunne tenkjast å ha vore om lag som følgjer: Ein delegasjon frå biskop Erlend og lagmann Sigurd har innfunne seg i Oslo med skriftleg utforma framlegg til tekst for ei rettarbot om forhold som har spesielt med Færøyane å gjera. Dette har så vorte reinskrive av sira Teit. Det handskriftet som er bevart, er som Agerholt peikar på, ikkje forma som eit vanleg hertugbrev, men som eit lovboktillegg, og er såleis ikkje heilt vanleg i høve til det som elles er overlevert av slikt materiale. Samanhengen mellom format og oppsett i resten av Sth 33, 4to er truleg ikkje tilfeldig. Om Agerholts resonnement er rett, må resten av lovboka ha eksistert før rettarbota vart reinskriven og vedteken den 28. juni 1298. Det kan sjølvsagt vera mange grunnar til at den nye rettarbota har vorte utforma for å kunna bindast saman med lovboka. Det kan t. d. ha vore bruk for eit nytt ekspl. av lovboka på Færøyane, og eit ekspl. kan ha vorte tinga i samband med at denne rettarbota likevel skulle vedtakast, slik at utsendingane kunne ha med seg eit komplett sett av lovverket når dei kom attende til Færøyane. Når vi veit at Sth 33, 4to faktisk har vore på Færøyane heilt fram til slutten av mellomalderen, skulle ei slik lita utviding av Agerholts resonnement ikkje vera umogleg.

Eit slikt syn på Sth 33, 4to vil også ha konsekvensar for dateringane av hs. Det har vore vanleg å tidfesta Sth 33, 4to til tida kort etter 1300 (sjå ovanfor). Denne dateringane tek ikkje omsyn til Agerholts arbeid. Dateringane til tida kort

etter 1300 er gjorde på språkleg og paleografisk grunnlag. Dei kan naturleg nok ikkje gjerast så presise at ei datering til tida (kort) før 28.6.1298 ikkje vil kunna vera like rimeleg om eksterne grunnar skulle tala for det. Det synest dei å gjera her, slik at Keyser & Munch (1848:4) truleg er nærast sanninga når dei daterer Sth 33, 4to til “c. 1300 eller maaskee noget ældre”.

Spørsmålet om heimfesting av Sth 33, 4to (÷ Sauebrevet) kan truleg sjåast uavhengig av det syn på hs. som er lagt fram her. Det har vore vanleg å rekna med at hs. er skrive i Bergen (jfr. Widding 1972:102). Sætveit (upubl. 1976:136 ff) viser til at det er vanskeleg å dra nokon sikker konklusjon om kor hs. er skrive, men sluttar seg likevel forsiktig til det tradisjonelle synet. Om hs. er skrive i Bergen, kan t. d. utsendingane frå Færøyane ha hatt det med seg derifrå og til Oslo. Motsett er det ikkje råd med grunnlag i språklege kriterium aleine å seia at hs. ikkje kan vera produsert i Oslo. Til det veit vi ikkje nok om mobiliteten til dei som utførte slikt arbeid.

Trondheim september 1981

Litteratur

- Agerholt, Johan 1959: Sauebrevet 1298. En undersøkelse i norrøn diplomatikk. *Arkiv för nordisk filologi* 74, s. 236–263.
- Bandle, Oskar 1956: *Die Sprache der Guðbrandsbiblíá*, Hafniæ. (Bibliotheca Arnarnagana vol. XVII.)
- Benediktsson, Hreinn 1965: *Early Icelandic Script as Illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Century*. Reykjavík. (Íslenzk handrit. Series in Folio 2.)
- Grøtvedt, Per Nyquist 1939: *Lydverket i lovhåndskrifter fra Borgartingslag 1300–1350*. Oslo. (Skr. utg. av DNVA i Oslo. II. Hist.-Filos. Kl. 1938:7.)
- Hagland, Jan Ragnar 1978: *Studiar i trøndsk diplomspråk. Ei revurdering av brev materialet frå tida før 1350*. Trondheim. (Nordisk inst. Univ. i Trondheim Skr. nr. 2.)
- Helgason, Jón 1951: Kongsbókin úr Føroyum. *Útiseti. Árbók Føroyingafelags VI*, s. 101–122.
- Helgason, Jón 1952: Nøkur orð aftrat um Kongsbókina. *Útiseti. Árbók Føroyingafelags VII*, s. 113–115.
- Hægstad, Marius 1900: *Hildinakvadet. Med utgreiding um det norske maal paa Shetland i eldre tid*. Christiania.
- Hægstad, Marius 1906, 1907, 1915, 1916: *Vestnorske maalføre fyre 1350. Innleiding, 1, 2:1, 2:2:1*. Kristiania.
- Hægstad, Marius 1910: (melding av) *Diplomatarium Færoense I*. Tórshavn/København 1907. *Arkiv för nordisk filologi XXVI*, s. 212–223.
- Jakobsen, Jakob (ed.) 1907: *Diplomatarium Færoense I*. Tórshavn/København.
- Jónsson, Finnur (ed.) 1916: *Eirspennil – AM 47 fol. – Nóregs konunga sqgur. Magnús góði – Hákon gamli*. Kristiania.
- Karlsson, Stefán 1979: Islandsk bogeksport til Norge i middelalderen. *Maal og Minne 1979*, s. 1–17.
- Keyser, R. & Munch, P. A. (ed.) 1848: *Norges gamle Love indtil 1387*. Bd. 2. Christiania.
- Kristensen, Marius 1925: “*Nokkur Blöð úr Hauksbók*”. *Ei færøsk Håndskrift fra o. 1300. Under-søgt og bestemt med hensyn til dets Sprogform*. København.
- Lind, E. H. 1905–15: *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala–Leipzig.

- Lind, E. H. 1931: *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Supplementband.* Oslo–Uppsala–København.
- Lindblad, Gustaf 1954: *Studier i Codex Regius av Äldre Eddan.* Lund.
- Matras, Chr. 1960: Færøsk sprog. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder V* sp. 80–84. Oslo.
- NgL = *Norges gamle Love indtil 1387 I–V.* Christiania 1846–1895.
- Poulsen, Johan Hendrik W. & Zachariassen, Ulf (ed.) 1971: *Seyðabrævið.* Tórshavn.
- Rindal, Magnus 1981: *Barlaams ok Josaphats saga.* Oslo. (Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt. *Norrøne tekster* nr. 4.)
- Seip, D. A. 1955: *Norsk språkhistorie til omkring 1370.* 2 utg. Oslo.
- Skárup, Povl 1973: Husbeðr í Seyðabrævinum. *Fróðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis 21. Bók*, s. 51–58.
- Sætveit, Fred (upubl.) 1976: *Paleografi, ortografi og lydverk i Sth 33, 4to.* Hovudoppg. i norsk. Univ. i Bergen.
- Sørlië, Mikjel 1936: *Færøysk tradisjon i norrønt mål.* Oslo. (Avh. utg. av DNVA i Oslo. II. Hist.-Filos. Kl. 1936: 1.)
- Sørlië, Mikjel 1965: *En færøysk-norsk lovbok fra omkring 1310. En studie i færøysk språkhistorie.* Tórshavn-Oslo/Bergen.
- Widding, Ole 1972. Om fragmenter af Barlaams saga ok Josaphats. *Maal og Minne 1972*, s. 93–103.

GUDRUN UTTERSTRÖM

Konstruktioner kring Dalalagen

När C. J. Schlyter gav ut Cod Holm B 54 i Samling af Sweriges gamla lagar, bd 5, 1841, kallade han lagen Äldre västmannalagen. Tidigare hade den allmänt ansetts vara en dalalag.¹ 1889 publicerade K. H. Karlsson i Historisk tidskrift en kort men analytiskt inträngande och innehållsrik uppsats, Äldre västmannalag eller Dalalag?, där han drog fram flera skäl som talar för att B 54 är en dalalag. Den åsikten blev allmänt omfattad och har varit den gängse under hela 1900-talet. 1981 kom P.-A. Wiktorsson ut med sin bok Avskrifter och skrivare. Studier i fornsvenska lagtexter. Där ingår ett avsnitt med rubriken Dalalag eller Äldre västmannalag? Han söker här visa att lagen är en äldre västmannalag.

I inledningen utlovar Wiktorsson (s. 38), att han skall gå igenom de viktigaste skälen för uppfattningarna att B 54 är en dalalag respektive en västmannalag. Med förvåning läser man sedan följande mening:

“Först berörs det viktigaste – ja enda – skälet för att B 54:s redaktion skulle ha använts enbart i Dalarna: Gi 11:pr, fol. 35r 1–2, står *þæssum lagh hawa standit æ sifan dala bygðhus.*”

Det är en mycket inkorrekt beskrivning av forskningsläget. Omnämmandet av landskapet Dala är alls inte det enda skäl som anförts för att B 54 skulle vara en dalalag. Wiktorsson polemiserar själv mot en del andra. Eftersom de forskare som anser att B 54 är en dalalag bygger på Karlssons argument, tar jag först hans artikel som utgångspunkt för min granskning av Wiktorssons argumentering. Sedan behandlar jag de två formuleringar som Wiktorsson vill betrakta som inskott, d.v.s. de explicita uppgifter som finns i texten om datering och lokalisering; i samband härmed kommer jag också in på frågor som rör relationerna UL, DL, VmL.

Wiktorsson ansluter sig till Schlyters åsikt att en lagsaga inte kunde ha mer än en lag: ”Att en lagsaga officiellt samtidigt skulle ha haft mer än en lag får anses ha varit lika oegentligt som att ett rike samtidigt officiellt skulle ha haft mer än en landslag” konstaterar han på s. 50. – Men det finns faktiskt ett säkert exempel på ett sådant förhållande, som anförs av Karlsson, s. 45 f. R. Tengberg hade nämligen redan 1875 i avhandlingen Om den äldsta territoriella indelningen och förvaltningen i Sverige, I, påpekat att Dalarna och Västmanland liksom Upp-

¹ S. (I) ff.

land och Hälsingland bildade en lagsaga. De senare två landskapen hade skilda lagar men gemensam lagman. Denna viktiga uppgift omnämns inte av Wiktorsson trots att han har en hänvisning till Tengberg (s. 38). Det är så mycket mer anmärkningsvärt, som det är ett av hans viktigaste argument mot att B 54 skulle vara en dalalag. Han använder inte mindre än två sidor till att dokumentera hur lagmännen tituleras i 1300-talskällor. Men det han kommer fram till, att samma person kunde omtalas som lagman i både Västmanland och Dalarna eller i enbart ett av landskapen visar bara, att de två landskapen hade gemensam lagman, och det har man vetat mycket länge. Och att lagmannen var gemensam är inget bevis för att B 54 inte skulle kunna vara en dalalag, jfr förhållandet Uppland–Hälsingland.

Enligt Schlyters åsikt (bd 5:XV f.) är bruket av hundare och land i B 54 ett bevis för att lagen inte enbart kan ha gällt för landskapet Dalarna. Dalarna var i motsats till Västmanland inte delat i hundaren. Landskapet var i stället indelat i tre tredingar. Av samma åsikt är Wiktorsson (s. 49 ff., 54 ff.). Karlsson påpekar emellertid i sin artikel (s. 46), att ordet hundare i DL har en annan innebörd än i andra lagar. I lagen nämns aldrig, att lagområdet skulle vara delat i hundaren. Inte heller nämns flera hundaren. Ordet hundare förekommer nästan bara vid bötesfördelning men är inte heller där det vanligaste uttrycket. I 35 fall, d.v.s. drygt dubbelt så många gånger som hundare, står alle män.² Detta är ett viktigt påpekande, som emellertid Wiktorsson inte redovisar. Av dennes framställning får man närmast intrycket att hundare skulle vara den vanligaste termen i sådana sammanhang i B 54. Dessutom förekommer, utanför bötesbestämmelserna, sammansättningen hundaesnämnd två gånger i edsöresbalken (1:pr; 3). Formuleringarna här överensstämmer för övrigt ordagrant med UL Kg 4:pr och Kg 6:pr. Tyvärr är Karlssons framställning på den här punkten ytterst oklar. P. Girgensohn tolkar den så, att hundare i B 54 skulle användas i två olika betydelser, och den tolkningen motsvarar närmast Karlssons text på s. 46.³ Det vore emellertid underligt, om ordet inom samma text skulle ha olika betydelse. Bestämmelserna i B 54 där hundaesnämnd nämns överensstämmer ordagrant med UL:s text. Också VmL har här hundaesnämnd (Kg 1:pr; 3:pr). Det är uppenbart, att hundaesnämnden i UL och VmL bör motsvaras av en 'tredingsnämnd' i en dalalag. Tredingen utgjorde ju tingslaget i Dalarna, liksom skeppslaget i Hälsingland och hundaret i Västmanland och Uppland. I B 54:s edsöresbalk 6:3 beskrivs hur man skall tillsätta nämnd vid edsöresbrott:

”wm all ezöris brut. skal nænð næmpnas af sama þriþiunginum sum malit ær J. giort. hwilikin þeer tolf fælla han ær fædir sum fyr ær saght wtan kunungir wili þærwm sæninð skupa.”

² Karlsson har här, s. 46, siffran 32, men 35 är den riktiga. Däremot är 17 belägg för hundare korrekt, se s. 46 not 1–2. Wiktorsson utesluter tydligen exemplet i Pg 19, se hans grafiska framställning, s. 56.

³ Om förhållandet mellan de s. k. Västmannalagarna, i: Historiska studier tillägnade Harald Hjärne 1908, s. 47, not 2. – Samma tolkning har även Holmbäck & Wessén, Svenska landskapslagar, bd 2:XXII.

Det innebär, att också de ovan nämnda hundaesnämnderna (Eþ 1:pr; 3) skulle vara sammansatta av män från den treding, där brottet begåtts, d.v.s. att nämnderna är 'tredingsnämnder'. Termen hundaesnämnd har lånats, troligen från UL, men i B 54 fått betydelsen 'tredingsnämnd'. Att Karlsson i detta fall anser att treding och hundare tillhör samma judiciella nivå framgår av hans formulering:

"Tredingen motsvarar således här Uplands, Södermanlands och Vestmanlands hundare samt Helsinglands skeppslag." (s. 46)

I en not påpekar han dessutom att B 54:s belägg på treding motsvarar hundare i VmL. Det är därför svårförståeligt, när Wiktorsson påstår:

"K. H. Karlsson menar att gränsen mellan nivåerna skall dras mellan hundare och treding (A). Han hänvisar till Eþs 6:3 i B 54:s redaktion, där han tolkar en bestämmelse så, att hundaesnämnden vid avdömandet av ett visst brott skulle tas från den treding, där brottet hade begåtts. Vore detta riktigt, skulle vi ha en klar skiktning mellan hundare och treding."

Men det här är raka motsatsen till vad Karlsson säger om treding och hundare. Däremot är Karlssons antagande att hundaret i B 54 kan "vara liktydigt med det eljes förekommande land, land ok laghsagha, land ok laghskila" egendomligt. Han måste ha råkat ut för en tankeglidning. Land och hundare är, som Wiktorsson påpekar (s. 55), inte utbytbara i B 54. I B 54 förekommer dessutom en landsnämnd (Þg 3:2).⁴ Den har helt annan funktion än det som i handskriften kallas hundaesnämnd. Hundare kan i stället i B 54 ha införts som judiciell term i betydelsen 'treding'. Det stämmer också bra med att hundare står som synonym till alle män. Annars skulle man här ha att räkna med en bötesfördelning där landskapet, inte tingslaget som i andra svealagar skulle ha del i böterna.

Wiktorssons förklaring till de fyra fallen med treding i B 54 är otillfredsställande. Treding och hundare är inte, som han (s. 56) menar, utbytbara i texten. I kontext lyder exemplen med treding:

- (1) wm all ezöris brut. skal nænð næmpnas af sama þriþiunginum sum malit ær J. (Ed 6:3)
- (2) Hvar æi giör wighra manna skin. næþan laghþingin æru. i. sama þriþiunge. giui wt skinnit oc a þrea öra (Þg 7:2)
- (3) Eþar witni oc eþa fylli taki men innan þriþiungz ee hwar han far (Þg 17:1)
- (4) Brindir wp stowa ella hærberghi manz giwi hanum hwar bonde innan þriþiung hwa pænninga til brandstuþa (B 45:5)

I samtliga fall innebär treding här ett tingsområde, geografiskt begränsat. I inget fall används hundare i denna betydelse i B 54. Hundare brukas, som ovan

⁴ En nämnd för hela landskapet "alt lanz næmpd, lanz næmpd". Enligt Schlyters glossar skulle landsnämnd enbart förekomma i MEL. Beläggen i DL tas inte upp i glossaren.

nämnts, enbart i fråga om bötesfördelning och i sammansättningen hundares-nämnd. Det är dessutom av intresse, att belägget i Pg 7:2 också innehållsligt stämmer väl med vad man vet om Dalarnas skinnskatt. Bestämmelsen saknas i VmL, som i stället har bestämmelser om spannmåls- och penningsskatt.⁵

De två sista exemplen, (3) och (4), motsvaras i VmL av hundare, Pg 18:3, B 25:pr. Det är att märka, att hundare i VmL också i övrigt används för att beteckna tingsområdet: innan hundæres (Kr 24:3; 13; J 6), utan hundæris (J 6).

Det är alltså inte fråga om någon sporadisk ändring av hundare till treding i B 54 som Wiktorsson antar (s. 56). Treding används där alltid för att beteckna ett bestämt område, hundare står som en ovanligare synonym till alle män vid bötesfördelning. De två fall av hundare i VmL som enligt Wiktorsson (s. 56) motsvaras av hundare i B 54 preciserar han inte, men en kontroll visar, att det måste vara fråga om de två fallen med hundaresnämnd, som ovan behandlats. Wiktorssons argumentering håller inte för en kritisk granskning.

Ett av de skäl för att B 54 skulle vara en dalalag som Karlsson anför är att lagen på flera ställen talar om en husabyman som en kunglig lägre ämbetsman. I varje treding fanns en kungsgård, en s.k. husaby. Varken i VmL eller i västmanländska källor i övrigt nämns husabymannen (s. 47).

Karlsson pekar också på att prosten i B 54 har en betydligt vidsträckt myndighet än i andra svealagar med undantag för HL, som ju också gäller en landsdel långt ifrån biskopssätet (s. 48).

I slutet av sin uppsats kommer Karlsson in på den senare starkt omstridda frågan om när lagen kan ha kodifierats. Han anser att detta möjligen kan ha skett efter 1327 och han finner det då orimligt att man inom en period fram till 1347 skulle ha omarbetat en redaktion av västmannalagen så grundligt att man fått en ny västmannalag redan efter ett par decennier. Detta är enligt Karlsson ännu ett skäl för att betrakta B 54 som en dalalag. Hans datering är diskutabel. Den är villkorlig och bygger på slutsatser om påverkan från SdmL som stadfästes 1327. Men också till Schlyters antagande, att man mellan 1318 och 1347, då landslagen kom till, skulle ha redigerat två olika lagar för Västmanland, som skulle ha avlöst varandra, ställer han sig skeptisk.

För Wiktorsson, som vill se lagen som en västmannalag, är det viktigt att styrka att den är betydligt äldre. Han vill närmast datera den till tiden före år 1280 och stöder sig här framför allt på G. Hafström (s. 41, 126). Hafströms dateringsförsök är emellertid metodiskt mycket diskutabelt. Som skäl för att lagen skulle ha kodifierats före 1280 anger han att Alsnö stadga inte är intagen i lagen. Han blir då också tvungen att förklara att kommentaren till en bestämmelse i Pg 11, "þæssum lagh gaf bigher kunungir", skulle vara ett senare inskott. Som ytterligare skäl för sin uppfattning anför han C. I. Ståhles uppfattning om DL:s nära samband med den muntliga lagsagan. Hafström försöker också bortförklara de påfallande likheter som lagen har med UL genom att åberopa numera förlorade gemensamma källor, "forn svearätt".⁶ Att han med detta

⁵ Karlsson, a.a. s. 47.

⁶ Hafström, artikeln Dalalagen i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, bd 2, spalt 623. Om

uttryck torde ha avsett de förlorade folklandslagarna tyder en passus i artikeln Hälsingelagen i Kulturhistoriskt lexikon över nordisk medeltid på:

”Med hänsyn till sitt innehåll torde emellertid vissa delar av HL stå närmare de förlorade uppl. folklandslagarna än UL.”

I artikeln försöker Hafström likaså med hjälp av en inskottsteori framställa vissa partier som av UL oberoende äldre delar av HL. Han karakteriserar dem som ”ofta präglade av allitteration och rytm, dvs. de ha bibehållit den muntliga lagsagans form.”⁷

Man bör vid en analys alltid utgå från att en text är en helhet. Det krävs mycket starka skäl för att man skall kunna utmönstra delar av den som inskott. Några sådana vägande skäl framför inte Hafström. Likaså är det farligt att dra slutsatser e silentio. Att Alsnö stadga inte är intagen i lagen betyder inte, att lagredaktionen är äldre än stadgan. Inte heller HL, där den bevarade redaktionen bevisligen ställts samman efter år 1320, har med den. I Östgötalagen finns en arvsbestämmelse, som enligt Sigtuna-annalerna kan dateras till 1286, men Alsnö stadga av 1280 saknas.⁸

Också en annan rättshistoriker har yttrat sig om B 54:s relativa ålder och funnit lagen ung ur rättslig synpunkt. Det är R. Hemmer i uppsatsen Yngre straff- och processrättsliga stadganden i Dalalagen.⁹ Han polemiserar mot de åsikter om lagens ålder som framförts av Stähle, Hafström och Wessén. En hel rad av bestämmelser finner han vara rättsligt unga – en del av dem har för övrigt använts som exempel på hur gammal muntlig lagsaga borde vara beskaffad. Wiktorsson tar i en stor fotnot på s. 59 upp Hemmers uppsats. Han har inte förstått dennes resonemang om bötessatser:

”Ofta, exempelvis ss. 32 f. och 34 f. menar Hemmer att ett större antal marker i böter i B 54 än i UpL 1296 skulle visa, att redaktionen i B 54 är den yngre av de två. För att kunna påstå något sådant måste man säkert veta, om en mark avser samma penningvärde i de båda lagarna.”

Uttrycket samma penningvärde är egendomligt. 1 mark var under medeltiden alltid enbart ett räknevärde = 192 penningar (som präglades). Det försiggick under hela medeltiden en värdeförsämring av mynten, aldrig en värdeförbättring. Det var därför naturligt, att senare tillkomna lagar höjde markbeloppen.¹⁰

Hafströms datering, se min uppsats Die mittelalterliche Rechtssprache Schwedens. Einige quellenkritische und sprachliche Beobachtungen, i: *The Nordic Languages and Modern Linguistics* (1975) 2:740 f.

⁷ Bd 2 spalt 333 ff.

⁸ Se artiklarna i Kulturhistoriskt lexikon, Gästning, bd 6 spalt 1 och Östgötalagen, bd 20 spalt 51.

⁹ I: Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland 1969, häfte 1.

¹⁰ Om penningvärdets utveckling, se K. Wicksell, Föreläsningar i nationalekonomi, 2:47 f. Överhuvudtaget visar Wiktorsson bristande kunskaper om medeltidens penningväsen och betalningsmedel. Mark var inget mynt (s. 51). Betalningsmedel var framför allt olika slags varor, värderade i mark och mindre penningenheter. Men penningar myntades och användes också som betalningsmedel, inte som mark enbart som värdemätare.

Svårförståeligt är Wiktorssons uttalande angående bestämmelser i DL och VmL, som Hemmer anser vara yngre än motsvarande bestämmelser i andra svealagar:

”Detta får emellertid ej anses styrkt, eftersom Hemmers undersökning endast berör enstaka stadganden. De kan lika gärna visa, att redaktionen i B 54 är yngre än de lagar från Uppland, som Upl 1296 bygger på.”

Wiktorsson tillgriper här en hypotes om att alla exempel hos Hemmer gäller partier i UL som återger försvunna folklandslagar.

När Wiktorsson vill visa att B 54 är en äldre västmannalag och skall förklara varför bara drygt 3/10 av bestämmelserna i de två lagarna är gemensamma får han svårigheter. Han uppger att åtminstone 7/10 av bestämmelserna i VmL har sin motsvarighet i UL och att det är därför överensstämmelsen med B 54 är så pass liten.¹¹

Enligt Wiktorssons förmenande kan man inte vänta sig att en lag för enbart Dalarna skulle ha betytt mycket som förlaga till en västmannalag. Inte nämnvärt mera än SdmL, ”några få procent”. Nu räknar han ändå med 3/10. Resonemanget är egendomligt, eftersom Dalarna och Västmanland ingick i samma lagsaga. En bättre parallell skulle UL och HL ha utgjort om man vill studera ett motsvarande inflytande på en lag inom samma lagsaga.

Under senare år har lagarnas relativa ålder livligt diskuterats. Rytmask framställning och allitteration har länge ansetts som tecken på ålderdomlighet. Som jag redan tidigare i diskussion med Ståhle har framhållit är de här stildragen mindre frekventa i de äldsta nordiska lagtexterna än i de relativt sent kodifierade svealagarna.¹² Någon systematisk undersökning har dock inte förelegat förrän 1977, då H. Erhardt publicerade avhandlingen *Der Stabreim in altnordischen Rechtstexten*.¹³ Han undersöker där vilken procentuell andel allittererande ordpar har i textmassan i olika lagar – balkarna särbehandlas. Han redovisar också i vilken mån samma allittererande ordpar förekommer flera gånger i en text. Hans undersökning visar, att allitteration i Norge och Sverige är vanligare i yngre texter och textpartier än i äldre. Största andelen allittererande ordpar har UL. Allitteration som stildrag ökar, d.v.s. frekvensen i yngre lagar blir allt större. Det här resultatet rymms inte inom en förut vedertagen uppfattning. Den utgick från att allitterationen fyllde en viktig mnemoteknisk funktion i den muntliga lagsagan. Den tolkningen förklarar inte alls frekvensökningen.

Dalalagen hade inte behandlats av Erhardt i avhandlingen. 1981 publicerade han uppsatsen *Zur Alliteration in Dalalagen*.¹⁴ Där visar han, att DL har

¹¹ S. 57. Redogörelse för hur andelarna räknats ut saknas. Vilka krav ställs på överensstämmelse, formell eller bara innehållsig? Hur har delvis överensstämmande bestämmelser räknats?

¹² Se min i not 6 nämnda uppsats (1975), Ståhles replik om Dalagalagens ålderdomlighet och ålder – och Kopparbergsprivilegiernas oförbättrliga ”sik biwipär”, i: Festskrift tillägnad Gösta Holm, 1976, samt min replik *Ålderdomlighet utan ålder? En replik om Dalalagen*, i: ANF 1978.

¹³ B. Petterssons avhandling från 1959, *Stilstudier i de svenska landskapslagarna*, lägger stilistiska men inte statistiska synpunkter på materialet.

¹⁴ I: *Skandinavistik* 11, häfte 2.

ungefär samma procentuella andel allitteration som UL (0,81 resp. 0,82). Han undersöker vilka ordpar som endast förekommer i en lag och vilka som också förekommer i andra lagar, och då räknar han givetvis inte upprepningar inom samma lag. I DL är bara 19 % av allitterationerna oavhängiga av det övriga svenska formelmaterialet, och lagen intar på den här punkten en särställning. ÄVgL är här den direkta motpolen med 68 %. ÖgL har 62 %, UL och SdML 48 %, HL 23 % och VmL 26 %. Som Erhardt påpekar visar siffrorna, att det bara finns ett mycket litet gemensamt förråd av allitererande ordpar i lagtexterna. Han vill inte tolka förhållandet som regional särutveckling. Han anser snarare, att det är ett uttryck för en stilprincip som är relativt ny:

”Jeder Text sucht hier seinen eigenen Weg und kann nur in begrenztem Masse auf einen traditionellen Fundus an alliterierenden Formeln zurückgreifen.”

Erhardts metod ger möjlighet att kartlägga sammanhang mellan olika lagar i fråga om allitteration. Han konstaterar, att DL har 51 % av de allitererande formlerna gemensamma med UL, ca 60 % med VmL. Han visar också, att de med UL gemensamma formlerna i stor utsträckning har övertagits direkt i DL. Utöver det gemensamma formelbeståndet har UL enligt Erhardt påverkat DL:s stilistiska struktur. Det framgår av att flertalet autonoma formler (11 av 14) i DL, d.v.s. formler som saknar motsvarighet i andra svenska lagtexter, just är inplacerade i avsnitt, som i övrigt i detta avseende står särskilt nära UL, i byggningsbalken och manhelgdsbalken.

Vad Erhardts statistik visar är, att DL inte kan vara oberoende av UL. Det innebär, att lagen inte kan ha kodifierats före 1296. Erhardts undersökningar är metodiskt intressanta och kan, som han har visat, användas för att belysa olika lagars inbördes förhållanden och relativa kronologi. I fråga om DL:s ålder är resultatet inte så överraskande för mig, eftersom jag på andra grunder kom fram till ungefär samma datering.

I B 54 finns en kommentar till en bestämmelse: ”þæssum lagh hawa standit æ siþan dala bygdhus” (G 11:pr). Den brukar anses som ett gott skäl för att B 54 skall räknas som en dalalag. Wiktorsson, som delar Schlyters åsikt att B 54 är en äldre västmannelag, är betydligt djärvare än denne. Han förklarar helt framt:

”Sannolikt är att utsagan *þæssum lagh hawa standit æ siþan dala bygdhus* i efterhand satts in i B 54:s lagredaktion” (s. 39).

Så enkelt är det alltså att bli av med uppgifter som inte är förenliga med den tes man hävdar!

Wiktorsson har inte i sin artikel lyckats få fram starkare bevis för att B 54 är en äldre västmannelag. När han (s. 49) konstaterar, att vi inte kan ”bevisa förekomsten av ytterligare en medeltida hs med uppgiften *þæssum lagh hawa standit æ siþan dala bygdhus*” har han rätt. Men det är inte hans jämförelse med avsnitten ur icke medeltida handskrifter som visar det. Skälet är att man inte

med säkerhet kan bedöma om de korta textavsnitten bygger på B 54 eller inte. Tidigare forskning har på alltför lösliga grunder dragit slutsatser om nu förlorade handskrifter.¹⁵

Den här genomgången ger anledning till några principiella reflexioner om metod. Det finns vissa generella krav man bör ställa på underlaget för slutsatser.

Det viktigaste är: vad står det egentligen i texten? Språkliga tolkningar skall i första hand göras utifrån den text som är bevarad, d.v.s. man måste se hur orden fungerar inom det system som texten utgör. Distributionen hundare – treding i DL visar sig, då man ser till ordens funktion i B 54, inte bero på sporadiska, godtyckliga textändringar.

Det är klart, att en lagtext kan ha fått senare tillägg i form av inskott. Men utan en ingående analys av hela den bevarade texten – helst av både innehåll och form – och utan en stark motivering skall man inte tillgripa inskottshypoteser. Framför allt får man inte ta till dem för att bortförklara fakta som inte stämmer med en viss modell eller en förutfattad mening.

När man skall bestämma den relativa åldern för olika texter måste man gå från det säkra till det osäkra, från en analys av daterbara texter till texter som skall dateras. Begreppet ålderdomlig måste vara nära förbundet med säkert fastställd ålder, om det inte skall förlora sin mening. Det är metodiskt förkastligt att utan stöd i tidigt tillkomna texter konstruera en modell som man sedan använder för att bestämma olika texters relativa ålder.

DL har de kriterier som man tidigare ställde upp för hög ålder: allitteration, rytmik och kasuistik. Men den innehåller också en tidsuppgift att kung Birger (1298–1318) utfärdade en bestämmelse i lagen, den har partier som är identiska med partier i UL, konfirmerad 1296, och dessutom andra likheter med denna lag.

Dateringen blir alltså besvärlig. Men Wiktorssons arbete visar, att det ännu finns svenska språkforskare som håller fast vid romantikens kriterier på ålder.

¹⁵ H. Schück, Bidrag till frågan om Dalalagen. Språkvetenskapliga sällskapets i Upsala förhandlingar, Bil. C, UUA 1891, s. 51; Holmbäck & Wessén, a. a. bd 2:XIII f.; Stähle, Den första utgåvan av Upplandslagen och dess förlaga, i: ANF 1954, s. 141. – Wiktorsson drar i detta sammanhang (s. 48) slutsatsen att B 54 inte skulle kunna vara en dalalag, eftersom torg (almännings torghi) förekommer i texten. Dalarna hade nämligen ingen stad med stadsprivilegier förrän på 1400-talet. Det är knappast privilegier som bestämmer ordvalet. Falun var emellertid centrum för bergshanteringen, och i Kopparbergprivilegierna 1347 talas om torgdagar. Ordet utgör inget argument för att B 54 skulle vara en västmannalag.

LENA PETERSON

Om s.k. palatalt *r* i fornsvenskan

I min avhandling *Kvinnonamnens böjning i fornsvenskan* presenterar jag några exempel på att gen.-ändelsen i starkt böjda kvinnonamn i 1000-talets runinskrifter skrivs **-ar** i stället för väntat **-ar** (Peterson 1981, s. 72 f.). Genom studiet av den fsv. nom.-formen av namn på ursprungligt *-hildr* har jag vidare funnit, att *r*-bortfall efter svarabhaktivokal tycks förekomma i fsv. (Peterson 1981, s. 155 ff.), något som man tidigare inte haft säkra exempel på (V. Jansson 1936, s. 377, B. Tjäder 1961, s. 69 f.). Dessa iakttagelser ger tillsammans anledning till funderingar över utvecklingen av det forna palatala *r*.¹

1. Forskningshistorik

Det anses allmänt, att det ur urnord. *z* (= tonande *s*), Vernersk växlingsform till *s*, uppkomna palatala *r*-ljudet under 900-talet övergår till alveolart *r* i ställning efter dental och alveolar konsonant (Noreen 1904, s. 220, Wessén 1969, s. 38). Övergången är klart betygad genom runinskrifternas betecknings-sätt. Efter andra konsonanter synes övergången, att döma av runinskrifterna, ske under 1000-talet eller senare (Noreen 1904, s. 220). Efter vokaler är enligt Adolf Noreen (1904, s. 221) "*r* noch um 1100, ja vielleicht bis 1200 oder sogar etwas später, allgemein vorhanden". Å andra sidan inträder det palatala *r* i stället för alveolart *r* i släktskapsorden nom. *faðir*, *broðir*, *moðir*, *dotir* och *ystir* samt i prep. *æftir* (Noreen 1904, s. 248, Wessén 1969, s. 38). Dessa ord uppträder i 1000-talets runinskrifter vanligen med **R**-runan.

Efter vokal bortfaller som bekant *-r* i ändelser – i olika utsträckning – senare i fsv. Företeelsen har utförligt behandlats främst av O. F. Hultman (1931) och Börje Tjäder (1961). Forskningshistoriker över ämnet ges vidare av Valter Jansson (1936, s. 382 ff.) och Hans H. Ronge (1966, s. 277 ff.).

Det är en vanlig uppfattning, att det *r*, som faller i fsv., är fonetiskt skilt från det vanliga alveolara *r*. Sälunda talar Hultman (1931, s. 1) om bortfall av "det

¹ Uppfattningarna om den fonetiska realiseringen av det, som det vanligtvis kallas, palatala *r*-ljudet och likaså av det fornärvda *r*-ljudet är skiftande. Se härom Steblin-Kamenskij 1963, s. 363 ff. och Runge 1974 passim, även Teleman 1980, s. 216 f. Jag använder här de traditionella termerna palatalt *r* och alveolart *r* eller beteckningarna *R* resp. *r*. Förutom skilda uppfattningar om *R*:s artikulationsställe råder olika uppfattningar beträffande artikulationssätt; jfr t. ex. "vibrant" (Steb- lin-Kamenskij 1963, s. 362), "trilled or vibrant" (Runge 1974, s. 88), "surrande, alltså icke 'rullat' (tremulerande)" (Holm 1980, s. 161), "fricative" (Teleman 1980, s. 209).

palatala *r*-ljudet i ordets slut”, och Tjäder (1961, s. 12) säger, att det låter ”tänka sig, att *R* under bortfallsperioden varit skilt från *r* och att bortfallet ljudlagsenligt träffat endast det förra ljudet”.

Bortfall av *-r* är enligt Tjäder (s. 11) med säkerhet betygat först på 1200-talet. Han påpekar, att runinskrifterna visar blott få och osäkra exempel. Ett närmare studium av 1000-talets runinskrifter ger vid handen ett flertal exempel på bortfall i ordet ack. plur. fem. *runar*, där det av Noreen (1904, s. 250) förklaras som beroende på dissimilation.² Vidare förekommer några gånger bortfall i prep. *æftir* och *fyrir* (se t. ex. E. Svärdröm i SRI 5, s. XLVII). Runristaren Öpir uppvisar ett antal *r*-lösa former särskilt i gen.-ändelsen *-ar*, men det är ovisst, om detta skall bedömas som verkligt *r*-bortfall eller som slarv av ristaren (se Peterson 1980, s. 89 ff.).³ Om man bortser från *r*-bortfallet i ordet *runar* och de nämnda enstaka fallen, verkar det således som om Tjäders uppfattning om tiden för *r*-bortfallet är riktig (jfr nedan avsn. 4).

Tjäder (s. 11) påpekar emellertid, att den runa, som betecknar palatalt *r*, börjar ”redan under 1100-talet allt oftare att ersättas av runan för urspr. *r* i svenska runinskrifter och kommer under 1200-talet helt ur bruk” (jfr nedan avsn. 2.1). Han uppvisar vidare om att detta sker ännu något tidigare i Danmark och redan vid 900-talets början i Norge. Den traditionella uppfattningen, att bortfallet i fornspråklig tid drabbar endast *R*, möter således kronologiska svårigheter, säger Tjäder. Men han finner stöd för sin uppfattning om vid bortfallstiden två skilda *r*-ljud i Erik Brates (1887, s. 85) påpekande om att det så småningom inträdande uteslutande bruket av *r*-runan är att uppfatta som resultatet av en ”ortografisk reform”. För Norges del finner Tjäder stöd för sin uppfattning hos Carl Marstrander (1915, s. 116 f.), enligt vilken norska lånord i iriskan upprätthåller skillnaden mellan *R* och *r* ännu vid år 1200. (Se vidare diskussion hos Tjäder s. 11 f.) ”Genomförandet av *r*-runan som tecken även för palatalt *r* kan i Norge, likaväl som i Sverige och Danmark, fattas som en ortografisk reform”, skriver Tjäder (s. 12).

Andra forskare, och särskilt runforskare, vill se sammanfall eller början till

² Axel Kock (1889–90, s. 168 not, 178) framkastar en förmodan, att *R* och *r* redan i urnord. varit varandra så lika, att det lett till dissimilatoriskt bortfall av *R* i den urnord. Einang-inskriftens (i Valdres, Oppland fylke, Norge) *runo*. Härtill ansluter sig Sophus Bugge (i ANF 15, 1899, s. 144 f.), då han behandlar den urnord. Noleby-inskriften (i Fyrunga socken, Västergötland), som har *runo* ... *raginakudo* ”runor från gudarna stammande”. Brate (i ANF 14, 1898, s. 332 f.) och Noreen (1923, s. 260) antar däremot, att det urnord. *runo* är att förklara som uppkommet ur ett med nasalerad ändelse försett **runōnz*, en sidoform till det vanliga *runor*, *runar*, som är belagt i andra urnord. inskrifter. Huruvida ack. plur. *runa* i de yngre inskrifterna skall förstås som en fortsättning av denna urnord. sidoform är enligt Brate (s. 333) ovisst. Noreen (1913, s. 166) säger, att det urnord. *runo* ”öbereinstimmt” med de yngre svenska inskrifternas *runa*. Jfr att Noreen 1904 har förklarat det yngre *runa* som resultatet av dissimilation. (Se även E. Svärdröm i SRI 5, s. 97.) Problemet med formerna i Einang- och Noleby-inskrifterna löses, om man med Ludvig Wimmer (1887, s. 296) och Wolfgang Krause (1966, s. 143 f., 149) uppfattar dem som sing. i kollektiv betydelse, ”geheimnisvolle Kunde” (Krause anf. st.), en uppfattning som Lennart Elmevik (1980, s. 83 not 31) ansluter sig till.

³ Det finns några belägg på ack. *faður*, *broður* utan slutkonsonanten; se Ög 29, Ög 170, Ög 180, Ög 234, Sm 92, Vg 109, U 479, U 1018, U 1051. A. Noreen (1904, s. 331) och E. Svärdröm (i SRI 5, s. XLVII) betecknar detta som bortfall av *R* (jfr *fapur* Vg 22, U 512; se not 5), Noreen som bortfall av *R* framför *s* (se Noreen 1904, s. 191). Alla beläggen har omedelbart följande pron. *sinn*.

sammanfall mellan de två *r*-ljuden i fsv. redan under andra hälften av 1000-talet (se även not 2). Otto von Friesen (1913, s. 79) skriver: "Hos vissa ristare från midten af 1000-talet och senare förekommer **r** för väntadt **ᚱ** genom bristfällig ljudanalys eller uraktlåtenhet att använda det rätta tecknet [...]. Närmare slutet af 1000-talet synes ett verkligt sammanfall i uttalet af *r* och *ᚱ* ha inträffat: Öpir ristar sitt namn än med **r**, än med **ᚱ** och stafvar t. ex. **raknar** [...] för **raknar**." (Se även v. Friesen 1913, s. 84.) Senare modifierar v. Friesen (1933, s. 149): "Från mitten av 1000-talet skilja en del ristare, som använda danska runor, icke i skriften konsekvent på *r* och *ᚱ*, ehuru ljuden säkerligen fortfarande en tid nedåt att skiljas i talet." Elias Wessén (i SRI 3, s. LXVII) konstaterar: "De båda runorna **r** och **ᚱ** hållas i allmänhet väl i sär. Men de ljud, som de normalt beteckna, ligga varandra relativt nära, och förväxlingar ske därför lätt." Clai-borne W. Thompson (1975, s. 100) skriver om Asmunds **runaritar**⁴ **runar rettár** (U 847): "the sounds were clearly similar". Sven B. F. Jansson (i SRI 14:1, s. XV) menar: "Under senare delen av århundradet [1000-talet] sammanfaller emellertid tydligen palatalt **r** med det vanliga **r**-ljudet". Bruce E. Nilsson (i ANF 90, 1975, s. 124 not 4) skriver: "The two sounds /r/ (<PGc. z) and /r/ were in the process of merging in eleventh-century Rune-Swedish and the two runes representing them – **ᚱ** and **ᚱ** – were losing their former symbolic distinction." Slutligen vill jag citera Evert Salbergers (1978, s. 111) omdöme, att Öpirs användning av **ᚱ**-runan i **inguar** (U 287), **raknar** (U 687), ack. **fapur** (U 952)⁵ "väl får anses vittna om ett begynnande sammanfall av de båda **r**-ljuden". (Se också v. Friesen ovan.)

Även andra forskare, som inte direkt behandlar runinskrifterna, menar, att ett sammanfall av *ᚱ* och *r* har skett tidigt. Peter Skautrup (1944, s. 132) slår fast: "og efter ca. 1050 er også i østnordisk *ᚱ*-lyden overalt faldet sammen med det snurrede tungespids-*r*". Einar Haugen (1976, s. 155) skriver om "common Scandinavian": "by 1100 *ᚱ* is generally merged with *r*".

Då Bengt Hesselman (1948–53, s. 330 ff.) behandlar *r*-bortfallet i Norden, tillägger han inom parentes (s. 334): "Hypotesen om bortfall endast av ***ᚱ** i fornspr. är kanske icke fullt säker." Enligt Hesselman är det möjligt, att bortfallet i fornspråket drabbat också ursprungligt *r*. Han visar bl.a. på att bortfall av ursprungligt *r* förekommer i norska dialekter. (Se vidare diskussion hos Hesselman 1948–53, s. 334 f., Tjäder 1961, s. 10 f. och Ronge 1966, s. 280 f.)

Gösta Holm (1973, s. 49) framställer det som en "vanlig mening" att *ᚱ* tidigt

⁴ En teckning av Johannes Bureus visar den femte runan som en binderuna av **r** och **ᚱ**, och andra gamla teckningar har antingen **ᚱ** eller **r** (se SRI 8, s. 491). Enligt E. Wessén (i SRI 8, s. 490) kan det "ej avgöras, om runan varit **r** eller **ᚱ**". Antikvarie Helmer Gustavson vid Sektionen för Runverket, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, har benäget meddelat, att han vid förnyad läsning år 1975 har funnit, att den övre stapeln av bistaven till en **r**-runa finns bevarad i ristningen, vilket jag – om än med tvekan – kan bekräfta.

⁵ U 952 har attribuerats till Öpir först av Salberger (1978, s. 72 ff.). Ristningen är numera försvunnen och belägget därför något osäkert. Ack. **fapur** finns däremot på den bevarade U 512 (som också har ack. **[br]upur**), tillhörande den ålderdomliga ornamenterade typen av ristningar (Wessén i SRI 7, s. 367), samt på Vg 22, en gravhäll (se SRI 5 plansch 23 och tillägg s. 485).

sammanfallit med *r*: "Teorin om 'ljudlagsenligt' *r*-bortfall i skilda svenska bygder, dvs. bortfall av postvokaliskt palatalt *r*, tecknat *R*, stöter på den stora svårigheten, att *R* enligt vanlig mening övergick till alveolart *r* tidigt, under 1100-talet och, slutgiltigt, under 1200-talet." Jfr häremot Ronge (1966, s. 281): "Det fornspråkliga palatala *r*-et var under bortfallsperioden skilt från vanligt *r*, och det var endast *R* som ljudlagsenligt föll. Den av Tjäder företrädde *g ä n g s e m e n i n g e n*⁶ förefaller även mig rimligast." Holm (s. 49) fortsätter: "Men *r*-bortfallet – enligt texternas vittnesbörd – skulle vara på spridning norrut under 1300-talet och början av 1400-talet. [---] Det hela tyder på, att *R*-bortfallet har inträffat autoktont under tidig medeltid i något eller några kärnområden och sedan spritt sig som ett *r*-bortfall resp [...] som en ren skriftspråksföreteelse i texterna."

Några utländska och även en svensk forskare har tagit upp frågan om hur det gamla palatala *r* har förhållit sig fonematiskt till det alveolara *r*.

Paul Diderichsen (1945, s. 322 f.) talar om de "særlige tegn [...] for de to forskellige *r*-lyd, der ret hurtigt synes at være faldet sammen, og hvis brug på omdannelsestiden allerede væsentligt var kombinatorisk bestemt". Diderichsen uttrycker sig mycket kortfattat men syftar antagligen på det förhållandet, att, efter det att *-r* i orden *faðir*, *moðir* etc., *æftir* övergått till *-R*, vilket sker tidigt, och *-R* efter konsonant övergått till *-r*, vilket sker under loppet av 1000-talet (se ovan), *-R* kom att stå efter obetonad vokal och *-r* efter konsonant. De båda konsonanterna uppträder i s.k. komplementär distribution.

M. I. Steblin-Kamenskij (1963, s. 365) säger, att de två fonemen *R* (som är en utveckling ur "sibilant" *z*) och *r* hade ett distinkt drag gemensamt, nämligen "vibrant articulation". Han diskuterar hur förändringar av de distinktiva dragen i ett språkssystem kan ske och hur nya fonem uppstår och gamla försvinner. Han fortsätter (s. 367): "But, of course, a phoneme can vanish without any simultaneous decrease in the number of distinctive features within the system. This occurred when the two Scandinavian vibrants merged. The total number of consonantal phonemes decreased by one unit, but the number of distinctive features within the consonant system remained unchanged, since sibilance remained relevant in /s/ and vibrant articulation in /r/." Steblin-Kamenskij säger, att innan de två *r*-ljuden sammanföll, oppositionen mellan *R* och *r* neutraliserades i vissa ställningar: *-R* inträdde för *-r* i *faðir* etc., och *-r* inträdde för *-R* i t.ex. **raknhiltr**. "From this one may deduce that the consonants under consideration may have merged because they came to be in complementary distribution." Steblin-Kamenskij säger vidare, att Brates och Tjäders (se ovan) antagande om en ortografisk reform synes plausibelt. "These consonants may have continued to exist, but no longer occurred in identical environments, that is to say, they became co-allophones of one phoneme /r/."

Richard M. Runge (1974, s. 88 f.) ansluter sig till Steblin-Kamenskij's mening om att *R* och *r* var de enda fonemen i systemet med draget vibrant och att de uppträder i komplementär distribution. Han fortsätter: "However, even if this

⁶ Spärrat av mig.

was actually the case, it obviously did not last long. The gradual confusion of the two runes and later the complete dominance of the \underline{r} -rune [= \mathbf{r}] indicate that the two sounds had become one phoneme, whose distinctive feature was vibrancy.”⁷

Gun Widmark (1975, s. 131) säger: ”Det är en rimlig slutsats att R och r uppfattades som varianter i komplementär distribution.” Både R och r har emellertid ingenstans i Norden kvarstått. ”Sammanfallet kan ses som en följd av att det framför postkonsonantiskt r i ändelse utbildades en svarabhaktivokal. Både R och r kom därmed att uppträda efter svagtonig vokal; systemet för variationen hade brutits sönder och den blev småningom svår att upprätthålla.” Widmark förlägger alltså sammanfallet till efter den tid, då svarabhaktivokal inträder.

2. Beteckningen av palatalt r i runinskrifter

2.1. Materialredovisning

I det följande redovisar jag en undersökning av dels gen.-former på $-ar$, $-ur$ (för det sistnämnda se Alfvegren 1958, s. 155 ff.) av personnamn i svenska runinskrifter, dels fyra kända och produktiva runristares bruk av \mathbf{r} - och \mathbf{r} -runorna i de ställningar, där palatalt r är att vänta (se avsn. 1).

Beläggen på gen. $-ar$, $-ur$ av personnamn presenteras i två kronologiska uppställningar, en innehållande belägg ur ristningar som kan hänföras till kända ristare och en innehållande övriga belägg. Beträffande runristarnas verksamhetstider och runstenskronologi i övrigt se vidare Peterson 1981, s. 53 ff. Undersökningen av de starkt böjda kvinnonamnens gen.-former är redan presenterad i min avhandling (Peterson 1981, s. 72 f.), varför jag här inte meddelar dessa belägg utan hänvisar till avhandlingen.

Gunnar, 1020-talet (Brate 1925, s. 25, v. Friesen 1933, s. 206): **asbiarnar** *Asbiarnar* U 258, attribuerad (Brate 1925, s. 24); **sifrupar** *Sigrøðar* U 335, attribuerad (Brate 1925, s. 21).

Asmund, o. 1020–1050-talet: **finuþar**, **finuþar** *Finnviðar* U 130, attribuerad (Thompson 1975, s. 116); **kitilmunþar** *Kætilmundar* U 356, signerad; dessutom 4 kvinnonamnsformer på $-ar$.

Asbjörn, före o. 1050:⁸ **onunt-ar** *Anundar* Sö 266, signerad.

Fot, o. 1040–1070-talet: 3 kvinnonamnsformer på $-ar$.

Amunde, o. 1050: en kvinnonamnsform på $-ar$.

Balle, o. 1050–1070-talet: **halfanar** *Halfdanar* U 749, attribuerad; **ikur** *Ingur* U 873, signerad; **sikmunþar** *Sigmundar* Vs 24, signerad; dessutom 5 kvinnonamnsformer på $-ar$.

Visäte, 1050-talet–1070-talet: **ikur** *Ingur* U 73, attribuerad; dessutom en kvinnonamnsform på $-ar$.

⁷ Runge (1974 passim) hävdar, att det ursprungliga germ. r var velart/uvulart, en fråga som jag här inte kan gå in på.

⁸ Asbjörn ”tillhör de tidigare runristarna på 1000-talet i Södermanland. Han brukar ännu o-runan i betydelsen av nasalerat \mathbf{a} ” (E. Wessén i SRI 3, s. 231).

Ärnfast, efter o. 1050: **gunum** (m står för r, s.k. stupruna) *Gunnur* U 43, signerad; dessutom 2 kvinnonamnsformer på **-ar**.

Åsbjörn 1, efter o. 1050 (se not 10): **ikiþorur** *Ingíþorur* Sö 347, signerad.⁹

Ulfkell, 1060-talet–1070-talet: en kvinnonamnsform på **-ar**.

Åsbjörn 2, 1000-talet:¹⁰ **osurar** *Assurar* U 947, signerad.

Öpir, o. 1070 – o. 1100: **sun þorbiarn sun Þorbiarn[ar]** U 229, signerad; **anutar** *Anundar* U 959, attribuerad (?);¹¹ **[i]arunta larunda[r]**¹² U 1085, attribuerad; dessutom en kvinnonamnsform på **-ar**, 2 på **-a** och 2 utan ändelse.

1020-talet: **sukruþar** *Sygrøðar*, **hakunar** *Hakonar* U 617;¹³ dessutom en kvinnonamnsform på **-ar**.

Före o. 1050: **sifur** *Sefur* Sö 96; **sukruþar** *Sygrøðar* Sö 101;¹⁴ **iuintar** *Øyvindar* Sö 131; **onutar** *Anundar* U 661;¹⁵ **uihmuntar** *Vigmundar* U 1011;¹⁶ **anutar** *Anundar* Vs 13;¹⁷ **kuþmu-r** *Guðmundar* Gs 7; dessutom 3 kvinnonamnsformer på **-ar** och en på **-r**.

O. 1050: **hkunar** *Hakonar* Sm 76.¹⁸

Efter o. 1050. **þorbiornar** *Þorbiornar* Sö 84; **aubiarnar** *Øybiarnar* Sö 227; **kunur** *Gunnur* Nä 32; dessutom 2 kvinnonamnsformer på **-ar**.

Slutet av 1000-talet: 2 kvinnonamnsformer på **-ar** och 2 utan ändelse.

1000-talet: **hakunar** *Hakonar* Ög 162; **biarnar** *Biarnar* Ög 202; **biarnar** *Biarnar* Sö 8; **auþur** *Auður* Sö 60; **kuþbirnar** *Guðbiarnar* Sö 177; **hlftahar** *Halfdanar* Sö 250; **hakunar** *Hakonar* Sö 260; **hakunar** *Hakonar* Sm 127; **arnar** *Arnar* U 155 (se Fv 59, 1964, s. 152 ff.); **finuiþar** *Finnviðar* U 433; **antuíta** *Andvetta[r]* U 1036;¹⁹ **r[ul]þ[u]r** *Hroður?* Gs 9; **unar** *Aunar (Unnar?)*²⁰ Malsta, Hälsing-

⁹ I denna inskrift påträffas också gen.-formen **froknar** av namnet *Frøkn*, egentligen en *a*-stam.

¹⁰ Denne ristare liksom Åsbjörn 1 ovan har av Brate (1925, s. 61) hänförs till 1040-talet. Mot Brates tidfästning av Åsbjörn 1 talar dennes bruk av *o*-runan. Åsbjörn 2 använder i U 947 *o*-runan för nasalerat *a*-ljud, *u*-runan för *o*-ljud men också *r*-runan för *ø* eller *æ* i **grra**, möjligen ett ungt drag (se K. M. Nielsen i ANF 75, 1960, s. 64 ff.). Den till Åsbjörn 2 attribuerade U 942 innehåller dessutom runföljden **ualtir**, ett ord som kan uppfattas som innehållande en svarabhaktivokal, ett ungt drag (se vidare Peterson 1981, s. 69). De ortografiskt motstridande dragen i Åsbjörn 2:s ristningar gör att jag inte vågar tidfästa hans verksamhet närmare än till 1000-talet.

¹¹ "Ornamentik och runor påminna om runristaren Öpirs stil", säger E. Wessén (i SRI 9, s. 89). Arend Quak (1978, s. 40) upptar ristningen bland sådana som "vielleicht von Öpir stammen".

¹² Det är möjligt att uppfatta formen som en svag gen.-form; jfr ack.-formen **iaruta larunda** på Sö 292. Å andra sidan är det starkt böjda *larundr* belagt i ett flertal ristningar (Sö 260, Vg 92, U 917, 1006, 1048, 1168), och det är känt att Öpir ofta utelämnar *r*-runan (se avsn. 1).

¹³ För dateringen se Wessén i SRI 8, s. 35 ff., Ruprecht 1958, s. 120.

¹⁴ För dateringen se v. Friesen 1933, s. 190 ff., Ruprecht 1958, s. 113 ff.

¹⁵ Sö 96, Sö 131 och U 661 är s.k. Ingvar-stenar. För dateringen av dessa se Peterson 1981, s. 53 f.

¹⁶ Ristaren har enligt Wessén (i SRI 9, s. 209) stått Fot mycket nära.

¹⁷ För dateringen se S. B. F. Jansson i SRI 13, s. 38.

¹⁸ För dateringen se R. Kinander i SRI 4, s. 195 f.

¹⁹ Ristningen har av N. R. Brocman (se SRI 9, s. 281) tillskrivits Öpir, men det är enligt Wessén (anf. st.) alldeles osannolikt att Öpir utförde den. Att märka är, att den sista runan, **a**, tidigare lästs **s**; Richard Dybeck (1860–66 nr 228) läser namnet **antyits**, och Wessén (i SRI 3, s. 230) meddelar läsningen **antuits**. Wessén säger emellertid senare (i SRI 9, s. 280), att bistaven i slut-**a** är tydlig, ansatt på en korsande slinglinje. "Tydlig" är enligt min bedömning överord, men runan torde i varje fall inte vara **s**. Namnet *Andvettr* är av oklart ursprung (se Brate i SRI 3, s. 66 med not 1 samt SMP 1, sp. 96 f.), varför det är svårt att säga, om den väntade gen.-ändelsen skall vara **-s** eller **-ar**.

²⁰ Se v. Friesen 1933, s. 161 och jfr Salberger 1978, s. 84 ff.

land (se v. Friesen 1933, s. 160 f.); dessutom 4 kvinnonamnformer på **-ar**, en på **-r**, en på **-ar** och en utan ändelse.

Slutet av 1100-talet: **æsbeornār** *Æsbiornar* Vg 95.²¹

1100-talet: en kvinnonamnform på **-nr** (= **-ar**).

O. 1300: **gunmundæ**²² *Gunnmunda[r]*, **pyrhilsær** *Porgilsar* Sm 145.²³

En summering av samtliga personnamns-genitiver på **-ar**, **-ur** ger följande resultat. Gen.-form med **r**-runan (en gång **m** för **r**) förekommer 56 ggr under 1000-talet, ingen gång efter o. 1100. Gen.-form med **r**-runan förekommer 15 ggr (16 med Gs 9) under 1000-talet, 2 ggr under 1100-talet och en gång o. 1300. Gen.-form på **-a** förekommer 4 ggr under 1000-talet, 3 av dessa är ristade av Öpir (om den fjärde se not 19). Gen.-formen **-æ** förekommer dessutom en gång o. 1300. Helt utelämnad ändelse förekommer 6 ggr under 1000-talet; alla är ristade av Öpir eller kan ha samband med Öpir (se Peterson 1981, s. 72 f.).

I cirka en femtedel av beläggen på gen. **-ar**, **-ur**, där konsonanten står kvar under 1000-talet, skrivs den således med **r**-runan och inte, som väntat, med **r**-runan. **r**-runan används inte någon gång efter o. 1100. Noreens (1904, s. 221) uttalande, att *r* efter vokal är "noch um 1100, ja vielleicht bis 1200 oder sogar etwas später, allgemein vorhanden", motsägs alltså av de vittnesbörd som det här genomgångna runmaterialet lämnar.

De fyra ristarna Fot, Balle, Visäte och Öpir hör till de mera produktiva och kända av runristarna, och de är relativt väl tidfästa (se Peterson 1981, s. 53). Tillsammans täcker de en tidrymd på 60 år eller kanske mer; Fot antas ha börjat sin verksamhet o. 1040 och Öpirs sträcker sig till o. 1100. Jag har gått igenom samtliga bevarade ristningar, som signerats av eller i runverket med tämligen stor säkerhet tillskrivits de tre förstnämnda ristarna och samtliga som signerats av Öpir, och noterat på vilket sätt de betecknar det ljud som man väntar skall tecknas med **r**-runan.

Följande inskrifter är genomgångna:

21 inskrifter av Fot. Signerade: U 167, 177, 257, 267, 464, 678, 945.

Attribuerade: U 255, 269, 281, 329, 330, 331, 412, 448, 472, 481, 510, 674, 937, 991.

27 inskrifter av Balle.²⁴ Signerade: Sö 210, 214; U 647 (se Uppl 1964, s. 10), 705, 721, 726, 729, 740, 744, 750, 756, 770, 819, 829, 873; Vs 15, 24.

Attribuerade: Sö 209; U 650, 703, 723, 724, 739, 749, 751, 808, 838.

21 inskrifter av Visäte. Signerade: U 74, 207, 208, 236, 337, 454, 862.

Attribuerade: U 72, 73, 237, 238, 293, 350, 351, 453, 503, 511, 613, 614, 668, Fällbro (Fv 41, 1946, s. 258).

²¹ För dateringen se E. Svärdström i SRI 5, s. LV.

²² **n** återger stungen **n**-runa. Se R. Kinander i SRI 4, s. 297.

²³ För dateringen se R. Kinander i SRI 4, s. 298, S. B. F. Jansson 1977, s. 169.

²⁴ För genomgången av Balles inskrifter har jag haft stor hjälp av förteckningen uppgjord av Marlies Philippa (1977, s. 26).

40 inskrifter av Öpir, alla signerade: Sö 308; U 23, 36, 104, 118, 142, 179, 181, 210, 229, 279, 287, 288, 307, 462, 485, 489, 541, 544, 566, 687, 880, 893, 896, 898, 922, 940, 961, 970, 973, 993, 1022, 1034, 1063, 1072, 1100, 1106, 1159, 1177, Alsike (Fv 43, 1948, s. 168).

Materialet är indelat i formkategorier, dels grammatiska, dels fonetiska. Följande kategorier är undersökta: 1. nom. -*R* efter icke-dental konsonant; 2. gen. sing. fem. -*AR*; 3. nom. plur. mask. -*AR*; 4. ack. plur. fem. *runAR*, *þessAR*; 5. mansnamn på -*gæiRR* (nom. och ack.); 6. nom. av mansnamn på -*iR*;²⁵ 7. nom. plur. mask. -*iR* (subst. och adj.); 8. ack. plur. *runiR*;²⁶ 9. nom. *faðiR*, *moðiR*, *broðiR*, *systiR*, *dottiR*; 10. prep. *æftiR*; 11. nom. plur. mask. *þæiR*, fem. *þAR*; 12. gen. sing. fem. -*UR*; 13. namnet *Gæiri*; 14. plur.-former (pres. och pret.) av verbet *vesa* (*vera*); 15. gen. plur. *þæira*.

Tabell 1. Beteckningen av palatalt *r* i runinskrifter av Fot, Balle, Visäte och Öpir.

Form- kategori ^a	Fot		Balle		Visäte		Öpir	
	R	r	R	r	R	r	R	r
1	3	4	1	6	–	2	–	10
2	3	–	8	2	–	1	1	–
3	–	–	1	–	–	1	–	–
4	8	–	2 ^b	–	–	–	2	–
5	–	–	7	4	2	– ^c	3	– ^d
6	–	–	1	1	–	1	27	11
7	1	–	1	–	1	2	2	–
8	–	–	2	–	–	–	1	–
9	4	–	1	–	1	–	–	1
10	15	–	3	1	17	1	20	–
11	2	–	4	7	2	3	3	–
12	–	–	1	–	–	1	–	–
13	–	–	–	–	–	1	–	–
14	1	–	–	–	–	2	1	1
15	1	–	–	–	–	2	–	–

^a Se texten.

^b En gång *þisam* U 740.

^c *raupkar* på Fällbro-stenen är inte medräknat. S. B. F. Jansson (i Fv 41, 1946, s. 259) tyder namnet som *HroðgæiRR*. Jfr häremot E. Salberger (1978, s. 117 ff.), som tyder det som *Rauðkarr* 'Rödlockig, Rödkrusig'.

^d *þorkir* på U 1100 är inte medräknat, då det är möjligt, att det står för *Þorgærðr*. Salberger (1975, s. 38) nämner inte belägget, då han räknar upp säkra belägg på -*kir* för -*gæiRR*, däremot räknar han med det i sin avhandling 1978, s. 110.

²⁵ -*iR* (-*iR*) förekommer även i 3 ack.-former, vilka är medräknade här.

²⁶ Se Noreen 1904, s. 299 f.

Resultatet visas i tabell 1. Den äldste av de fyra runristarna, Fot, betecknar det palatala *r*-ljudet på sätt som väntas i 1000-talsinskrifter. Den enda formkategori hos honom, där **ᚱ** växlar med **ᚱ**, är nr 1, nom. *-R* efter icke-dental konsonant. Det har sedan länge varit konstaterat, att palatalt *r* i denna ställning under 1000-talet övergår till alveolart (se avsn. 1); med Öpir synes denna utveckling vara fullbordad.

Balle och Visäte, som är yngre än Fot, vacklar mellan **ᚱ** och **ᚱ** på ett sätt som ger ett påtagligt intryck av att de inte kan särskilja de två *r*-ljuden. Det är känt, att Visäte gärna använder **ᚱ**-runan i stället för **ᚱ**-runan (se t. ex. Salberger 1978, s. 119, 121); man kunde frestas att tro, att det är en ortografisk egenhet hos just honom. Men det är att märka, att han flitigt använder **ᚱ**-runan i prep. *æftir* (kategori 10); han kan således inte ha varit obekant med tecknet.

Den yngste av de fyra runristarna, Öpir, har, jämfört med Balle och Visäte, anmärkningsvärt få fall med **ᚱ**-runan för väntad **ᚱ**-runa (se även t. ex. Salberger 1978, s. 111). Det är bara i tecknandet av sitt eget namn som han visar inkonsekvens (kategori 6); han skriver också en gång **broþir** (U 541) och en gång **huaru varu** (U 104). Men Öpir är inte så pålitlig som det av sammanställningen här kan synas. Han skriver nämligen nom. **inguar** *Ingvarr* (U 287), ack. **raknar** *Ragnar* (U 687), ack. **fapur** *faður* (U 952, se not 5) med oetymologisk **ᚱ**-runa.²⁷

Det är anmärkningsvärt, att Visäte visar upp endast **ᚱ** i kategorierna 13–15, dvs. då *R* står mellan två vokaler. Man kunde vänta, att *R* i denna ställning skulle lättare behålla sin gamla kvalitet än då det står i ändelser. Fyra av de fem fallen gäller emellertid i löpande tal obetonade småord, och beläggen visar kanske endast, att Visäte har svårt att hålla isär *R* från *r* då det är obetonat. Jfr Öpirs inkonsekvens i just denna kategori, också Visätes i kategori 11.

Några slutsatser beträffande behandlingen av slutljudande *-R* med hänsyn till den föregående vokalens betoning går inte att dra av det presenterade materialet. I samtliga formkategorier där *-R* står i slutljud torde stavelsen vara obetonad. Ett välkommet tillfälle att göra jämförelser i denna fråga erbjuder emellertid den långa inskriften från Hillersjö, U 29. Här förekommer formerna **kairmuntr**, **kair[|]a[uk]**, **mar** (nom.), **gairlauk**, **mopir** (nom.), **sunar** (gen.), **sinar** (fem. gen.), **runar** (ack.). **ᚱ**-runan används efter betonavokal, **ᚱ**-runan efter obetonad (påpekad av Wessén i SRI 6, s. 41). Mästaren till Hillersjöinskriften ristar emellertid på ett par andra stenar, U 37 och U 532, **eftir**, **runar** och är alltså även han inkonsekvent.

Jämför man bruket av de båda *r*-tecknen med hänsyn till vilka vokalljud som föregår, finner man, att ändelsen *-aR* (kategori 2–4) skrivs 25 ggr med **ᚱ**, 4 ggr med **ᚱ**, ändelsen *-iR* (kategori 6–10) 96 ggr med **ᚱ**, 18 ggr med **ᚱ** och ändelsen *-uR* (kategori 12) med **ᚱ** och **ᚱ** en gång vardera. Den sistnämnda ändelsen är så dåligt representerad, att några slutsatser inte är tillåtna. Proportionerna mellan

²⁷ A. Quak (1978, s. 63) menar, att Öpir i allmänhet skiljer noga mellan *R*- och *r*-ljuden men inte alltid är säker, "besonders dort, wo dieses /R/ mit /r/ zusammenstieß". Det förefaller osannolikt, att Öpir skulle haft känsla för att namnleden *-arr* är en utveckling ur *-arr* (< **-harjar*).

ʀ och **r** i ändelserna *-ar* och *-ir* är i stort sett desamma; i 14 resp. 16 % av fallen skrivs **r**. Någon klar skillnad i bruket av de båda *r*-tecknen här kan alltså inte konstateras, något som kanske har betydelse för bedömningen av den olika behandlingen av ändelserna *-ar* och *-ir* senare i fsv. (se avsn. 3).

Ovan har påpekats, att Öpir ett par gånger använder **ʀ**-runan där den etymologiskt sett inte hör hemma. Det finns flera andra fall i runinskrifterna där **ʀ**-runan används i stället för väntad **r**-runa. Som nämnts är det allmänt vedertaget, att det palatala *r* övergår till alveolart *r* efter dental och alveolar konsonant redan under 900-talet (se avsn. 1). Det finns emellertid exempel på att runan **ʀ** står efter dental konsonant i runinskrifter från 1000-talet: **uintr** *Öyvindr* Sm 36, **purþr** *Porðr* Sm 99, **uimotr** *Vimundr* U 449, **ousmuntr** *Asmundr* U 479, **kitilfriþr** *Kættilfriðr* U 964, **utalfriþr** *Oðalfriðr* U 1067 (i denna ristning även **bratr** *Brandr*). Se även Salberger 1978, s. 21 f. Även etymologiskt *r* återges undantagsvis i denna ställning med **ʀ**-runan: **broþr** *brøðr* Vg 3, **ausr** *austr* U 636. **ʀ**-runan i Sm 36 betecknas av Ragnar Kinander (i SRI 4, s. 118) som en "ortografisk relik" och i Sm 99 av densamme (i SRI 4, s. 231) som en ålderdomlig stavning. Om **ʀ** i U 449 säger Wessén (i SRI 7, s. 247), att användningen är anmärkningsvärd, om **ʀ** i U 479 (i SRI 7, s. 301), att ristarens ortografi är osäker. Wessén (i SRI 8, s. 77) säger vidare om U 636, att ristaren varit "mindre van", om U 964 (i SRI 9, s. 102), att ristningen är osäkert utförd.

2.2. Utvärdering av runmaterialiet

Av det föregående framgår, att **ʀ**-runan mestadels används etymologiskt riktigt i 1000-talets inskrifter, men det är också tydligt, att ristarna inte alltid skiljer mellan de två *r*-ljuden.

Några gånger visar sig också i 1000-talsinskrifter reflexer av att *r* haft ett "sibilant" drag (se avsn. 1), nämligen skrivningar som **ulmfris** *Hulmfriř* U 89 (se Peterson 1981, s. 58), **þais** *þæiř* U 61, **þisa** *þæira* U 126 (nu försvunnen, läsningen efter Brate). Wessén (i SRI 6, s. 86) säger, att felristningen *s* för **ʀ** vittnar om "att uttalet av *r* låg rätt nära *s*". Thompson (1975, s. 57) säger: "These interesting examples show the proximity of /R/ to /s/, its relation by Verner's law." U 89 och U 126 kan inte dateras närmare än till 1000-talet. U 61 "tillhör en tidig grupp av uppländska runstenar utan ornamentik, med runorna inom enkla, osmyckade slingor" (Wessén i SRI 6, s. 86). Fallen med *s* för **ʀ** synes vara rätt tidiga och är mycket få, och de förtar inte det intryck man vid studiet av runinskrifternas beteckning för gammalt palatalt *r* får, nämligen att detta under den här aktuella tiden måste ha legat mycket nära det alveolara *r*.

Det är känt, att **ʀ**-runan ibland används för väntad **r**-runa i 1000-talets inskrifter (se citat avsn. 1 av v. Friesen, Wessén och vidare t. ex. Noreen 1904, s. 221, dens. 1913, s. 146, E. Svärdström i SRI 5, s. XLIV). Noreen (1904, s. 221) ser skrivningarna med **ʀ** efter vokal före 1100 som "vereinzelte verwechslungen von *r* und *r*, die aber so selten sind, dass sie vielleicht nur orthographischer oder analogischer [...] natur sind".

Såsom nämnts (avsn. 1) vill Brate (1887, s. 85) se det uteslutande bruket av **ʀ**-

runan som beroende av en ortografisk reform. ”Så stor torde väl aldrig skillnaden mellan *r* och *ʀ* hafva varit, att de runristare, som betecknade *p* och *b*, *t* och *d*, *k* och *d* [sic] med samma tecken, skulle hyst betänklighet mot att använda samma tecken för de båda *r*-ljuden.”²⁸ Man kan resa invändningar mot Brates resonemang. Det uteslutande bruket av runan *r* inträdde först under 1100-talet,²⁹ och det är just under denna period som runristarna börjar göra skillnad mellan *p*- och *b*-ljuden, *t*- och *d*-ljuden (stungen *k*-runa för *g* hade införts tidigare). Den helstungna runraden uppträder i Sverige under andra hälften av 1100-talet (v. Friesen 1933, s. 229 f.). Detta vittnar om en strävan att differentiera konsonantljudens beteckningar, och det vore då underligt, om en och samma runa skulle användas för två olika *r*-ljud, i all synnerhet som det redan i 1000-talets inskrifter visar sig, att runristarna hade svårt att skilja mellan de båda ljuden.

Mot detta kan i sin tur invändas, att det helstungna runalfabetet var kopierat på det latinska alfabetet (v. Friesen 1933, s. 228 f., Haugen 1976, s. 150). I latinet fanns bara ett *r*-ljud och följaktligen bara ett *r*-tecken. Å andra sidan finns prov på att en runrad anpassas efter det inhemska ljudsystemet; så är fallet med den gutniska helstungna runraden (v. Friesen 1933, s. 231, S. B. F. Jansson 1977, s. 175).

Men det är att märka, att *t* och *d*, *p* och *b*, *k* och *g* var i fsv. skilda fonem, medan, såsom Steblin-Kamenskij, Runge och Widmark har påpekat (se avsn. 1), det är troligt, att *ʀ* och *r* under runsvensk tid hade kommit att uppfattas som allofoner av ett fonem. Det är då inte förvånande, att bruket av de båda runtecknen under 1000-talet är inkonsekvent och att så småningom endast *r*-runan används. Allofoner behöver inte särskiljas i skrift.

Att *ʀ*-runan används etymologiskt riktigt i så hög grad som faktiskt är fallet kan bero på traditionsbundenheten i skriften. Arend Quak (1978, s. 51 f.) påpekar, att Öpirs bruk av *ʀ*-runan i hans eget namn, skrivet än *ybir*, än *ybir*, kanske är att uppfatta som traditionella skrivningar. Visätes flitiga användning av *r*-runan i alla ställningar men *ʀ*-runan i prep. *æftir*, ett ord som tillhörde standardförrådet i runinskrifterna, är också ett exempel som tyder på detta. Men Evert Salberger (1979, s. 32) ger flera exempel på växling mellan *ʀ* och *r* i ordet *æftir* i en och samma inskrift, vilket visar, att inte ens i detta ord den gamla (ortografiska) regeln alltid upprätthölls.

Den vacklan mellan *ʀ* och *r* efter icke-dental konsonant, som Fot och Balle ådagalägger (kategori 1 tabell 1), är ett utmärkt tecken på att *ʀ*-ljudet i denna ställning höll på att övergå i *r* just under dessas verksamhetstid. Med Öpir synes

²⁸ Jfr Harry Andersen (i ANF 62, 1947, s. 211 f.), som säger, att det egentligen skulle ha räckt med 14 tecken i stället för 16 i den yngre futharken, ”idet a kunde rumme *q* og *a*, *r* *r* og *ʀ*, hvad der ikke skulde være mærkeligere end, at *k* betyder *k*, *g* og *g*, *t* *t*, *d* etc.” – Reduceringen av den urnordiska runradens 24 tecken till den yngre runradens 16 tecken men – vilket ser ut som en inkonsekvens – bevarandet av två tecken för *a*-ljud (nasalerat och icke nasalerat) och två tecken för *r*-ljud har vidare diskuterats av bl. a. Einar Haugen (1969, s. 51 ff.).

²⁹ Det förekommer ibland på gravhällar från medeltiden, t. ex. Sö 286, Sm 83, Sm 145, U 440, att *ʀ*-runan används, men detta skrivsätt är säkerligen en ortografisk relik. Se R. Kinanders (i SRI 4, s. 298) kommentar till Sm 145. Se vidare nedan.

utvecklingen vara fullbordad. Noreen (1913, s. 146) kommer till slutsatsen, att *R* övergått till *r* efter konsonanter under 1000-talet i Uppland, "nach Ausweis der Runeninschriften".³⁰ Den vacklan mellan runorna *R* och *r* efter vokal, som kommer tillsynes i runinskrifterna under 1000-talet, och det uteslutande bruket av *r* efter *o*. 1100 borde, logiskt sett, också tas som tecken på att de båda *r*-ljuden också i denna ställning under 1000-talet höll på att sammanfalla och att utvecklingen inom ifrågavarande områden är fullbordad inte långt efter 1100. Det förefaller inkonsekvent att godta runinskrifternas vittnesbörd när det gäller en ljudövergång i en ställning men förkasta dem när det gäller samma ljudövergång i en annan ställning.

Runinskrifternas vittnesbörd bör emellertid sättas i relation till behandlingen av det slutljudande *-r* senare i fsv.

3. Bortfall av *-r* i fornsvenskan

Det är konstaterat, att *-r* i fsv. faller oftare efter vokalen *a* än efter vokalerna *i* och *u*. Det har antagits, att denna skillnad skulle vara fonetiskt betingad, med andra ord att *r*-bortfallet skulle vara beroende av föregående vokals kvalitet (Noreen 1904, s. 221, 253; jfr Hultman 1931, s. 195 f.). Mot detta betraktelsesätt vänder sig Johannes Brøndum-Nielsen (1932, s. 360 f., även i 2 uppl. 1957, s. 360 f.) och i anslutning till denne Valter Jansson (1936, s. 386 ff.): de skilda utvecklingarna av *-ar* och *-ir* beror på analogiförhållanden. Också Börje Tjäder (1961, s. 161) menar, att det "är tydligt, att morfologiska associationer, dels inom paradigmen, dels mellan olika paradigm, har spelat en stor roll för fixeringen av endera formen, den *r*-lösa eller den *r*-försedda, som normalform". Gun Widmark (1975, s. 130) menar dock, att morfologiska förhållanden inte räcker för att förklara skillnaden i behandlingen av gammalt *R*. "Det är däremot fullt begripligt om det palatala *R*:et lättare faller efter den låga vokalen *a* än efter de höga *i* och *u*", säger hon. Hon pekar förutom på detta och morfologiska utjämnningar på satsfonetiska förhållanden och de enskilda ordens accentuering, vilka spelat roll vid bortfallet. Att satsfonetiken är en vägande faktor framhålls också av Hultman (1931 passim) och Tjäder (1961, s. 7 ff.). – Vad som också talar mot att behandlingen av *-r* i fsv. skulle bero på den föregående vokalens kvalitet är beteckningen för ändelserna *-ar* och *-ir* i runinskrifterna (se avsn. 2.1).

Ett förhållande, som framdragits som indicium för att det är endast *-R* som faller i fsv., är, att man inte funnit några säkra belägg på bortfall efter svarabhaktivokal i fsv. (Noreen 1904, s. 220, Tjäder 1961, s. 69; se även V. Jansson 1936, s. 377). De få fall som är kända, nämligen de i Västmannalagen (se Siljestrand 1890, s. 38), menar Noreen (1904, s. 253) kanske beror på att här "ist [. . .] der svarabhaktivokal schon vor dem übergange des nachkonsonantischen *R* in *r* [. . .] entwickelt worden, so dass auch in diesem falle *R*, nicht *r*

³⁰ Jfr Noreen 1904, s. 220, där han drar slutsatsen på grundval av att postkonsonantiskt *-r* alltid behålls i de äldsta handskrifterna. Noreen använder här samma argument som när han förklarar *r*-bortfallet efter vokal. Se vidare avsn. 3.

geschwunden ist". Tjäder (1961, s. 69 f.) säger om fallen i Västmannalagen, att de "är tydligen alltför sporadiska för att man av dem skall våga dra några slutsatser om ett dialektalt bortfall".

Det är emellertid känt, att *-r* faller efter svarabhaktivokal i fornnorskan (Noreen 1923, s. 222, Seip 1955, s. 188, 304, Grøtvedt 1974, s. 101). I min undersökning av namnelementet *-hildir* (Peterson 1981, s. 155 ff.) visar jag upp ett flertal västsvenska belägg på namnleden i nom. skriven *-(h)ilde*, *-æ*, *-(h)ille*, *-æ*, vilka tydligtvis är att uppfatta som former med *r*-bortfall efter svarabhakti. En granskning av medeltida belägg på svenska ortnamn på *-säter* har gett till resultat *hønsætae* (ack.) 1407 29/12 Morlanda, or. i Stifts- och landsbiblioteket i Skara (tryckt i Svenskt diplomatarium [ny serie] 1, s. 697), avseende *Hönsäter*, Österplana socken, Kinne härad, Skaraborgs län, och *biersæthe* (nom.) 1502 2/10 utan ort, or. i Riksarkivet (utdrag i Lignell 1852, s. 76), avseende *Björsäter*, Tösse socken, Tössbo härad, Älvsborgs län.³¹ Beläggsamlingen på *r*-bortfall efter svarabhaktivokal kan kanske ytterligare något utökas, om man söker vidare i de fsv. källorna.

Det torde inte vara en alltför djärv slutsats att anta, att *r*-bortfall efter svarabhaktivokal i andra formkategorier än kvinnoamn på *-hilder* och ortnamn på *-sæter* har förekommit i de västliga delarna av Sverige under medeltiden; det är ju klart betygat i fno., och det är ett känt faktum, att det finns i nutida nordvästliga dialekter (se Tjäder 1961, s. 70 med där anf. litt., vidare Landtmanson 1952, s. 56, 70). Ronge (1966, s. 281) skriver: "När t. ex. *r* faller efter svarabhakti i nordliga och vissa västliga svenska dialekter och i Norge – typen *fi'ske* o. d. – kan det röra sig om bortfall av vanligt *r* i relativt sen tid", men så ungt som Ronge synes vilja göra gällande kan inte detta *r*-bortfall vara. Jfr att Tjäder (1961, s. 161 f.) räknar med ett tidigt *r*-bortfall i plur. av konsonantstammar "över ett stort, företrädesvis norrländskt (och norskt) område".

Tjäder (1961, s. 12) menar, såsom nämnts, att *r* under bortfallstiden varit skilt från *r*. "Även med denna uppfattning tycks det mig möjligt att se ett samband med det för Norrland, delar av Västsverige och Norge karakteristiska bortfallet efter svarabhakti. För dessa traktors vidkommande finns det nämligen inga bevis för att *r* efter konsonant generellt skulle ha övergått till *r*. Det är möjligt, att *-R* här har stått kvar även efter svarabhakti och utsatts för bortfall, i likhet med *-R* efter gammal ändelsevokal." (Se även Noreen enligt citat ovan.) Detta Tjäders antagande motsägs klart framför allt av att i Västergötlands runinskrifter (liksom i övriga Sveriges) *r*-ljudet efter dental konsonant tecknas med **r**-runan (E. Svärdström i SRI 5, s. XLIV). Om undantag se ovan avsn. 2.1. Även efter andra konsonanter följer Västergötlands runinskrifter det i övriga Sverige vanliga mönstret (se avsn. 2.1). Runan **r** finner man i **kabr Kanpr** (?) Vg 30, **upakrimr Øðgrimr** (?) Vg 37, **[ul]afr Olafr** Vg 51, **ulfr Ulf** Vg 55, **rifnikr (H)ræfningr**, **brunulfr Brunulfr**, **kifulfr Gæfulfr**, **hialmr Hialmr** Vg 59, **ulfr Ulf** Vg 78 (enligt en äldre läsning), **herlfr Hærulfr** Vg 117, **hilakr helagr**

³¹ Folke Hedblom (1945, s. 64 not 50, s. 217, 256) behandlar namnen men saknar de här nämnda beläggen. Se vidare Peterson 1981, s. 156 med not 26.

Vg 186, alla ristningar som av Svärdröm (i SRI 5, s. LIV) hänförs till det äldre skiktet av runstenar i Västergötland (Vg 51, 55, 78, 117 och 186 dock något yngre än de övriga). Till det äldre skiktet hör enligt Svärdröm (anf.st.) följande ristningar, där man finner *r*-runan efter icke-dental konsonant: **kitikr** *GetingR*³² (?) Vg 8, **olafṛ** *OlafR* Vg 12, **hatikr** *HættingR* (?) Vg 14, **uikikr** *VikingR* Vg 17 (enligt en äldre läsning), **tr-kṛ** *drængR* Vg 125 (Vg 8 och 17 dock något yngre än Vg 12, 14 och 125). *r*-runan finner man också i **-mekr** [*Hæ*] *mingR* Vg 105, som hör till "övergångstidens runmonument" (Svärdröm i SRI 5, s. LV), och i **rifr** *RefR* Vg 175, som hör till inskrifter, vilka "påminna om de äldre, men som i andra avseenden göra intryck av att vara yngre" (dens., s. LIV). I de medeltida inskrifterna finner man, som väntat, *r*-ljudet i denna ställning endast tecknat med *r*: . . . **kbr** *-k[an]pr* (?) Vg 71, **olobr** *Olofr* Vg 223, pres. 3 sing. **ligr** Vg 64 (enligt en äldre läsning), Vg 99 (enligt en äldre läsning), Vg 143, 144 (för dateringen se Svärdröm i SRI 5, s. LV). Också efter svarabhaktivokal tecknas *r* med *r*-runan: **polfær** *Polver* Vg 70, **skialdolfo** *Skialdulver* Vg 219, pres. 3 sing. **ligær** Vg 69, 70 (för dateringen se Svärdröm i SRI 5, s. LV f.). Naturligtvis kan man också här hävda, att *r*-runans införande beror på en ortografisk reform, men då man inte gjort det för övriga svenska runinskrifters vidkommande utan antagit, att *R* övergår till *r* efter konsonanter under 1000-talet (se avsn. 1 och 2), kan man inte gärna göra det för de västgötska runinskrifternas vidkommande. Det är ju också för fornvästnordiskans del konstaterat, att "urn. *R* [. . .] ist schon vorliterarisch [. . .], am frühesten nach dentalen und interdentalen konsonanten [. . .], mit altem *r* zusammengefallen" (Noreen 1923, s. 192). Se även t. ex. Haugen 1976, s. 147.

Med hänsyn till att det faktiskt finns fsv. belägg på *r*-bortfall efter svarabhaktivokal och att alla tecken tyder på att *R* övergått till *r* innan svarabhaktivokalen var utvecklad är det svårt att hävda, att *R* under bortfallstiden varit skilt från *r* och att bortfallet träffat endast det förra ljudet.

4. Diskussion och sammanfattning

Det i avsn. 2.1 framlagda runmaterialet tyder på början till sammanfall av *R* och *r* redan under andra hälften av 1000-talet. Detta är inget nytt utan har antagits av flera forskare (avsn. 1). Det är troligt, att åtminstone ett fonemsammanfall har skett (avsn. 2.2).

Den olika behandlingen i fsv. av *-r* efter *a* resp. *i* och *u* behöver inte tyda på att *r*-bortfallet skulle vara beroende av den föregående vokalens kvalitet. Att bygga förklaringen till *r*-bortfallet i fsv. på motsättningen *R* : *r* stöter på svårigheter, om man beaktar de exempel på *r*-bortfall efter svarabhaktivokal som finns i fsv. och framför allt i fno. (avsn. 3).

Såsom nämnts (avsn. 1) förlägger Widmark sammanfallet av *R* och *r* till efter den tid, då svarabhaktivokalen inträder. Det finns möjligen några exempel på

³² Vid beteckningen av nom.-ändelsen följer jag bruket i SRI, dvs. *-R* efter icke-dental konsonant i 1000-talsinskrifter.

svarabhaktivokal redan i 1000-talets runinskrifter, men man vågar kanske inte anta, att den genomförs generellt och konsekvent förrän under 1200-talet. I ord med stamslut på mer än en konsonant uppträder den tydligtvis tidigare (Peterson 1981, s. 68 ff.). Man kan alltså anta, att systemet för variationen *-R* efter vokal, *-r* efter konsonant håller på att brytas under loppet av 1100-talet. Det förefaller då rimligt, att *R* och *r* kan sammanfalla slutgiltigt, då svarabhaktivokalen är fullt utvecklad; den fonematiska skillnaden är sedan länge upphävd och de fonetiska omgivningarna har blivit identiska. Gösta Holms (se avsn. 1) tanke, att det funnits ett tidigt *R*-bortfall, dvs. bortfall av palatalt *r*, som senare fortsatt och spritt sig som ett *r*-bortfall, dvs. bortfall av alveolart *r* (vilket eventuellt är enbart en skriftspråksföreteelse), förtjänar att begrundas. Men då inte texterna visar säkra exempel på *r*-bortfall förrän just under den tid då svarabhaktivokalen visar sig, är det tveksamt, om man kan tala om något tidigt bortfall av palatalt *r*. Det är dock möjligt, att runinskrifternas exempel på *runa*, *æfti* m. fl. (se avsn. 1) visar på ett tidigt *R*-bortfall, dvs. bortfall av *R* innan det sammanfallit med *r*.

Ett förhållande, som synes tala emot ett så tidigt fonetiskt sammanfall av *R* och *r* som antagits ovan, är, att det saknas säkra exempel på *r*-bortfall efter svarabhakti i fsv. urkunder från södra och östra Sverige och att *r*-bortfallet i fsv. haft sitt spridningscentrum i Småland och Östergötland (V. Jansson 1936, s. 391 f.). När nu *r*-bortfallet är så väl betygat i urkunder från de sistnämnda landsdelarna, förefaller det egendomligt, att vi här inte har *r*-bortfall efter svarabhakti i vare sig fsv. urkunder (såvitt bekant) eller nutida dialekter.

Förklaringen finner man, om man ser på *r*-bortfallets kronologiska och geografiska spridning. Bengt Hesselman (1948–53, s. 332) säger: "I fda. och fsv. föll **r* endast efter 'verklig vokal' t. ex. i *fiska(r)*, icke efter 'svarabhakti-vokal' t. ex. *fisker*. Den sannolika orsaken är att **r*-bortfallet i D[anmark] och Ssv. [Sydsverige] var så gammalt att någon svarabhakti-vokal då ännu inte hunnit utveckla sig: det hette **fiskr* med postkonsonantiskt **-r*. Vid den senare tidpunkt då **r*-bortfallet nådde fram till Norrl. och Norge (och till delar av VSverige), hade i dessa områden en vokal redan inskjutits mellan kons. och slutlj. **r*: resultatet blev därför här både *fiska* **fiskar* och t. ex. NHäls. *bi'te* [...] **bítr*."³³ Förutsättningen för att *-r* skall försvinna i uttalet är alltså, med Hesselmans sätt att se, att det står en "gammal" vokal före. I de norska och norrländska målen – men således inte i de danska och sydsvenska – var svarabhaktivokalen tillräckligt gammal och stabil för att utgöra förutsättningen vid den tidpunkt då *r*-bortfallet satte in.

Vi vet inte hur länge *r*-bortfallstendensen varit verksam; normaliseringar och restitutioner stör bilden. Därför kan man inte avgöra, om avsaknaden av *r*-bortfall efter svarabhakti i de danska och sydsvenska målen beror på att, när

³³ Hesselman behandlar efter det citerade avsnittet *r*-bortfallet efter svarabhakti i nutida dialekter i Norge och Norrland, kommer in på *r*-lösa resp. *r*-försedda former i pres. av de svaga verben, och tillfogar därefter sin förmodan om att hypotesen om bortfall av endast *R* i fornspråket inte är fullt säker (se avsn. 1). Hesselman ser tydligen ett samband mellan det fornspråkliga och det nutida *r*-bortfallet.

svarabhaktivokalen här så småningom stabiliserats, *r*-bortfallstendensen har upphört att verka eller *-er*-formen har normaliserats och kvarstår trots *r*-bortfall i andra ordgrupper med föregående äldre vokal. Det kan också vara så, att svarabhaktivokalen, trots att den någorlunda regelbundet får uttryck i skriften, under en lång period har behållit sin flyktiga och instabila karaktär – dess skiftande beteckningar tyder på det – och detta har förhindrat bortfall av *-r*. Klart torde i varje fall vara, att vid den tidpunkt då *r*-bortfallet satte in, förutsättningen för bortfall, dvs. en gammal och stabil vokal, saknades.

Det förefaller riktigt att med Widmark (1975, s. 130) anta, att behandlingen av det gamla palatala *r* i fsv. är likartad med behandlingen av vårt nutida *r*, ”som också tycks visa en tendens att tappas bort i löpande tal efter åtminstone delvis samma regler [. . .]. I båda fallen bör det röra sig om ett i regel svagt artikulerat ljud som ofta inte realiserats.” Jag vill inbegripa det *-r*, som stod efter svarabhaktivokal. Vad som enligt min mening i själva verket är avgörande i frågan om *r*-bortfallet är artikulationssättet, dvs. svag artikulation, inte artikulationsstället. Slut-*r* efter vokal var ett instabilt ljud – oavsett om det emanerar från gammalt palatalt *r* eller gammalt alveolart *r* –, som kunde bortfalla men också på grund av morfologiska normaliseringar kvarstå. Tanken, att artikulationssättet är avgörande, låter sig väl förenas med den allmänt vedertagna uppfattningen, att satsfonetiken spelar en avgörande roll för ändelse-*r*:s behandling i fsv.

En härmed sammanhängande faktor är de enskilda ordens accentuering. Tjäder (1961, s. 32, 81, 113 ff.) visar, att *r*-bortfall i fsv. är betydligt sällsyntare i ord med stamslut på betonad vokal, dvs. i Tjäders material ord av typen plur. mask. *skor*, fem. *mør*, *kør*, än i ord med obetonad ändelse, typen *hæstar* etc. I *r*-bortfallets kärnområden, Småland och Östergötland, förekommer dock *r*-lösa former även i denna typ av ord, men ”om den *r*-lösa formen någonstans på det södra området varit helt genomförd i fsv. tid, är osäkert; materialet tycks snarast visa, att även en form med *-r* förekommit” (Tjäder 1961, s. 117). Förhållandet utgör ett stöd för tanken, att det är den svaga artikulationen av slut-*r* som är avgörande för *r*-bortfallet.

Om man får tro vad Hillersjönskriften har att berätta, skulle det gamla uttalet av *r* kunnat hålla sig längre i betonad stavelse än i obetonad (se avsn. 2.1), vilket ju a priori är troligt. Skulle vi då i ord som *skor*, *mør*, *kør* etc. in i litterär tid ha kvar det gamla uttalet? Varför faller då inte *-r* ”ljudlagsenligt”? Svar: det faller inte därför att det står efter betonad vokal. Frågan om ljudets artikulationsställe eller ljudets genes är fortfarande irrelevant.

Det finns motinstanser till exemplen *skor*, *mør*, *kør*. Ett ord av denna fonetiska typ är mask. sing. nom. *byr* ’by’. Det står i ä. fsv. källor oftast utan *-r* (Hultman 1931, s. 238). Noreen (1904, s. 251) och Hultman (1931, s. 243) har emellertid en förklaring: ordet ifråga användes ofta i dat. och ack. och den *r*-lösa formen kunde lätt generaliseras. (Se också V. Jansson 1936, s. 382 med not 1.) Adjektiv på vokal, typen *blar*, uppträder oftast utan *-r* (Hultman 1931, s. 137, 367f.). Adjektiv av denna typ har enligt Axel Kock (1889–90, s. 171) förlorat sitt *-r* dels genom påverkan från fem. *bla* (se även Noreen 1904, s. 251),

dels ”och kanske väsentligen, genom inflytande från andra vokaliskt slutande stammar med *r* i roten: *grar*, *rar* rå, *brar* (det sammansatta *firispar?*), *frir*, *tror*, *fror*, *frör*”, där *-r* förlorats genom dissimilation. Även i ett subst. som fsv. *rør* med ursprungligt *r* i stammen förklaras den *r*-lösa formen *rø* såsom resultatet av dissimilation (Kock 1889–90, s. 173, Noreen 1904, s. 250).³⁴ Till de ovannämnda avgörande faktorerna för *r*-bortfallet i fsv., satsfonetiken, accentueringen av enskilda ord, de morfologiska utjämningarna, tillkommer således ytterligare dissimilationen.

Den gamla tanken, att det är ett palatalt *r* som faller i fsv., dvs. ett ljud vars artikulationsställe är skilt från det alveolara *r*:ets, saknar stöd. Att det *r* som faller är fonetiskt skilt från det vanliga *r* äger fortfarande giltighet, nämligen i så måtto, att det är en instabil, svagt artikulerad frikativa som faller, i uttalsintensitet skild från vibrantiskt *r* mellan vokaler och i betonad stavelse. Under bortfallstiden hade det gamla *r* uppgått i *r*, ett sammanfall till artikulationsstället, men *r* kunde, beroende på ställningen i ordet eller satsen, ha två olika artikulationssätt.

Litteratur

- Alfvēgen, Lars, 1958: *r*-genitiv och *are*-komposition. Formhistorisk undersökning på grundval av svenska dialekter och ortnamn. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien 32. Studier till en svensk ortnamnsatlas 10.)
- Brate, Erik, 1887: *Äldre Vestmännalagens ljudlära*. Upsala. (Uppsala universitets årsskrift 1887. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 3.)
- 1925: *Svenska runristare*. Stockholm. (Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar 33:5.)
- Brøndum-Nielsen, Johannes, 1932: *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling 2*. København.
- 1957: *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling 2, 2 Udg.* København.
- Diderichsen, Paul, 1945: *Runer og runeforskning i nordisk belysning. I anledning af det nye danske runeværk. I: Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri 21.*
- Dybeck, Richard, 1860–66: *Sveriges runurkunder [1]*. Stockholm.
- Elmevik, Lennart, 1980: *Utvecklingen av urg. au framför h i nordiska språk. I: Studier i nordisk filologi 62.*
- von Friesen, Otto, 1913: *Upplands runstenar. En allmänfattlig öfversikt*. Uppsala.
- 1933: *De svenska runinskrifterna. I: Nordisk kultur 6.*
- Grøtvedt, Per Nyquist, 1974: *Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350–1450 3*. Oslo, Bergen & Tromsø. (Skrifter fra Norsk målførearkiv 28.)
- Haugen, Einar, 1969: *On the parsimony of the younger futhark. I: Festschrift für Konstantin Reichardt. Bern & München.*
- 1976: *The Scandinavian languages. An introduction to their history*. London.
- Hedblom, Folke, 1945: *De svenska ortnamnen på säter. En namngeografisk undersökning*. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien 13. Studier till en svensk ortnamnsatlas 2.)
- Hesselman, Bengt, 1948–53: *Huvudlinjer i nordisk språkhistoria*. Uppsala, Stockholm, Oslo & København. (Nordisk kultur 3–4.)

³⁴ Att *rør* som ortnamnsfesterled gärna förlorar *-r* är då så mycket mindre förvånande, eftersom det här dessutom har infortisbetoning. Jfr Moberg 1965, s. 55.

- Holm, Gösta, 1973: Sakkunnigutlåtande för tillsättning av makarna Heckschers professur i nordiska språk vid Stockholms universitet 1973. (Duplic.)
- 1980: De nordiska dialekterna i Nordskandinavien och deras historiska bakgrund. I: Nord- Skandinaviens historia i tvärvetenskaplig belysning. . . . Utg. av E. Badou och K.-H. Dahlstedt. Umeå. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 24.)
- Hultman, Oskar F., 1931: Efterlämnade skrifter 1. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 218.)
- Jansson, Sven B. F., 1977: Runinskrifter i Sverige, 2 uppl. Stockholm.
- Jansson, Valter, 1936: Anmälan av O. F. Hultman, Efterlämnade skrifter 1. I: ANF 52.
- Kock, Axel, 1889–90: Svenska konsonantstudier. I: Nordisk tidskrift för filologi, N.R. 9.
- Krause, Wolfgang, 1966: Die Runeninschriften im älteren Futhark 1. Göttingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse, 3. Folge, 65.)
- Landtmanson, Samuel, 1952: Västgötamålet. Stockholm. (Västergötland A: 8. Bidrag till landskapskulturs historia och naturbeskrivning.)
- Lignell, And., 1852: Beskrifning öfver grefskapet Dal 2. Stockholm.
- Marstrander, Carl J. S., 1915: Bidrag til det norske sprogs historie i Irland. Kristiania (Videnskaps-selskapets skrifter 2. Hist.-filos. kl. 1915:5.)
- Moberg, Lennart, 1965: Norrköpingstraktens ortnamn. I: Norrköpings historia 1. Stockholm.
- Noreen, Adolf, 1904: Altschwedische grammatik mit einschluss des altgutnischen. Halle. (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 8. Altnordische grammatik 2.)
- 1913: Geschichte der nordischen Sprachen besonders in altnordischer Zeit, 3. vollst. umgearb. Aufl. Strassburg. (Grundriss der germanischen Philologie 4.)
- 1923: Altisländische und altnorwegische grammatik (laut- und flexionslehre) unter berücksichtigung des urnordischen, 4. vollst. umgearb. aufl. Halle (Saale). (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 4. Altnordische grammatik 1.)
- Peterson, Lena, 1980: Till frågan om den gamla genitivformen av nordiska mansnamn på *-marr*. I: Namn och bygd 68.
- 1981: Kvinnonamnens böjning i fornsvenskan. De ursprungligen starkt böjda namnen. Uppsala. (Anthroponymica Suecana 8.)
- Philippa, Marlies, 1977: Die Inschriften des schwedischen Runenmeisters Balli. I: Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 12.
- Quak, Arend, 1978: *ybir risti runar*. Zur Sprache eines uppländischen Runenmeisters. I: Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 13.
- Ronge, Hans H., 1966: Om palatalt *r* i svenskan. I: ANF 81.
- Runge, Richard M., 1974: Proto-Germanic /r/. The pronunciation of /r/ throughout the history of the Germanic languages. Göppingen. (Göppinger Arbeiten zur Germanistik 115.)
- Ruprecht, Arndt, 1958: Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften. Göttingen. (Palaestra. Untersuchungen aus der deutschen und englischen Philologie und Literaturgeschichte 224.)
- Salberger, Evert, 1975: Nisuiker. Ett mansnamn med lokalförled i runsvenskan. I: Ortnamns-sällskapet i Uppsala årsskrift 1975.
- 1978: Runsvenska namnstudier. Stockholm. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in Scandinavian philology. N.S. 13.)
- 1979: Ett personnamn på Skaftarp-stenen. I: Sydsvenska ortnamns-sällskapet årsskrift 1979.
- Seip, Didrik Arup, 1955. Norsk språkhistorie til omkring 1370. 2 utg. Oslo.
- Siljestränd, Karl K:son, 1890: Ordböjningen i Västmannalagen 1. Linköping.
- Skautrup, Peter, 1944: Det danske sprogs historie 1. København.
- Steblin-Kamenskij, M. I., 1963: The Scandinavian rhotacism and laws governing the change of distinctive features. I: Philologica Pragensia. Časopis pro moderní filologii 6.

- Teleman, Ulf, 1980: Occam's razor and the rise and fall of a Germanic phoneme. I: ALVAR. A Linguistically Varied Assortment of Readings. Studies presented to Alvar Ellegård on the occasion of his 60th birthday. Stockholm. (Stockholm papers in English language and literature 1.)
- Thompson, Claiborne W., 1975: Studies in Upplandic runography. Austin & London.
- Tjäder, Börje, 1961: Behandlingen av palatalt r i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 9.)
- Wessén, Elias, 1969: Svensk språkhistoria 1, 8 uppl. Stockholm.
- Widmark, Gun, 1975: Till frågan om uppkomsten av vårt ortnamns slutande -a. I: Namn och bygd 63.
- Wimmer, Ludvig F. A., 1887: Die Runenschrift. Vom Verfasser umgearb. und vermehrte Ausg. Berlin.

Förkortningar

- ANF = Arkiv för nordisk filologi.
- Fv = Fornvännen. Tidskrift för svensk antikvarisk forskning.
- Gs = Gästriklands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1981. Stockholm. (SRI 15:1.)
- Nä = Närke runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1975. Stockholm. (SRI 14:1.)
- Sm = Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–61. Stockholm. (SRI 4.)
- SMP = Sveriges medeltida personnamn. Ordbok utg. av Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens personnamnskommitté. 1–. 1967 ff. Stockholm.
- SRI = Sveriges runinskrifter. Utg. av Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. 1–. 1900 ff. Stockholm.
- Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (SRI 3.)
- U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (SRI 6–9.)
- Uppl = Uppland. Årsbok för medlemmarna i Upplands fornminnesförening.
- Vg = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm. (SRI 5.)
- Vs = Västmanlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1964. Stockholm. (SRI 13.)
- Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate. 1911. Stockholm. (SRI 2.)

Peter Skautrup

21. januar 1896 – 5. august 1982

Jens *Peter* Andreas Skautrup blev født i Grove sogn, men voksede op i Tvis sogn i den lille landsby Skautrup (som han senere tog navn efter), hvor hans far var enelærer. Hans mor var fra nabosognet Hodsager. Hans og familiens hjemegn var således Hardsyssel, de ødste hedeegne i Danmark, og han hang alle sine dage ved egnen med stor kærlighed. Den spiller en central rolle i hans produktion, og han abonnerede på det lokale blad til sin død for at kunne følge med i nyhederne derfra.

Det var noget af en tilfældighed, at han kom til at studere. Han var lille og spinkel, og da han var færdig med skolen, gik han de første par år hjemme og hjalp faderen. Da sognets beboere begyndte at undre sig over, at drengen ikke skulle bestille noget, søgte han ind ved postvæsenet. Det viste sig imidlertid, at posthuset i Struer alligevel ikke skulle have nogen ny elev det år, og så var den vej lukket. Senere spekulerede Skautrup ofte på, hvordan hans liv mon ville have formet sig, hvis han var blevet postbud. Imidlertid blev det så besluttet, at han skulle være lærer som faderen, og han blev tilmeldt et seminarieforberedende kursus, men afrejsen blev udskudt nogle dage, da hans logi ikke var helt i orden. Værelset skulle først kalkes. Under et afskedsbesøg sagde en bekendt af familien til ham, at han egentlig syntes, Skautrup skulle være student, og viste ham en annonce fra det nystartede Høng Studenterkursus. Det satte myrer i hovedet på den unge Skautrup. Faderen bøjede sig, og Skautrup kom til Høng et par måneder efter skoleårets begyndelse. Herfra tog han så 1915 matematisk studentereksamen.

Han begyndte straks at studere ved universitetet. Hans fag var dansk, historie og engelsk. Det sidste synes ikke at have interesseret ham, i hvert fald kunne han kun engelsk til husbehov; han læste det ugerne og undgik så vidt muligt at tale det. Den levende interesse for historien mærkes derimod i alt, hvad han har skrevet. Men hans hovedfag var jo dansk, og hans hovedlærer var Verner Dahlerup, der 1896 havde udgivet en ret kortfattet og tør dansk sproghistorie. Det fortælles, at Dahlerup engang efter en eksamination i timen hånligt sagde til Skautrup: "Hæ, og sådan en vil studere sproghistorie", og at Skautrup derefter ikke mere viste sig i hans auditorium. Var det mon denne episode, der vakte jydens trods og stædighed og for alvor sporede ham ind på hans senere bane?

I hvert fald viste han sine evner allerede i sit speciale. Det var en undersøgelse af de dialektale træk i et håndskrift af Jyske Lov Am 286 fol i forhold til de

nulevende jyske folkemål. Det blev trykt 1924 i Arkiv för nordisk filologi; dengang en sjældnen ære for et speciale.

1922 blev han så cand. mag. Han forsøgte sig aldrig ved skolen, men blev straks ansat ved tre projekter, der på den tid var i gang i København: Ordbog over det danske sprog, Traps Danmark og udgivelsen af de gamle landskabslove.

Ved ordbogen avancerede han allerede i 1924 til medredaktør, og han nåede at redigere adskillige spalter i bind VI–X, inden han 1928 flyttede til Århus. Han lærte i den tid ordbogsarbejde til bunds og kunne 30 år senere, næsten efter hukommelsen, nedskrive redaktionsregler for den jyske ordbog.

Også for Traps Danmark bevarede han interessen, og i løbet af 50'erne og 60'erne redigerede han sammen med Niels Nielsen og Terkel Mathiasen den stærkt udvidede 5. udgave (15 bind). Han fik her brug for sit store kendskab til lokalhistorien overalt i landet, og han anvendte megen tid på at sikre korrektheden af alle oplysninger.

Det største arbejde nedlagde han dog i landskabslovene, hvor han påtog sig udgivelsen af Jyske Lov og Eriks sjællandske Lov. Kun den, der selv har prøvet det, kan forestille sig, hvilket kolossalt arbejde det er, og hvilken omhu det kræver, at sammenligne henholdsvis 240 og 93 håndskrifter med hinanden, udarbejde deres stemma, udvælge de bedste til trykning og forsyne dem med variantapparat bogstav for bogstav. Skautrup havde håndskrifterne indlåst i et skab og tog dem frem et for et til den minutiøse gennemgang.

Samtidig med at den nybagte cand. mag. gik i lære ved disse udgivelser, udarbejdede han sit første betydningsfulde, helt selvstændige arbejde. Det var en prisopgave, udskrevet af Københavns Universitet, en beskrivelse af en dansk dialekt. Det er jo ikke megen tid der gives til besvarelse af en prisopgave, i særdeleshed ikke, når arbejdet skal gøres i fritiden, og det blev da også først færdigt i sidste øjeblik ved meget nattearbejde. Det var sin barndomsdialekt han beskrev med moderen som hovedmeddeler. Metoden han benyttede var ganske ny i dansk dialektologi. Han søgte at optegne hele dialektens ordforråd og samlede redegørelsen efter emner: bygninger, indbo, vejr og vind, dyr, blomster, mennesker, mad, klæder, sygdomme, dagens og årets arbejder, sæd og skik, glæde og sorg, navne, tænke og tale, krybe, gå, trave, rende osv. osv. – Opgaven blev udgivet som Et Hardsysselmål I–IV 1927–30 og V 1979, og kom til at danne mønster for og være hjælpemiddel ved mange senere dialektoptegnelser. Men ingen har kunnet efterligne Skautrup i det bedste ved bogen. Under gennemlæsningen forbløffes man over, hvordan Skautrup på én gang ser dialekten indefra, véd, hvor vid horisonten er, kender følelser, meninger og anskuelser, kender det daglige arbejde, kender sorg og glæde og højtidsstunder, og dog samtidig er i stand til at stille sig udenfor og ovenover og beskrive det altsammen med videnskabsmandens rolige overblik. Det er imponerende.

Et andet arbejde fra denne første tid, Hardiske Mål, blev aldrig fuldført. Der udkom bind I Hardiske sprogkilder 1930, en minutiøst grundig gennemgang af skriftlige kilder til hans vestjyske dialekt fra de ældste tider, og bind II, 1. hæfte 1942 Kildekritiske forudsætninger. Det var vistnok tænkt som hans disputats,

og det menes at have pint ham længe, at han ikke fik doktorgraden.

I 1928 kom han så til Århus som lærer ved universitetsundervisningen i Århus med titelen docent. Denne undervisning begyndte i lejede lokaler med én professor (i filosofi) og et ringe antal humanistiske lærere. I 1934 fik han titelen professor i nordiske sprog. – Det siges, at man i Århus i begyndelsen var lidt betænkelig ved den ukendte unge mand, hvis offentliggjorte produktion endnu var lille. Men man fik den beroligende oplysning: "I har fået vores bedste mand".

Dette var ingen usandhed, og man kom ikke til at fortryde det. Han kastede sig med iver ind i opbygningen af universitetet. Pionererne i Århus havde ofte den fornemmelse, at man ved universitetet i København så ned på dem. Intet skulle derfor være ringere end i København, helst bedre og gerne anderledes. En måde at gøre det anderledes og bedre på var opbygningen af institutter. I 1932 oprettede Skautrup derfor sit Institut for jysk sprog- og kulturforskning. I begyndelsen var det hovedsagelig et hoved på et brevpapir, senere også et skilt på en dør, bagved hvilken der befandt sig nogle få seddelsamlinger. Men herfra foregik der en livlig udgivervirksomhed. Allerede 1931 havde han udgivet Jacob Madsen Aarhus' De Literis Libri Duo. 1932 startede han tidsskriftet Sprog og Kultur, hvori han offentliggjorde et stort antal af sine artikler og anmeldelser. Han udgav en serie jyske dialektdigte og -fortællinger, en række dialektbeskrivelser af forskellige forfattere og Ribehåndskriftet af Jyske Lov med oversættelse, ordbog og fyldig kommentar.

Men det egentlige mål var dog en jysk dialektordbog til afløsning af Feilbergs gamle. Han fik kontakt med mange interesserede over hele Jylland, bl.a. gennem sine mange foredragsrejser, så samlingerne stadig voksede, og han fik efterhånden uddannet forskere, der kunne hjælpe til. I 1952 mente han, tiden var moden til at tage fat på arbejdet, og han indsendte en ansøgning om økonomisk støtte, bilagt en plan, hvorefter ordbogsarbejdet skulle tage ti år, hvoraf fem til supplerende indsamling og fem til selve redaktionen. Hans optimisme var mange gange forbløffende. Det skulle da heller ikke gå så let. En dialektordbog er hverken en ensproget eller en tosproget ordbog, men en mangesproget. At indsamle og redigere alle jyske dialekters samlede ordforråd med udtale, bøjningsformer og betydningsnuancer er et overvældende arbejde, og de forskellige medarbejdere syntes aldrig, de havde materiale nok. Men Skautrup blev stædigt og utrætteligt ved og pressede på og pressede på, indvendinger gik hen over hovedet på ham. – I dag har Jysk Institut flere millioner ordsedler, tusindvis af spørgelister udfyldt af frivillige meddelere, hundreder af udarbejdede dialektkort og et stort båndarkiv. Hæfte 1 af ordbogen udkom dog først 1970, efter at Skautrup i sit otium fra 1966 havde fået tid til selv at arbejde direkte med redaktionen, noget han fortsatte stille og ihærdigt med til sin dødsdag, trods de skuffelser 70'ernes svigtende økonomi gav ham.

Ordbogen, som han aldrig så fuldført, var vel nok Skautrups hjertebar. Og måske var den blevet færdig i hans tid, hvis han ikke havde påtaget sig et andet arbejde, som groede og voksede til det blev et monumentalt storværk, der vil bevare hans navn langt ud i fremtiden.

I besættelsestiden med dens nationale samling opstod tanken om en fyldige dansk sproghistorie til afløsning af Dahlerups forældede fra 1896. Initiativet kom fra Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Nationalt sindet som Skautrup var, sagde han ja til opgaven, og allerede 1943 kunne han sætte punktum for første bind, som udkom 1944 og vakte berettiget opsigt langt uden for fagfolks kredse. Bindet dækkede tiden til 1350, og opgaven var endnu forholdsvis let, fordi kildematerialet var forholdsvis lille og de allerede eksisterende undersøgelser forholdsvis mange. Senere blev arbejdet ulige vanskeligere. Jo nærmere vi kommer vor egen tid, jo mere vokser kildematerialet, til det synes helt uoverskueligt, og væsentlige sider var helt uundersøgte af forskerne. Skautrup måtte da selv tage fat. Helt alene var han dog ikke; han havde i perioder gode medarbejdere, som foretog delundersøgelser for ham, deriblandt især nuværende professor Niels Åge Nielsen, hvis resultater visse steder er kommet ordret med i sproghistorien. Men langt det meste lavede han selv. Han havde sine øjne alle vegne og på alle sider af det danske sprog. Han samlede læg på læg med avisudklip, notitser, artikler og undersøgelser, for så en dag, når tiden kom, at tage dem op og forme dem til et kort, overskueligt og koncist afsnit. Selve renskrivningen af en manuskriptside kunne tage en hel dag, alt skulle stå klart og uantasteligt. Men forarbejdet til en side strakte sig over måneder, ja somme tider år. Han foretog tidkrævende undersøgelser af ortografien i 1500-, 1600- og 1700-tallets skrifter, og resultatet blev sat med petit. Han gennemlæste en ældre, relativt ukendt skribents samlede værker, og resultatet blev fire-fem liniers prægnant karakteristik. Han læste avisledere i mængder for at kunne beskrive deres – og Outzes – sprog.

En forudsætning for, at han kunne gennemføre dette kæmpeværk, var, foruden hans enorme flid og allerede store viden, hans sjældne evne til at kunne arbejde med detaljerne uden at tabe helheden af syne og uden at miste overblikket. Mange forskere holder sig helst til de store linier, andre fortaber sig i detaljer. De er få, der mestrer begge dele. Skautrup gjorde det. Og selv om bogen svulmede op fra to bind til fire tykke bind (Det danske sprogs historie I 1944, II 1947, III 1953 og IV 1968 + V registerbind 1970) er planen for de enkelte kapitler, deres indhold og rækkefølge fastholdt værket igennem.

Endnu et par ting gør sproghistorien bemærkelsesværdig. Man skulle på forhånd tro, at bogens væld af konkrete oplysninger og de koncentrede, prægnante karakteristikker måtte gøre den til tung læsning. Men det er aldeles ikke tilfældet. Tværtimod er den skrevet i en næsten gylden prosastil, der gør læsningen til en nydelse.

Mest overraskende for den, der har læst andre og andre landes sproghistorier, er det dog, at sprogets historie aldrig står alene. Overalt mærker man, at Skautrup ikke blot var spogforsker, men også historiker. Hele tiden inddrages den historiske, kulturelle og sociale og også materielle baggrund for sprogets udvikling og forandring. Det findes næppe i nogen anden sproghistorie.

Nutidens unge kan somme tider tage afstand fra den nationalromantiske tone, ja nationale stolthed, der farver fremstillingen. De kender ikke baggrunden i besættelsestiden og endnu mindre Skautrups egen vestjyske baggrund,

hvor 1864 endnu var levende.

Sandt er det dog, at Skautrups videnskabelige syn helt blev formet i hans læreår i 20'erne. 30'ernes strukturalisme, som betød så meget i København, også for dialektologerne, stod han helt uforstående overfor, endnu mere efterkrigstidens mange ny lingvistiske discipliner og teoretiske diskussioner. Dog kunne 70'ernes sociolingvistik sikkert have sagt ham noget; en af hans allerførste artikler Om Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn, 1921, er faktisk et af vore første eksempler på en sociolingvistisk undersøgelse.

Det er ikke muligt at opremse alle Skautrups mindre artikler, selv om mange af dem er vægtige og betydningsfulde, eller at omtale hele hans øvrige mangesidede virke.

Det skal dog nævnes, at han var meget aktiv ved retskrivningsændringen i 1948 og udformede de nye regler. Han var en drivende kraft ved oprettelsen af Dansk Sprognævn 1955 og var dets første formand til 1961. Han var rektor for Aarhus Universitet 1953–1955. Han var præsident for Det lærde Selskab i Århus 1958–1961. Han var medlem af et utal af videnskabelige udvalg og videnskabelige selskaber i Danmark og i det øvrige Skandinavien. Han modtog flere ærespriser og blev udnævnt til æresdoktor – i Sverige.

Et usædvanlig langt liv fuldt af lykkeligt virke, og også med ydre anerkendelse, afsluttedes med hans død 5. august 1982.

K. Ringgaard

MEDDELANDE

Till ny ledamot av redaktionen för Arkiv för nordisk filologi från och med band 98 har utsetts professor Kristian Ringgaard.

Göteborg den 11 oktober 1982

Sven Benson

Litteraturkrönika 1982

Av S. Benson, B. Ejder och B. Pamp

Olavi Korhonen, Samisk-finska båttermer och ortnamnselement och deras slaviska bakgrund. En studie i mellanspråklig ordgeografi och mellanfolklig kulturhistoria. 240 s., 20 kartor, 8 fig. i texten. Umeå 1982 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 3.) Denna avhandling är en ord- och sakundersökning av mycket hög klass. Dess författare, arkivarien Olavi Korhonen vid dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet, behärskar såväl dialektologisk och onomastisk som etnologisk metodik, och han har eminent direktkunskap om såväl finsk som samisk kultur. I centrum för undersökningen står den österifrån kommande äspingen, en urholkad båt av asp med basade och utvikta sidor. När förf. följer dess benämningar i finska, samiska och svenska dialekter stöter han på bildningar till en stam *hap-*, som satt spår icke blott i dialekterna utan även i ortnamnen. I äspingen förekommer ett tvärträ, som på finska kallas *piitta*. Förf. spårar denna ordstam i åtskilliga svenska ortnamn, bland dem stadsnamnet *Piteå*, men även lokalitetsbeteckningen så långt söderut som i Uppland och Mälardalen. I ett avslutande kapitel leder förf. läsaren ned mot Svarta havet och Miklagård och belyser rusers och varjagers seglation – alltjämt med äspingen i centrum. S. B.

Egil Kraggerud, Der Namenschatz der taciteischen Germania. Eine philologische Analyse. 51 s. Oslo – Bergen – Tromsø 1981 (Universitetsforlaget). (Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist.-Filos. Klasse. Skrifter. Ny Serie. No. 16.) I föreliggande arbete, som mer hör hemma inom klassisk än germansk filologi, behandlas det kända textstället hos Tacitus, där den romerske historieskrivaren ger sin förklaring till hur beteckningen Germania uppkommit. Textstället förefaller korrupt, och Kraggerud företar två strykningar och en konjektur för att nå fram till en mera meningsfull text. Han framlägger en tolkning, som innebär att Tacitus menat att beteckningen Germania är ung och tillkommit emedan de som överskred Rhen och fördrev gallerna kallades germaner. Beteckningen *germaner* skulle av de besegrade tillagts även andra stammar än de som ursprungligen besegrade gallerna. Förf. avstår från att gå in på tolkningen av ordet *germanus*. S. B.

Anatoly Liberman, Germanic Accentology. Volume 1. The Scandinavian Languages. XIX + 380 s., 9 kartor i texten. Minneapolis 1982 (University of Minneapolis Press). (Minnesota Publications in the Humanities. Volume One.)

Författaren till detta arbete, Anatoly Liberman, är född och uppvuxen i Leningrad, där han fick sin vetenskapliga skolning som elev till den nyligen bortgångne prof. Mikhail I. Steblin-Kamenskij. Han är nu verksam som professor vid University of Minnesota i Minneapolis och han har för avsikt att i ett kommande arbete behandla accentförhållanden i västgermanska språk.

Det är förvisso vanskligt för en forskare, som inte har nordiskt språk som modersmål, att behandla accent- och kvantitetsförhållanden i de skandinaviska länderna. Materialet i de vetenskapliga källorna företer en blandad bild, eftersom nationalspråken och dialekterna har beskrivits av språkhistoriker, historiskt eller strukturalistiskt inriktade dialektologer, fonetiker, rena strukturalister eller generativt inriktade fonologer. Det förefaller likväl som om Liberman i sina beskrivningar och synteser når fram till högst rimliga lösningar. Däremot har krönikören svårt att följa vissa av hans resonemang om stötens och den musikaliska accentens uppkomst. I fråga om apokope och cirkumflektion torde olösta problem alltjämt bestå. S. B.

Birger Liljestrand, Tal i prosa. 1. Forskningsöversikt. 92 s. Umeå 1982 (Umeå universitet). (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr 21.) Föreliggande arbete betecknas av förf. som en forskningsöversikt men innehåller även vissa ställningstaganden i teoretiska frågor. Förf. skiljer mellan direkt anföring (DIR), indirekt anföring (IND) och dold anföring (DOL). I centrum för hans intresse står DOL, en företeelse som benämnes på en mängd olika sätt av olika forskare, t.ex. *erlebte Rede*, *oratio tecta* och *le style indirect libre*. Framställningen är såväl historiskt som nationellt inriktad. Främst behandlas den svenska forskningen, men därjämte beröres dels norsk och dansk, dels tysk, fransk och engelsk forskning på området. Ett kapitel om dramadialog är mera löst knutet till framställningen om forskningen kring tal i prosa. Som helhet kan den lilla skriften betecknas som en av de "nyttiga" böckerna. S. B.

Fredric Otto Lindeman, The triple representation of Schwa in Greek and some related problems of Indo-European phonology. 75 s. Oslo - Bergen - Tromsø 1982 (Universitetsforlaget). (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter. LXV.) Drygt 100 år har förflutit sedan F. de Saussure gav uppslaget till vad som har kommit att kallas laryngalteorien. Denna teori har senare utvecklats och modifierats men är alltjämt icke oomstridd. På nordiskt område synes norrmannen Fr. O. Lindeman vara dess mest energiske företrädare. En översikt över olika varianter av teorien och över olika forskares inställning därtill ges i Hans Jonssons värdefulla arbete *The Laryngeal Theory, A Critical Survey* (1978).

I rubricerade arbete granskar Lindeman utifrån sina utgångspunkter vissa vokalföreteelser i grekiskan och kommer fram till att den tredubbla representationen av äldre Schwa i grekiskan är sekundär och specifik för detta språk. Som ett sidoresultat av hans undersökning framkommer ett stöd för Holger Pedersens uppfattning om de anatoliska språkens eller dialekternas ställning inom den indoeuropeiska språkgemenskapen. S. B.

Christer Platzack, *Modern grammatisk teori. En introduktion till EST. 175 s. Lund 1982 (Liber). EST är förkortning för Extended Standard Theory, en benämning på den version av transformationsgrammatiken som utvecklades under 1970-talet. Christer Platzack är en av våra främsta grammatiska experter och självfallet väl ägnad att introducera den nya grammatiken. Framställningen förutsätter att läsaren redan är bekant med transformationsgrammatiken och är väl inte alltid helt lätt att följa. Man accepterar därför tacksamt ett appendix där de viktigaste begreppen och idéerna i traditionell transformationsgrammatik presenteras klart. Läsningen underlättas också av ett annat appendix med register över termer, beskrivningar och principer använda inom EST. Någon gång kan dock det pedagogiska greppet slinta. Den som inte redan vet vad den i sammanhanget centrala termen betyder blir knappast klokare av definitionen s. 15 av en *parameter* som "en konstant som vid olika tillfällen kan anta olika värden".*

B. P.

P. E. Raper & L. A. Möller, *Naamkunde-bronnegids deel 2, 1971–1978. Naamkundereeks nr. 9/Onomastics Source Guide, Part 2, 1971–1978. Onomastic Series No. 9. 285 s. Pretoria 1981 (S. A. Naamkundesentrum. Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing/S. A. Centre of Onomastic Sciences. Human Sciences Research Council). Denna stora tvåspråkiga bibliografi grundar sig på en genomgång av ej mindre än 185 böcker, tidskrifter och andra publikationer. Med dess hjälp bör det vara lätt att finna fram till allt inom branschen, som man under den angivna perioden har befordrat till trycket i Sydafrika. (Om innehållet däri yttrar man sig givetvis inte.) En stor avdelning är ordnad efter ämnen, en annan efter författare. Det bör med hjälp av denna vårdade publikation, som fortsätter en tidigare Onomastics Source Guide 1970, vara förhållandevis enkelt att på stort geografiskt avstånd draga nytta av det moderna namnvetenskapliga tänkandet i Sydafrika. Denna del av vårt världsomspännande forskningsfält lär annars för de flesta vara skäligen svår att behärska.*

B. E.

Språkhistoria och språkkontakt i Finland och Nord-Scandinavien. Studier tillägnade Tryggve Sköld den 2 november 1982. 306 s. Umeå 1982 (Skytteanska samfundet, Läns museet). (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar. Acta Regiæ Societatis Skytteanæ. Nr 26.) Tryggve Sköld var professor i nordisk filologi i Uleåborg innan han utnämndes till professor i finska i Umeå. Den festskrift som han tillägnades på 60-årsdagen speglar vidden i hans intressesfär. En lång rad kännare av nordskandinaviska och finska språk- och kulturförhållanden bidrar med tungt vägande uppsatser. Krönikören har särskilt fäst sig vid Karl-Hampus Dahlstedts utförliga och grundliga undersökning av ord för 'renko' i nordsvenska dialekter. Dahlstedt har under senare år med framgång behandlat problem rörande ordvandringar över språkbarriärer som kan förefalla oöverstigliga. Av praktisk natur är Ann-Christine Mattissons redogörelse för stavningen av samiska ortnamn på kartorna över nordligare Sverige.

De allra flesta uppsatserna är skrivna på nordiskt språk eller finska. De åtföljs av sammanfattningar på engelska. Redigeringsarbetet är av hög klass.

S. B.

Theo Vennemann [und] Joachim Jacobs, Sprache und Grammatik. Grundprobleme der linguistischen Sprachbeschreibung. 168 s. Darmstadt 1982 (Wissenschaftliche Buchgesellschaft). (Erträge der Forschung. Band 176.) Föreliggande arbete består av två delar, vardera rymmande ett antal kortare kapitel. Den första delen behandlar fonologi, morfologi och lexikologi och har utarbetats av Theo Vennemann, professor i germansk och teoretisk lingvistik i München. Andra delen behandlar syntax, satssemantik och pragmatik och har skrivits av Joachim Jacobs, vetenskaplig assistent vid institutionen för tysk filologi i München. Inom den trånga ram, som serien Erträge bjuder, söker författarna kritiskt orientera om den livliga teoribildningen på lingvistikens olika fält. I centrum står TG-grammatiken, speciellt i arbetets senare del. Boken ger en bild av att en avklarning ännu inte är inom synhåll i språkteoriernas snåriga värld. Teoribyggande framstår än så länge som ett självändamål. S. B.

Kjell Venås, Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistikk eller språksosiologi. 282 s. Oslo 1982 (Novus Forlag). Kjell Venås som är professor i nordisk språkvetenskap vid Universitetet i Oslo, har tidigare ägnat sig åt sociolingvistik bl.a. i form av en kritisk granskning av Basil Bernsteins teser om de två socialt betingade koderna (*Restricted versus Elaborated*, i ANF 94, 1979). Han återkommer här med ett arbete som huvudsakligen är tänkt som universitetslärobok men som till stora delar säkert kan studeras av en bredare läsekrets. Verket inskränker sig inte till förhållanden i enspråkiga samfund utan tar också upp problem och forskningsresultat som berör tvåspråkighet, invandrarpråk, lingua franca, pidgin- och kreolspråk samt interferens. Författaren ger termen *sociolingvistik* en ganska vid betydelse. Avsnitt om språket och den enskilde samt relationen tanke-språk (med en diskussion av Whorf-Sapirs teser) hör mer indirekt till den sociolingvistiska sfären. I avsnittet Teori, modell og metode får den blivande forskaren goda anvisningar om olika tekniker att studera och kvantifiera språklig variation, med referat av forskning i ämnet. En kunskapsrik översikt över riksspråk och dialekt i Norge och andra länder har intresse långt över Norges gränser. B. P.

The Wisdom of Many. Essays on the Proverb. Edited by Wolfgang Mieder & Alan Dundes. 326 s. New York & London 1981 (Garland Publishing, Inc.). (Garland folklore casebooks. 1.) Filologi definieras av SAOB så: "sammanfattande benämning på sådana vetenskapsgrenar som avse utforskande av de problem som knyta sig till ett folks l. en folkgrupps språk l. litteratur . . . ; numera särsk. (motsatt: lingvistik) om textkritik o. tolkning l. grammatisk l. stilistisk undersökning av språkminnesmärken . . ." I föreliggande antologi om ordspråken citeras lord Russells uttalande om ordspråken som "the wisdom of many, the wit of one", en formulering som har givit upphov till dess titel. Innehållet utgöres av tjugo tidigare tryckta instruktiva uppsatser, alla på engelska, av auktoriteter på området. Somliga är av allmän syftning: *On the Structure of the Proverb, Tradition and Innovation: Proverbs in Advertising, etc.* Andra ämnen har geografisk eller annan avgränsning: *Proverbs in Africa, The*

Proverbial Wisdom of Shakespeare, etc. – Som av många framhålles, rör sig ordspråksforskningen med ett material som har nära släktskap med såväl talspråksforskning som litteraturforskning. Uppsatserna är väl valda och högst tankeväckande. Filologer och lingvister av de flesta schatteringar – liksom naturligtvis folklorister och många andra – torde finna dem stimulerande i sin egen verksamhet, även om denna skulle ligga långt från ordspråkens värld.

B. E.

*

Desertion and Land Colonization in the Nordic Countries c. 1300–1600. Comparative Report from The Scandinavian Research Project on Deserted Farms and Villages, by Svend Gissel, Eino Jutikkala, Eva Österberg, Jørn Sandnes, Björn Teitsson. 304 s. Stockholm 1982 (Almqvist & Wiksell International). (The Scandinavian Research Project on Deserted Farms and Villages, Volume II.) Det väldiga skandinaviska forskningsprojekt, länge med ett alltför snävt och därför missvisande namn kallat "ödegårdsprojektet", som i denna bok översiktligt behandlas, har sina yttersta förutsättningar i vissa tidigare europeiska forskningsriktningar och rön. Sitt nuvarande mål, med karakteristiskt arbetssätt och många först härigenom uppnådda resultat och ytterligt värdefulla biprodukter, fick det 1964. Sedan dess har frukterna av arbetet presenterats i en lång rad tryckta skrifter och en ännu längre rad mindre, stencilerade rapporter. Det översiktsarbete som härmed framlägges härrör från ledarna för de nationella delprojekten. Den populära beteckningen "ödegårdsprojektet" (jfr ovan) har efter hand övergivits, likaså har tidsgränserna justerats. I synnerhet märkes att den hitre gränsen har flyttats till ett århundrade in i nyare tiden. Detta bl.a. därför att den ekonomiska nedgång, som kan iakttagas under slutet av medeltiden, kompenseras av en därpå följande uppgång, som det har bedömts lämpligt att få med i bilden. En annan omständighet av vikt är att åtskilligt av den studerade utvecklingen på grund av det ogynnsamma källäget inte kan iakttagas i Finland. – Digerdödens roll ventileras. Ytterligare krävs allmän uppmärksamhet på frågan, i vilken mån de mer eller mindre starka klimatiska förändringarna under perioden har bidragit till att utforma de konstaterbara förhållandena.

Karakteristiskt för nutida forskning i allmänhet är att den spränger de traditionella ämnesgränserna. Sagda trend illustreras på ett utmärkt sätt av detta företag. Utgående från den bebyggelsekronologiska sidan har bl.a. ortnamnsforskningen kunnat – och kommer i framtiden att än mer kunna – dra nytta av de nya synpunkterna och resultaten. Ett fält, där projektet och namnforskningen möts, är den för länge sedan konstaterade och nu accentuerade motsättningen mellan bybebyggelse och ensamgårdsbebyggelse. En karta (s. 67) ger en bild av detta förhållande. Det framgår f.ö. av texten att under senmedeltiden mer än hälften av gårdarna övergavs på nästan alla de studerade områdena i Norge. Jämför härmed de välkända listorna med döda namn i slutet av varje del av Ryghs Norske Gaardnavne! Den i allmänhet kvantitativt hårdast drabbade bebyggelsen utgöres av den med namn på *-thorp* (s. 83). Den i vetenskapliga sammanhang ofta nyttjade termen *ödegård* motiverar inte helt den vemodiga ton ordet har i allmänt språkbruk: sedan 1500-talet är i kameral

mening en gård öde, om för den inte erlægges vissa slag av skatter (s. 121). Högeligen tankeväckande och instruktivt är det översiktliga kap. 8, "Geographical Variables".

Det är inte möjligt att på ANF:s starkt begränsade utrymme göra rättvisa åt de många intressanta ting boken i komprimerad form har att bjuda även filologien, särskilt ortnamnsforskningen. Tag och läs! B. E.

Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen. Herausgegeben von Fritz Paul. Mit Beiträgen von Alken Bruns, Wolfgang Butt, Wilhelm Friese, Bernhard Glienke, Gert Kreutzer, Otto Oberholzer und Fritz Paul. 410 s. Darmstadt 1982 (Wissenschaftliche Buchgesellschaft). (Grundzüge. Band 41.) Ehuru detta arbete är av rent litteraturhistorisk art och därmed i huvudsak faller utanför ANF:s egentliga intressesfär, förtjänar det likväl ur många synvinklar att nämnas i årets krönika. Arbetet behandlar litteraturen i alla de nordiska länderna, för Finlands del endast den svenskspråkiga litteraturen. Tidsmässigt omfattar det perioden från 1500 till våra dagar. Det ger en intressant bild av hur de olika litteraturerna uppfattas på kontinenten. Författarna är experter på olika områden. Särskilt må nämnas prof. Wilhelm Friese, Tübingen, vilken behandlar reformations- och barocktiden. Han har tidigare bl.a. framlagt det stora arbetet *Nordische Barockdichtung* (320 s., München 1968). Vidare kan nämnas prof. Otto Oberholzer, Kiel, som behandlar upplysning, klassicism och förromantik och som under sin tid som lektor vid universitetet i Lund 1945–49 fick direktkontakt med nordisk litteratur och litteraturforskning. Redaktören, prof. Fritz Paul, Göttingen, har tidigare medverkat i ANF. S. B.

Robert A. Hall Jr, The Kensington Rune-Stone Is Genuine. Linguistic, Practical, Methodological Considerations. X + 109 s. Courtwood Drive, Columbia, South Carolina 1982 (Hornbeam Press, Inc.). Kensingtonstenen upphör icke att sätta amerikanska amatörrunologers tankar och känslor i rörelse. Senast föreligger en allvarligt menad bok, författad av en prof. em. i romansk och allmän lingvistik, där det görs gällande att frågan om inskriftens tillkomst ännu icke är definitivt avgjord (s. VII). Trots S. B. F. Janssons och F. Hedbloms klagörande undersökningar väljer förf. t.o.m. en boktitel som innehåller ett definitivt ställningstagande från hans sida. Skäl föreligger icke att här referera förf.:s olika argument. S. B.

Peter Hallberg, Diktens bildspråk. Teori, metodik, historik. 628 s. Göteborg 1982 (Akademiförlaget). I detta omfångsrika arbete summerar författaren rön från en lång forskarbana och kompletterar dem med en mängd resultat nådda av andra. I hans väldiga gradualavhandling *Natursymboler i svensk lyrik från nyromantiken till Karlfeldt, 1951*, finns uppräningen till denna mer översiktliga framställning av ett nästan oöverskådligt stort ämne. Utom den nämnda avhandlingen har förf. också kunnat utnyttja sitt eget decennier långa sysslande

med isländsk litteratur för att bl.a. ge en ytterst begriplig bild av ett ytterst svårbegripligt område, det norröna bildspråket. Detta jämte avsnitt om Harry Martinsons bildspråk, också detta studerat av Hallberg själv redan 1941, språket i Erik Lindegrens "Mannen utan väg" samt bildspråket i islänningen Thor Vilhjálmssons roman "Fljótt fljótt, sagði fuglinn" är några av tyngdpunkterna i den rikt flödande framställningen. Den har i stort sett begränsats till att avse svensk litteratur; utom det redan nämnda isländska arbetet sysslas det därutöver endast med två danska: Thomas Kingos psalm När forsagt, men dog ikke fortabt, 1681, och Johannes V. Jensens historiska roman Kongens Fald, 1901–02, och ett norskt: Peter Dass' Nordlands Trompet, omkring 1700. – Framställningen är sakrik och lärd men så lättillgänglig som ämnet medger, därtill rikhaltig. Att ämnet över huvud går att pressa samman till en enda bok är, som Hallberg själv framhåller, möjligt endast genom att stoffet belyses punktvis. Det understrykes att många eggande forskningsuppgifter alltjämt återstår, t.ex. en samlad framställning av Tegnér's bildspråk. – Bibliografien är avsiktligt hållen knapp och det avslutande personregistret relativt litet. B. E.

Einar Haugen, Scandinavian Language Structures. A Comparative Historical Survey. 225 s. Tübingen 1982 (Max Niemeyer Verlag). (Sprachstrukturen. Herausgegeben von Herbert L. Kufner, Hugo Steger und Otmar Werner. Reihe A. Historische Sprachstrukturen. 5.) I en liten lätthanterlig volym bjudes här en allsidig nordisk språkhistoria, från omfattning och indelning av de germanska språken till "Current Trends" och "Nordic Unity" inom det moderna ordförrådet. (Förekomen av ordet Structure i bokens titel är nog ett offer åt tidens gudar; förf. markerar en smula distans genom att s. 6 sätta det inom citations-tecken.) Självfallet kan inte innehållet i en – trots det anspråkslösa yttre formatet – mastodontisk framställning vara original i någon större utsträckning. Den insiktsfulle läsaren finner dock åtskilliga ställningstaganden gjorda, antingen så att förf. stillatigande refererar endast en av flera kurerande åsikter, eller så att han uttryckligen inte vill ta ställning alls i extremt svåra angelägenheter. En fråga vid slutad läsning är: vem är denna bok avsedd för? Man tror inte på uttalandet i förordet: "The book assumes no previous knowledge of Scandinavian on the part of the reader", men det är ju inget fel hos boken som sådan. – Några av de punkter man gärna vill sätta ett kritiskt finger på är följande: Det är riktigt, att materialet från samnordisk tid är synnerligen knappt, men förf. rekonstruerar det på traditionellt sätt. Hur kan man emellertid veta t.ex. att det i urnord. fanns endast mycket få reduplicerande verb kvar? Det påstås utan vidare att en del av den poetiska Eddan går tillbaka till Norge (s. 10), en sak varom det mildt sagt har yppats olika meningar. Det kunde ha omtalats att de svenska diplomerna, vilkas existens f.ö. inte nämnes alls, börjar uppträda på modersmålet omkring 1350 (s. 13). Gustaf Lindblads djuplodande forskningar angående bruket av accenttecknet kunde åtminstone ha inbragt ett omnämnande i litt.-förteckningen (s. 24). Hur skrivet svenskt språk omkring 1100 kan visa de ena eller andra utvecklingarna är ganska oförståeligt, eftersom det inte finns något sådant språk (s. 48). Utvecklingen av best. form sg. fem. hos substantiven till *-a (sola)* är utomordentligt vanlig i talad svenska, liksom obest. art. *ēn > ē*, vilket allt verkar konserverande på subst.:s genus; detta säges inte klart någon-

stans. R-ljudens utveckling och den geografiska fördelningen av resultaten hade kunnat inhämtas hos Sjöstedt (m.fl.). Från 1350 undergår i synnerhet danskan genomgripande förändringar under inflytande av "lågtyiska och engelska" (s. 103). Det sistnämnda verkar vara ett rön, som hade bort utvecklas. Ändelsen *-n* i pluralerna *ögon*, *öron* påstås vara novationsbas för uppkomsten av de allmänna svenska pluralformerna *bin*, *äpplen* osv. Helt osannolikt! Det svenska uttrycket *jag är törst* är antingen starkt dialektalt eller mycket vulgärt.

Med hänsyn till förf.:s norska härkomst kan det inte sägas vara något fel att genomgången av norska förhållanden har gjorts särskilt utförlig och att exempel på allehanda tages just därifrån.

Det bibliografiska har – väl med hänsyn till den tänkta målgruppen – hållits i litet format. Det som finns ger ibland anledning till erinringar. Det heter naturligtvis *Íslenzk* (neutr. plur.!) fornrit s. 179. Det heter vidare, med en något ålderdomlig form, *Sju vise* (mask. plur.!) mästare s. 179. Somliga texter finns i nyare (och bättre) utgåvor än de anförda: *Konungs skuggsiá* m.fl. B. E.

Omeljan Pritsak, The Origin of Rus'. Volume One. Old Scandinavian Sources other than the Sagas. 926 s. Harvard 1981 (Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute). (Harvard Ukrainian Research Institute. Monograph Series.) Redan denna volym är en av de väldigaste publikationer som sett dagens ljus i vår vetenskap, och likväl är det endast den första i en planerad serie om sex. Uttrycket "i vår vetenskap" är väl inte adekvat, i det att frågan om "Rus'", dvs. (de förmodade) nordborna i Östeuropas äldre historia, följes och måste förföljas in på en mängd väldiga forskningsfält, dem man inte har brukat beträda i detta sammanhang. Geografiskt sträcker sig den föreliggande bokens ämne över stora delar av Eurasien, ämnesmässigt åtminstone från de äldsta runstenarna till turkiska och arabiska dokument. Det består något i nordistiken så sällsynt som avtryck av texter på de senare språken. I bl.a. två stora vart för sig sammanhängande avsnitt genomgås runristningarnas (s. 251–302) och skaldediktningens (s. 303–350) bidrag till kännedomen om det forntida Nordens beröringar med länderna öster om de nordisk-talande. Till det förra sluter sig i ett eget kapitel "The Geographical Vistas of the Runic Inscriptions" (s. 356–384). Det är en befrielse att se de geografiska gränserna på detta sätt sprängda. Det är första gången det göres ett stort upplagt försök att se dessa ting från båda sidor om den stora etniska och språkliga gränsen. Anm. – och väl fler – har många gånger beklagat den hittillsvarande ensidigheten. Å andra sidan har en nordisk filolog av facket ett och annat från sitt specialområde att invända. Den viktigaste, principiella anmärkningen är att en del handfast bokvetande av äldre ursprung utan reservationer framställs som odiskutabla fakta, utan att den mindre initierade får mer än på sin höjd en skymt av de långa diskussioner, som t.v. lett fram till dessa åsikter – eller kanske gjort dessa åsikter mindre sannolika. Ett och annat betydande bidrag saknas helt, ex.vis G. Lindblads rörande dateringar av den poetiska Eddan och dess delar. Men hur skulle man, om också med tusen sidor till förfogande, kunna ge en föreställning om alla vetenskapers resultat på dessa vida och svårarbetade domäner? I synnerhet som förf. till stor del siktar på "the historian unfamiliar with Old Scandinavian philology". Litteraturförteckningen upptager mer än hundra si-

dor och styrker dessa synpunkter. Förf. själv är ukrainare men har ägnat ett mångårigt arbete åt de nordiska språken. För en skandinav är det lärorikt och vemodigt att se, hur studiet av de nordiska fornspråken (och nordisk fornhistoria) numera bedrivs mest intensivt utanför Norden självt, där numera matnyttighetssynpunkterna har tagit överhanden. Den svaga förekomsten av östeuropeiskt arkeologiskt material ägnat att belysa de diskuterade problemen jämföres med vad som tidigare var fallet i förhållandet mellan Skandinavien och England (s. 7); här har av kronologiska skäl ingen hänsyn kunnat tagas till de helt nya sensationella men egentligen väntade arkeologiska nyfynden i York.

Ett led i undersökningarna utgöres av framstötter från Norden mot sydöst och försök att etablera samband med religion och folktro på turkiskt, iranskt och indiskt område. Häri noterar man en parallell till nyare strävanden inom religionshistorien (Dumézil, Åke V. Ström m.fl.). Samtidigt är det en genomgående strävan att "de-mythicize" disparata och ofta oförstådda notiser ur Nordens äldsta historia.

B. E.

Språk i Norden 1982. Årsbok för de nordiska språknämnderna och Nordiska språksekretariatet. Redigerad av Else Bojsen (Danmark), Mikael Reuter (Finland), Ståle Løland (Norge), Catharina Grünbaum (Sverige). 154 s. Stockholm 1982 (Esselte Studium). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 71.) Publikationen *Språk i Norden 1982* utkommer i en svensk, en norsk och en dansk version. Den är ägnad de olika språkens ställning och roll i det nordiska samarbetet. Bengt Loman redovisar i en längre artikel idéer och motiveringar i nordisk språkplanering under de senaste hundra åren, där särskilt Sven Clausens och K. G. Ljunggrens tankar och insatser berörs. Som vanligt innehåller *Språk i Norden* kortare anmälningar och bibliografier.

S. B.

*

Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1977. 92 s. Copenhagen 1981 (The Royal Library). Med en inte obetydlig försening föreligger nu den femtonde årgången av BONIS; det uttryckes i förordet en förhoppning att utgivningstakten snart skall kunna ökas, så att eftersläpningen minskar. Löftet hälsas med samma glädje som varje nytt nummer i denna svit av bibliografier, som verkligen – med bokens eget omdöme – är "indispensable". Den inledande essän har till författare prof. Carol J. Clover vid Berkeley-universitetet. Den handlar om "Gísli's Coin", en berömd detalj i Gísla saga, som visar sig vara en förgrening av ett utbrett folksagomotiv. Dess äldsta nedslag möter oss mer än tusen år före Kristi födelse, och t.o.m. historien om Josef och Potifars hustru utgör en del i mönstret. Ur själva bibliografien finner nyttjaren av ett stort vetenskapligt specialbibliotek det allra nyttigast, som följer sig i stora samlingsverk, Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, Sagadebatt (nr 375), Festskriften till Jakob Benediktsson (nr 392 f.) m.fl. Men alla har naturligtvis nytta av allt i den samvetsgranna förteckningen.

Fortsättning, tack!

B. E.

Carol J. Clover, The Medieval Saga. 219 s. Ithaca and London 1982 (Cornell University Press). Carol J. Clover framlade 1972 doktorsavhandlingen *Runzivals þáttur, Njáls saga, and Legendary saga: A Structural Comparison* vid University of California. Hon var verksam vid Harvard University 1971–77 och återvändande därefter som professor till Berkeley. År 1974 publicerade hon i ANF 89 artikeln *Scene in Saga Composition* och fyra år senare framlade hon i samma tidskrift uppsatsen *Scaldic Sensibility*. I det nu föreliggande arbetet ger hon sin helhetssyn på den isländska sagan och förutsättningarna för dess uppkomst och gestaltning. Byggande på strukturanalyser hävdar hon den isländska sagans stora beroende av latinsk historieskrivning och framför allt den medeltida kontinentala romankonsten. Olika uppfattningar har tidigare hävdats om den isländska sagans beroende av utländska förebilder. Carol J. Clover lägger ett antal tungt vägande argument i vågskålen för europeiska, särskilt franska influenser.

S. B.

Early Icelandic Manuscripts in Facsimile. Vol. XIV. The Great Sagas of Olaf Tryggvason and Olaf the Saint. AM 61 fol. Edited by Ólafur Halldórsson. 32 s., 264 pl. Copenhagen 1982 (Rosenkilde and Bagger). Av rubricerade arbete har red. för ANF erhållit ett särtryck innehållande sidorna 1–32 och 24 planscher. Cod. AM 61 fol. är en av de största isländska handskrifterna från medeltidens senare del. Innehållet är en version av den största sagan om Olav Tryggvason och en version av den stora sagan om Olav Haraldsson. Tre händer har varit verksamma i handskriften och av dessa ägnar Ólafur Halldórsson speciell uppmärksamhet åt den första kallad hand A. Denne skrivare har varit verksam i flera andra bevarade handskrifter och hans verksamhet synes falla kring mitten av 1300-talet. Han har skrivit hela partiet om Olav Tryggvason och ungefär hälften av partiet om Olav den helige. Utgivaren redogör omsorgsfullt för de ortografiska och paleografiska särdrag som utmärker handen A. Händerna B och C ägnas mindre uppmärksamhet, de tycks ha varit verksamma i början av 1400-talet. Utgivaren har i stora drag lyckats rekonstruera handskriftens historia.

S. B.

Bjarne Fidjestøl, Det norrøne fyrstediktet. 279 s. Øvre Ervik 1982 (Alvheim & Eide. Akademisk forlag). Professor Fidjestøl, Bergen, ger i detta verk en samlad översikt över skaldediktningens viktigaste genre: lovdiktningen till kungar och jarlar. Arbetet består av tre delar, betitlade *Overleveringa, Korpus* och *Genren*. Den första delen ger en samlad bild av källmaterialet och de olika källornas beroende av varandra. I det andra avsnittet ges en sammanställning av själva diktaterialet, i förekommande fall med kritisk granskning av olika forskares ställningstaganden. Den tredje och sista delen är i lika hög grad litteraturvetenskaplig som textfilologisk. Förf. granskar genren som helhet, verstekniken, dikternas innehåll och handlande personer samt slutligen vad han kallar "tradisjon og tradisjonsbrot". Han ställer sig avvisande till Ohlmarks teorier om vissa speciella drag hos arkväden, dikter till nyligen avlidna personers ära. Han utskiljer på ett bättre sätt, än tidigare skett, de dikter som med

säkerhet eller sannolikhet varit arkväden, och fränskiljer de dikter som icke kan anses vara arkväden enligt den givna definitionen.

Boken mynnar ut i en intressant analys av Snorres Háttatal, där förf. delvis men icke helt rehabiliterar Snorre som skald. S. B.

Lilli Gjerløw, Liturgica Islandica, I. Text. XV + 241 s. II. Facsimiles. 135 pl. Copenhagen 1980 (C. A. Reitzels Boghandel A/S). (Bibliotheca Arnamagnæanæ. XXXV–XXXVI.) I detta arbete har Lilli Gjerløw samlat de äldsta missalena, manualerna, lektionarierna och breviarerna från det medeltida Island. Många av aktstyckena föreligger endast i fragment, vissa av dessa har använts vid bindning av böcker. Flertalet är avfattade på latin, men några texter på isländska föreligger även. Huvuddelen av materialet ingår i de arnamagnæanska samlingarna i Köpenhamn och Reykjavik. En del material ingår dock i andra samlingar i Köpenhamn och Reykjavik eller är att återfinna i handskriftssamlingar i London, Paris, Rom, Oslo, Stockholm, Uppsala osv. Texterna ges ut jämte kommentar. I facsimiledelen möter ett rikt utval av manuskript eller delar därav. S. B.

Hálfs saga ok Hálfsrekka. Herausgegeben von Hubert Seelow. 214 s. Reykjavík 1981 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi). Den serie som utges från det livaktiga institutet i Reykjavik omfattar alla slags fornvästnordiska skrifter. Den här anmälda är en fornaldarsaga av blygsamt yttre format, 30 sidor i tryck, varemot inledningen går lös på 160 sidor. I den senare redogöres bl.a. för de talrika handskrifterna till Hálfs saga. Bland dessa befinner sig endast en medeltida på pergament, KB København Gks 2845 4°, medan över 40 senare på papper innehåller Hálfs-sagens text och genom sitt antal vittnar om sagans popularitet långt fram i tiden. Endast den förstnämnda handskriften torde ha textkritiskt värde, och den har därför lagts till grund för utgåvan. Den dateras här till följd av färska rön något senare än brukligt, till omkring eller kanske något efter 1450. Av intresse är försöken att datera själva stoffet och därmed ge den bakre gränsen för själva sagans tillkomst. Den sättes till före Ynglingatal (800-talet); en kenning i Snorres Edda innehåller Hálfs namn och vittnar därmed om förekomsten av en på Snorres tid existerande tradition. – Texten är omsorgsfullt behandlad. Man får en noggrann redogörelse för paleografiska detaljer. B. E.

Íslenzk Fornkvæði. Islandske Folkeviser. Udgivet af Jón Helgason. VIII. X + 280 s. København 1981 (C. A. Reitzels Boghandel A/S). (Editiones Arnamagnæanæ. Series B, vol. 17.) Serien Íslenzk Fornkvæði började utgivas år 1962 och föreligger nu, två decennier senare, komplett. Det avslutande bandet har ett mångskiftande innehåll. Sålunda lämnas tillägg från handskrifter och bandinspelningar till visor som är tryckta i tidigare band. Tre visor som knappast har förekommit på Island under medeltiden framlägges, nämligen Fúsentes kvæði,

Frisa kvæði och Komumans kvæði. Vidare framlägges ett antal dikter med lös anknytning till medeltida ballader. Verkets senare del innehåller hänvisningar till tidigare utgåvor och ett antal register.

Utgivaren lyckönskas till verkets fullbordan.

S. B.

Marianne E. Kalinke, King Arthur North-by-Northwest. The matière de Bretagne in Old Norse-Icelandic Romances. XII + 277 s. Copenhagen 1981 (C. A. Reitzels Boghandel A/S). (Bibliotheca Arnarnagana. Vol. XXXVII.) Marianne E. Kalinke är associate professor vid University of Illinois, Urbana. Hon har under ett decennium granskat en lång rad problem, som är förknippade med de norröna riddarsagorna. Hon har nyligen framträtt i denna tidskrift (97: 36-51) med en artikel, betitlad Scribes, Editors, and the riddarasögur.

I ovan rubricerade arbete tar hon upp hela den s.k. Arturcykeln på fornväst-nordiskt område till granskning. Hit för hon Erex saga, Ívens saga, Möttuls saga, Parcevals saga med Valvens þátr, Strengleikar (Geitarlauf och Januals ljóð), Tristrams saga ok Ísöndar och Saga af Tristram ok Ísodd. Äldst antages översättningen av Tristrams saga vara. Den daterar sig själv till 1226 och skall ha utförts av en broder Robert på uppdrag av kung Hákon Hákonarson. Översättarens namn antas tyda på att han är av anglonormandisk härkomst.

S. B.

Ian J. Kirby, Biblical Quotation in Old Icelandic-Norwegian Religious Literature. Volume II: Introduction. 288 s. Reykjavík 1980 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 10). Första delen av prof. Kirbys stora arbete om bibelcitát i fornvästnordisk religiös litteratur utkom 1976 och anmäldes i ANF 93 (1978) s. 232 f. Enligt en gammal och sakligt välmotiverad sed kommer det stora arbetets inledning alltså efteråt. Den viktiga boken är en generalmönstring av de fenomen man möter vid ett studium av bibeln på de äldre folkspråken. De verkliga översättningarna uppenbarade sig först rätt långt fram på medeltiden (reservation måste naturligtvis göras på grund av förlust av handskrifter o.d.). Dessförinnan, och sedan hela tiden jämsides med de verkliga översättningarna, fanns det olika slags bearbetningar av de heliga texterna: glossor, parafrafer, "harmonier" osv. "Bibelcitát" är därför ett högst tänjbart begrepp och täcker många slags litterära frukter, från översättningar av ofta ej närmare bestämbara förlägg till rätt allmänna allusioner. Traderingens förlopp kan det vara ytterst svårt att följa. Det är ej sällan osäkert, om man alls kan tala om citat, "quotation", och vilka de omedelbara förebilderna kan antagas vara. Liturgien har nog ofta spelat en framträdande roll som källa. För det fvn. området kan man påstå att "there is . . . no evidence of a complete Bible translation in the Old Norse period". Motsvarande gäller f.ö. om fornvästnordiskan. Redan innehållsförteckningen ger en imponerande bild av vilken mängd litteratur förf. har undersökt, alltifrån homilieböckerna samt apostla- och helgonsagorna till en mängd smärre handskriftsfragment. – De principiella övervägandena framlägges i kap. 3, s. 109 ff. Här redovisas en mängd rön bl.a. beträffande materialurvalet. Man är ofta nödsakad att ställa sig frågan: vad skall klassificeras som bibelcitát, och vad skall inte räknas dit? Avgörandet är ofta omöjligt att träffa säkert. Medeltidens

auctorer hade inte kunnat svara på sådana frågor, ty de själva ställde dem inte.

Kirbys forskningar utgör en ypperlig introduktion i denna viktiga del av medeltidens tankevärld och lärdomshistoria. Mycket återstår förvisso att diskutera, men det härmed framlagda utgör en förträfflig grundval. På många punkter kommer man f.n. inte längre. B. E.

Bruno Kress, Isländische Grammatik. 307 s. Leipzig 1982 (VEB Verlag Enzyklopedie). Prof. Bruno Kress, Greifswald, har tidigare bl.a. utgivit *Die Laute des modernen Isländischen* (diss. 1937) och *Laut- und Formenlehre des Isländischen* (1963). Föreliggande arbete består av tre delar, Lautlehre, Formenlehre och Satzlehre. De två första delarna utgör bearbetningar av arbetet från 1963. Helt nyskrivet är däremot det omfattningsrika syntaktiska avsnittet. Förf. framhåller i förordet att hans bok icke främst är avsedd att vara ett hjälpmedel för den som vill lära isländska utan snarare en beskrivning av nysländskan. Den skall därmed även kunna användas vid jämförande och kontrastiva undersökningar. Förordet inrymmer värdefulla källupplysningar och referenser, något som krönikören efterlyste vid sin anmälan av arbetet från 1963. S. B.

Hallvard Lie, Om sagakunst og skaldskap. Utvalgte avhandlinger. 359 s. Øvre Ervik 1982 (Alvheim & Eide. Akademisk forlag). 50 år har förflutit sedan Hallvard Lie, professor i litteraturhistoria, "speciellt mellomalderlig litteratur", framlade sin första vetenskapliga undersökning, och i anledning därav har en vänkrets sammanställt en festskrift, innehållande valda delar av hans tidigare vetenskapliga produktion. Titeln, som Lie själv valt, är heltäckande i sin enkelhet. Tre uppsatser är mycket omfattningsrika nämligen "Jorviksferden. Et vendepunkt i Egil Skallgrímssons liv" (tryckt 1948), "Skaldestil-studier" (tryckt 1952) och "'Natur' og 'unatur' i skaldekonsten" (tryckt 1957). De fyller tillsammans drygt 300 sidor. Hårtill ansluter sig fem smärre studier.

Hallvard Lies självständighet som forskare kommer klart till synes i boken. Han visar hur man kan tolka episoder i Egilssagan på ett annat sätt än dess författare (sannolikt Snorre) gjort och nå en djupare förståelse av Egils komplicerade gestalt. Men han tar också avstånd från E. A. Kocks radikala omtolkningar. Han väjer ej för hårda ord om dem ("en slik moderne filologisk galimatias", s. 234).

Studiet av skaldediktningen har på senare tid upplevt en renässans. Mycket i Hallvard Lies forskning har aktualitet för den yngre forskargenerationen, både vad synsätt och detaljiakttagelser beträffar. S. B.

Olafs saga hins helga. Die „Legendarische Saga“ über Olaf den Heiligen (Hs. Delagard. saml. nr 8^{II}) herausgegeben und übersetzt von Anne Heinrichs-Doris Janshen-Elke Radicke-Hartmut Röhn. 259 s. Heidelberg 1982 (Carl Winter Universitätsverlag). (Germanistische Bibliothek: Reihe 4, Texte.) Boken ger i huvudsak en inledning, s. 9–29, en textutgåva och en därmed parallell översätt-

ning till tyska, s. 30–237, ett bihang med hänvisningar till tidigare utgåvor av de ingående lausavisorna, s. 238–43, en litteraturförteckning samt ett register, delat på personnamnsregister och ett register över ortnamn m.m. Planen uppstod vid Freie Universität Berlin 1970–71. Av sagorna om Olav den helige († 1030) föreligger den ”legendariska” (termen är från P. A. Munch) i denna enda handskrift, från Norge (Trøndelag) och mitten av 1200-talet. På grund av uppgiftens storlek och svårighetsgrad avstår man från en generalgenomgång av hela den medeltida litteraturen kring Olav den helige, men åtskilliga detaljsynpunkter ges. Boken avser att lämna „eine wissenschaftlich vertretbare Edition mit den Erleichterungen einer gemässigten Normalisierung“. Det redogöres för hs.:s karakteristika i olika avseenden och upplyses, i vilken mån dessa helt respekteras eller normaliseras bort eller ändras, med uppgift om originalskicket i en apparat. Med undantag för normaliseringsförfarandet vill föreliggande utgåva närmast efterträda O. A. Johnsens diplomatiska av 1922. Det är naturligtvis i mycket en smaksak, vilken grad av texttrohet man i ett företag som detta skall iakttaga. Å ena sidan vill en utgivare alltid nå en så stor publik som möjligt med sitt arbete, å andra sidan vill och bör han behandla ”det rättslösa konstverket” (Erik Noreen) med all pietet. Ingen vet vad man en gång kan vilja söka efter i en textutgåva. Framtida nyttjare må döma om dennas användbarhet i olika avseenden. Vid stundens konfrontation verkar den tilltalande.

B. E.

Klaus von See, Edda, Saga, Skaldendichtung. Aufsätze zur skandinavischen Literatur des Mittelalters. 539 s. Heidelberg 1981 (Carl Winter Universitätsverlag). (Skandinavistische Arbeiten, herausgegeben von Klaus von See. Band 6.) I denna ståtliga volym har förf., professor i Frankfurt a. M., samlat 33 av sina uppsatser, tidigare tryckta under åren 1957–1981. Några få av dem är utförliga recensioner. De behandlar alla skilda ting inom fornnordisk, framför allt fornvästnordisk litteratur på vers och prosa, ofta i dess förhållande till andra litteraturer. Ett par nyskrivna stycken bringar Nachträge till somliga av arbetena i samlingen samt ett viktigt Nachwort: Altnordische Literaturgeschichte als Textgeschichte. – Man skulle vilja rekommendera mycket av denna mäktiga samlade lärdom till noggrant begrundande. Genomgående drag, som dels skymtar här och var, dels hålles fram samlade till beskådande i Nachwort, är bl.a. följande. Det är m.l.m. lönlöst att söka skala fram äldre stadier av det föreliggande litterära stoffet: det måste studeras och bedömas sådant det är. Hypotetiska förstadier till det faktiskt traderade är av ringa intresse; adresserna är ganska tydliga. Åtskilliga av de traderade poetiska verken är ganska sena, inte alltför mycket äldre än Codex Regius av Eddan från c. 1270. Liksom – enligt nyaste rön – rätt mycket av den beundrade fvn. prosalitteraturen har utomnordiskt påbrå eller utomnordiska förebilder, så spåras europeiska förebilder till åtskilligt i fornnordisk litteratur, som vanligtvis har betraktats som de yppersta manifestationerna av ren nordisk anda. Detta gäller såväl hela dikter som detaljer, sådana som enstaka omdiskuterade ord i poesien och t.ex. terminologien för *straff*. Också själva den versifierade formen levererar ibland vittnesbörd i samma riktning. – Även om man stundom är böjd för att yppa avvikande mening, kvarlämnar boken ett bestående intryck av inte bara en

solid lärdom på området utan en imponerande helhetssyn på ett fascinerande, ofta motspänstigt och i alla händelser förut intensivt studerat material. B. E.

Snorri Sturluson, Edda. Prologue and Gylfaginning. Edited by Anthony Faulkes. 177 s. New York 1982 (Oxford University Press). Snorres Edda är en av de viktigaste och inom den lärda världen mest diskuterade texterna från det forntida Island. Sedan studiet av Nordens forntid börjat drivas allt flitigare utanför Norden, har det bl.a. befunnits att en tjänlig utgåva av Snorreeddans varit svår att få tag i, i synnerhet för engelska "students". Föreliggande volym råder bot på detta förhållande. Dess kärna är själva texten enligt hs R, dvs. KB København GkS 2367 4° från omkring mitten av 1300-talet. Avvikelser från R har gjorts endast när så har bedömts vara alldeles nödvändigt och naturligtvis vid luckor i denna. Den kritiska apparaten står efteråt, s. 73–76, varigenom en "ren" text erhålles. Vidare förekommer en avdelning General notes samt ett stort glossar, delat på ett ytterst utförligt Glossary, s. 77–162, samt ett Index of Names, s. 163–177. Allt i lätthanterlighetens intresse; man behöver sålunda ingen ordbok för att avnjuta detta underbara gamla litteraturalster. I en djuplodande inledning redogör utg. för Snorreeddans ställning i sin samtids litteratur, såväl den inhemskt nordiska som den europeiska. Han kan därvid stödja sig på både egna och andras nyare forskningar. Åtskilliga tankeväckande nya rön och överväganden framlägges. B. E.

Trójumanna saga. The Dares Phrygius Version. Edited by Jonna Louis-Jensen. LXX + 83 s. Copenhagen 1981 (C. A. Reitzels Boghandel A/S). (Editiones Arnarnagmæanæ. Series A, vol. 9.) År 1963 utgav Jonna Louis-Jensen Trójumannasaga på grundval av då kända medeltida handskrifter jämte ett senare tillkommet fragment. Se därom ANF 80: 290 ff. Ungefär samtidigt framkom det att tre sena pappershandskrifter, AM 176a fol., AM 176b fol. och ÍB 184 4to, innehöll en mera ursprunglig version av Trójumannasaga än de medeltida handskrifterna. Det ovan nämnda fragmentet visade sig tillhöra samma version.

Den nya utgåvan bygger på det material som innehåller den ursprungligare versionen. Utgivaren ägnar stemmaförhållandena en bred framställning och efterlyser en mera fullständig genomgång av hela det europeiska källmaterialet rörande De excidio Troiae. S. B.

*

Kåre Elstad, Borgfjerdingsmål 1–2. 432 resp. 107 s. Oslo 1982 (Novus forlag). (Tromsø-studier i språkvitenskap. 4.) Borgfjerdingsmålet talas i en del av Borge socken i Lofoten och har hittills inte varit föremål för någon mer ingående granskning; däremot beskrivs dialekten i grannbygden Gimsøy i en avhandling av Hallfrid Christiansen 1933 (Gimsøy-målet. Fonologi og orddannelse), och enligt Elstad har den undersökningen varit en väsentlig inspirationskälla för denna monografi. Författaren har vuxit upp i en dialekttalande miljö i trakten

och kan ge färg och konkretion åt skildringen av den psykologiska och sociala bakgrunden till de nuvarande villkoren för målet, som befinner sig i den sedvanliga konflikten mellan influenser utifrån och de dialekttalandes motvilja mot den som genom att tala annorlunda bryter sig ur gruppgemenskapen. Ett originellt inslag i avsnittet är en skildring av det gamla uttalet vid högläsning, där senare införda ledigare uttalsnormer skapar betydande generationskillnader.

Den omfångsrika första delen är betitlad *Oversyn over lydverk og ordavleiningar i borgfjerdingsmål*. Dess första huvudavsnitt ger en ingående fonologisk och instrumentalfonetisk analys av ljudbeståndet; även målets fonotax skildras. Det andra avsnittet ägnas åt ordbildning med hjälp av prefix och suffix. Till stor del grupperas materialet ordklassvis. Den andra och kortare delen kallas *Tone-lag i borgfjerdingsmål* och är i viss mån ett pionjärbete, eftersom förhållandena härvidlag i de nordnorska målen är föga undersökta.

De två delarna är sammanbundna men har paginerats var för sig. B. P.

Ernst Håkon Jahr & Ove Lorentz (red./eds.), Fonologi/Phonology. 359 s. Oslo 1981 (Novus Forlag). (Studier i norsk språkvitenskap/Studies in Norwegian Linguistics. I.) En riktig och viktig tanke ligger bakom denna första del i en planerad antologiserie, nämligen att det för alla vetenskaper, väl inte minst de humanistiska, är väsentligt att tidigare vunnen kunskap bevaras, så att inte nya generationer måste arbeta sig fram till redan gjorda rön. Här presenteras ett urval artiklar om norsk fonologi från det senaste århundradet, från Knud Brekkes *Bidrag til dansk-norskens lydlære* (1881) till Ernst Håkon Jahrs *L-fonema i Oslo bymål* (1981). Som rimligt är finns skilda forskarskolor representerade; man noterar dock att den senare hälften av perioden har en klar dominans vare sig man räknar antal artiklar eller sidor. Avslutningsvis publiceras en selektivt gjord bibliografi över norsk fonologi.

I serien beräknas närmast utges en samling om norsk prosodi och en om syntax. B. P.

Opphav og samband. Utgreiningar om norske målføre. Heidersskrift til Ingeborg Hoff på 70-årsdagen 15. november 1981. 393 s., 1 pl., 9 kartor i texten. Oslo – Bergen – Tromsø 1981 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk Målførearkiv XXXVI). När docenten och arkivchefen Ingeborg Hoff skulle hedras med en festskrift valde redaktionskommittén – Olav T. Beito, Arnold Dalen och Hallvard Magerøy – att på nytt ge ut ett antal uppsatser av hennes egen hand. I centrum för Ingeborg Hoffs intresse har alltid de norska dialekterna stått, hon har vikt sitt liv åt deras utforskande. Hennes språksyn rymmer dialektgeografiska, synkroniska och diakroniska aspekter, vilket klart kommer till synes i de valda uppsatserna. Även personhistoriska och lärdomshistoriska bidrag har beretts utrymme. Festskriften avslutas med en bibliografi omfattande åren 1941–1980. S. B.

Ragnhild Paulsen, Ordbok over Nøttlands målet omkring 1900. Tillrettelagt av Norsk Målførearkiv ved Ingeborg Hoff. 446 s. [Tønsberg?] 1981 (Vestfold Historielag). Två decennier har förflutit sedan Vestfold historielag publicerade Ole Bråvolds ordbok Vestfoldmål (267 s.), vilken återgav målet i Andebu socken halvannan mil nordväst om Tønsberg. Nu föreligger en ännu omfattigare ordbok från Nøtterøy eller Nøttland, den stora ön omedelbart söder om Tønsberg.

Inledningsvis ges en framställning av Ragnhild Paulsens liv och verk på Nøtterøy. Vidare ges upplysningar om hur materialet samlats in och boken tillkommit. Den valda ljudbeteckningen, som närmast kan betecknas som fonematisk, beskrivs på några sidor och en redogörelse ges för uppslagsorden. Dessa har i princip nynorsk form.

Läsaren finner att de enskilda ordboksartiklarna sällan innehåller översättningar eller betydelseangivningar i traditionell mening. Såväl ordböjning som betydelser kommer fram genom exempel, till enstaka ord i exemplen ges översättningar till nynorska eller dialektala synonymer. Märkas bör att vissa sammansättningar bildar egna artiklar medan andra återfinns i den artikel där ena sammansättningsleden behandlas. På ryggtiteln och skyddsomslaget benämnes boken Vestfoldmål. S. B.

*

Olav Ahlbäck, Ordbok över Finlands svenska folkmål. Häfte 3 (band I: 3). Båt-extra. S. I–XVI, 389–594. Helsingfors 1982. (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter. 1.) De två första häftena av Ordbok över Finlands svenska folkmål anmäldes i ANF 93, resp. 94. Det nu föreliggande häftet avslutar det första bandet. Till häftet har fogats ett ark med romersk paginering. Vid bokens bindning skall detta ark ersätta första arket i häfte 1. Förf., prof. Ahlbäck, och forskningscentralen lyckönskas till att en viktig milstolpe nu har nåtts. Såvitt krönikören har sig bekant föreligger redan stora delar av nästa band i framskridet manuskript. S. B.

Byordningar från Mälardalen, Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands län. Samlade och utgivna av Wolter Ehn. 665 s. Uppsala 1982. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B: 16.) Bakom denna ståtliga samling av kulturhistoriskt intressanta och viktiga dokument ligger ett långvarigt och hängivet arbete från utg.:s sida, både i arkiv och ämbetsverk och ute i bygderna. En heltäckande redovisning av originaldokument kan nog inte åstadkommas: åtskilligt är väl förlorat, annat döljer sig effektivt i domböcker och i byalagens kanske förgätna gömmor. Somligt existerar numera endast i renovationer. Men förlusterna är kanske inte så stora, ty det mesta som har påträffats bär starka spår av det förslag som utfärdades av överheten 1742. I ett kapitel "Kort redogörelse för centrala åtgärder angående byordningar" ges huvuddragen av inte bara 1742 års tankar i ämnet utan också en del andra ansträngningar i samma riktning jämte omständigheterna kring folkets anammande av dessa myndigheternas intentioner. Det kungliga brevet

är avtryckt s. 19–25. – Återgivningen av originaltexter förefaller noggrann; man har bl.a. inte upplöst de däri mötande förkortningarna, varigenom möjligen en del fel har undvikits. – För kulturhistoriska och filologiska ändamål utomordentligt viktigt är det väldiga namn-, ord- och sakregistret, s. 613 ff. Med dess hjälp kan man i detalj följa de viktiga kanaler från överheten till allmogen, som byordningarna kom att utgöra. Man kan tänka sig, att förslaget av 1742 utgör en källa till begrepp och termer i det senare folkspråket som kan jämföras med det inflytande det religiösa språket har haft genom tiderna. En undersökning är faktiskt påkallad.

B. E.

Claes-Christian Elert, Ljud och ord i svenskan 2. With a summary in English. Sounds and words in Swedish II. Umeå 1981 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 40.) År 1970 gav professor Elert ut *Ljud och ord i svenskan*. Här följer en fortsättning med artiklar som tidigare har varit publicerade i olika tidskrifter och samlingsverk. Huvudavsnitten bär titlarna Vokalers och konsonanters uttal, Ton, tryck och längd, Ordbildning, Språkets användning och Avsnitt ur den svenska språkvetenskapens historia. Avdelningen om prosodi är kanske den mest auktoritativa, men man läser med stor behållning också exempelvis utredningen om artighetsuttryck i svenskan och den senkomna äreräddningen av 1600-talsfilologen Andreas Kempe. Denne hävdade i sin 1688 utgivna *Paradisets språk* att Gud i paradiset talade svenska, medan Adam talade danska och ormen franska. I lärdomshistoriska internationella verk har författaren under namnformen *Andreas Kempe* figurerat som "den kanske mest narraktige av dem som förletts av sin nationalkänsla att ge sitt eget språk en lärorik historia". Elert visar, med ganska övertygande argument, att Kempe sannolikt har blivit missförstådd; passusen är ett skämt riktat mot tidens ortodoxa svenska präster.

Elert hör tydligen till de fonetiker som även i dialektologiska undersökningar föredrar att forska utan samarbete med dialektforskningsinstitutionerna. Det första huvudavsnittet behandlar diftongeringar och konsonantinslag i uttal av svenska vokaler samt gränsen för det sydsvenska *r*, och materialinsamlandet förefaller ha skett helt utan utnyttjande av dialektarkivens material, kontaktnät och resurser. Den som har vuxit upp i det sydsvenska diftongområdet noterar vidare inte utan förvåning påståendet att svenskan inte har "några diftonger i den meningen att två vokaler i kombination förekommer i samma stavelse". Eftersom "de genuina dialekterna" såväl som det "rikstalspråkstillnärmade talspråket" uttryckligen tas med i undersökningen, borde författaren ha noterat och understrukit den viktiga skillnaden mellan de äldre sekundära diftongerna i Sydsverige, vilka kan analyseras just som en kombination av två vokalfonem, och de yngre allofoniska diftongerna, vilka är de enda som berörs av författarens analyser.

B. P.

Eva Erson, "Det blir så svårt i 4:an". En jämförelse mellan några oä-böcker i åk 3 och 4. 69 s. Umeå 1982 (Umeå universitet). Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr 22.) Eva Erson undersöker i en D2-

uppsats i vad mån den ökade svårighetsgraden i läroböckerna i åk 4 beror på språkliga faktorer. Vid en jämförelse mellan läroböcker i åk 3 och åk 4 finner hon att procenttalet för långa ord inte har ökat. Däremot blir meningarna längre och mera komplicerade. Typografien blir svårare och bildinformationen mindre integrerad i texten. Ännu i åk 3 läser barnen för att öka sin läsfärdighet, i åk 4 börjar de läsa för att inhämta kunskaper. S. B.

Helge Gullberg, Kåsören Red Top. Berättarkonst, stil, språk. 104 s. Göteborg 1982 (Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället, Göteborg). (Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis. Humaniora. 19.) Lennart Nyblom, signaturen Red Top, debuterade som kåsör i Dagens Nyheter 1937 och hade från 1948 egen spalt på Namn-och-Nytt-sidan. Hans suveräna språkbehandling och bitska humor skaffade honom många hängivna läsare, som säkert upplevde en stor besvikelse när han i slutet av februari 1980 plötsligt upphörde med sin verksamhet. Stiltforskaren Helge Gullberg är personlig vän med kåsören och har redan tidigare ägnat honom några studier (Red Tops tidiga kåseristil, 1969, Red Top som språkvårdare, 1972, och Red Top som ordskapare, 1973). Han försöker här ge en helhetsbild av Red Tops insatser genom åren. Boken har tre huvudavdelningar: Ämnesområden, serier, figurer, Berättarkonst, stil, språk samt Utveckling, inflytanden, utmärkelser. Det andra avsnittet är mest omfattande och är självfallet också det som har mest språkligt intresse. Observerade stil- och språkdrag klassificeras på ett sätt som med nödvändighet måste ge utrymme för subjektiva värderingar, och ibland kan man tycka att ett språkprov lika gärna hade kunnat hamna under en annan rubrik, men studien ger prov på många fina detaljakttagelser, och de många citaten gör läsningen till ett oblandat nöje. Alla de som genom åren har njutit av Red Tops stilkonst vill gärna tro att Gullberg har rätt i sin avslutande förhoppning att kåsören kanske i någon form kan återkomma till skrivandet. B. P.

Britt-Louise Gunnarsson, Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen. 326 s. Lund 1982 (LiberFörlag). Denna avhandling påbörjades i Stockholm under Sten Malmströms handledarskap men fullbordades som akademiskt specimen i Uppsala i nära anslutning till den där bedrivna sociolingvistiska forskningen. Som förlagsort anges Lund, men på det lösa disputationssbladet anges att distribution sker genom Liber Distribution, Stockholm.

Det är ett ytterst väsentligt problem som förf. givit sig i kast med och hon har icke onödigtvis förenklat problemställningarna. Avhandlingen består av tre delar, varav den första bildar en mera allmän teoretisk bakgrund till de två följande. Andra delen handlar om lagtextanalys och tredje delen om det utförda begriplighetstestet. Förf. finner att om den föreliggande lagtexten revideras efter en djupgående pragmatisk textanalys och om fokus förskjuts från domstolars dömande till människors handlande, så ökar begripligheten för alla kategorier av undersökningspersoner. Förf. arbetar med ett stort antal

variabler, men ger i kapitlet Lagtexters begriplighet en god sammanfattning av de vunna resultaten.

Medbestämmandelagen är en s.k. ramlag, vilket gör att den i åtskilliga hänseenden avviker från andra lagar. Glädjande är att ett projekt Lagar och begriplighet skall fortsätta Britt-Louise Gunnarssons arbete i Uppsala. S. B.

Gästriklands runinskrifter. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 228 s., 13 pl. Stockholm 1981 (Almqvist & Wiksell International). (Sveriges runinskrifter utgivna av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Femtonde bandet, första delen.) Gästrikland är förhållandevis fattigt på runfynd. Endast ett tjugotal inskrifter är bevarade eller kända genom avbildningar. Samtliga kända inskrifter har gjorts på resta stenar. Inga inskrifter på lösföremål eller fasta berghällar är kända. Samtliga ristningar synes kunna dateras till en period från mitten av 1000-talet till ca 1100. Åsmund Kårason har varit verksam vid tillkomsten av några av ristningarna.

Den föreliggande utgåvan innehåller en bred framställning av respektive stenars historia och av äldre tolkningar samt i varje enskilt fall Sven B. F. Janssons egna ställningstaganden. Utgåvan innehåller förutom planschererna även ett stort antal illustrationer i texten.

Volymen bildar ett ståtligt monument över Gästriklands runstenar. S. B.

Rolf Hedquist, Analyser av radiosändningar. 13 analyser ur Radio Moskvas, Radio Berlin Internationals och Radio Polonias svenskspråkiga sändningar. 63 s. Stockholm 1982 (Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar). (Psykologiskt försvar. Nr 115.) Som komplement till boken Att påverka med språk har Rolf Hedquist gett ut analyser av 13 svenskspråkiga radiosändningar från östblocket. Analyserna genomförs mot bakgrund av den klassiska retorikens regelsystem och torde kunna ha användning som åskådningsmaterial ej blott inom det psykologiska försvaret utan även vid elementärt akademiskt studium av nusvenska. S. B.

Rolf Hedquist, Att påverka med språk. En översikt av språkliga påverkningsmedel med exemplifiering från Radio Moskvas, Radio Berlin Internationals och Radio Polonias svenskspråkiga sändningar. 142 s. Stockholm 1982 (Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar). (Psykologiskt försvar. Nr 113.) Det är ett ytterst intressant ämne som Rolf Hedquist på initiativ av beredskapsnämnden tagit upp till behandling. Reaktionerna på främmande länders utrikesprogram är alltid komplicerade, och detta blir särskilt fallet när programmen innehåller starka persuasiva inslag. Hedquist gör icke en direkt analys av de svenskspråkiga programmen från Moskva, Berlin och Warschawa. Han har i stället valt att ge en allmän bild av språket som påverkningsmedel och projicera de ryska, östtyska och polska programmens språk mot denna bakgrund.

Analysen visar att språket i de undersökta programmen i åtskilliga hänseenden

den är behäftat med svagheter som är ägnade att motverka syftet med dem. Boken torde komma diskuteras ej blott bland språkmän utan även inom totalförsvarets olika grenar.

Framställningen är något ojämn, disposition och språk är på några ställen icke höjda över invändningar. S. B.

Rolf Hedquist, Språklig kommunikation med förbehåll. En studie i det politiska språkets pragmatik. Linguistic Communication with Reservation: A Study in the Pragmatics of Political Language. Summary in English. 172 s. Umeå 1981 (Umeå universitet. Almqvist & Wiksell International, Stockholm). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 41.) Detta arbete utgör i viss mån en fortsättning på Rolf Hedquists doktorsavhandling *Emotivt språk* (1978, se ANF 93: 240 f. och 94: 213). Förf. ger i kap. 2 en intressant redogörelse för olika sätt att insinuera och beskriver sedan i kap. 3–5 hur en författare kan distansera sig från eget yttrande, från annans yttrande och från sin egen syn på världen. Han utnyttjar därvid samma tidningsmaterial från 1973 som i doktorsavhandlingen. I ett sjätte kapitel granskas rubriker i Dagens Nyheter och Västerbottens-Kuriren och till sist fingraskas regeringsförklaringen från 1980. Före den engelska sammanfattningen ges några avslutande synpunkter. S. B.

Algot Hellbom, Medelpadska dialektord. 144 s., 1 karta i texten. Sundsvall 1982 (Medelpads Fornminnesförening). (Det gamla Medelpad. Nr 11. Skrifter utgivna av Medelpads fornminnesförening.) Algot Hellbom har utvecklat ett tråget arbete för att bevara Medelpads dialektala ordskatt och sprida kännedom därom. I ANF:s litteraturkrönika för 1981 kunde två verk av hans hand anmälas, och nu föreligger ytterligare ett, *Medelpadska dialektord*.

Förf. har icke sökt att ge en heltäckande bild av ordförrådet. Han har lagt tonvikten vid den del av ordförrådet som var gängse bland äldre personer vid 1900-talets början och som visade mera markant avvikelse från riksspråket. Geografiskt täcker ordboken i princip hela landskapet utom Haverö socken, och de enskilda orden eller beläggen lokaliseras genomgående. Rikligast representerade har målen i Torps och Njurunda socknar blivit. Från den förra socknen föreligger redan ett stort källmaterial och med den andra socknens mål är författaren förtrogen alltsedan barndomen.

Allt som allt rymmer boken ca 3 000 artiklar.

S. B.

Åke Jonsson, Den omsorgsfulle ordmålaren. Studier i Sven Jerrings radiospråk mot bakgrund av radions allmänna syn på språket under de första decennierna. Summary in English. 193 s. Umeå 1982 (Universitetet i Umeå). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 48.) Förf. har varit hallåman vid Sveriges Radio i Stockholm och har kunnat se de företeelser inifrån, som han i sin dissertation framställer. I kap. Inledning och Radion och språket under de

första decennierna ges en högtintressant bakgrundsskildring till det senare svenska radiospråkets utformning. Därefter kommer ett kap. Jerring och språket, där vi får en imponerande bild av en mans kamp med och för sitt språk, ett språk som har givit riktlinje för det radio- och tv-språk vi alltjämt dagligdags hör. Slutligen ges en rad detaljstudier i Varianterna honåm ~ hånnåm, Varianterna de ~ di ~ dom samt dem ~ dom, Bruken av verbens es-former [som i dömes, sättes, rides], Utelämnande av hjälpverbet ha i bisats samt Makrosyntagmer och meningslängd. Detta allt är bidrag till och inlägg i pågående diskussioner om detaljer i nutida svenska. Varje kap. avslutas med en god sammanfattning av Jerrings ställning och betydelse i resp. fråga.

Ett gott bidrag såväl till dagsläget i intressanta utvecklingar som till en språkligt skarpt profilerad persons insatser på området. B. E.

Olle Josephson, Svåra ord. En undersökning av förståelsen av 153 ord från ekonomiska, sociala och politiska sammanhang. 252 s. Stockholm 1982 (Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.) (MINS 11. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.) Föreliggande undersökning är främst av metodologisk och teoretisk natur. Förf. har erbjudit 153 meningfyllda ord och 3 nonsensord i en kontext och låtit undersökningspersonerna dels uppge om de anser sig ha förstått orden, dels ge en parafras som visar i vad mån de förstår orden. Vad som intresserar förf. och läsaren är mindre de faktiska svaren utan i stället diskussionen av de mera teoretiska problemen i samband med ordförståelseundersökningar över huvud taget. Förf. diskuterar i olika kapitel vad ordförståelse egentligen är, hur man på olika sätt kan testa ordförståelse, vad som gör orden svåra och slutligen vilka som inte förstår orden. Av särskilt värde synes författarens diskussion av svarsbedömningen vara; här för han debatten ett stort steg framåt. Avhandlingen lämnar väsentliga bidrag till den allmänna psykologivistiken. S. B.

Ulla-Britt Kotsinas, Svenska svårt. Några invandrades svenska talspråk. 282 s. Stockholm 1982 (Institutionen för nordiska språk). (MINS 10. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.) På omslaget men icke på titelbladet upplyses läsaren av denna doktorsavhandling om att det är ordförrådet i några invandrades språk som förf. undersöker. Informanternas antal uppgår till sex; av dessa är fyra 40–48 år gamla, medan två är 26 resp. 29 år. Fem har grekiska och en polska som modersmål. De grekiska informanterna syns genomgående ha fått bristfällig skolundervisning under sin uppväxttid.

Undersökningen gäller informanternas totala svenska ordförråd sådant detta möter på ett inspelat och transkriberat material. Inspelningarna har skett under samtal. Informanterna använde därvid icke fullt 12 000 löpande ord.

Förf. är väl insatt i litteraturen kring invandrarpråk och teoribildningen i denna. Hennes egen undersökning bygger på ett förhållandevis litet material, men hon systematiserar skickligt undersökningspersonernas olika strategi att kompensera sina bristande färdigheter i det nya språket.

Boken hade behövt en sista retuscherig på några punkter.

S. B.

Kent Larsson, Skrivförmåga. Studier i svenskt elevspråk. Del 1. 214 s. Uppsala 1982 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). Förf. undersöker i sin doktorsavhandling skrivfärdigheten hos elever i åk 7, åk 9 och gymnasieklasserna 2² och 2³. Undersökningen genomföres mot en avancerad språkteoretisk bakgrund och med utnyttjande av relativt komplicerad statistisk metod. Den visar att flickorna i de undersökta klasserna genomsnittligt når högre betyg än pojkarna och att en korrelation föreligger mellan socialgrupp och prestanda. Förf. jämför även skrivförmåga och läsförmåga och finner där en samvariation, dock med mindre uttalade differenser i fråga om läsförmåga än skrivförmåga.

De med statistisk metod säkrade variationerna motsäger icke vad flertalet lärare – och väl även elever – länge vetat eller trots sig veta. S. B.

Prosten Muncktells dagbok. 2. Sevala. 13 juni 1816–8 maj 1821. XXIV + 530 s., 1 pl., 2 kartor. Västerås 1982 (Västerås stadsbibliotek). (Acta Bibliothecæ Arosiensis XI. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 10.) I litteraturkrönikan för 1979 (ANF 95: 208) hade signaturen nöjet att anmäla första delen av prosten Muncktells dagbok. I den nu föreliggande andra delen har liksom i första delen flera personer samverkat i utgivningsarbetet. Huvudansvaret för utgivningen har även denna gång åvilat Magdalena Hellquist, tidigare bibliotekarie i Västerås, numera arkivarie vid dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.

Liksom första delen innehåller den andra delen mycket mer än den egentliga dagbokstexten. Per-Göran Ersson inleder med en redogörelse för de kulturgeografiska förhållandena i Irsta, Kärbo och Sevala under 1810- och 1820-talen. Efter texten följer notiser rörande Sevala prästgård, en ordlista, en personförteckning jämte stamträd, en ortnamnsförteckning, en litteraturförteckning och slutligen några kartor.

I själva dagbokstexten har vissa utslutningar gjorts; för dessa redovisar utgivaren. Ytterligare en del av dagboken är att vänta. S. B.

Märta Netterstad, Så sjöng barnen förr. Textmaterialet i de svenska skolsångböckerna 1842–1972. 302 s. Stockholm 1982 (Rabén & Sjögren). (Skrifter utgivna av Svenskt visarkiv. 8. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksintitutet. 15.) Märta Netterstad undersöker de svenska skolsångböckerna under en period av 130 år fr.o.m. den svenska folkskolans tillkomst. Arbetet är väsentligen av litteraturvetenskaplig art. Av särskilt intresse är kanske det kapitel som behandlar sångkategorier. Där beröres andliga sånger, fosterländska sånger, folkvisor, sånglekar, barnvisor, natur- och årstidssånger samt morgon- och aftonsånger. Genrerna projiceras mot en tidsaxel och resultaten redovisas grafiskt på s. 239 ff. Där redovisas även utgivningen av sångböcker under olika perioder samt de olika elementens förekomst, t.ex. religiösa och sedelärande element samt vilka karaktärsdrag och egenskaper sångböckerna prisar. Ej oväntat står religiösa, sedelärande och fosterländska element lågt under den sista tioårsperioden, då samtidigt arbetsamhet och flit kommer i skymundan för vänlighet, väfnasthet och snällhet.

Stort utrymme ägnas även sambandet mellan sångböcker och läseböcker, sångboken som diktantologi och sambandet mellan sångboken och den litterära traditionen. S. B.

Nordsvenska. Språkdrag i Övre Norrlands tätorter. Utgiven av Claes-Christian Elert och Sigurd Fries. 254 s. Umeå 1982. (Umeå universitet; Almqvist & Wiksell, Stockholm, i distribution). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 49.) Det av riksbankens jubileumsfond finansierade forskningsprojektet *Stadsmål i Övre Norrland* har i dagligt tal burit benämningen *Nordsvenska*. Nu föreligger i en samlad volym det som tidigare förelegat i stencilerade delrapporter från projektet. Per-Ove Ottosson lägger fram historiska och statistiska uppgifter om de sex undersökningsorterna Umeå, Skellefteå, Luleå, Lycksele, Arvidsjaur och Malmberget. Därefter följer en rad specialundersökningar med sociolingvistisk inriktning, där olika fonetiska eller fonologiska samt morfologiska drag behandlas. Vidare behandlar en uppsats provinsialismer i gymnasisters språk varjämte Åke Jonsson lägger fram en bibliografi över vad som har skrivits om svenskt språk i övre Norrland.

Utrymmet tillåter inte att de enskilda uppsatserna närmare behandlas. Krönikören har för egen del med största intresse läst de fonetisk-fonologiska bidragen och vill särskilt nämna Gösta Bruces, Iréne Johanssons och Per Lindblads uppsatser. S. B.

Tankar om språket. Språkvårdsstudier redigerade av Bertil Molde. 162 s. [Stockholm] 1982 (Esselte Studium). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 70.) Föreliggande antologi innehåller 15 uppsatser som tidigare varit publicerade i *Språkvård* någon gång under perioden 1974–1980. Namnen Allén, Bergfors, Grünbaum, Kjellmer, Korlén, Källgren, Loman, Molde, Sigurd, Ståhle och Westman borgar för uppsatsernas kvalitet och för spridningen över olika problem. Då många av uppsatserna i dag är svåråtkomliga för allmänheten, har Svenska språknämnden här tagit ett lyckligt grepp. Märkas bör att vissa artiklar har överarbetats av resp. författare före den nya publiceringen. I något fall har ett redaktionellt PS fogats till artikeln. S. B.

Mats Thelander (red), Talspråksforskning i Norden. Mål – material – metoder. 235 s. Lund 1981 (Studentlitteratur). I augusti 1980 gavs i Uppsala en nordisk forskarkurs om metoder inom talspråksforskningen, under medverkan av några av Nordens främsta forskare i dialektologi och sociolingvistik. Initiativtagare var Sven Benson, vilken också tillsammans med Erik Olof Bergfors, Gun Widmark och Mats Thelander bildade ledningsgrupp. Kursen var kraftigt över sökt och omvittnat uppskattad. Här utges nu ett urval av de föreläsningar som hölls. Det är ett gott initiativ av redaktören att därjämte ta med Oskar Bandles i annat sammanhang framställda kringsynta överblick av standardspråk, regionspråk och dialekt i de nordiska språken.

Det är att förmoda att redaktörens förhoppning att boken ”skall bli till nytta för talspråksforskningens fortsatta utveckling i Norden” kommer att infrias.
B. P.

Per Axel Wiktorsson, Två förbönslängder från det medeltida Strängnäs. 48 s., därav 6 pl. Stockholm 1982 (Almqvist & Wiksell International). (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Filologiskt arkiv 26.) Förf. ederar och granskar två medeltida förbönslängder, den ena avseende S:t Knuts gille och den andra S:t Nikolai gille. Den förra tidfästes till ca 1350–70, den andra till ca 1370–1410. Förf. granskar de olika händer som varit verksamma och lyckas identifiera några. Han har även lyckats identifiera några av de i längderna nämnda personerna. Han fäster i avslutningen uppmärksamheten på att många av personerna i den äldre längden tycks ha varit av danskt ursprung. Möjligen kunde det här upprepats vad som framgår av detaljgranskningen, nämligen att vissa namn även är av (låg)tyskt ursprung.
S. B.

*

Aarhus Universitet 1928–1978. Udgivet af Det lærde Selskab under redaktion af Gustav Albeck. 648 s. Aarhus 1978 (Universitetsforlaget i Aarhus). (Acta Jutlandica 1978 LI.) Mycket länge var Københavns universitet det enda i Danmark. Tillkomsten av det andra i sitt slag, det sedan dess allt mer blomstrande universitetet i Århus, ligger emellertid ett gott stycke före den stora explosion av universitet och d:o filialer som vi sedan har upplevat. I ett utförligt kapitel, ”Bidrag til det jyske universitets forhistorie”, ger Gustav Albeck en framställning först av de tidigare spridda planerna på ett universitet i Jylland, därefter av ett av de från omkring mitten av 1800-talet allt mer bestämda yrkandena på ett sådant. I något äldre tid tänkte man ofta på Viborg som säte för en framtida jylländsk akademi, men från omkring 1900 fokuserades tanken på ett nytt kulturellt centrum till Århus. År 1928 grundades så Århus universitet. Ett 25-års-jubileum firades 1953, och 1978 hade lärosätet existerat i 50 år. Det celebrerades bl.a. med föreliggande stora festskrift. Gustav Albeck ger som sagt de historiska precedentia, och en rad författare redogör för olika fakulteters och instituts utveckling under den aktuella tidrymden. Arkivets läsare fäster sig väl främst vid avsnittet om Institut for Nordisk Sprog og Litteratur s. 241 ff. Där nämnes bl.a. det väldiga projektet att utforska Jyllands dialekter. Än större är planen att ge en framställning av det danska språkets historia, ett företag som väsentligen har fullbordats av en enda man, den nyligen tragiskt bortgångne Peter Skautrup (nekrolog i ANF 98 s. 221 ff.). Ett annat jätteföretag, skapandet av en tidsenlig ordbok över forndanskan, har på senare år överflyttats från København till Århus. Givetvis har de senaste decenniernas nyorientering inom språkstudiet framkallat motsvarigheter inom det århusianska lärdomsväsendet, inom den nordiska såväl som annan filologi. – I ett eget kapitel, av Karl V. Thomsen, ges en framställning av ”Statsbiblioteket [i Århus] som universitetsbibliotek”. – Den ståtliga volymen avslutas med namnregister.
B. E.

Ole H. Christensen, Storlandbrug under omformning. Uddrag af danske godsforvalterbreve 1784–92. Udgivet af Landbohistorisk Selskab under tilsyn af Erik Helmer Pedersen. 335 s. København 1982 (Landbohistorisk Selskab). Av syftena med föreliggande utgåva må här framhållas det att ge en inblick i vardagslivet på de huvudgårdar studiet avser. Vidare att fästa uppmärksamheten på det i flera avseenden viktiga material som rymmes i godsarkiven. Av de fem här utvalda godsen ligger två på sydvästra Själland, ett på Falster, ett i Djursland och ett i Nord-Jylland mellan Randers och Viborg. I brevens framställningar spelar ekonomiska överväganden, tillgången på arbetskraft, "stavsbåndet" och dess avskaffande viktiga roller. Utgåvan pretenderar inte på att vara vetenskaplig i den meningen att den skulle ge en exakt uppfattning om originalens beskaffenhet utan eftersträvar "umiddelbar læselighed". I samma anda är upprättad ordlistan s. 318–325, som förmodligen motsvarar de praktiska krav som kan tänkas ställas. Det hade dock varit till betydande gagn för kändedomen om danskt språk, om ordlistan hade varit upprättad med det filologiska kunnande, som utg. fränsäger sig själv. Existerande ordböcker kan ju inte företräda allt danskt språk genom tiderna; nya utgåvor av texter har alltid nya ting att bjuda.

B. E.

Kjøbenhavns flyvende Post. Udgivet af J. L. Heiberg. III. 1830. 636 s. Fotografisk optryk med efterskrift og registre ved Uffe Andreassen. København 1982 (C. A. Reitzels forlag A/S). (Det danske sprog- og litteraturselskab.) När Heiberg efter ett års uppehåll ånyo började utgivningen av Kjøbenhavns flyvende Post den 1 jan. 1830 hade publikationens format vuxit. Dess innehåll var lika mångfacetterat som tidigare. Poesi, dramatik och noveller blandades med politik, estetik, polemik och kritik. Ett betydande utrymme upptogs av polemiken mot Carsten Hauch. Verkliga små pärlor är de versifierade, epigrammatiska fablerna av Fr. Schaldemose. Ytterligare kan nämnas dikter av H. C. Andersen och översättningar av noveller av Prosper Mérimée.

Med utgången av 1830 slutade den regelbundna utgivningen av tidningen. De "interimsblade", som Heiberg utgav 1834–37 kommer att utgöra det fjärde och sista bandet av Kjøbenhavns flyvende Post.

S. B.

Middelalderens danske bønnebøger. Udgivet af Det danske sprog- og litteraturselskab. V. bind. Kommentar og registre ved Karl Martin Nielsen. Under medvirken af Jens Lyster. XVI + 134 s., därav 8 pl. København 1982 (Gyldendalske boghandel. Nordisk forlag). Med utgivandet av det femte och avslutande bandet av Middelalderens danske bønnebøger har ett av Det danske sprog- og litteraturselskabs stora projekt fullbordats. De fyra tidigare banden utkom 1946–63, och utgivaren, prof. Karl Martin Nielsen, har under mellanliggande år bl. a. verksamt bidragit till avslutningen av Johs. Brøndum-Nielsens monumentala verk Gammeldansk Grammatik. Kommentar- och registerbandet bjuder icke blott på ytterst värdefulla supplerande upplysningar av olika slag utan även på åtta facsimiler av olika handskrifter. Det är att hoppas att det nu utkomna bandet skall kunna förenas med de tidigare, i bibliotek och privatägo befintliga

banden. Ett bifogat meddelande upplyser om att första delen av första bandet är utsåld men att övriga delar ännu kan fås från förlaget. S. B.

*

Fem artiklar om personnamn. Utgivna av Sigurd Fries. 151 s. Umeå 1982 (Institutionen för nordiska språk). (Anthroponymica Suecana. 9.) Föreliggande arbete innehåller två artiklar av Evert Salberger och en av vardera Gudrun Utterström, Carl-Eric Thors och Ingvar Fredriksson. Salberger gör i den ena uppsatsen sannolikt att namnet *þurfiuþa* på runstenen Ög 47 är ett kvinnoamn och att det skall uppfattas och tydas som *þurfriþa*. I den andra granskar han soldatnamnen *Tallbjörn* och *Granoxe* och finner att de ursprungligen är appellativiska noaord som betecknar 'ekorre'. Gudrun Utterström granskar tvåledade svenska adelsnamn från stormaktstiden; artikeln har tidigare publicerats separat (se ANF 96: 230). Thors följer förnamnskicket hos bönder, bruksfolk och soldater i Oravais under 1700- och 1800-talen. Fredriksson granskar i en längre artikel dopnamnen för Tegene församling i Västergötland 1688–1979 och visar bl.a. på, hur seden att ge mer än ett förnamn i dopet tränger in. S. B.

Gösta Franzén, Ortnamn i Östergötland. 148 s. [Stockholm] 1982 (AWE/GE-BERS). I samarbete med professorerna Thorsten Andersson och Harry Ståhl samt arkivchefen Allan Rostvik har AWE/GE-BERS startat en landskapsserie om ortnamn. Något sammanhållande namn har serien inte fått, men de tre delar som hittills utkommit (Östergötland, Västergötland och Dalarna) har identiskt lika förord och delvis identiska uppgifter om litteratur. Delarna är rikt illustrerade med kartor och bilder.

Den del, som behandlar de östgötska namnen, har skrivits av en expert på just detta område, professor Gösta Franzén. Han behandlar namnen dels med hänsyn till de namnbärande lokaliteternas art, dels med hänsyn till namnens språkliga byggnad och semantiska grupper. Roande är ett avslutande kapitel om ortnamnssägner, namnvisor och sockenboöknamn.

Krönikören har noterat att förf. s. 15 framlägger teorien att socknarna tillkom vid kristendomens införande genom delning av häraderna, eftersom dessa blev för stora för kristna församlingar. Även en annan åsikt kan hävdas, nämligen att socknarna tillkom genom sammanslagning av byar och hemman, som var för sig icke bildade ekonomiskt tillräckligt bärkraftiga enheter. Krönikören har nått fram till denna uppfattning genom att undersöka mantalet i socknar i olika landskapstyper i Skåne. S. B.

Gösta Franzén, Ortnamnen i Östergötlands län. På offentligt uppdrag utgivna av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 11, Hammarkinds härad, bebyggelsenamn. Uppsala 1982 (Lundequistiska bokhandeln). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) I arbetet på en komplett toponymisk redogörelse för Sverige har ett nytt landskap angripits: Östergötland. En

häradsvolym föreligger nu, och ytterligare ett par är på väg, allt tack vare Gösta Franzéns trägna arbete. Franzéns förberedelser har varit grundliga. Han disputerade 1937 på en undersökning av Vikbolandets by- och gårdnamn, och från hans hand har tidigare bl.a. också kommit Sverige-partiet i Nordisk kulturs ortnamnsdel, redan studerat av generationer av nordister vid våra universitet och annorstädes. Nu har vi fått en heltäckande genomgång av bebyggelsenamnen i sydöstligaste Östergötland. Till det yttre liknar häftet sina föregångare i serien Sveriges ortnamn, men i fråga om inre kvaliteter höjer det sig över de flesta av dessa, kanske över alla. Man gläder sig för varje sida över förf.:s skarpsinne, förmåga av översikt, sunt kritiska hållning gentemot föregångare, även de mest berömda, fyndighet i formuleringarna, men också över modet att ge upp tolkningsförsök i helt hopplösa situationer. Nästan genomgående ges också tillräckligt av det reala underlaget för det viktiga språkmateriel som ortnamnen i skilda hänseenden utgör. Det vore frestande att exemplifiera och diskutera många enskilda punkter, men dylikt får anstå tills forskningen har tillfälle att i vederbörliga sammanhang draga nytta av denna förträffliga publikation. B. E.

Bent Jørgensen, Dansk Stednavneleksikon. Jylland – nordlige del. 154 s. Copenhagen 1982 (Gyldendal). Här föreliggande häfte är en fortsättning på den av samme författare år 1981 utgivna Dansk Stednavneleksikon – øerne øst for Storebælt. Vad som behandlas är inte bara enskilda namn utan också namnelement och termer för vissa begrepp av intresse för namnforskningen – *opkaldelsesnavne* och *kilder* får t.ex. egna artiklar. Om verket finns bara gott att säga. Jørgensen är en erfaren och skicklig namntolkare, vilket avspeglar sig i namnartiklarna, där förutom en kortfattad härledning också äldsta belägg meddelas. Illustrationsmaterialet är rikligt och välvalt och håller en mycket hög klass.

När det tredje och avslutande bandet har kommit bör nog förlaget överväga att ge ut en ny version omfattande alla tre delarna. De enskilda häftena är inte större än att de tillsammans kan rymmas i en hanterlig enbandsutgåva, helst som man kan spara utrymme genom att tematiska artiklar, som nu med nödvändighet måste återfinnas i samtliga delhäften, kan slås samman. Rationaliseringsvinsterna skulle bli avsevärda för brukare både inom och utanför Danmark. B. P.

Arnold Lidaräng, Lurel och Smesa. Västgötska personnamn i muntlig tradition. 255 s. Stockholm 1982 (LTs förlag). Föreliggande bidrag till den inte alltför omfattande litteraturen om folkliga personbinamn var enligt författaren ursprungligen tänkt som en akademisk avhandling men ges nu i stället ut i en version som riktar sig till läsare också utanför fackmännens krets. Mycket av en avhandlings stringens ger dock stadga åt boken. Syfte och material presenteras, och det rikhaltiga namnförrådet grupperas efter semantiska och formella kriterier. Vidare ges inledningsvis en översikt av binamn och binamnsforskning. Både västgötska hembygdsvänner och namnforskare har anledning att bekanta sig med boken. B. P.

Gunnar Linde, Ortnamn i Västergötland. 160 s. [Stockholm] 1982 (AWE/GEBERS). Gunnar Lindes bok om ortnamn i Västergötland är i stort sett byggd på samma mall som Franzéns ovan nämnda arbete *Ortnamn i Östergötland*. Dock ägnas ett större utrymme åt de enkla namnen, som ju spelar en stor roll i Västergötland, speciellt i vissa tidigt uppodlade områden.

Geografiskt omfattar arbetet landskapet Västergötland, d.v.s. även den västgötska delen av Göteborgs och Bohus län men icke den del av Älvsborgs län som utgöres av landskapet Dal. Därjämte omfattar det några socknar i Hallands och Örebro län som tidigare hört till de västgötska länen.

Förf. är själv specialist på ortnamn på *-stad* och har tidigare i olika sammanhang behandlat västgötska ortnamn.

Ett avsnitt (s. 125) bär rubriken *Kända personer som namngivare*. Förf. har där fört samman två kategorier som bör skiljas åt. Han använder termen *namngivare* både om den som bokstavligt talat ger en lokalitet ett namn och om den efter vilken en lokalitet benämnes. Termen *namngivare* bör användas endast i den förra betydelsen. Den person, vars namn en namngivare låter ingå i ett nybildat ortnamn, kallas med ett främmande ord *eponym*. För svenskt bruk skulle krönikören vilja lansera termen *namnlåtare*, bildad i analogi med *arvlatare*.

S. B.

Norsk personnamnleksikon. Redigert av Ola Stemshaug. Redaktionssekretær Kristoffer Kruken. 239 s. Oslo 1982 (Det norske samlaget). Flera goda krafter har hjälpts åt för att åstadkomma boken *Norsk personnamnleksikon*. Förutom försteamanuensien Ola Stemshaug och cand.mag. Kristoffer Kruken kan nämnas professorerna Reidar Djupedal och Egil Pettersen samt cand.philol. Terje Aarset. För arbetets tillkomst redogöres närmare i förordet.

Huvuddelen av arbetet utgöres av en lexikalisk namnförteckning. De enskilda artiklarna innehåller bl.a. uppgifter om namnens uppkomst och "betydelse", tid för uppkomst eller inlåning, namnens förekomst i historiskt och geografiskt perspektiv, olika stavningar och uttal av namnen, dialektformer m.m. samt i förekommande fall litteraturhänvisningar. Därjämte möter under rubriken *Namngeving og namnebruk* ett antal uppsatser om norskt namnskick under skilda tider. Ola Stemshaug ger vidare på några sidor råd för namngivning. Dessutom innehåller boken en litteraturförteckning och ett upptryck av den norska namnlagen av år 1964 jämte tillägg av år 1979.

Boken kan väntas få en avsevärd spridning ej blott i Norge utan även bland forskare och lekmän i de nordiska grannländerna.

S. B.

Ortnamns värde och vård. 141 s. Stockholm 1982. (Statens offentliga utredningar 1982: 45. Utbildningsdepartementet.) Med f. riksarkivarien Åke Kromnow som enmansutredare och avdelningsdirektör Hans Åkesson som sekreterare publiceras här en utredning om ortnamnsvärden i Sverige. Bakgrunden är bl.a. den år 1968 påbörjade fastighetsbeteckningsreformen, en skrivelse från kommunförbundet och en riksdagsmotion. Utredningen ger en nyttig genomgång av ortnamnsverksamheten i dag, både den statliga och den kommunala, och

meddelar dessutom en översikt över motsvarande förhållanden i de nordiska grannländerna. Behovet av standardisering av ortnamn i ett internationellt perspektiv berörs också. I ett förslag till en namnlag görs ett försök att reglera de nuvarande ganska kaotiska kompetensförhållandena så att befogenheten att fastställa ortnamn klart fördelas på regering, kommuner, landsting, församlingar eller kyrkliga samfundigheter samt vissa statliga myndigheter. Som huvudnorm för stavning av svenska ortnamn anges att grunderna för senaste upplagan av SAOL skall följas.

Namnteoretiskt intresse har bl.a. kapitel 3, Principer och mål för en god ortnamnspolitik. I diskussionen nämns att man kan dela upp grunderna för stavning i SAOL i fyra principer: ljudlighetsprincipen, samhörighetsprincipen, etymologiprincipen och hävden. Man hade klarare än vad nu har skett kunnat framhäva att principerna ofta överlappar. Exemplifieringen kan vidare verka förbryllande på de icke-namnexperter som utredningen riktar sig till. Ljudlighetsprincipen exemplifieras med att ett namn som uttalas *Åraolman* bör skrivas *Harholmen*, eftersom det är bildat till djurbeteckningen *hare*. Samhörighetsprincipen sägs innebära "att i ortnamn ingående språkelement som förekommer i SAOL skall stavas på samma sätt som i denna". Som exempel nämns bl.a. att *Kolshult* bör stavas med *o*, inte *å*, eftersom förleden är mansnamnet *Kol* (som naturligtvis inte finns i SAOL).

B. P.

Gunnar Pellijeff, Ortnamnen i Norrbottens län. Del 13. Överkalix kommun. A. Bebyggelsenamn. 106 s., 5 kartor i texten. Umeå 1982 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Övre Norrlands ortnamn utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.) Överkalix socken tillkom 1644 genom en utbrytning från Kalix gamla socken. 1956 överfördes ett antal smärre byar i socknens norra del till den nybildade Korpilombolo kapellförsamling under Övertorneå socken. Vad som därefter återstod av Överkalix socken bildar numera Överkalix kommun.

Bebyggelsenamnen i Överkalix kommun behandlas av Gunnar Pellijeff efter samma linjer som tidigare (1980) bebyggelsenamnen i Kalix kommun. I Överkalix möts svenska, samiska och finska ortnamn, där svenska ortnamn främst möter i den centrala gruppen av byar, medan samiska namn främst möter väster därom och finska namn främst norr och öster därom.

Den nu utkomna delen av Ortnamnen i Norrbottens län utgör ett fullvärdigt sidostycke till det tidigare lyckligt utformade arbetet om bebyggelsenamnen i Kalix kommun.

S. B.

Erland Rosell, Värmländsk medeltid i ortnamnspektiv. 219 s. Karlstad 1981 (Press' förlag). Rosells landskapsöversikt har enligt författaren själv väsentligen populärvetenskapliga ambitioner, och givetvis har han kunnat hämta mängder av tolkningar och material från SOV, men han förhåller sig självständig till denna och har åtskilliga egna, oftast välgrundade härledningar. Materialets avgränsning anges redan genom titeln; till medeltida namn räknas, förutom sådana som daterar sig själva genom äldsta belägg, också namn på bebyggelser

som i Gustav Vasas jordebok 1540 åsätts ett helt mantal. Namnen grupperas i härads- och sockennamn samt gårdnamn. De senare delas upp i "kulturnamn" (en inte helt lyckad beteckning eftersom den i andra verk ofta står som samlingsterm för bebyggelse-, ägo- och artefaktnamn), topografiska bebyggelsenamn och färdledsnamn. Framställningen ger ett starkt intryck av vilken dominerande roll ord för och namn på vattendrag och vattensamlingar har spelat för uppkomsten av de värmländska gårdnamnen. Två avslutningskapitel ägnas åt förkristen kult och kultur samt läges- och flertalsmarkeringar i bebyggelsenamn.

Boken ingår också som del 12 i Nationen och hembygden, en skriftserie utgiven av Värmlands nation i Uppsala, där redan tidigare flera förtjänstfulla arbeten om värmländsk lokalhistoria har utkommit.

B. P.

Studier i nordisk filologi. 63. 235 s. Helsingfors 1982. (Svenska litteratursällskapet i Finland. 502.) Innehållsförteckningen i denna årgång av SNF har som huvudrubrik Förhandlingar vid åttonde nordiska namnforskarkongressen i Mariehamn 14–18 juni 1980, och numret är alltså i sin helhet en kongressrapport. Av de 19 föredrag som hölls återges här 18, jämte referat av efterföljande diskussioner. Kongressen spände över vida fält, vilket lättast kan dokumenteras genom en uppräknig av bidragen: Per Hovda: "Ferdslennamn. Namngjeving – Namngjevar", Gösta Holm: "Försök till en slutbetraktelse över *anger*-namnen", Ann-Christin Mattisson: "Elementet *hus* i medeltida nordiska borgnamn", Wolfgang Laur: "Nogle stednavne på -by i Sydslesvig", John Kousgård Sørensen: "Danmark – del af Krahes Gammeuropa? Del af Kuhns Gammel-europa? En midtvejsrapport", Bertil Ejder: "Kronologiska indelninger af det nordiska ortnamns materialet – gamle og nye synpunkter", Nils Hallan: "Eit nordsvensk innslag i det nordnorske namnelandskapet", Åke Granlund: "Om namnet Jomala", Lars Huldén: "Finska innslag i Ålandsområdets ortnamns-skick", Aino Naert: "Lån av ortnamns efterleder från främmande språk", Saulo Kepsu: "Labilt namnbruk", Mattias Tveitane: "Ordlagingstyper i norske elvenavn", Birte Hjorth Pedersen og Lis Weise: "Nogle resultater af EDB-behandling af danske stednavne", Botolv Helleland: "Dialekthistorisk nytte af stadnamn", Ola Stemshaug: "Namnebruk i skjønnlitteraturen. Nokre metodiske synspunkt", Eva Villarsen Meldgaard: "Dansk fornavneskik i 1600-tallet", Georg Søndergaard: "Personnavnebrug som stilistisk fenomen", Sven Benson: "Problemkomplex inom förnamnsforskningen".

En sällsynt fint organiserad kongress har härmed resulterat i en omsorgsfullt redigerad och välgjord rapport.

B. P.

Harry Ståhl, Ortnamn i Dalarna. 107 s. [Stockholm] 1982 (AWE/GEBERS). Landskapet Dalarna avviker näringsmässigt, etnologiskt och språkligt starkt från exempelvis landskapen Västergötland och Östergötland vilkas ortnamn har behandlats i Lindes och Franzéns ovan nämnda arbeten. Olikheterna kommer även till synes i ortnamnsbeståndet. Prof. Harry Ståhl, som själv är född och upp vuxen i Dalarna, har ägnat hela sitt liv åt namnforskningen och han är

framstående kännare av Dalarnas ortnamn. Vid sidan av honom har även framlidne docenten Bror Lindén lagt ner ett betydande arbete på utforskande av Dalarnas ortnamn och med förkärlek valt att behandla de aparta namnen. När Ståhl ger sin helhetsbild av landskapets ortnamn låter han gärna andra forskares uppfattning och prioritetsrätt till tolkningar komma till synes.

Speciella namnkategorier är i Dalarna beroende av den medeltida gruvdriften och den därmed sammanhängande tåkträkten, något som Ståhl tidigare ingående behandlat och nu mera översiktligt beskriver.

Ett särskilt problem i Dalarna utgör de s.k. gårdsnamnen, d.v.s. namn på gård som bestämning till dopnamn. På denna punkt kunde förf. gärna ha varit utförligare.

S. B.

John Kousgård Sørensen, Danske sø- og ånavne. 4. 401 s. København 1981 (Akademisk forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. 21.) Kousgård Sørensens monumentala enmansarbete om danska vattensamlings- och vattendragsnamn fortgår planenligt, och vi kan nu glädja oss åt ännu en del. Utgivnings- och urvalsprinciper är de samma som i tidigare band, om man bortser från att ljudskriften av tryckeritekniska skäl har förenklats i vissa avseenden. Namntolkningarna är som tidigare omsorgsfulla och försiktiga och innebär i många fall omvärderingar av tidigare härledningar. Det skånska *Lunkende*, det gamla namnet på Sankt Olofs socken, har t.ex. förmodats innehålla en höjdbeteckning. Sørensen menar att man bör ge företräde åt den tolkning som tidigare visserligen har nämnts men avvisats, nämligen att här föreligger ett vattendragsnamn bestående av en presens-particip-bildning till verbet *lunka*. Det likaså skånska *Loshult*, vars förled hittills inte har fått en tillfredsställande härledning, föreslås här innehålla ett äldst osammansatt sjönamn *Lör*, med ett epexegetiskt tillägg *-siö* 'sjö'. Tolkningen är mycket tilltalande.

B. P.

Till red. insända skrifter

Acta Philologica Scandinavica. Bind 33. Vol. 33 1982. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. 104:2–3 1982. – Bulletin of Scandinavian Philology. 1 1975. Acta Philologica Scandinavica 33. Supplement. – Danske folkemål. 24 1982. – Danske studier 1982. – Études germaniques. 37:1–4 1982. – Folkmålsstudier. 27 1981. – Forskning. Pågående forskning vt 1982 och publicerade forskningsresultat 1978 – vt 1982 inom Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr 23 1982. – Gardar. 13 1982. – Germanistik. Internationales Referatenorgan mit bibliographischen Hinweisen. 22:3–4 1981, 23:2–3 1982. – Ibsenårbook 1982/83. – Institut for namnegransking (Norsk stadnamnarkiv) 1921–1981. Årsmelding 1981. – Leuvense Bijdragen. 1–4 1982. Register Jaargangen 61–70 (1972–1981). – Modern Philology. 79:3–4, 80:1–2 1982. – Motskrift. Arbejdsskrift for språk og litteratur. 2 1982. – Maal og Minne 1982: 1–2. – Namn och Bygd. 70 1982. – Norsk stadnamnarkiv, se Institut for namnegransking. – Onoma. 25:1–3 1981. – Ord & sag. 2 1982. – Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift 1982. – Rapporter från Språkdata. 18. Språkdata Research Report 1982. – Språkdata, se Rapporter. – Sydsvenska ortnamnssällskapets årskrift 1982. – Talatrosten 1982. – Årsberetning 1. januar–31. december 1981. 68 s. Aarhus [u.å.]. (Nordisk institut.)

Björklund, S., se *Levander, L. †* – Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. 4. Herausgeg. von K. Ranke [m.fl.]. 4:1. Sp. 1–288. Berlin–New York 1982. – *Gustavson, H.*, se *Klintberg, M. †* – *Klintberg, M. †* o. *Gustavson, H.*, Ordbok över Laumålet på Gotland. H. 18. Illustrationer. P-Spörjdag(er). 67 s. Uppsala 1981. H. 19. Stabba-Styv. S. 1265–1344. Uppsala 1982. H. 20. Styvaktig-Säker. S. 1345–1424. Uppsala 1982. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D:2.) – *Levander, L. †* o. *Björklund, S.*, Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. H. 21. Ljutfågel-Löväma. S. 1407–1502. Uppsala 1982. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D:1) – Lexikon des Mittelalters. 2:3–4. Sp. 449–896. München u. Zürich 1982. – *Ranke, K.*, se Enzyklopädie des Märchens.

Ahlbäck, O., Ordbok över Finlands svenska folkemål. H. 3 (band I:3). båt-extra. S. I–XVI, 389–594. Helsingfors 1982. (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter. 1.) – *Andreasen, U.*, se *Kjøbenhavns flyvende Post*. – Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1978. 60 s. Copenhagen 1982. – *Bojsen, E.*, se *Språk i Norden*. – *Bruns, A.*, se *Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen*. – *Butt, W.*, se *Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen*. – *Byordningar från Mälardalarna, Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands län*. Samlade och utg. av W. Ehn. 665 s. Uppsala 1982. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:16.) – *Christensen, O. H.*, *Storlandbrug under omformning*. Uddrag af danske godsforvalterbreve 1784–92. Udg. af Landbohistorisk Selskab under tilsyn af E. H. Pedersen. 335 s. København 1982. – *Clover, C. J.*, *The Medieval Saga*. 219 s. Ithaca and London 1982. – *Dundes, A.*, se *the Wisdom of Many*. – *Early Icelandic Manuscripts in Facsimile*. Vol. XIV. *The Great Sagas of Olaf Trygvason and Olaf the Saint*. AM 61 fol. Ed. by Ö. Halldórsson. 32 s., 264 pl. Copenhagen 1982. – *Ehn, W.*, se *Byordningar*. – *Elert, C.-C.*, se *Nordsvenska*. – *Elstad, K.*, *Borgfjerdingsmål 1–2*. 432 resp. 107 s. Oslo 1982. (Tromsø-studier i språkvitenskap. 4.) – *Erson, E.*, "Det blir så svært i 4:an". En jämförelse mellan några oä-böcker i åk 3 och 4. 69 s. Umeå 1982. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr 22.) – *Faulkes, A.*, se *Snorri Sturluson*. – *Fem artiklar om personnamn*. Utg. av S. Fries. 151 s. Umeå 1982. (Anthroponymica Suecana. 9.) – *Fidjestøl, B.*, *Det norrøne fyrstediktet*. 279 s. Øvre Ervik 1982. – *Forsberg, K.*, se *Larsson, K.* – *Franzén, G.*, *Ortnamn i Östergötland*. 148 s. [Stockholm]

1982. – Dens., Ortnamnen i Östergötlands län. På offentligt uppdrag utg. av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 11, Hammarkinds härad, bebyggelsenamn. Uppsala 1982. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) – *Fries, S.*, se Fem artiklar om personnamn. – Dens., se Nordsvenska. – *Friese, W.*, se Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen. – *Gjerløw, L.*, Liturgica Islandica, I. Text. XV + 241 s. II. Facsimiles. 135 pl. Copenhagen 1980. (Bibliotheca Arnamagnæanæ. XXXV–XXXVI.) – *Glienke, B.*, se Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen. – Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen. Herausgeg. von F. Paul. Mit Beiträgen von A. Bruns, W. Butt, W. Friese, B. Glienke, G. Kreutzer, O. Oberholzer und F. Paul. 410 s. Darmstadt 1982. (Grundzüge. Band 41.) – *Grünbaum, C.*, se Språk i Norden. – *Gullberg, H.*, Kåsören Red Top [Lennart Nyblom]. Berättarkonst, stil, språk. 104 s. Göteborg 1982. (Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis. Humaniora. 19.) – *Gunnarsson, B.-L.*, Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen. 326 s. Lund 1982. – Gästriklands runinskrifter. Granskade och tolkade av S. B. F. Jansson. 228 s., 13 pl. Stockholm 1981. (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Femtonde bandet, första delen.) – *Hall, R. A. Jr.*, The Kensington Rune-Stone Is Genuine. Linguistic, Practical, Methodological Considerations. X + 109 s. Courtwood Drive, Columbia, South Carolina 1982. – *Hallberg, P.*, Diktens bildspråk. Teori, metodik, historik. 628 s. Göteborg 1982. – *Halldórsson, Ó.*, se Early Icelandic Manuscripts. – *Haugen, E.*, Scandinavian Language Structures. A Comparative Historical Survey. 225 s. Tübingen 1982. (Sprachstrukturen. Reihe A. Historische Sprachstrukturen. 5.) – *Hedquist, R.*, Analyser av radiosändningar. 13 analyser ur Radio Moskvas, Radio Berlin Internationals och Radio Polonias svenskspråkiga sändningar. 63 s. Stockholm 1982. (Psykologiskt försvar. Nr 115.) – Dens., Att påverka med språk. En översikt av språkliga påverkningsmedel med exemplifiering från Radio Moskvas, Radio Berlin Internationals och Radio Polonias svenskspråkiga sändningar. 142 s. Stockholm 1982. (Psykologiskt försvar. Nr 113.) – Dens., Språklig kommunikation med förbehåll. En studie i det politiska språkets pragmatik. Linguistic Communication with Reservation: A Study in the Pragmatics of Political Language. Summary in English. 172 s. Umeå 1981. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 41.) – *Heiberg, J. L.*, se Kjøbenhavn's flyvende Post. – *Heinrichs, A.*, se Olafs saga. – *Helgason, J.*, se Íslenzk Fornkvæði. – *Hellbom, A.*, Medelpadska dialektord. 144 s., 1 karta i texten. Sundsvall 1982. (Det gamla Medelpad. Nr 11. Skrifter utg. av Medelpads fornminnesförening.) – *Helleland, B.*, se Nasjonal konferanse i namnegransking. – *Hoff, I.*, se Opphav og samband. – Dens., se *Paulsen, R.* – Íslenzk Fornkvæði. Islandske Folkeviser. Udg. af J. Helgason. VIII. X + 280 s. København 1981. (Editiones Arnamagnæanæ. Series B., vol. 17.) – *Jacobs, J.*, se *Vennemann, T.* – *Janshen, D.*, se Olafs saga. – *Jansson, S. B. F.*, se Gästriklands runinskrifter. – *Jerring, S.*, se *Jonsson, Á.* – *Jonsson, Á.*, Den omsorgsfulle ordmålaren. Studier i Sven Jerrings radiospråk mot bakgrund av radions allmänna syn på språket under de första decennierna. Summary in English. 193 s. Umeå 1982. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 48.) – *Josephson, O.*, Svåra ord. En undersökning av förståelsen av 153 ord från ekonomiska, sociala och politiska sammanhang. 252 s. Stockholm 1982. (MINS 11. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.) – *Jørgensen, B.*, Dansk Stednavneleksikon. Jylland – nordlige del. 154 s. Copenhagen 1982. – Dens., se Nordisk navneforskerregister. – *Kalinke, M. E.*, King Arthur North-by-Northwest. The matière de Bretagne in Old Norse-Icelandic Romances. XII + 277 s. Copenhagen 1981. (Bibliotheca Arnamagnæanæ. Vol. XXXVII.) – *Kirby, I. J.*, Biblical Quotation in Old Icelandic-Norwegian Religious Literature. Vol. II: Introduction. 288 s. Reykjavík 1980 (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 10). – Kjøbenhavn's flyvende Post. Udg. af J. L. Heiberg. III. 1830. 636 s. Fotografisk optryk med efterskrift og registre ved U. Andreassen. København 1982. (Det danske sprog- og litteraturselskab.) – *Korhonen, O.*, Samisk-finska båttermen och ortnamnelement och deras slaviska bakgrund. En studie i mellanspråklig ordgeografi och mellanfolklig kulturhistoria. 240 s., 20 kartor, 8

fig. i texten. Umeå 1982. (Skrifter utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 3.) – *Kotsinas, U.-B.*, Svenska svårt. Några invandrades svenska talspråk. 282 s. Stockholm 1982. (MINS 10. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.) – *Kraggerud, E.*, Der Namenschatz der taciteischen Germania. Eine philologische Analyse. 51 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1981. (Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist.-Filos. Klasse. Skrifter. Ny Serie. No. 16.) – *Kress, B.*, Isländische Grammatik. 307 s. Leipzig 1982. – *Kreutzer, G.*, se Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen. – *Kruken, K.*, se Norsk personnamleksikon. – *Larsson, K.*, Skrivförmåga. Studier i svenskt elevspråk. Del 1. 214 s. Uppsala 1982. – *Larsson, K. o. Forsberg, K.*, Test och testdata. Språktest använda inom projektet Textstruktur och språkfärdighet hos skolelever. Andra reviderade upplagan. 87 s. Uppsala 1981. (FUMS. Rapport nr 64.) – *Lieberman, A.*, Germanic Accentology. Vol. 1. The Scandinavian Languages. XIX + 380 s., 9 kartor i texten. Minneapolis 1982. (Minnesota Publications in the Humanities. Vol. One.) – *Lidaräng, A.*, Lurel och Smesa. Västgötska personnamn i muntlig tradition. 255 s. Stockholm 1982. – *Lie, H.*, Om sagakunst og skaldskap. Uvalgte avhandlinger. 359 s. Øvre Ervik 1982. – *Liljestrand, B.*, Tal i prosa. 1. Forskningsöversikt. 92 s. Umeå 1982. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr 21.) – *Linde, G.*, Ortnamn i Västergötland. 160 s. [Stockholm] 1982. – *Lindeman, F. O.*, The triple representation of Schwa in Greek and some related problems of Indo-European phonology. 75 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1982. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter. LXV.) – *Louise-Jensen, J.*, se Trójumanna saga. – *Lyster, J.*, se Middelalderens danske bønneböger. – *Løland, S.*, se Språk i Norden. – Middelalderens danske bønneböger. Udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab. V. bind. Kommentar og registre ved K. M. Nielsen. Under medvirken af J. Lyster. XVI + 134 s., därav 8 pl. København 1982. – *Mieder, W.*, se The Wisdom of Many. – *Molde, B.*, se Tankar om språket. – *Muncktell, J. F.*, se Prosten Muncktells dagbok. – Nasjonal konferanse i namnegransking. Foredrag og diskusjon frå ein konferanse på Blindern 23. oktober 1981. Red. av B. Helleland. 69 s. Oslo 1982. – *Neuterstad, M.*, Så sjöng barnen förr. Textmaterialet i de svenska skolsångböckerna 1842–1972. 302 s. Stockholm 1982. (Skrifter utg. av Svenskt visarkiv. 8. Skrifter utg. av Svenska Barnboksintitutet. 15.) – *Nielsen, K. M.*, se Middelalderens danske bønneböger. – Nordisk navneforskerregister 1982. Red. af B. Jørgensen. 50 s. Uppsala 1982. (NORNA-rapporter. 22.) – Nordsvenska. Språkdrag i Övre Norrlands tätorter. Utg. av C.-C. Elert og S. Fries. 254 s. Umeå 1982. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 49.) – Norsk personnamleksikon. Red. av O. Stemshaug. Red.-sekreter K. Kruken. 239 s. Oslo 1982. – *Nyblom, L.*, se *Gullberg, H.* – *Oberholzer, O.*, se Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen. – Olafs saga hins helga. Die „Legendarische Saga“ über Olaf den Heiligen (Hs. Delagard. sam. nr 8¹¹), herausgeg. und übersetzt von A. Heinrichs-D. Janshen-E. Radicke-H. Röhn. 259 s. Heidelberg 1982. (Germanistische Bibliothek: Reihe 4, Texte.) – Opphav og samband. Utgreingar om norske målføre. Heiderskrift til Ingeborg Hoff på 70-årsdagen 15. november 1981. 393 s., 1 pl., 9 kartor i texten. Oslo-Bergen-Tromsø 1981. (Skrifter frå Norsk Målførearkiv. XXXVI.) – Ortnamns värde och vård. 141 s. Stockholm 1982. (Statens offentliga utredningar 1982:45. Utbildningsdepartementet.) – *Paul, F.*, se Grundzüge der neueren skandinavischen Literaturen. – *Paulsen, R.*, Ordbok over Nøttlandsmålet omkring 1900. Tillrettelagt av Norsk Målførearkiv ved I. Hoff. 466 s. [Tønsberg?] 1981. – *Pedersen, E. H.*, se *Christensen, O. H.* – *Pellijeff, G.*, Ortnamnen i Norrbottens län. Del 13. Överkalix kommun. A. Bebyggelsenamn. 106 s., 5 kartor i texten. Umeå 1982. (Övre Norrlands ortnamn utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.) – *Platzack, C.*, Modern grammatisk teori. En introduktion till EST. 175 s. Lund 1982. – *Pritsak, O.*, The Origin of Rus'. Vol. One. Old Scandinavian Sources other than the Sagas. 926 s. Harvard 1981. (Harvard Ukrainian Research Institute. Monograph Series.) – Prosten Muncktells dagbok. 2. Sevala. 13 juni 1816–8 maj 1821. XXIV + 530 s., 1 pl., 2 kartor. Västerås 1982. (Acta Bibliothecæ Arosiensis XI. Västerås kulturnämnds

skriftserie. 10.) – *Radicke, E.*, se Olafs saga. – *Randquist, M. G.*, SOUenska. Studier över några för texttypen SOU (Statens offentliga utredningar) karakteristiska stildrag jämte ett bidrag till diskussionen om begreppen "stil" och "text". 153 s. Stockholm 1982. – *Reuter, M.*, se Språk i Norden. – *Rosell, E.*, Värmländsk medeltid i ortnamnsperspektiv. 219 s. Karlstad 1981. – *Röhn, H.*, se Olafs saga. – *Salberger, E.*, Runknaskap och sakkunskap. 11 s. Göteborg 1982. – von See, K., Edda, Saga, Skaldendichtung. Aufsätze zur skandinavischen Literatur des Mittelalters. 539 s. Heidelberg 1981. (Skandinavistische Arbeiten, herausgeg. von K. von See. Band 6.) – *Sköld, T.*, se Språkhistoria och språkkontakt. – *Snorri Sturluson*, Edda. Prologue and Gylfaginning. Ed. by A. Faulkes. 177 s. New York 1982. – Språk i Norden 1982. Årsskrift för de nordiska språknämnderna och Nordiska språksekretariatet. Red. av E. Bojsen (Danmark), M. Reuter (Finland), S. Løland (Norge), C. Grünbaum (Sverige). 154 s. Stockholm 1982. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden. 71.) – Språkhistoria och språkkontakt i Finland och Nord-Scandinavien. Studier tillägnade Trygve Sköld den 2 november 1982. 306 s. Umeå 1982. (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar. Acta Regiæ Societatis Skytteanæ. Nr. 26.) – *Stemshaug, O.*, se Norsk personnamnleksikon. – Studier i nordisk filologi. 63. 235 s. Helsingfors 1982. (Svenska litteratursällskapet i Finland. 502.) – *Ståhl, H.*, Ortnamn i Dalarna. 107 s. [Stockholm] 1982. – Tankar om språket. Språkvårdsstudier red. av B. Molde. 162 s. [Stockholm] 1982. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden. 70.) – *Thelander, M.* (red.), Talspråksforskning i Norden. Mål-material-metoder. 235 s. Lund 1981. – Trójumanna saga. The Dares Phrygius Version. Ed. by J. Louis-Jensen. LXX + 83 s. Copenhagen 1981. (Editiones Arnarnagæana. Series A, vol. 9.) – *Vennemann, T.*, [u.] *Jacobs, J.*, Sprache und Grammatik. Grundprobleme der Linguistischen Sprachbeschreibung. 168 s. Darmstadt 1982. (Erträge der Forschung. Band 176.) – *Venås, K.*, Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistik eller språksosiologi. 282 s. Oslo 1982. – *Wiktorsson, P. A.*, Två förbönslängder från det medeltida Strängnäs. 48 s., därav 6 pl. Stockholm 1982. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Filologiskt arkiv. 26.) – The Wisdom of Many. Essays on the Proverb. Ed. by W. Mieder & A. Dundes. 326 s. New York & London 1981. (Garland folklore casebooks. 1.)

Andersson, T., Danska häradsnamn. Olika typer i formellt hänseende. (Namn och Bygd. 70 1982.) – Dens., Halleby. (Ortnamns-sällskapets i Uppsala årskrift 1982.) – Dens., Seminariet för nordisk ortnamnsforskning 50 år. (Namn och Bygd. 70 1982.) – Dens., [Rec. av] Diplomatarium Danicum, 1 række, 6. bind, 3 række, 8. bind samt Danmarks riges breve, 1 række, 6. bind, 3. række, 8. bind. (Namn och Bygd. 70 1982.) – Dens., [Rec. av] R. Möller, Niedersächsische Siedlungsnamen und Flurnamen in Zeugnissen vor dem Jahre 1200. Eingliedrige Namen. (Namn och Bygd. 70 1982.) – Dens., [Rec. av] C. I. Stähle, Stockholmsnamn och Stockholmspråk. (Namn och Bygd. 70 1982.) – *Benson, S.*, En kurs i talspråksforskningens metodik. (Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv 1981.) – Dens., Juridiska och etiska problem i samband med talspråksundersökningar. (Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv 1981.) – Dens., Problemkomplex inom förnamnsforskningen. (Studier i nordisk filologi. 63. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 502.) – *Brink, S.*, [Rec. av] P. Lundström, De kommo vida ... Vikingars hamn vid Paviken på Gotland. (Namn och Bygd. 70 1982.) – *Ciklamini, M.*, A Portrait of a Politician: Erlingr skakki in *Heimskringla* and in *Fagrskinna*. (Euphorion. 75 1981.) – Dens., Divine Will and the Guises of Truth in Geirmundar þátrr heljarskinns. (Skandinavistik. 11:2 1981.) – *Dahlberg, T.*, [Rec. av] E. Pettersen, Personnavn i Vest-Norge 1450–1550. (Beiträge zur Namenforschung. 17 1982.) – Danmarks riges breve, se *Andersson, T.* – Diplomatarium Danicum, se *Andersson, T.* – *Ejder, B.*, Ett par ortnamn från Luggude härad. (Kullabygd. 55 1982.) – Dens., Kristianstad. (Kring Helge å 1980–1981.) – Dens., Några ortnamn från södra Vätterbygden. (Vår Hembygd 1981.) – *Elmevik, L.*, Fisl. einherjar 'krigare i Valhall' och några andra fornnord. sammansättningar med ein-. (Saga och sed 1982.) – *Falck-Kjällquist, B.*, [Rec. av] E. Rosell, Värmländsk medeltid i ortnamnsperspektiv. (Namn och Bygd. 70 1982.) – *von Feilitzen, O.*, se *Kristensson, G.* – *Franzén, G.*, [Rec. av] Kalmar stads

historia. 1. Kalmarområdets forntid och stadens äldsta utveckling. Tiden intill 1300-talets mitt. (Namn och Bygd. 70 1982.) – *Gustavson, H.* Hailgairs häll i S:t Hans. (Gotlandskt Arkiv 1982.) – *Hagström, S.*, se *Sundqvist, B.* – *Hallberg, G.*, Ortnamnen berättar. (TÖRN – en sjö i Småland.) – *Hellberg, L.* Schwedische Ortsnamen und altwestnordische Dichtersprache. (The Vikings. Proceedings of the Symposium of the Faculty of Arts of Uppsala University June 6–9, 1977. – *Hellberg, S.*, Kungarna i Sigtvats diktning. Till studiet av skaldedikternas språk och stil. (Scripta Islandica. Isländska sällskapets årsbok. 32 1981.) – *Dens.*, Namngivning och namnskick. Göteborgska förnamn givna 1958. [Rec. av *Kvillerud, R.*, Förnamn i Göteborg. Namnskick för skolbarn födda 1958.] (Namn och Bygd. 70 1982.) – *Dens.*, Viking 'härnad, röveri'. En kommentar. (Gardar. XIII 1982.) – *Hilgemann, K.*, se *Van Langendonck, W.* – *Hjort, P. L.*, Matthias Moths alexandrinersyntaks. (Hvad Fatter gjør ... Boghistoriske, litterære og musikalske essays tilegnet Erik Dal. 1982.) – *Hjorth Pedersen, B.* o. *Weise, L.*, Nogle resultater af EDB-behandling af danske stednavne. (Studier i nordisk filologi. 63. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 502.) – *Holm-Olsen, L.*, The Prologue to *The King's Mirror*: Did the author of the work write it? (Speculum Norroenum. Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre. Odense 1981.) – *Dens.*, Synet på skriftspråk og dialekter i gammelnorsk tid hos 1800-tallets forskere. (Maal og Minne 1982.) – *Hubrich-Messow, G.*, se *Peterson, L.* – *Ingers, I.*, Sägner och folktrö omkring Romeleklint. (Tornabygden 1982.) – *Dens.*, Terminologien i Södra Hälslövs stubbamölla. (Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1980.) – *Johannesson, K.*, Rötmanadskungen. (Gardar. XIII 1982.) – Kalmar stads historia, se *Franzén, G.* – *Kjellberg, E.*, "Vart går jazzen – framåt eller bakåt?" Tendenser i svenskt jazzliv ca 1945–ca 1960. (Svensk tidskrift för musikkforskning. 62 1980.) – *Koss, G.*, Eigenname und Namenerwerb. (Blätter für oberdeutsche Namenforschung. 18 1981.) – *Dens.*, Motivationen in der Warenamengebung. (Proc. of 13th Int. Congress of Onom. Sciences.) – *Kristensson, G.*, Olof von Feilitzen (1908–1976). (Onoma. 21:3 1977.) – *Kvillerud, R.*, se *Hellberg, S.* – *Liebert, G.*, Zum Alter und Ursprung des *Viṣṇupurāṇa*. (Proc. of the Nordic South Asia Conference held in Helsinki, June 10–12, 1980. – *Dens.*, Beitrag zur Frage des Polarsterns in der altindischen Literatur. (Orientalia Suecana. XVII 1968.) – *Lindkvist, K. G.*, se *Van Langendonck, W.* – *Lindqvist, N.*, se *Moberg, L.* – *Lundström, P.*, se *Brink, S.* – *Löfstedt, E.*, se *Århammar, N.* – *Löfström, J.*, [Rec. av] *Maegaard, B.* & *Ruus, H.*: Hyppige Ord i Danske Romaner. *Maegaard, B.* & *Ruus, H.*, Hyppige Ord i Danske Børnebøger. (Nordic Journal of Linguistics. V:2 1982.) – *Mattisson, A.-C.*, Ort-namnsvård på de svenska sjökorten. (Ortnamns-sällskapets i Uppsala årskrift 1981.) – *Meldgaard, E. V.*, Dansk fornavneskik i 1600-tallet. (Studier i nordisk filologi. 63. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 502.) – *Moberg, L.*, *Lindqvist, Adolf Natanael (Natan)*. (Svenskt biografiskt lexikon. 23.) – *Dens.*, Ur Östgötalagens kvarnträtt. (Saga och sed 1982.) – *Moth, M.*, se *Hjort, P. L.* – *Maegaard, B.*, se *Löfström, J.* – *Möller, R.*, se *Andersson, T.* – *Nielsen, K. M.*, 16-tegns futharken og fonologisk teori. (Danske Studier 1982.) – Nordisk namnforskning 1981. NORNA-rapporter. 21. (Namn och Bygd. 70 1982.) – *Pamp, B.*, Names and Meanings: a Mentalistic Approach. (Proc. of 13th Int. Congress of Onom. Sciences.) – *Pellijeff, G.*, Bynamnet Kåddis än en gång. (Språkhistoria och språkkontakt i Finland och Nord-Scandinavien. Studier tillägnade Trygve Sköld den 2 november 1982.) – *Peterson, L.*, [Rec. av] *G. Hubrich-Messow*, Personennamen in schleswig-holsteinischen Volksmärchen (AT 300–AT 960). (Namn och Bygd. 70 1982.) – *Petersen, E.*, se *Dahlberg, T.* – *Dens.*, se *Schmidt, T.* – *Ramsten, M.*, Hartsa med brylcrème. Om tradition och folklorism i 50-talets folkmusik. (Svensk tidskrift för musikkforskning. Vol. 62:1 1980.) – *Roelands, K.*, Linguistics in Belgium since 1830. (Proc. of the International Francqui-Colloquium, Brussels–Ghent, 12–14 November 1980.) – *Dens.*, Bij de zeventigste verjaardag van em. prof. H. Draye. (Naamkunde. 13 1981.) – *Rosell, E.*, se *Falck-Kjällquist, B.* – *Rosenfeld, H.*, Die Namen Chiemsee und Chieming. (Blätter für oberdeutsche Namenforschung. 18 1981.) – *Ruus, H.*, se *Löfström, J.* – *Salberger, E.*, I: UIKIKU. Ett runstensord i norrön belysning. (Gardar. XII 1981.) – *Schmidt, T.*, [Rec. av] *E. Petersen*, Personnavn i Vest-Norge 1450–1550. (Namn och

Bygd. 70 1982.) – *Schramm, G.*, Die Herkunft des Namens Rus': Kritik des Forschungsstandes. (Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin. Historische Veröffentlichungen. 30.) – Dens., Normannische Stützpunkte in Nordwestrussland. Etappen einer Reichsbildung im Spiegel von Namen. (Beiträge zur Namenforschung. 17:3 1982.) – *Strid, J. P.*, Så här räddar vi smånamnen. (Bygd och Natur. 6 1982.) – Dens., se *Tjäder, B.* – *Stähle, C. I.*, se *Andersson, T.* – *Sundqvist, B.*, [Rec. av] S. Hagström, Kölner Beinamen des 12. und 13. Jahrhunderts 2:1. (Namn och Bygd. 70 1982.) – *Swanström, E.*, Ett bidrag till utforskandet av visbykyrkorna S:t Hans och S:t Pers historia. (Gotlandskt Arkiv 1982.) – *Tjäder, B.*, [Rec. av] J. P. Strid, Nären, Njärven och Njurhulten. Studier över en grupp svenska sjönamn och därmed samhöriga ord i nordiska språk. (Namn och Bygd. 70 1982.) – *Tveitane, M.*, *Heni, Hananger, Hejnum, Himle.* (Namn och Bygd. 70 1982.) – Dens., On a New Account of Germanic Religion. (Arv. Scandinavian Yearbook of Folklore. 35 1979.) – Dens., Ordlagstyper i norske elvenavn. (Studier i nordisk filologi. 63. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 502.) – *Van Langendonck, W.*, On a narrow conception of genericness. (Linguistics. 18 1980.) – Dens., On the theory of proper names. (Proc. of 13th Int. Congress of Onom. Sciences.) – Dens., Remarks on Direct Questions and Direct Answers. (R. P. A. 55–56 1980.) – Dens., Über die Pragmatisierung der Namenkunde. (Beiträge zur Namenforschung. 15:3 1980.) – Dens., [Rec. av] K. Hilgemann, Die Semantik der Eigennamen. Untersuchungen zur Struktur der Eigennamenbedeutung anhand von norwegischen Beispielen. (Beiträge zur Namenforschung. 17:1 1982.) – Dens., [Rec. av] K.-G. Lindkvist, A Comprehensive Study of Conceptions of Locality in which English Prepositions Occur. (Leuvense Bijdragen. 71 1982.) – *Weise, L.*, se *Hjorth Pedersen, B.* – *Vilmundarson, P.*, Hugarflug og veruleiki í íslenzkum örnefnum. (Namn och Bygd. 66 1978.) – Dens., Kennð er við Hálfðan hurðin rauð. (Afmælisriti Jóns Helgasonar 30. júní 1969.) – Dens., Ólafur chaim. (NORNA-rapporter 8.) – *Århammar, N.*, Ernst Löfstedt, Leben und Werk mit einer Bibliographie. (Us Wurk. Tydskrift foar Frisistyk. 30 1981.) – Dens., Historisch-soziolinguistische Aspekte der nordfriesischen Mehrsprachigkeit. (Friesisches Jahrbuch. 1976.) – Dens., Nordische Lehnwörter und lexikalische Stützung im Nordfriesischen. (Nordfriesisches Jahrbuch. 1966.) – 800-års jubileet for Snorri Sturlasons fødsel. (Det Norske Videnskaps-Akademis årsbok 1979.)

B. P.